

Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja Nro 51 (2025)

- ISSN 2343-2845
- Julkaisija:
Suomen Sukututkimusseura
- Toimituskunta:
OTT, dosentti Katja Tikka (vastaava toimittaja) &
FM, YTM Iisa Aaltonen (toimitussihteeri)
- Sivuntaitto:
Heikki Katajisto / TEKOPAikka Suomi Oy
- <https://journal.fi/ssvk>

Sisällysluettelo

Esipuhe	4
Osmaniuupseeri Ibrahim Ağan leski Raziye Beckdesch ja ruotsalainen väliskäri – Eli Johan ja Ulrika Beata Tanto 1600- ja 1700-lukujen vaihteen Suomessa.....	5
Syksyllä vuonna 1721 Hämeenlinnassa – Miltä Hämeenlinnan kaupunki lähiympäristöineen näytti?.....	70
Nimismies Carl Gustaf Sagulin ja Suomen sodan Tammela	111
Löfving-suku Suomessa – Täydennyksiä	134
Clouberg-suvun adoptoitu sukuhaara.....	161
Oppineiden ja kaupunkilaisten magia sekä magiakirjallisuus 1600-luvun Turussa..	173
Varsin monipuolinen tasavallan presidentti – Alexander Stubbin juuret	194

Esipuhe

Suomen Sukututkimusseuran 51. *Vuosikirja* ilmestyy virallisesti 9. syyskuuta 2025 sähköisellä Journal.fi-sivulla.

Vuosikirja jatkaa seuran pitkää perinnettä sen vanhimpana julkaisuna, osin vertais-arvioituna, ja kolmatta kertaa täysin avoimesti saatavana. Tähän *Vuosikirjaan* valikoitui lähes sattumalta sotilasaiheisia tai muuten sotiin liittyviä teemoja kahta artikkelia lukuun ottamatta. Aihepiiri toimii samalla muistutuksena Euroopassa käynnissä olevasta sodasta, ilmiöstä, joka valitettavasti näyttäytyy ihmiskunnan historiassa yhä uudelleen, aikakaudesta toiseen.

Vuosikirjan päättää juhlallinen ja perinteinen artikkeli Suomen 13. tasavallan presidentin Aleksander Stubbin sukutaustoista. Sen on laatinut tällä kertaa Arto Hautala. Presidenttiemme sukujuuret ovat kiinnostaneet kansalaisia aina. Olemme niiden julkaisun suhteen astuneet uuteen aikaan, jossa sähköiset alustat ja apuvälineet ovat tehneet presidenttiemme esivanhempien tutkimuksen mahdolliseksi lähes kenelle tahansa. Artikkelin tehtävänä on muistuttaa, millainen on perinteinen esipolviartikkeli vastapainona sähköisillä alustoilla rakennetuille nimikehikoille.

Lopuksi haluan kiittää kaikkia tähän *Vuosikirjaan* kirjoittaneita Veli Pekka Toropais-
ta, Aino Katermaa-Ottelaa, Juha-Matti Granqvistia, Lasse Makkosta, Heikki Vuorimies-
tä, Jussi Kinnusta ja Arto Hautalaa ansiokkaista ja kiinnostavista teksteistä, joita on ollut ilo toimittaa. Kiitokset lisäksi toimitussihteeri Iisa Aaltoselle korvaamattomasta avusta artikkeleiden toimitustyössä.

Kiitän myös Suomen tiedekustantajien liittoa *Vuosikirjan* saamasta apurahasta.

Helsingissä 26.8.2025

Katja Tikka

Vuosikirjan vastaava toimittaja

Osmaniupseeri Ibrahim Ağan leski Raziye Beckdesch ja ruotsalainen välskäri – Eli Johan ja Ulrika Beata Tanto 1600- ja 1700-lukujen vaihteen Suomessa

- Johan ja Ulrika Beata Tanton elämä on osoitus siitä, miten dynaaminen Ruotsin valtakunta oli 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa. Valtakuntaan muutti asukkaita eri puolilta Eurooppaa. Valtakunnan sisällä tapahtui muuttoliikettä lähinnä taloudellisista ja hallinnollisista syistä. Ulrika Beata Tanto tuotiin valtakuntaan sotasaaliina nykyisen Slovakian alueelta. Hänen kohtalonsa on myös esimerkki sodan vaikutuksesta yksilön elämään 1600-luvun Euroopassa. Tukholmalaissyntyinen Johan Tanto puolestaan sai palveluspaikkansa armeijan välskärinä Suomesta, ja tämän myötä pariskunnan kohtalot kietoutuvat Suomeen eri paikkakunnille. Johan ja Ulrika Beata Tanton elämästä 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun Länsi-Suomessa on säilynyt runsaasti tuomiokirjamateriaalia. Tanton palvelus armeijan välskärinä kuljetti perhettä Turusta välskärinpuustelleihin Tyrväälle ja Huittisiin, ja hänen kuoltuaan Ulrika Beatan vielä leskentalalleen Eurajoelle. Heidän tarinansa on myös kuvaus ulkopuolisuudesta ja outoudesta, jota heidän itsensä lisäksi kokivat myös muut heitä kohtaan. Tämä näkyi avioliitossa ja puolisoitten omissa lausumissa ja kirjoituksissa, joissa he korostavat ulkopuolisuuttaan. Ulrika Beatan elämästä jääneet asiakirjat kertovat myös aikaisten suhtautumisesta tabuina pidettyihin asioihin ja tekoihin, kuten avioliitossa olleen henkilön harjoittamaan huoruuteen sekä äidin tekemään lapsenmurhaan. Suurvalta-ajan Ruotsi näyttäytyy pariskunnan elämässä mahdollisuuksien ja pettymysten tyyssijana.

Tanto-suku Tukholmassa

Välskäri Johan Tanton isän nimi oli Jöns tai Hans. Välskäri Johan Tanton veli oli tapauksessa tukholmalainen miekkaseppä Hans Tanto, joka kuoli 29.2.1732 Tukholmassa. Hänen on katsottu omistaneen jo vuonna 1663 tontin Tukholman Södermalmilla

paikassa, jonka nimenä on nykyisin Tantolunden. Sieltä löytyy myös Tantogatan. Hans Tanto myi tämän tontin, jonka alueelle antoi nimensä, vuonna 1669 veromestari Olof Cronbergille. Koska Hans Tanton eliniäksi tulisi lähteiden perusteella yli 90 vuotta, ovat tutkijat epäilleet, että kyseessä olisi isä ja poika. Hans Tanton veljen, välskäri Johan Tanton sisaren nimenä on kuitenkin mainittu Katarina Jönsdotter, mikäli nimeä ei ole kirjattu väärin Tyrvään kastettujen luetteloon, jossa se mainitaan vuonna 1694.¹ Koska Johan Tanto oli vuonna 1688 koulutettu välskäri, on Hansin syntymäaika mahdollinen esimerkiksi 1640-luvulla. Tukholmaa paljon tutkineen Gunnar Bolinin mukaan Tanto nimenä olisi ollut alkuperäisessä muodossaan Tantow Vorpommernin Stettinistä lounaaseen sijaitsevan pikkukaupungin mukaan.²

Miekkaseppä Hans Tanto asui kuollessaan Tukholmassa vuokralla kauppias Hartvig Kiösterin talossa. Koska Hansilla ei ollut rintaperillisiä elossa, ilmoitti hänen pesänsä hänen piikansa Annika Olofsdotter, joka oli ollut paikalla Hansin kuollessa ja myös hautajaisissa. Perunkirjoituksessa omaisuuteen merkittiin vähäiset keittiövälineet ja erilaista pito- ja vuodevaatetavaraa huomattavan vähän. Erikoisempia esineitä olivat neljä maalattua taulua, joista yksi esitti kuningas Kaarle XI:sta sekä yksi pari miestä ja naista. Hans Tanton edesmennyt vaimo Barbro Florentina Tantoa esittävään tauluun oli vaimon edellisen avioliiton poika inspehtori Johan Wall tehnyt vaateen.³

Pesässä oli lisäksi vähäisessä määrin miekkaseppän työhön kuuluvia välineitä, kuten työkaluja ja miekkojen osia. Mainitaanpa perukirjassa vanhat silmälasitkin. Velkojina mainitaan muun muassa ruokaa ja juomaa edesmenneelle myyneitä kaupunkilaisia. Pesän arvo oli 206 kuparitaalaria, mutta sen velat 209 taalaria. Koska pesän velat olivat varallisuutta suuremmat, jätettiin pesän myyminen miekkaseppien ammattikunnan ja perillisten huoleksi. Hansin hautajaisissa arkun päällä käytettiin paarivaatetta. Kahta ruumisvaunujen edellä astellutta hevosta johdatti kaksi miestä, ja haudalla lauloi poikakuoro. Kaikesta tästä sekä arkusta, haudanavauksesta ja ruumiinsiunauksesta kertyi runsaan 52 kuparitaalarin lasku.⁴

Miekkaseppä Hans Tanton puoliso Barbro Florentina Tanto kuoli 13.1.1726 Tukholmassa. Vaimon kuollessa perheen pesän arvo oli huomattavasti suurempi kuin miehen kuollessa kuusi vuotta myöhemmin. Barbro Tanton poika inspehtori Johan Wall Falunin kaupungista oli perimässä osan äitinsä omaisuutta. Pesä koostui talosta epävaraalla tontilla Norrmalmilla järven läheisyydessä David Bagaren kujan kulmassa. Siihen kuului muurattu kuparipannu, ja sen arvoksi saatiin tasan tuhat kuparitaalaria. Pesään kuului runsaasti talouskaluja sekä tinaisia vateja ja lautasia sekä muita ruokailuvälineitä. Myös

1 KA Tyrvään seurakunnan arkisto, I Ca Syntyneiden ja kastettujen luettelo (1665–1696), *sp*; Fogelström 1978: *sp*.

2 Fogelström 1978: *sp*.

3 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/95, bildid: C0107576_00226 (Bouppteckningar 1726, Barbro Florentina Tanto).

4 *Ibid.*

kupari- ja rautaesineitä oli runsaasti. Koska pariskunta asui vaimon kuollessa omassa tallossaan, oli huonekalujakin huomattavasti enemmän kuin miehen asuessa vuokralla. Esimerkiksi pöytiä oli viisi ja erilaisia tuoleja 12. Huonekaluihin kuului myös kaappeja, joista yksi oli tammea ja maalattu mustaksi. Edesmenneen vaimon pito-, vuode- ja liinavaatevarasto oli huomattava verrattuna miehen vaatetukseen myöhemmin tehdyssä perukirjassa.⁵

Barbro Tanton kuollessa pesän kokonaisarvo ennen velkoja oli 2 086 kuparitaalaria. Vaimon hautajaiskustannukset olivat kaikkiaan runsaat 163 taalaria. Hänkin sai poikakuoron laulamaan, kun hänet haudattiin Pyhän Johanneksen kirkkotarhaan. Hänelle järjestettiin myös hautajaiskestit, sillä kuluihin merkittiin viiniä, parempaa olutta, soke-ria, kapriksia, muskottia, neilikkaa ja muita mausteita, tuoretta lihaa 8,5 kiloa, kalaa ja piparjuurta, leipää, sinappia ja etikkaa. Piiput ja tupakka, kuten kynttilätkin olivat vieraiden viihtymiseen.⁶

Barbro Florentina Tanton pesän velkojina mainittiin muun muassa Hans Tanton sisarenpoika kaartinfuriiri Adam Ahlfeldt 144 taalarilla sekä vaimon sisar vaimo Ingrid Florentina Biörckman. Hans Tanton käsityöverstas oli vuokrattuna eversti Cronstedtilta. Pesän velkoihin luettiin myös apteekista ostetut pulverit ja muuta pientä, joka oli hankittu vaimon tarpeisiin tämän sairastaessa. Pesän velkojia oli ympäri Tukholmaa, ja he olivat pääasiassa porvareita ja käsityöläisiä. Suurin velan pääoma 900 taalaria oli Wiran ruukin sepän Nils Siöbergin, ja sille oli korkojakin 54 taalaria. Kaikkiaan velkaa oli yhteensä 2 309 taalaria. Pesän velat siis ylittivät sen varat. Siksi todettiin, ettei mies voinut nauttia avio-osaansa, eikä poika Johan Wallkaan saanut mitään perintöä äidiltään.⁷

Hans Tanton ennen kuolemaansa tekemät elintarvikevelat viittaavat siihen, että myös hänelle jäänyttä omaisuutta oli myyty ja ammatinharjoituskin oli taantumassa, sillä edes hänen työkalunsa ja materiaalinsa eivät olleet hänen omassa perukirjassaan niin runsaat kuin vaimon vastaavaan merkityt. Viimeksi mainitussa niiden arvoksi saatiin kahden miekkasepän arvion mukaan 230 kuparitaalaria, mutta kuutta vuotta myöhemmin vain runsaat 79 taalaria.⁸

Seitsemän sodasta pelastettua

Euroopassa käytiin Habsburgien ja Osmanivaltakunnan välinen sota vuosina 1593–1606 ja suuri Itävallan johtama Pyhän Liigan turkkilaissota vuosina 1683–1699.⁹

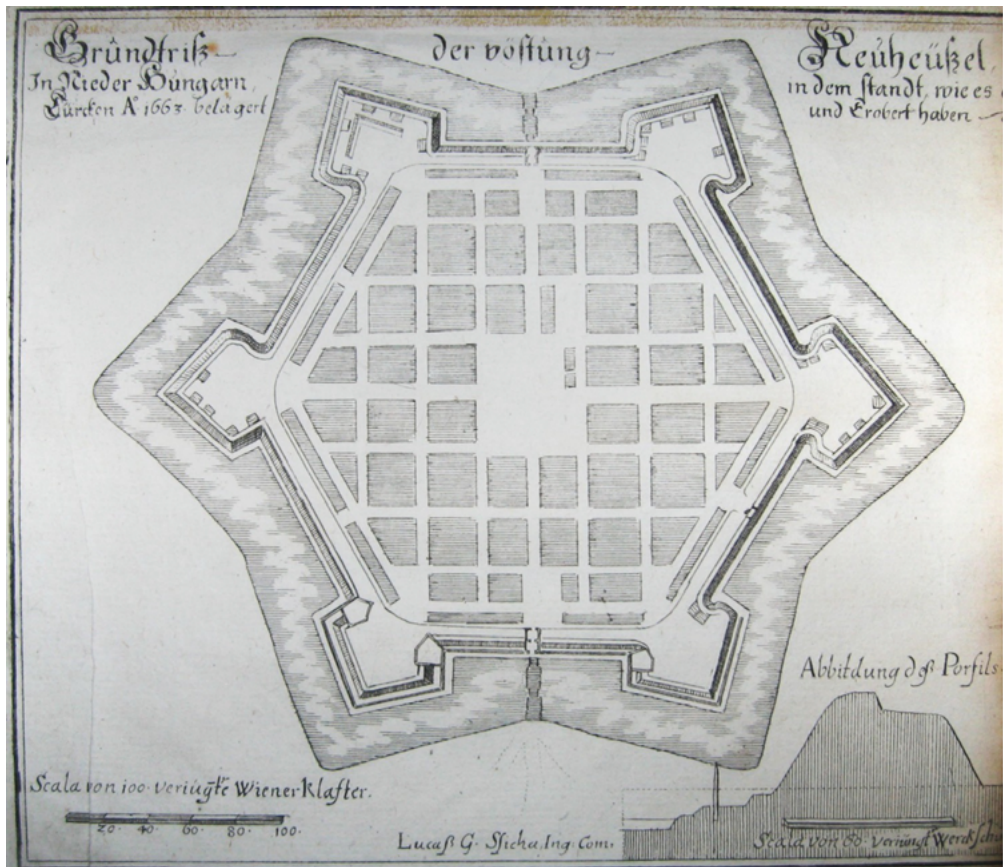
5 *Ibid.*

6 *Ibid.*

7 *Ibid.*

8 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/95, bildid: C0107576_00226 (Bouppteckningar 1726, Barbro Florentina Tanto); RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

9 Aksan 1998: 157; Güllüoğlu 2020: 91–92.

Neuhäuselin linnoitus oli aikanaan Euroopan uudenaikaisempia ja lisäksi strategisesti merkittävällä paikalla. Wikimedia Commons.

Jälkimmäisessä sodassa taisteluihin osallistui palkkasotureina Itävallan joukoissa myös ruotsalaisia upseereita, ja todennäköisesti myös puolalaisen Jan Sobieskin vuonna 1683 Wienin piirittäjiä vastaan hyökänneessä armeijassa. Erityisesti jälkimmäinen sota asetti Osmanivaltakunnan laajentumisen ahtaalle.¹⁰

Ěrsekújvárin eli Neuhäuselin linnoitus – nykyisin Nové Zámky – rakennettiin 1500-luvulla Ylä-Unkariin eli nykyisen Slovakian alueelle turkkilaista Osmanivaltakuntaa vastaan. Tämä tähden muotoinen linnoitus oli aikanaan Euroopan moderneimpia. Se sijaitsi lisäksi strategisessa paikassa lähellä Böömin rajaa. Linnoitus pystyi torjumaan osmanien hyökkäyksen kuusi kertaa, mutta he saivat sen kuitenkin vallattua vuosiksi 1566–1595 ja 1605–1606. Kolmannen kerran turkkilainen armeija valtasi sen vuonna 1663. Ulrika Beata Tanton tunnettu historia alkaa tämän valloituksen jälkeen.¹¹

10 Aksan 1998: 163–164; Ivanova 2010: 217.

11 Güllüoğlu 2020: 92; Szántai, sa.

Itävallan joukkojen marsalkka Eneas de Caprara valloitti Érsekújvárin eli Neuhäuselin linnoituksen 19. elokuuta 1685. G. G. Rossi & J. Blondeau. Wikimedia Commons

Habsburgien liittokunta päätti alkuvuodesta 1685 valloittaa Érsekújvárin linnoituksen takaisin, ja se piiritettiin. Linnoituksessa vallinneesta ruokapulasta huolimatta se ei antautunut. Keisarillisen armeijan piirittäjät saivat heinäkuussa vahvistuksia Lorrainen herttuan Charlesin joukoista. Herttuan itsensä lähdettyä auttamaan suurvisiiri Sejtán Ibrahim piirittämään Esztergomia, kaivatti kenraali Aeneas de Caprara juoksuhautoja yhä lähemmäs Érsekújvárin linnoitusta. Hänen tykkitulensa onnistui tuhoamaan osmanien tykistön ja tekemään aukon valleihin. Caprara päätti lähettää kolmen tuhannen miehen valiojoukon rynnäköimään linnoitukseen 19. elokuuta 1685. Taistelusta tuli niin kiivas, että lähes kaikki puolustajat kaatuivat.¹²

Linnakkeen puolustuksen tilaa saattaa kuvata firenzeläisen lääkäri Michelangelo Tillin kirjoitus osmaniarmeijasta Wienin piirityksen katastrofaalisesti epäonnistuttua vuonna 1683. Tilli oli saanut tehtäväkseen matkustaa Osmanivaltakunnan läpi vuosina 1683–1685 ja tarkkailla sekä raportoida herralleen Firenzen Cosimo III de' Medicille näkemäänsä. Hänen Belgradista lähettämänsä kirjeet olivat täynnä tietoa, joka koski sotilaiden hämmennystä ja ongelmia Wienin tappion jälkeen. Suurvisiiri oli paennut Budaan, ja kristityt armeijat olivat aiheuttaneet merkittäviä miestappioita. Tilli näki hajanaisia ja räyhäisiä sotilasjoukkoja, joista jotkut näyttivät villeiltä, jotkut olivat aseettomia, toiset paljain jaloin, ja heillä oli tuskin nahkaa peittämässä luita. He kulkivat Tillin ohi, ja jokainen yritti päästä kotiinsa mahdollisimman nopeasti unohtaakseen sodan. He kieltäytyivät tottelemasta komentajiaan, jotka yrittävät hidastaa heidän perääntymistään.¹³

Érsekújvárin valtauksessa Itävallan joukoissa ollut skotlantilaistaustainen ruotsalainen paroni ja everstiluutnantti Alexander Erskine pelasti – tai sai osana sotasalistaan valtauksessa – kolme lasta ja neljä osmaninaista. Naisista Roosia (Raziye) ja Eminé olivat upseereiden leskiä, sillä molempien miehet olivat kaatuneet valloituksessa. Fatiman mies, joka oli ollut imaami, oli kuollut vuoteeseensa ennen valtausta. Naisista Eisia arveli saaneensa lapsena kasteen, mutta hän oli ollut turkkilaisessa omistuksessa aivan pienestä lapsesta eikä siksi tiennyt asiaa varmaksi. Kun Alexander Erskine palasi pian Ruotsiin upseeritoverinsa kreivi Filip Königsmarckin kanssa, seurasivat lapset ja naiset mukana. Koska Ruotsin valtakunnassa ei ollut orjuutta, eivät nämä seitsemänkään todennäköisesti kokeneet sellaista, mikäli palvelusta ei nähdä sellaisena.¹⁴ Ruotsiin tuli muslimisotavankeja myös suuren Pohjan sodan aikana 1700–1721, mutta tuolloin he olivat palvelleet lähinnä kristittyjen hallitsijoiden eurooppalaisissa armeijoissa, kuten Saksin, Puola-Liettuan, Tanskan ja Venäjän armeijoissa.¹⁵

12 Güllüoğlu 2020: 100; Szántai: *sa*.

13 Calvi 2017–2018: 63.

14 RA Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, huvudserie SE/SSA/0017/CI/1a (1639–1688), bildid: C0056733_00310: 661; Henriksson 2020: 36–37, 46. Erskine kuoli hieman myöhemmin vuonna 1687 Kreikan niemimaalla maurilaissodassa. Lewenhaupt 1899: 219–221. Roosia lienee nimen Raziye muunnos.

15 Henriksson 2016: 247.

Uskontotieteilijä Martin Berntson katsoo tuoreessa tutkimuksessaan (2022), että eurooppalaisissa sodissa mukana olleiden ruotsalaisten upseereiden tarkoituksena ei ollut ottaa naisia ja lapsia sotasaaliiksi vaan pelastaa heidät kuolemalta ja vankeudelta. Nämä olisivat luultavimmin olleet heidän kohtalonaan, mikäli he olisivat jääneet joidenkin toisten valloittajien käsiin. Tämä selittää myös sitä, millaisen kohtelun nämä Erskinen Ruotsiin tuomat muslimit saivat Tukholmassa.¹⁶ Esimerkiksi Puola-Liettuassa muslimitataarien läsnäololla ei ollut merkitystä uskonnollisessa mielessä heidän saapuessaan sinne, sillä Liettua oli edelleen pakanauskonnon tyyssija ja muslimit vain yksi uskonto muiden joukossa. Nämä asenteet kuitenkin tiukkenivat 1600-luvun mittaan.¹⁷

Suvaitsevaisuutta esiintyi myös muslimien puolella. Michelangelo Tillin mukaan esimerkiksi Belgradissa eli rinnakkain erilaisia elämäntapoja ja uskonnollisia käytäntöjä. Ihmiset elivät osittain saksalaisen tavan ja osittain turkkilaisen tavan mukaan. Eri uskontoihin kuuluvista ihmisistä enemmistönä olivat kreikkalaisortodoksiset kristityt ja vähemmistöinä turkkilaiset, juutalaiset ja roomalaiskatoliset. Moskeijoita kaupungissa oli silti hyvin paljon mutta kirkkoja vain kaksi. Turkkilaisen kielen lisäksi siellä kuuli slaavilaista kieltä. Kieletkin sekoittuivat, sillä esimerkiksi messussa papin luettua latinankielisen evankeliumin hän lauloi slovakiksi.¹⁸

Tieto edellä mainitun neljän naisen ja kolmen lapsen kohtalosta Ruotsissa löytyy Tukholman saksalaisen Pyhän Gertrudin seurakunnan kastettujen luetteloista. Ensimmäisenä heistä kastettiin kristityksi 18.3.1686 jalosyntyiseksi mainittu seitsenvuotias poika Aly (Ali) nimelle Carl Alexander. Kaksi muuta lasta kastettiin 6.6.1686 nimille Alexander Gottlob ja Theodora Amalia.¹⁹ Lopulta 7. lokakuuta 1686 kastettiin neljä Muhammedin uskoista naista Roosia, Eisia, Eminé ja Fatima, jotka saivat nimikseen Ulrika Beata, Hedvig Johanna, Charlotta Maria ja Maria Aurora. Roosian eli Ulrika Beatan kummeina toimivat hallitseva kuningatar Ulrica Eleonora, kreivitär Märta Sparre, kreivitär Beata Elisabet Königsmarck, kreivi Nils Brahe ja kreivi ja marsalkka Rutger von Ascheberg sekä paroni Alexander Erskine. Myös muilla naisilla oli huomattavia kummeja, kuten Hedvig Johannalla prinsessa Hedvig Sofia ja Maria Auroralla tuolloin vain nelivuotias kruununprinssi, myöhempi kuningas Kaarle XII. Muut kummit kuuluivat muun muassa sukuihin De la Gardie, Horn, Königsmarck, Leijonhuvud, Lewenhaupt,

16 Berntson 2022: 27.

17 Robertson Huffnagle 2013: 5, 13–16.

18 Calvi 2017–2018: 62.

19 RA Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, huvudserie SE/SSA/0017/CI/1a (1639–1688), bildid: C0056733_00308, 656; bildid: C0056733_00309: 658; Henriksson 2020: 36–37.

Ulrika Beatan kummina toimi Ruotsin kuningatar Ulrica Eleonora (1656–1693, kuningattarena 1680–1693), jonka puoliso oli Kaarle XI. Muotokuvan on maalannut Jacques d’Agar. Nationalmuseum (Ruotsi) / Wikimedia Commons.

Ulrika Beata Tanton kummitäti kreivitär Beata Elisabet von Königsmarck (1637–1723) oli avioliitossa kreivi Pontus Fredrik De la Gardien kanssa. Muotokuvan on maalannut Lukas von Breda vanhempi. Nationalmuseum (Ruotsi) / Europeana.

Rosenhane, Sparre ja Stenbock. Naiset Ruotsiin tuonut Alexander Erskine toimi Ulrikan lisäksi myös Hedvigin ja Charlotan kummina.²⁰

Martin Berntsonin mukaan vierasta uskoa tunnustaneita ei pakkokäännytetty, kuten aiemmassa tutkimuksessa 1990-luvulta lähtien on esitetty. Vuoden 1686 kirkkolaki määräsi luterilaisen kristinuskon valtakunnan tunnustukselliseksi uskoksi. Laki ei kuitenkaan pakottanut kaikkia valtakunnassa asuvia kääntymään kristinuskoon. Muslimeihin nuivasti suhtautuva puhdasoppinen luterilaisuus on siten osoittautunut historiankirjoituksen luomaksi rakenteeksi. Jo vuonna 1655 oli säädetty, että esimerkiksi sotapalveluksessa, kaupankäynnissä tai elinkeinonharjoituksessa valtakuntaan tulleet saivat pitää uskontonsa, kunhan elivät hiljaisesti ja pahennusta aiheuttamatta. Berntson mainitsee, että Tukholmassa olisi ollut 1690-luvun alussa noin 600 vierasta uskontoa tunnustavaa henkilöä.²¹ Tämän perusteella naisia ei ainakaan pakkokastettu, vaan siihen oli jokin

20 RA Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, huvudserie SE/SSA/0017/CI/1a (1639–1688), bildid: C0056733_00310: 661. Käytän Ulrika Beata Tanton kohdalla nimimuotoa Ulrika, sillä hän kirjoitti itse nimensä tässä muodossa. Kasteessa mainittiin ensimmäiseksi kummiksi *Königl. Majjt. die Regierende Königin*, joka oli Ulrika Eleonora, Kaarle XI:n puoliso.

21 Berntson 2022: 18, 26–27.

muu syy, joka liittyi mahdollisesti heidän asettumiseensa yhteisön osaksi. Olihan heillä vaikutusvaltaisia kummeja yhteiskunnan huipulta.

Maria Auroran sai palvelijakseen Alexander Erskinén sotilastoverin Filip Königs-marckin sisaren Maria Aurora Königsmarckin, joka oli myös hänen kumminsä, ja jolta hän oli saanut nimensä. Naiset ystäväystyivät ja matkustelivat myöhemmin yhdessä Saksassa ja Puolassa. Heistä molemmista tuli vuonna 1701 Puolan kuninkaan August Väkevän (1670–1733) rakastajattaria. Kuningas keksi keinon pitää Maria Aurora rakastajattarenaan naittamalla tämä kamaripalvelijalleen, jonka hän aateloit tästä kiitollisena Johann Georg von Spiegeliksi. Syntyneet lapset August Väkevä tunnusti omikseen, ja Maria Aurora sai viettää elämänsä hovissa kuten hänen lapsensakin. Maria Aurora von Spiegel kuoli vuoden 1733 jälkeen.²² Ostaessaan vuonna itselleen maatilan hän ilmoitti olevansa syntymänimeltään von Kharimann.²³

Tämän artikkelin päähenkilö Ulrika Beata toimi kuningatar Ulrica Eleonoran palveluksessa, ja kuningattaren sanotaan maksaneen myös hänen häänsä.²⁴ Ulrika Beatan tausta selviää tarkemmin, kun Tukholman saksalaisessa Pyhän Gertrudin seurakunnassa vihittiin 22.4.1688 eversti Steffkenin rykmentin välskärimestari Johan Tanto ja rouva Ulrica Beata Beckdesch *des Wegland*, jonka ilmoitettiin olevan Turkin armeijan Unkarin Neuhauselin varuskunnan everstiluutnantti Ibrahim Ağan leski.²⁵ Osmanien valtakunnassa *ağa* merkitsi korkea-arvoista sotilasta tai siviilihallinnon virkamiestä.²⁶ Bekdash ja Bekteshi ovat yleisiä sukunimiä Levantin alueella, mutta erityisesti nykyisissä Saudi Arabiassa ja Egyptissä. Ulrika Beatan taustan on mahdollista ajatella olevan näillä alueilla.²⁷

Osmanien valtakunnassa lahjoitettiin valloitetujen alueiden tyttöjä ja naisia sulttaanin haaremiin. Nämä naiset saivat koulutusta kykyjensä ja älykkyytensä mukaan esimerkiksi kielissä, retoriikassa, lukemisessa ja kirjoittamisessa. He saattoivat nousta merkittäviin asemiin ja nauttia tehtävistään palkkaa. Nämä haareminaiset eivät olleet sulttaanin rakastettuja, vaan heitä voitiin lahjoittaa vaimoiksi korkeille virkamiehille.

22 Berntson 2022: 11–12; Lewenhaupt 1899: 219–221.

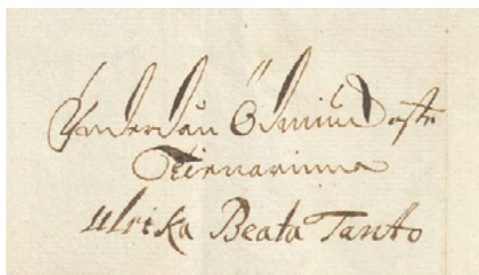
23 Henriksson 2020: 37.

24 Henriksson 2020: 37.

25 RA Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, (vigda) huvudserie SE/SSA/0017/CI/1a (1639–1688), bildid: C0056733_00045-C0056733_00056: 71, 69–88. *Mr. Johann Tanto Königl. Regiments feldschehr unter des Obersten Steffkens Regiment, mit Fr. Ulrica Beata Beckdesch, des Wegland Fln. Ibrahim Aga, gewesen oberst-leutenants der Türkischen Neuheusslischen qvarnison in Ungern nach geleseser (vaikealukuinen epävarma sana) wittwe*; Stadsarkivet, Stockholm. Register till tyska församlingens vigselbok. Vihkiminen mainitaan myös Tukholman kaupunginarkiston laatimassa saksalaisen seurakunnan vihittyjen hakemistossa. Sanat *des Wegland* voidaan kääntää esimerkiksi sanoilla pois maasta, ulkomaalainen tai muualta tullut; Hedvig Johannan ja Charlotta Marian vihkimistietoa ei löydy saksalaisen seurakunnan vihittyjen luetteloista vuosilta 1686–1695.

26 Merriam-Webster dictionary: Ağā.

27 Surnames of the world: Bekdash.

On poikkeuksellista, että välskärin vaimolla oli oma sinetti ja että hän osasi kirjoittaa nimensä kauniisti. Riksarkivet. Brevsamling, Brev från Ulrika Beata Tanto. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

Ulrika Beata Tanton 15.11.1697 päivätyssä kirjeessä olevassa sinetissä näyttää olevan sen yläosassa seisova leijona ja alaosassa peikon ja ihmisen päät. Riksarkivet. Brevsamling, Brev från Ulrika Beata Tanto. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

Osmanivaltakunnan alkuaikoina haaremiin tuotiin nuoria naisia pääosin Balkanilta ja myöhemmin Ukrainasta, jonka naisia pidettiin erityisen kauniina. Ehkäpä Ulrika Beata oli saanut jossakin tällaista koulutusta, sillä hänen ainoassa säilyneessä kirjeessään näyttää olevan hänen omakätinen nimikirjoituksensa. Myös hänen sinettinsä viittaa siihen, ettei hän tullut Ruotsiin tavallisen kansan piireistä.²⁸

Porin jalkaväkirykmentin välskäri

Turun läänin jalkaväkirykmentin välskärimestari Johan de Reuter menehtyi 1680-luvun loppuvuosina, ja kuningas Kaarle XI määräsi hänen tilalleen Porin läänin jalkaväkirykmentin välskärimestari Johan Delfvendahlin 20. maaliskuuta 1688. Tällöin Porin jalkaväkirykmentin välskärin paikka vapautui.²⁹ Kuningas antoi 20. maaliskuuta 1688 valtakirjan Porin jalkaväkirykmentin eli eversti Magnus Christian von Steffkenin rykmentin välskärimestarin paikan Johan Tantolle. Tukholman parturiammattikunta oli ehdottanut alamaissimmin siihen tätä rehellistä ja kokenutta mestaria, sillä ammattikunta oli tutkinut asianmukaisesti hänen taitonsa, ja hän on tyydyttänyt ammattikunnan vaatimukset.³⁰ Tanto määrättiin matkustamaan heti Suomeen rykmenttiinsä. Koska hänelle ei ollut annettu erityistä matkarahaa ja hänellä ei ollut varoja matkaan, määräsi kuningas armollisesti, että Valtiokonttori maksoi hänelle heti koko hänen tulevan vuoden palkkansa palkkauslistan mukaisesti.³¹

28 Buğra Ekinci 2016.

29 RA Register till riksregistraturet, Adressatregister till Riksregistraturet, SE/RA/1112.3/1/73 (Stockholm 20.3.1688): 238v–239.

30 RA Register till riksregistraturet, Adressatregister till Riksregistraturet, SE/RA/1112.3/1/73 (Stockholm 20.3.1688): 237v–238.

31 RA Register till riksregistraturet, Adressatregister till Riksregistraturet, SE/RA/1112.3/1/73 (Stockholm 3.4.1688): 465v–466.

Tukholmassa, Turussa ja valtakunnan muissa kaupungeissa toimi vanhastaan partureita, joiden töihin kuului suoneniskentä. Heistä kehittyi käytännön kirurgiaa harjoittava ammattikunta, jonka jäseniä nimitettiin partureiksi ja välskäreiksi. Suomi sai 1600-luvun mittaan parturinsa pääasiassa Saksasta, jossa heitä oli harjaantunut runsaasti ammattiin myös pitkien sotavuosien myötä.³² Ruotsin kielessä kirurgiaa harjoittaneiden lääkintäalan ammattilaisten nimityksenä oli 1600-luvulla *barberare*, *balberare* tai *bardskärare*. Niistä juontuivat suomen kielen nimitykset parturi ja palperi sekä sanasta *båskärare* vielä puoskari, jolla tarkoitettiin luvaton lääkärintä alan ammatinharjoittajaa. Vuosisadan jälkipuoliskolla kirurgian ammattilaisia kutsuttiin ruotsin kielessä nimellä *fältskär*, joka on peräisin saksan kielen sanasta *feldscher* tai *feldscherer*. Suomessa vastaava nimitys on välskäri.³³

Parturien ja välskärien toiminnan valvomista varten Ruotsissa perustettiin vuonna 1571 parturiammattikunta, jolle myönnettiin asiaan kuuluvat erioikeudet. Niissä määriteltiin ammatinharjoittajalta vaadittava kelpoisuus sekä hänelle kuuluvat edut ja velvollisuudet. Ammattikunnan tehtävänä oli kouluttaa sopivia henkilöitä erityisesti armeijan tarpeisiin. Vuodesta 1613 alkaen pyrittiin saamaan välskäreitä pysyvästi myös rykmenttien esikuntiin. Parturiammattikunnalle oli annettu vuoden 1682 erioikeuksissa oikeus tutkia ammattikuntaan kuuluvien ammattipätevyys, ja vuodesta 1685 lähtien se oli peräti ammattikunnan velvollisuus. Samana vuonna perustettiin välskäreitä varten erillinen kirurgiseura, *societas chirugica*, johon kuuluvia mestarivälskäreitä nimitettiin yleisesti kirurgeiksi. Alalle opiskelevia, joita oli aikaisemmin nimitetty oppipojiksi ja kisälleiksi, ryhdyttiin arvostuksen lisäämiseksi nimittämään kirurgian opiskelijoiksi.³⁴

Armeijan rykmenttejä kutsuttiin 1600-luvulla tavallisesti vielä komentajansa nimellä. Siksi Johan Tanton palveluspaikasta Porin jalkaväkirykmentistä käytettiin häntä koskevista asiakirjoista lähes säännönmukaisesti nimitystä eversti Steffkenin rykmentti komentajansa Magnus Christian von Steffkenin mukaan. Tällainen kahtalainen nimitys on aiheuttanut tutkimuksessa identifiomisongelmia, ja käytän tässä artikkelissa Porin jalkaväkirykmentistä komentajansa mukaista nimeä silloin, kun sitä on käytetty kyseisessä asiakirjassa. Porin jalkaväkirykmentin komentajina toimivat Tanton palvelusaikana Magnus Christian von Steffkenin 24.1.1679–8.12.1695, Hans Isak Ridderhielm 2.1.1696–2.4.1697, Otto Wilhelm Löwen 2.4.1697–6.5.1698, Johan Lorenz Creutz 16.5.1698–24.2.1702 ja Berndt Otto Stackelberg 11.3.1702.³⁵

32 Lappalainen 1975: 117.

33 Forsius 1999: *Parturit, välskärit ja kirurgit Suomessa*.

34 Forsius 1999: *Parturit, välskärit ja kirurgit Suomessa*; Hjelt 1893: 132–133.

35 KA 7388a: 2207; Durchman 1944: 5–8.

Välskäröintiä Turussa

Välskärimestari Johan Tanto matkusti Turkuun, jossa hän majaili perheineen ainakin vuosina 1688–1690. Johan Tanton vaimo Ulrika Beata ja piika merkittiin vuonna 1689 Turun kirkkokorttelin henkikirjaan, mutta seuraavan vuoden henkikirja puuttuu Turusta.³⁶ Kaupunki oli ilmeisesti Tantolle tuttu jo ennen hänen asettumistaan kaupunkiin, sillä piika Helena Mårtensdotter kertoi syyskuussa 1689 tulleen Turkuun välskäri Johan Tanton kanssa puolitoista vuotta aiemmin Tallinnasta, jossa Helena oli syntynyt.³⁷

Johan Tanto pyysi toukokuussa 1690 Turun raastuvanoikeudessa, että hän saisi jäädä vuokrasopimuksensa mukaan asumaan edesmenneen Hans Baxterin taloon, vaikka tämän velkojat aikoisivat myydä sen. Oikeus ilmoitti, että velkojien tulisi kokoontua oikeuteen seuraavana keskiviikkona ja ilmoittaa aikeistaan. Oikeus voisi sen jälkeen antaa Tantolle vastauksensa.³⁸ Kolme päivää myöhemmin velkojat totesivat, etteivät he olleet ainakaan heti myymässä taloa. Tanton pyyntöön saada jäädä taloon vuokralle he vastasivat, että antoivat talon mieluummin kauppias Gabriel Miltopaeukselle, joka oli ostanut sen edesmenneeltä Henrik Bremeriltä. Tämä siksi, että Tanton vuokrakausi oli menossa umpeen juhannuksena 1690, eikä hän ollut pyytänyt saada olla talossa kauempaa kuin seuraavaan kunnolliseen ajokeliin.³⁹ Tanto matkusti tämän jälkeen Tyrvään Kahimalan puustelliinsa, jonne perhe henkikirjoitettiin vuonna 1691.⁴⁰

Lääketieteen professori Elias Tillandz valitti syyskuussa 1689 välskäreiden Johan Tanton ja Johan Delfvendahin kirjoittaneen maaherralle muistion, jossa he nimittivät lääketieteen opiskelijoita nurkkamestareiksi eli laittoman työn harjoittajiksi. Professorin mielestä hänellä ja ylioppilailla oli syytä oikeista tämä. Akatemian konsistori päätti, että professori voisi hakea näitä oikeuksia laillisiksi.⁴¹

Delfvendahl ja Tanto olivat molemmat tähän liittyen Turun raastuvanoikeudessa lokakuussa 1689 vastaamassa oikeudelle siihen kysymykseen, voisivatko he toimia lääketieteen professori Elias Tillandzin ohjeiden mukaan ja allekirjoittaa ne. Delfvendahl vastasi, että se olisi vastoin heidän tukholmalaisen ammattikuntansa sääntöjä ja kuninkaallisen majesteetin tästä asiasta maaherralle lähettämää kirjelmää. Tanto vastasi puolestaan, että jos he allekirjoittaisivat Tillandzin asiakirjan, olisivat he kelmejä, joita sekä kuninkaallinen majesteetti että heidän ammattikuntansa kutsuisi nurkkamestareiksi heidän allekirjoitettuaan jotakin, mitä he eivät ymmärtäneet. Tämä lausunto merkittiin pöytäkirjaan kuninkaallista majesteettia halventavana. Tanto halusi, että raastuvanoikeus toimittaisi Facultato Medicinaen haasteen heille välskäreille, jotta he voisivat vastata siihen kirjallisesti. Tanto ilmoitti, ettei hän halunnut vastata oikeudessa,

36 KA 7383b: 5890. Seuraavan vuoden 1690 henkikirja Turusta puuttuu.

37 KA z:197, TKO 24.9.1689: 315–316.

38 KA z:57, TRO 19.5.1690: 234–235.

39 KA z:57, TRO 21.5.1690: 238–239.

40 KA SAY, Tyrvää, Kahimala 1675–1694: 59; 1695–1713: 59.

41 Consistorii Academici Aboensis protokoll VI: 504.

sillä maaherra oli asian alkuunpanija. Jos maaherra halusi hänen vastaavan, tekisi hän sen lääninkansliassa. Tanto anoi asian käsittelylle lykkäystä neuvotellakseen maaherran kanssa, mutta sekä Tillandzin ohjeet että neuvottelutulos maaherran kanssa jäivät hämäriksi asiakirjojen puutteen vuoksi.⁴²

Tanto harjoitti Delfvendahlin ja muiden välskäreiden tavoin parannustointia Turussa asuessaan palvelleen rykmenttinsä lisäksi myös turkulaisia. Niinpä satulaseppä Johan Eekin vaimo Maria Nilsdotter valitti tammikuussa 1689 Turun kämnerinoikeudessa tynnyrintekijä Erik Simonssonin lyöneen häntä. Erik kielsi teon ja hänet määrättiin vannonamaan, ettei hän ollut aiheuttanut mustelmia, jotka vaimo väitti syntyneen, kun Erik heitti hänet ulos talostaan. Välskäri Johan Tanto oli tutkinut nämä vammat.⁴³

Lisäksi porvari Jöran Simonssonin vaimo Maria Simonsdotter valitti maaliskuussa 1689 Turun kämnerinoikeudessa skalmelijanpuhaltaja Karl Johansson Pryssin haavoittaneen hänen miestään oikeaan käteen neljä viikkoa aiemmin. Kättä hoitava välskäri Johan Tanto kertoi, että miestä oli lyöty pahasti, eikä hän ollut varma, voisiko hän säästää käden. Joka tapauksessa kolme sormea jäisi halvaantuneiksi. Syyllinen sai 18 hopeamarakan sakon ja joutui maksamaan kahdeksan riikintaalaria Tanton kuluja.⁴⁴

Tantolla mainitaan jo Turussa välskärin oppipoika ja kisällejä. Tanto valittikin maaliskuussa 1689 kämnerinoikeudessa, että porvari Anders Löök oli houkutellut luokseen poikanen Nils Mattsson Forssin, jonka Tanto oli ottanut vuonna 1688 mukaansa Tukholmasta oppimaan välskärin ammatin. Löök sanoi pojan enon pyytäneen häntä Tukholmassa pitämään poikaa silmällä vieraalla paikkakunnalla Turussa. Löökin mukaan Tanto oli laittanut humalapäissään pojan tekemään likaisia töitä ja vieläpä heittänyt puukon hänen peräänsä tarkoituksenaan vahingoittaa tätä. Löökin mukaan Tanton vaimo oli pyytänyt poikaa lähtemään pois, sillä hänen miehensä tappaisi tämän kuitenkin. Poika meni sitten Löökin vaimon luo, joka antoi tälle ruokaa ja yösijan. Poika määrättiin palaamaan Tanton luo, mutta kämnerinoikeuden tuomion mukaan Tanto ei saanut enää lyödä tätä.⁴⁵

Juttu ei jäänyt siihen, sillä Turun raastuvanoikeus antoi 20. heinäkuuta 1689 tuomion asiassa, jossa porvari Anders Löök halusi saada Tanton mukaan Nils Forssin huoltajuuden. Tanto valitti, että poika karkaili hänen luotaan Löökin luo, joka otti pojan huomaansa laittomasti. Tanto esitti todisteensa oikeudelle ensimmäisenä, sillä hän toimi jutun kantajana. Niiden mukaan toiset olivat houkutelleet pojan lähtemään palveluspaikastaan. Tanto oli löytänyt pojan Löökin luota, joka oli hyysännyt ja ruokkinut poikaa vastoin pakkollisasetusta. Tanto oli ensin aikonut antaa asian olla, mutta kun Löök oli kutsunut häntä julmuriksi ja kelvottomaksi ihmiseksi sekä juopporatiksi, joka löi poikaa humalassa

42 KA z:56, TRO 21.10.1689: 686–688.

43 KA z:197, TKO 15.1.1689: 13.

44 KA z:197, TKO 5.3.1689: 66.

45 KA z:197, TKO 5.3.1689: 64–65.

päivittäin ja oli heittänyt puukon tämän jälkeen, antoi hän haastaa Löökin oikeuteen.⁴⁶

Löök oli tuomittu vapaaksi hyysäämisestä kämnerinoikeudessa, mutta haukkumasanonjen osalta asia oli siirretty raastuvanoikeuden tuomittavaksi. Oikeus totesi, että Löök oli ottanut pojan vastaan laittomasti kaksi kertaa, mitä hän ei voinut kieltää. Tanton mukaan Löök sekaantui pojan asioihin vain sen tähden, että tämä oli tuonut pojan kuo-tollaan Turkuun. Löökin haukkumat eivät olleet Tanton mukaan lainkaan totta, ja hän vaati tälle rangaistusta sekä hyysäämisestä että haukkumista. Löök kielsi puolestaan ot-taneensa poikaa vastaan, sillä kun poika oli karannut ensimmäisen kerran ja tullut Löö-kin taloon, ei hän ollut vaimoineen kotona. Kuten ei silloinkaan, kun Tanto oli noutanut pojan pois.⁴⁷

Kun poika oli karannut toisen kerran talvella, oli hän kulkenut ja yöpynyt niissä ta-loissa, joissa hänellä oli ollut tuttuja. Lopulta poika oli tullut Löökin taloon ja pyytänyt emännältä, että hän saisi olla yötä saunassa. Emäntä oli antanut hänelle tähän luvan isännän ollessa poissa. Kun poika oli uhannut tappaa itsensä, oli emäntä säikähtänyt ja antanut tämän olla saunassa vain yhden yön. Tanto ei ollut löytänyt poikaa tälläkään kertaa Löökin talosta. Löök kielsi myöskään haukkuneensa Tantoa. Hän oli ainoastaan toistanut, mitä poika oli sanonut. Löök lisäsi vielä, ettei hän yrittänyt tehdä itsestään pojan holhoojaa, sillä hän ei ollut tälle sukua. Tanto jatkoi, että vaikka poika oli väittä-nyt joutuneensa makaamaan hänen luonaan piikojen kanssa karjasuojassa, ei siinä ollut totta siemeneksikään. Raastuvanoikeus vapautti Löökin kaikista Tanton syytteistä tämän todistuksen perusteella.⁴⁸

Johan Tanto saattoi hyväksyä palkkansa maksamisen myös palveluksen vaihtona. Raastuvassa käsiteltiin 20. heinäkuuta 1689 Johan Tanton ja sorvarimestari Hans Mei-gerin välistä asiaa, jota oli käsitelty jo 30. toukokuuta kämnerinoikeudessa. Tanto syytti sorvaria siitä, että tämä oli haukkunut hänet Meijerin talossa Tanton tullessa kysymään rukkia. Sen Meijer oli luvannut valmistaa hänelle vastineeksi siitä hoidosta, jota Tanto oli antanut hänelle tämän sairastaessa. Kun Tanto oli mennyt Meijerin luo, oli tämä kut-sunut häntä sikakoiraksi, suurisuuksi ja kelmiksi. Meijer kielsi haukkuneensa Tantoa ja sanoi tämän itse kutsuneen häntä petturiksi ja epärehelliseksi. Lisäksi Tanto oli lyönyt häntä olkapäälle ja aiheuttanut hänelle mustelman.⁴⁹

Tanto oli aikonut viedä mukanaan rukin, jonka Meijer oli valmistanut toiselle. Oikeus totesi, että molemmat olivat haukkuneet toisiaan, joten heillä ei ollut oikeas-taan syytä kantaa toisiaan vastaan varsinkin, kun asiaan ei liittynyt suurempaa hait-taa kummallekaan. Siksi kanteen annettiin kaatua.⁵⁰ Johan Tanto sai 25. heinäkuuta 1689 ulosottomiehet mittaamaan hänelle Meijeriltä tulevat kymmenen kuparitaalarin

46 KA z:56, TRO 20.7.1689: 552–557.

47 *Ibid.*

48 *Ibid.*

49 KA z:56, TRO 20.7.1689: 574–576.

50 *Ibid.*

oikeudenkäyntikulut.⁵¹ Tanto sai vielä heinäkuussa 1689 Turun raastuvanoikeudessa takavarikon Hans Meijerin rahoille, jotka tämä oli saamassa apteekkari Relaulta. Tämä takavarikko määrättiin olemaan voimassa niin pitkään, että Meijer maksaisi velkansa.⁵²

Turun akatemian konsistori käsitteli kesäkuussa 1690 ylioppilas Andreas Lundiuksen pahoinpitelyä, josta syytettiin joitakin ylioppilaita ja erityisesti Robert Ranckenia. Välskärei Tanto oli kutsuttu sitomaan Lundiuksen päähän saama suuri haava. Konsistori jäi odottamaan, mitä Tanto sanoisi haavan laadusta. Myös professori Elias Tillandz lupasi katsastaa haavan. Tanto vaati antamastaan hoidosta ylioppilas Lundiukselta 40 kuparitaalaria.⁵³ Johan Tanto pyysi heinäkuussa 1690 Turun raastuvanoikeudelta, että hovioikeuden asiakirjakirjuri Carl Brochiusta kielletäisiin myymästä edesmenneen asianajaja Thomas Baxterin vaatteita, jotka tämä oli ottanut haltuunsa. Tanto katsoi, että ne kuuluvat ennen muita velkojia hänelle. Tämä merkittiin pöytäkirjaan.⁵⁴

Kauppias Henrik Cretalenius kertoi kesäkuussa 1693 Turun kämnerinoikeudessa Tanton vaimon halunneen vaihtaa edellisenä kesänä Cretaleniukselta dukaatin pikkurahaan. Tanton vaimo oli saanut 12 taalaria, mutta dukaattia hän ei ollut antanut. Tanto selitti dukaatin olleen hänen vaimollaan nenäliinassa, johon rahat oli laskettu. Tanto lupasi antaa dukaatin, kun Cretalenius vannoi, ettei hän ollut saanut sitä.⁵⁵ Kyse oli kuuton rahtimaksusta syntyneestä kiistasta, sillä Henrik Cretalenius sai vielä kesäkuussa 1693 Johan Tantolle 40 hopeamarkan uhkasakon olla poistumatta kaupungista ennen kuin Tanto olisi maksanut puuttuvan rahtimaksunsa Cretaleniukselle.⁵⁶ Maksua ei kuulunut, sillä Cretalenius sai tammikuussa 1694 Turun raastuvanoikeudessa takavarikon Tanton saatavalle porvari Reinhold Jöranssonilta niin pitkäksi aikaa, että Tanto maksaisi lopun kuuton rahdista, jonka hän oli velkaa.⁵⁷

Virkatalo Tyrvään Kahimalassa

Upseereille, aliupseereille, rykmentinpastoreille ja muille rykmentissä virassa olleille miehille kuului palkkatila tai palkkatiloja, joita kutsuttiin puustelleiksi. Niiden asuinrakennuksista oli annettu jo 1600-luvulla mallipiirustukset, joiden mukaan päärakennukset tuli rakentaa. Käytännössä ainakin aliupseeristo ja virkailijat jouduivat asumaan talonpoikaistaloja muistuttavissa asumuksissa, jotka olivat sentään ikkunoilla varustettuja ja uloslämpiviä. Tavallisessa puustellin päärakennuksessa

51 KA z:56, TRO 25.7.1689: 581.

52 KA z:56, TRO 29.7.1689: 582–583.

53 Consistorii Academici Aboensis protokoll VI, 2.6.1690: 590–594, 597; Consistorii Academici Aboensis protokoll VII, 30.6.1690: 2.

54 KA z:57, TRO 23.7.1690: 336.

55 KA z:200, TKO 21.6.1693: 215.

56 KA z:60, TRO 21.6.1693: 406.

57 KA z:61, TRO 9.1.1694: 2.

oli lisäksi lautalattia ja välikatto. Samalla tilalla omassa tuvassaan asui myös tilan lampuoti eli vuokraviljelijä, joka huolehti tilan pyörittämisestä ja maksoi suuremman osan tilan tuotosta puustellin haltijalle. Upseeriston puustellit sijaitsivat heidän komppaniansa ja rykmenttinsä alueella ja muille, kuten rykmentinvälskäreille tilat osoitettiin niin ikään rykmentin alueelta. Johan Tanton perheelle tämä tarkoitti muuttoa Turusta Tyrvälle.

Vuoden 1687 sotilasmaakirjassa Porin jalkaväkirykmentin välskärin palkkatila sijaitsi vielä Tyrvään Soinilassa. Johan Tanton tullessa vuonna 1688 rykmenttiin merkittiin Ylä-Satakunnan alisen kihlakunnan Tyrvään pitäjän Kahimala, ja Karkun pitäjän Mouhijärven kirkkopitäjän Yliskallon Rossi eversti von Steffkenin Porin jalkaväkirykmentin sotilasmaakirjaan rykmentinvälskärin ja hänen kolmen kisällinsä palkkatiloiksi.⁵⁸ Vuonna 1694 yhden kisällin palkkatilana oli Huittisten Sammun kylän Koutun tila. Kahimalassa Tanto mainittiin vaimoineen vuodesta 1691, ja vuonna 1694 lisäksi piika ja kaksi kisälliä, Nils ja Joachim. Tanto mainittiin tilan haltijana vielä vuonna 1695, jonka jälkeen tila autioitui pian.⁵⁹

Monet armeijan uuden jakolaitoksen mukaiset sotilasvirkataloiksi määrätty tilat olivat heikossa kunnossa niiden uusien isäntien asettuessa asumaan niitä. Johan Tanto näyttää tarttuneen tarmolla puustelliensa rakentamiseen sekä Kahimalassa että myöhemmin Huittisten Karhiniemessä. Tanto nimittäin kantoi heinäkuussa 1692 Karkun käräjillä muurarimestari Matts Jakobsson Passia vastaan huonosta muuraustyöstä, jonka tämä oli suorittanut välskärin puustellissa Tyrvään Kahimalassa. Osapuolet sopivat, että muurari maksaisi Tantolle 20 kuparitaalaria tai suorittaisi työn kelpollisesti uudelleen. Hän voisi myös tehdä muuta muuraustyötä välskärille, minkä muurari lupasikin tehdä heti, kun hän saisi pyynnön Tantolta.⁶⁰ Myös puustellin oikeuksien valvominen kuului sitä hallitsevan henkilön velvollisuuksiin. Siksi Tanto kantoi loka-kuussa 1691 Karkun käräjillä Ruoksamon Mårten Markussonia vastaan siitä, että tämä oli vienyt polttopuita välskärin puustellin Kahimalan metsästä. Asialle ei voitu tehdä tuolla kertaa mitään, sillä osapuolet eivät olleet paikalla. Asia lienee sovittu, sillä siihen ei palattu enää käräjillä.⁶¹

Kahimalan lisäksi myös Yliskallon Rossin tila oli surkeassa kunnossa päätyessään Tanton palkkatilaksi. Porin jalkaväkirykmentin kirjuri Christian Arentz kantoi loka-kuussa 1688 Karkun käräjillä eversti von Steffkenin rykmentinvälskärin tilan lampuotia Bertil Mattsson Rossia vastaan siitä, että tällä oli niin suuri verorästi, ettei hän kyennyt

58 KA 7377, 3136; KA 7380, 3307; KA 7383a, 4220; KA SAY, Mouhijärvi, Yliskallo, Rossi 1675–1694: 11.

59 KA 7397, 2942; KA SAY, Tyrvää, Kahimala 1675–1694: 59; 1695–1713: 59.

60 KA KO a:12, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Karkun ja Mouhijärven käräjät 19.–20.7.1692: 218.

61 KA KO a:11, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Karkun ja Mouhijärven käräjät 29.10.–2.11.1691: 397–398 (vanha 174–174 v).

maksamaan sitä enää mitenkään. Lisäksi Rossi viljeli ja hoiti Arentzin mukaan tilaa niin huonosti, ettei siellä ollut edes asuttavaa rakennusta.⁶²

Kirjuri arveli, ettei Bertil tulisi parantamaan tapojaan, ja hän halusi tämän tilalle otettavaksi uuden lampuodin, joka oli Bertilin veli Markus Mattsson. Bertil esitti maaherran kirjeen, jonka mukaan hän saisi pitää tilan, jos maksaisi veronsa. Oikeus totesi kuitenkin, että rykmentillä oli täydet oikeudet ottaa tilalle mieleisensä viljelijä. Bertilin omaisuus tilalla otettiin takavarikkoon, sillä edellisessä katselmuksessa oli todettu, että hän oli korjannut tilan rakennuksia hyvin huonosti velvollisuudestaan huolimatta. Välskärin päätettäväksi jätettiin se, halusiko hän ottaa Markuksen isännäksi tilalle viljelemään maita ja hoitamaan taloa.⁶³

Rykmentinkirjuri Arendz esitti Karkun ja Mouhijärven käräjillä maaherran 10. joulukuuta 1688 antaman vastauksen kirjurin virkansa puolesta tekemiin valituksiin rykmentintiloista. Sen mukaan käräjien tuli tutkia, millainen oli rykmentinvälskärin puustellin isännän Bertil Rossin tila Yliskallossa tämän veronmaksukyvyn suhteen. Lautakunta ja erityisesti lautamiehet Klemet Koppelo ja Jöran Kulkku vakuuttivat, ettei Bertilillä ollut muuta kuin hevonen, neljä lammasta ja peltojen sato, joilla maksaa vuoden 1688 veronsa puustellista välskärille. Lehmää hänellä ei ollut laisinkaan. Tilan kunnosta oli annettu tieto eversti Christoffer von Steffkenille suoritettun talonkatselmuksen pöytäkirjalla, mikä annettiin rykmentinkirjurille todistukseksi.⁶⁴

Johan Tanto esitti Karkun käräjillä maaliskuussa 1695 maaherra Lorenz Creutzin 18. joulukuuta 1694 antaman päätöksen ja halusi sen perusteella selvitettäväksi, miksi entisen rykmentinvälskärin puustellin verot Yliskallosta olivat jääneet maksamatta sen talolliselta Bertil Rossilta kokonaan vuodelta 1688. Lautakunta todisti, että tilan nykyinen isäntä Markus Rossi oli köyhä, sillä hänellä ei ollut miesväkeä viljelemässä tilaa. Lisäksi hänen karjansa oli kuollut sairauteen, ja villieläimet olivat repineet hänen hevosensa hengiltä metsässä. Siitä ei ollut varmuutta, oliko koko vuoden 1688 verosumma jäänyt maksamatta, sillä edellinen isäntä Bertil Rossi ei ollut käräjillä. Asia lähetettiin maaherralles.⁶⁵

Rykmentinvälskäri sai tuloja myös muiden tilojen kuin varsinaisen puustellinsa veroista. Siten kruununvouti Johan Detlofsson esitti välskärimestari Johan Tanton 10. elokuuta päiväämän kirjeen lokakuussa 1699 Pirkkalan käräjillä. Siinä välskäri pyysi, että Kimojoen Märten Henrikssonin tila huudatettaisiin hänelle vuosien 1697 ja 1698 maksamattomista veroista, jotka oli määrätty Tanton palkaksi. Vouti pyysi

62 KA KO a:9, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Karkun ja Mouhijärven käräjät 23.–25.10.1688: 802 (vanha 121 v).

63 *Ibid.*

64 KA KO a:10, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Karkun ja Mouhijärven käräjät 26.–30.1.1689: 950 (vanha 76).

65 KA KO a:15, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Karkun ja Mouhijärven käräjät 4.–5.3.1695: 110v–111.

nyt Tantolle ensimmäistä lainhuutoa tilaan, ja oikeus myönsi sen Tantolle ilman valituksia.⁶⁶

Tanton perhe ei viipynyt kauaa Tyrvällä, sillä jo vuonna 1694 se muutti Huittisiin. Tyrvään rippikirjaan vuosilta 1693–1702 merkittiin Kahimalaan välskäri Johan Tanto, jonka ilmoitettiin kuolleen vuonna 1702 Huittisissa, vaimo Ulrika Beata Tanto, lapset Sofia Eleonora ja Karl Ulrich, kisälli Joachim Giers, joka kuoli vuonna 1694, ja oppipoika Nils Biörn. Perhe merkittiin rippikirjassa muuttaneeksi Huittisten Karhiniemen Untolle.⁶⁷

Karhiniemen Unton puustelli

Huittisten Karhiniemen Unton tila oli kruununtila, ja sen verotulot olivat jakamatta vuodesta 1689, joten siitä saatettiin muodostaa eversti von Steffkenin Porin jalkaväirykmentin esikuntaan kuuluneen rykmentinvälskärin palkkatila. Sotilasmaakirjaan merkitty rykmentin välskärinkisällin palkkatila sijaitsi puolestaan Huittisten Sammun kylässä.⁶⁸

Maaherra määräsi 15. lokakuuta 1694 suoritettavaksi katselmuksen Tanton vastaanottamalla Huittisten Karhiniemen Unton rykmentinvälskärin puustellilla. Tila oli kolmen äyrin ja kuuden penningin veron tila, jonka manttaali oli 7/12. Tilan vakituinen verosumma oli vuodessa 15 taalaria 23 äyriä ja 7 13/15 penninkiä hopearahaa, ja sitä viljeli lampuoti Ivar Månsson poikansa Jöranin kanssa. Lautamiehet Mickel Eriksson Raskalasta ja Erik Thomasson Mommolasta, jotka suorittivat katselmuksen 10. elokuuta 1695 vakuuttivat, että tilalla olivat seuraavat rakennukset: käyttökelpoinen asuinpirtti, lattiaton kellaripirtti, vanha sauna, pieni kelvoton sauna, käyttökelpoinen keittiö, aitta, jonka päällä kaksihuoneinen luhti, vanha talli, kaksi käyttökelpoista navettaa, kelvoton navetta, vanha rehulato, kelvollinen aitta, vähän kehnompi aitta, vanha aitta, kelvollinen riihi, vanha riihi ja vanha kelvoton olkilato.⁶⁹

Pellot olivat hyvin viljellyt ja aidat kunnolliset, mutta ojat heikot maanluonnon vuoksi. Tilalla ei ollut myllyä ja pieni humalisto tuotti vuodessa puoli leiviskää humaloita. Niityt ja ladot olivat hyviä, kuten karjanlaidunkin. Tilalla ei ollut tukkimetsää, ei edes aidanseiväksiksi, polttopuitakin saatiin niukalti ja vain kauempaa. Tilalla ei ollut kaski-, niini- tai tuohimetsää. Tilan kalavedet olivat vähäiset. Tilan lampuodin Jöran

66 KA KO a:19, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Pirkkalan ja Messukylän käräjät 13.–15.10. 1699: 240 v.

67 KA Tyrvään seurakunnan arkisto, I Aa Pää- ja rippikirjat, Rippikirja 1693–1702, Kahimala, *sp.*

68 KA 7401, 3197; KA SAY, Huittinen, Karhiniemi, Unto 1674–1693: 41.

69 KA KO a:15, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 22.–24.10.1695: 461v–462v.

Ivarssonin tuli vastata 98 kuparitaalarin korjauksista rakennuksiin. Muita korjauksia ja rakennusten pystyttämistä ei voitaisi lautakunnan mukaan suorittaa, ellei tila saisi kolmea verovapaata vuotta. Tämä katselmus ja anomus lähetettiin maaherran harkittavaksi.⁷⁰

Johan Tanton talouteen Untolla merkittiin vuonna 1696 seitsemän täysikasvuista henkeä.⁷¹ Vuoden 1698 henkikirjaan Johan Tantolle merkittiin talonväeksi hänen vaimonsa, lampuoti Nils, rengit Henrik, Matts ja Matts sekä piiat Brita ja Lisa.⁷² Vuonna 1700 välskäri Tanton talouteen merkittiin hänet itsensä, hänen vaimonsa Ulrika Beata, rengit Thomas ja Markus, piiat Maria ja Lisa sekä lasten kotiopettaja Johannes.⁷³ Vuoden 1701 henkikirjaan merkittiin Untolle ainoastaan välskärin vaimo Ulrika Beata ja hänen piikansa Maisa.⁷⁴ Ulrika merkittiin vielä vuonna 1703 henkikirjassa Karhiniemen Untolle piikansa Marian kanssa.⁷⁵

Johan Tanto rakennutti Karhiniemeen uuden tavanomaista muhkeamman päärakennuksen, jolla oli pituutta 27 metriä, leveyttä 6,3 metriä ja korkeutta 17 hirsikertaa. Talo oli vuorattu laudoilla sekä ulkoa että sisältä. Rakennus sisälsi salin, vierastuvan, kaksi kamaria, pakarituvan, saunan ja kaksi ullakkoa. Salin mitat olivat 5,7 x 5,7 metriä, ja siinä oli kuusi pientä ikkunaa. Sen yläpuolella oli samankokoinen lämmittämätön tupa, missä oli siinäkin kuusi ikkunaa. Salia vastapäätä oli 6,3 x 5,7 metrin kokoinen vierastupa, joka oli varustettu kummaltakin sivultaan kuudella tuplaikkunalla. Koko rakennus oli uloslämpivä. Tämä rakennus palveli puustellin päärakennuksena vuoteen 1741, jolloin sen tilalle rakennettiin uusi rakennus.⁷⁶

Johan Tanto valitti Huittisten käräjillä helmikuussa 1696, että hänen puustellinsa entinen lampuoti Jöran Ivarsson oli vienyt puustellista olkia naapuriinsa Henrik Anderssonin säilytettäväksi ja vienyt ne sitten mukanaan. Tanto vaati Henrikiä vastuuseen puustellille aiheutuneesta vahingosta, sillä Jöran oli jäänyt hänelle huomattavasti velkaa puustellin viljelyksestä ja rakennusten huonosta kunnosta. Tantolle vastattiin, että Henrik oli ottanut oljet vastaan vuonna 1694, kun Tantolle ei vielä kuulunut osaa eikä arpa puustellin veroista. Jöran oli sitä mieltä, että hänen isänsä tulisi vastata oljista, sillä tämä oli ollut kyseisenä vuonna tilan isäntänä. Oikeus totesi, että koska Tanto sai Karhiniemen Unton puustellikseen vasta vuonna 1695 ja hän otti sen vasta silloin viljelykseen omine väkinein, ei hänellä ollut oikeutta vuoden 1694 satoon. Henrik Andersson vapautettiin siten Tanton vaatimuksesta.⁷⁷

70 *Ibid.*

71 KA 7404: 3361.

72 KA 7412: 2042.

73 KA 7417: 1078.

74 KA 7420b: 2569.

75 KA 7427: 2973.

76 Viikki 1973: 641.

77 KA KO a:16, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 10.–11.2.1696: 15v–16. Nimi muodossa Johan Tantou.

Välskärimestari väitti Huittisten käräjillä tammikuussa 1699 itsepäisesti, että Keikyän kantin asukkaat tekivät vahinkoa Karhiniemen ja Työtilän niityillä ja metsissä. Hän vaati tähän korjausta. Tanton vastapuoli luutnantti Erik Didron oli lähettänyt oikeudelle 27. tammikuuta päiväämensä kirjeen, jossa hän pahoitteli, ettei voinut osallistua käräjille, sillä hän oli keräämässä reserviläisrahoja rusthollareilta. Hän pyysi asian käsittelyä tuonempana. Lisäksi kruununvouti Jakob Callia ilmoitti, että Työtilässä ja Keikyän kantilla oli useita kruununtilallisia, joiden asiaa hän ei voinut ajaa kruunun puolesta ilman maaherran antamaa määräystä. Lisäksi sekä Tanton että Didronin puustellit kuuluivat kruunulle ja niiden edustus oli epäselvä. Tanto oli lisäksi vienyt asian jo Turun hovioikeuden käsiteltäväksi, joten sitä ei voitu nyt käsitellä.⁷⁸

Välskäri Tanto otti huolehtiakseen myös kisällinsä puustellin rakentamisesta, ilmeisesti omaksi taloudelliseksi hyödykseen. Kisällä Johan Joachim Burchardt sai tästä syyn valittaa maaliskuussa 1697 Huittisten käräjillä Tanton luvanneen hänelle, ettei Burchardtille tulisi vahinkoa hänen puustellinsa rakentamisesta Sampuun. Tanto oli kuitenkin kerännyt ja pitänyt hänen tulonsa tilalta ja maksanut hänelle ainoastaan kymmenen hopeataalaria vuodessa. Kisällä pyysi oikeudelta apua rahojensa saamiseksi. Tanto oli lisäksi luvannut maaherralle vastata puustellin rakentamisesta, mutta jättänyt sen suorittamatta kuluneiden kolmen vuoden aikana. Heidän rykmenttinsä komentaja eversti Hans Isak Ridderhielm oli määrännyt 15. helmikuuta Tanton antamaan selityksensä asiassa. Burchardtin mukaan Tanto oli luvannut hänelle vuotuisena palkkana 30 riikintaalaria, johon sisältyi puustellin tuotto 18:13 hopeataalaria. Tanto sanoi, ettei hän ollut tehnyt tällaista sopimusta tai luvannut katsoa, ettei kisällille tulisi taloudellista vahinkoa. Oikeus joutui toteamaan, ettei Burchardtin vaatimus ollut laillinen, sillä talonkatselmusjärjestyksen mukaan sen, joka hallitsi puustellia, tuli myös pitää se kunnossa itse.⁷⁹

Välskärimestarin ja hänen kisällinsä välit eivät olleet muutenkaan kunnossa. Tanto kantoi Huittisten käräjillä maaliskuussa 1697 entistä kisälliään Johan Joachim Burchardtia vastaan siitä, että tämä oli 7. tammikuuta Huittisten pappilassa vietetyissä häissä hyökännyt hänen kimppuunsa ja haukkunut häntä kaikenlaisilla pilkkasanoilla, kuten kelmi, hunsvotti ja petturi. Tanto esitti entisen katselmuskirjuri Gabriel Rydenin todistuksen, jonka mukaan Burchardt oli väittänyt Tanton antaneen viedä palkkalistoilleen vuodelle 1695 kisällä Joachim Giersin, vaikka tämä oli hukkunut jo vuonna 1694. Tanto oli nauttinut siten kisällin palkan, jota voitiin Burchardtin mukaan pitää petturuutena. Muilla tavoin Burchardt ei sanonut loukanneensa Tantoa. Burchardt halusi todistajiaan kuultavaksi, sillä Tanto oli kutsunut häntä murhaajaksi, hunsvotiksi ja kelmiksi. Hänen mukaansa kruununvouti Jakob Callian vaimo ja rykmentinpastori Johan Ericius

78 KA KO a:19, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 28.–31.1.1699: 30–30v.

79 KA KO a:17, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 1.–3.3.1697: 136–137.

Ei lainvoimainen maanmittausasiakirja

Huittisten Karhiniemen kartassa vuodelta 1696 Unton puustellin tontti sijaitsee oikealla olevan sanan *ågor* vasemmalla puolella olevien numeroiden 39 vasemmalla puolella sanan *skog* alakulmassa. Kansallisarkisto. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto - A1a:14 (karttakirjassa) Karhiniemi; Karhiniemi ja Työtilän kylä Kauvatsan kunnassa; tiluskartta ja selitys 1696-1696.

voisivat todistaa tästä.⁸⁰

Tanto vastasi, että hän voisi vannoa, ettei hän ollut loukannut kisälliä millään tavoin pappilassa. Mitä tuli vuoden 1695 palkkauslistaan, ei hänen tarvinnut vastata siitä kisällille, sillä se ei kuulunut tälle millään lailla. Hänellä oli todellakin ollut toinen kisälli tuona vuonna, mutta herrat upseerit olivat allekirjoittaneet rykmentin palkkalistan, ja asia oli Tanton ja lääninviskaali Staren välinen. Tanto halusi puolestaan kuultavaksi todistajiaan pappilasta, erityisesti luutnantti Erik Didronin. Luutnantti pyysi anteeksi sitä, että hän oli ollut tuolloin melkoisessa tuiterissa, eikä hän muistanut niin tarkkaan, mitä

80 KA KO a:17, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 1.-3.3.1697: 129v-131.

oli sanottu, kun paikalla oli lisäksi ollut melkoinen puheensorina. Sen hän muisti, että Burchardt oli kutsunut Tantoa petturiksi ja luvannut antaa tälle siitä kirjelmän. Tämän muisti kunnianarvoisa herra rovasti Johan Keckoniuskin. Pitäjänapulainen Matthias Tacku sanoi, ettei hän ollut kuullut mitään.⁸¹

Oikeus kehotti tässä vaiheessa osapuolia sopimaan riitansa. Kun osapuolet palasivat oikeuden eteen, ilmoitti Tanto olevansa valmis sovintoon joidenkin huomattavien miesten kehotuksesta. Kisällin tulisi tosin pyytää häneltä anteeksi oikeuden edessä. Itse hän sanoi tietävänsä vain hyvää ja kunniallista kisälli Burchardtista. Kun kisällikin sanoi riidan syntyneen kiivaudesta, annettiin syytteen raueta. Kisälli pyysi Tantolta anteeksi ja maksoi hänen oikeudenkäyntikulunsa neljällä kuparitaalarilla. Tanto huomautti vielä pöytäkirjaan merkittäväksi, ettei hän ymmärtänyt, mitä palkkalistaan viedyn kisällin asia kuului Burchardtille.⁸²

Burchardtin mainitseman kuolleen kisälli Giersin tapaukseen saadaan lisäselkoa Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjasta helmikuulta 1695. Kämneri Johan Graan valitti näet tuolloin Anna Mattsdotterin olleen salavuoteudessa ja synnyttäneen aviottoman lapsen. Anna kertoi palvelleensa joitakin vuosia välskäri Johan Tantolla, jonka kisälli Joachim Giers oli maannut hänet edellisen pääsiäisen aikaan aviolupauksen alla. Anna oli saanut Giersiltä pienen kultasormuksen ja kolme kaksinkertaista karoliinia, jotka hän esitti oikeudelle. Tämän jälkeen Anna oli palvellut inspehtori Ruschilla Ahvenanmaalla ja tullut sieltä kaupunkiin. Kisälli oli luvannut seurata perässä avioliiton täytäntöönpanoa varten. Giers oli kuitenkin hukkunut joitakin viikkoja ennen joulua. Poikansa Henrikin Anna oli synnyttänyt uudenvuoden aikaan. Anna esitti välskäri Tanton todistuksen, jonka mukaan kisälli oli kurtiseerannut Annaa, ja että kisälli oli hukkunut 7.12.1694 kahden muun miehen kanssa Pirkkalan pappilan luona virtapaikkaan.⁸³

Kruununvouti Callian kiistakumppanina

Kruununvouti ja Huittisten nimismies Jakob Callia kunnostautui kirkkoherra Johannes Keckoniuksen avustamisessa kirkkokuria valvottaessa. Hän tapasi seisoa Huittisten kirkon ovella jo hyvissä ajoin ennen jumalanpalveluksen alkua. Toisessa kädessä hänellä oli henkikirja ja toisessa kynä ja paperinpala. Siihen hän kirjasi kaikki ne, jotka eivät saapuneet kirkkoon, ja näiden tuli vastata laiminlyönnistään aikanaan käräjillä. Johan Tanto näyttää olleen hänen erityisen silmälläpitonsa alainen. Voudin palatessa erään kerran kirkosta oli Tanto ratsastaa karauttanut hänen ohitseen ja huutanut kovaan ääneen: ”Pane nyt muistiin, että olen ollut kirkossa!”⁸⁴

81 *Ibid.*

82 *Ibid.*

83 KA z:202, TKO 19.2.1695: 82–84.

84 Viikki 1973: 552–553.

Callia vaati selvitetäväksi Huittisten käräjillä maaliskuussa 1697, mitä rykmentin-välskärei Johan Tanto oli tarkoittanut sillä, että hän oli haukkunut Calliaa kirkkotiellä ja kirkossa. Maaherra Lorenz Creutz oli tutkinut asiaa ja määrännyt 6. lokakuuta 1696 kihlakunnanoikeuden selvittämään sitä. Tanto oli lisäksi kutsunut omassa talossaan lapsensa kastetilaisuudessa Calliaa kelmiksi, varkaaksi ja hunsvotiksi. Tämän saattoi todistaa lasta kastamassa ollut Huittisten rovasti Johannes Keckonius. Tanto oli toistanut nämä sanat vielä Tyrvään Rautajoella. Callian mukaan Tanto oli laittanut Huittisten kirkossa papiston penkkiin paperin, jossa Tanto pyysi anteeksi sitä, ettei hän voinut saapua kirkkoon kylmyyden vuoksi. Lisäksi hän pyysi saada ostaa tupakkaa lämmikkeekseen. Tanto selitti tervehtineensä Calliaa kirkosta poistuttaessa ja sanoneensa, että tämän tulisi muistaa Tanton olleen kirkossa. Tällä hän ei ollut tarkoittanut mitään pahaa. Hän sanoi, ettei ollut loukannut Calliaa millään lailla.⁸⁵

Lisäksi Tanto pyysi Calliaa todistamaan, milloin hän olisi jättänyt kirkossa käynnin väliin kuten tämä oli väittänyt. Tanto sanoi, että hänellä oli ollut tapana käydä Keikyän ja Kauvatsan kappelikirkoissa. Lisäksi hän kävi matkoillaan vieraiden seurakuntien kirkoissa. Tanto ilmoitti, että hän pitäisi Calliaa epärehellisenä miehenä niin kauan kuin tämä todistaisi, että Tanto oli ollut poissa kirkosta, kun seteli löydettiin penkiltä. Tanto kertoi kirjoittaneensa kappalainen Lars Elghille ja pyytäneensä joitakin kirjekuoren täysiä tupakkaa lainaksi, mutta hän ei ollut maininnut mitään siitä, ettei kävisi kirkossa. Jos hänen renkinsä oli vahingossa jättänyt setelin kirkonpenkkiin, oli tämä tapahtunut täysin vastoin hänen tahtoaan. Kappalainen Lars Elgh kertoi löytäneensä kirjeen penkistä. Siinä Tanto oli pyytänyt tupakkaa. Se, kenelle kirje oli osoitettu, jäi hämäräksi, sillä kirjeessä ei ollut nimeä vaan ainoastaan titteli Kunnianarvoisa ja Hyvin Oppinut Herra. Myös pitäjänapulainen Matthias Tacku todisti samoin. Kirkkoherra Keckonius puolestaan sanoi, että hän oli kuullut Tanton sanovan Calliasta lapsioluiden aikaan ainoastaan, että tämä ei pitänyt Calliaa parempana kuin roskia lattialla tai sammalta seinässä. Lisäksi Tanto oli sanonut, että hän uskaltaisi kyllä tapella Callian kanssa. Rovastin mukaan Tanto oli käynyt emäkirkossa, mutta usein myös Keikyän ja Kauvatsan kappelikirkoissa.⁸⁶

Callia halusi tietää, mitä Tanto tarkoitti maaherralle 27. syyskuuta 1696 lähettämässään kirjeessä sillä, että rovasti oli hoitanut tehtäviään huonosti. Näillä sanoillaan hän oli loukannut rovastin kunniaa. Tanto vastasi, ettei hän ollut kirjoittanut mitään kunnialle käyvää Calliasta. Hän oli valittanut maaherralle sitä, että tämä oli käyttänyt nimismiehen asemaansa väärin ilmoittaessaan Tanton olleen poissa kirkosta. Lisäksi Callia oli saanut hovioikeudessa 40 hopeamarkan sakon siitä, että hän oli päästänyt erään vangin karakaamaan. Jälkimmäinen asia oli Callian mukaan vielä tuomitsematta. Lisäksi hän vetosi herra rovastiin kirkosta poissaolosta. Mitä tuli siihen, että Tanto oli loukannut Calliaa

85 KA KO a:17, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 1.–3.3.1697: 131–134.

86 *Ibid.*

Tyrväällä, oli Callia nostanut siitä jutun Tyrvään käräjille. Koska Tanto ei ollut saapunut vastaamaan Tyrväälle, halusi Callia asian käsiteltäväksi näillä käräjillä. Tanto vastasi, että hän ei ollut voinut saapua sinne, sillä hän oli saanut haasteen vasta kolme päivää ennen asian käsittelyä. Myös Tanto halusi asian käsiteltäväksi näillä käräjillä.⁸⁷

Callia tuotti todistajaksi lääninviskaali Engelbrecht Staren, mutta Tanto halusi jäädä tämän suurimpana vainoajanaan ja kadehtijanaan. Miesten huonot välit johtuivat heidän välillään tuomitusta oikeusjutusta, jonka jälkeen Tanto sanoi Callian olleen hänelle vihamielinen sekä Huittisten pappilassa että Tyrvään Rautajoella. Hän halusi rovasti Keckoniuksen todistavan pappilan tapahtumista. Stare ilmoitti, ettei hänellä ollut mitään Tantoa vastaan. Rautajoella hän oli tosin pyytänyt tätä menemään matkoihinsa, sillä tämä ei ollut käyttäytynyt kunnolla. Viskaali Starea ei voitu päästää valalle, mutta hän todisti ilman sitä. Kun maaherraa oli odotettu saapuvaksi edellisenä syksynä Tammerkoskelta, oli Tanto saapunut kisällinsä Bertil Siwertin kanssa Rautajoelle. Callia oli saapunut sinne myös ja tervehtinyt heitä sekä Staren vaimoa. Kun Callia oli aikonut antaa vielä kättä Tantolle, oli tämä ojentanut Callialle likaista saapastaan ja kutsunut tätä kelmiksi ja varkaaksi. Tanto oli vaatinut Calliaa ulos selvittämään heidän välejään.⁸⁸

Callia oli ottanut pistoolinsa, ja viskaalin mukaan olisi tapahtunut varmasti tappo, mikäli Tanton vaimo ei olisi mennyt väliin. Tanton mukaan Callia oli tarttunut häntä polvesta, ja käsi oli päätyntyt hänen saappaalleen. Tanto oli sanonut tästä: ”Taidatte olla Asmodeus, joka vaati Kristusta polvistumaan eteensä!” Tanto sanoi olevansa oikeuden niin vaatiessa valmis valalle siitä, ettei hän ollut loukannut Calliaa. Kisällinsä Bertilin todistuksen hän halusi jäädä, sillä he olivat joutuneet riitaan Raumalla. Oikeus kysyi, halusiko hän jäädä myös Staren vaimon? Hän katsoi, ettei vaimokaan voinut todistaa, sillä mies oli hänen vihamiehensä. Callia halusi juttua lykättävän, sillä hän halusi tuottaa uusia todistajia asiassa. Tanto sen sijaan halusi asiassa tuomion, sillä hän oli jo joutunut olemaan yli vuoden ja yön ilman ehtoollista tästä syystä. Oikeus määräsi jutun käsittelyn jatkettavaksi seuraavilla käräjillä. Osapuolet lienevät sopineet asian, sillä sitä ei käsitelty ainakaan vuoden 1697 kaksilla seuraavilla käräjillä.⁸⁹

Säätyläiset käräjillä

Välskärimestari Johan Tanto joutui moniin oikeusriitoihin paikallisten säätyläisten kanssa. Tässä ei ollut mitään ihmeellistä, sillä ajan tavan mukaan riidat käsiteltiin käräjillä. On kuitenkin mahdollista, että Tanton riidat muiden säätyläisten kanssa vaikuttivat hänen ihmissuhteisiinsa ja eristivät hänet normaalista kanssakäymisestä, sillä hän loukkasi vastapuoliaan. Tilanteessa, jossa perhe muutti paikkakunnalta toiselle, tämä

87 *Ibid.*

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*

supisti mahdollisten seurustelukumppaneiden määrää entisestään vähäisen säätyläistön parissa. Toisaalta Johan Tanto mainitaan oikeudenkäynneissä myös muiden säätyläisten asioiden ajajana, mikä kertoo luottamuksellisista suhteista.

Johan Tanto kantoi lokakuussa 1694 Tyrvään käräjillä jalosyntyisen majuri Conrad von Bildsteinin puolesta tämän renkivoutia Ambrosiusta vastaan, joka oli loukannut sanoilla majuria. Tanto ei kuitenkaan voinut jatkaa kannettaan loppuun tällä kertaa, joten hän pyysi lupaa saada asialle lykkäystä seuraaville käräjille. Asiaan ei palattu, joten sopu oli saatu aikaan ilman oikeuden tuomiota.⁹⁰

Koska osapuolilla ei ollut mitään huomautettavaa oikeuden tekemiin laskelmiin, todettiin Tyrvään käräjillä lokakuussa 1694, että jalosyntyinen vänrikki Lorenz Blåfield oli velkaa rykmentinvälskäri Johan Tantolle 56 taalaria 15 äyriä kuparia. Nämä vänrikin tuli maksaa, ja hän saisi takaisin Tanton hallussa olleet pantit lukon ja mittatynnyrin. Tämän jälkeen kaikkien laskujen ja korkojen tuli olla heidän välillään kuoletettu. Toisen oikeusjutun mukaan Tanton tuli puolestaan maksaa Blåfieldille kuusi kuparitaalaria. Mitä tuli siihen, että Tanto sanoi kärsineensä vahinkoa siitä, ettei Blåfield ollut toimittanut hänelle lupaamiaan heiniä, saivat osapuolet kantaa vapaasti toisiaan vastaan erillisessä oikeusjutussa. Kun asiaa oltiin päättämässä, ilmoitti Blåfield, ettei hän aikonut maksaa hänelle tulleen harmin vuoksi tätä velkaa, mikä annettiin Tantolle todistukseksi. Blåfield oli lisäksi antanut kolme markkaa kantaakseen asiaa edelleen laamanninoikeudessa.⁹¹

Johan Tanto kantoikin vielä samoilla käräjillä vänrikki Lorenz Blåfieldiä vastaan siitä, että tämä oli luvannut Tantolle vuoden 1693 veroheinät lampuotitiloiltaan Ojansuun Päval Klemetssonin ja Kiman Jöran Thomasson Sopan tiloilta, mutta kantanut ne sitten itse. Rehun puutteessa Tantolta oli sitten kuollut hevonen ja kaksi nuorta nautaa, joista hän haki korvausta. Blåfield sanoi, ettei hän aikonut antautua oikeuden tuomiolle, sillä Tanto oli ollut vaikeassa oikeudenkäynnissä Blåfieldin langon edesmenneen jalosyntyisen kihlakunnantuomari Samuel Gyldenstolpen kanssa kaksintaisteluplakaatin rikkomisesta. Blåfield vaati siksi, että hän saisi puolueettoman tuomarin niin tässä kuin muissakin häntä vastaan käydyissä oikeudenkäynneissä. Kruununvouti Engelbrech Stare valitti tässä välissä, että vänrikki oli haukkunut hänen lähettämänsä veronkantokirjuri Erik Thomassonin tämän mennessä ulosmittaamaan vänrikin omaisuutta maaherran määräyksestä. Koska vänrikki halusi jäävätä tuomarin, ei asiaa voitu käsitellä tätä enempää näillä käräjillä.⁹²

Lääninviskaali Engelbrecht Stare esitti Tyrvään käräjillä lokakuussa 1698 rykmentinvälskäri Johan Tanton 1. joulukuuta 1696 antaman velkasetelin, jonka mukaan hän oli lainannut Starelta 30 kuparitaalaria ja oli lisäksi velkaa leiviskän voita ja kaksi kuparitaalaria. Tanto esitti vastalaskun, jonka mukaan hän oli toimittanut Starelle 15 kuparitaalarin arvoisen peruukin, jonka Stare tunnusti ottaneensa vastaan. Stare esitti

90 KA KO a:14, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Tyrvään käräjät 26.–27.10.1694: 516.

91 KA KO a:14, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Tyrvään käräjät 26.–27.10.1694: 521–521v.

92 KA KO a:14, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Tyrvään käräjät 26.–27.10.1694: 522–522v.

myös Tanton 22. huhtikuuta 1694 antaman velkasetelin, jonka mukaan hän oli velkaa Starelle kaksi tynnyriä rukiita. Myös Tanton vaimo Ulrika Beata Tanto oli allekirjoittanut 11. huhtikuuta 1698 kaksi kuittia, joiden mukaan hän oli saanut Staren maksuna kahdelta talolliselta Lars Laurilalta ja Josef Jussilalta kolmen kuparitaalarin arvoisen heinäkuorman.⁹³

Tanto ilmoitti jo maksaneensa vuoden 1696 velkakirjasta tynnyrin ja kaksi kappaa viljaa, joka tuli hänen mielestään vähentää vuoden 1694 velkakirjasta. Tanto ilmoitti, ettei hän voinut ajatella puhtaalla omallatunnolla muuta kuin että kyseinen kaksi tynnyriä rukiita oli jo tullut maksetuksi. Stare halusi, että Tanto vannoisi valalla, että hän oli maksanut kyseiset summat, sillä velkakirjat olivat olleet viskaalin hallussa koskemattomina, eikä hän ollut halunnut huomauttaa asiasta aiemmin kohteliaisuuttaan. Oikeuden laskelmien mukaan Tanto oli vielä velkaa käteistä 25 kuparitaalaria sekä tynnyrin ja 20 kappaa viljaa tynnyrin ollessa arvoltaan kahdeksan kuparitaalaria. Johan Tanto määrättiin maksamaan kyseiset summat oikeudenkäyntikulujen kanssa.⁹⁴

Rykmentinvälskari Tanto kertoi Kokemäen käräjillä lokakuussa 1698 antaneensa haastaa jalosyntyisen luutnantti Engelbrecht Eneskiöldin vastaamaan hänelle tämän huonosta käytöksestä Tantoa kohtaan edellisenä kesänä. Tanto todistajineen oli nyt paikalla, mutta luutnantti oli lähettänyt oikeudelle kirjelmän, että hänet oli haastettu laillis- ta aikaa myöhemmin käräjille, eikä hän tullut siksi vastaamaan. Tanto sai haastaa hänet seuraaville käräjille halutessaan.⁹⁵

Asiaan palattiin helmikuussa 1699 Kokemäen käräjillä, kun Tanto valitti jalosyntyisen luutnantti Engelbrecht Eneskiöldin hyökänneen hänen kimppuunsa. Ensimmäisenä todistajana kuultiin Keturin Elsa Mickelsdotteria, joka sai vanhoa todistajanvalansa jäävittä. Hän kertoi menneensä veneeltä luutnantin taloon Pukkalaan pyytämään Tanton käskystä tämän peruukkia ja sen askia. Tällöin luutnantin piika oli ajanut hänet tyhjin toimin matkoihinsa. Kun hän meni toimittamaan tehtävää uudelleen luutnantin puheille, oli myös Tanto tullut Pukkalan kartanolle. Sitä todistaja ei tiennyt sanoa, oliko tämä ollut kiihtyneellä mielellä. Tanto oli ottanut hatun päästään ja tervehtinyt luutnanttia. Luutnantti oli lyönyt tällöin Tantoa kädessään olleella kepillä päähän niin, että Tanton hattu oli lentänyt päästä. Toisella lyönnillä lensi hänen peruukkinsa. Kolmannen iskun Tanto sai, kun hänellä kädessä polven vieressä ollut pistoolinsa laukesi. Toisena Tanton todistajan oli Keturin Anders Thomasson. Tämä tiesi vain sen, että kun luutnantti lähti talonsa pihalta, oli tällä keppi kädessään. Luutnantin valtuutettu majoitusmestari Anders Ramsay halusi seuraavaksi luutnantin todistajia kuultavaksi.⁹⁶

93 KA KO a:18, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Tyrvään käräjät 14. –15.10.1698: 206v–207v.

94 *Ibid.*

95 KA II KO a:12, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Kokemäen käräjät 10.–12.10.1698: 70–71.

96 KA II KO a:13, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Kokemäen käräjät 27.2.–2.3.1699: 55–63.

Ensimmäisenä kuultiin vanhaa ratsumiestä Henrik Jakobssonia, joka kertoi luutnantin lyöneen Tantoa kolme kertaa kepillä. Kun Tanto otti oikealla jalalla askeleen taaksepäin, oli hänen pistoolinsa lauennut. Tämän jälkeen Tanto oli yrittänyt juosta keppiä pakoon, mutta jäänyt luutnantin kynsiin ja tullut lyödyksi maahan. Tanto valitti, että mikäli hän oli tehnyt jotakin, oli hän tehnyt sen puolustukseensa itseään. Valtuutettu Ramsay taas väitti, että Tanto oli tullut raivoissaan talolle ja ampunut tahallaan. Valtuutetun mukaan luutnantti oli kysynyt Tantolta, miksi tämä tuli hänen luokseen raivoissaan ja ladatun aseensa kanssa. Tanto ei ollut vastannut tähän vaan astunut lähemmäs luutnanttia. Lopuksi Tanto halusi luutnantin maksavan hänen oikeudenkäyntikuluinaan runsaat 162 kuparitaalaria. Myös luutnantti vaati kulujaan, mutta hän ei ollut eritellyt niitä. Oikeus totesi, että Tanton tuli vannon valallaan, ettei hän ollut mennyt raivoisalla mielellä luutnantin luo perimään peruukkia ja laukaissut vahingoittamistarkoituksessa asettaan. Kun luutnantin valtuutettu Ramsay ilmoitti, ettei hän sallinut Tantolle valaa, sillä hän oli syytettynä valarikoksesta, annettiin osapuolille mahdollisuus kantaa asiassa laamanninoikeudessa.⁹⁷

Huoruussyytös

Omituisimman oikeudenkäyntinsä Johan Tanto aiheutti itse. Hän syytti vaimoaan huoruudesta eli seksuaalisesta kanssakäymisestä avioliiton ulkopuolella. Tässä oikeudenkäynnissä jäi kuitenkin epäselväksi, oliko mitään lopulta tapahtunut. Tutkimukselle se oli silti onneksi, sillä molemmat puoliset lähettivät meidän aikaamme säilyneet kirjeet suosijalleen kreivitär Beata Elisabet von Königsmarckille Tukholmaan. Kreivitär oli Ulrika Beatan kummitäti, joten side oli erityisesti hänelle tärkeä.

Johan Tanto tuli lokakuussa 1697 Huittisten käräjille ja kantoi entistä kisälliään Bertil Siwertiä vastaan siitä, että tämä oli edellisenä kesänä maatessaan sairaana sanonut olleensa luvattomassa yhteydessä Tanton vaimon Ulrika Beatan kanssa. Vaimo oli siten tullut huonoon huutoon ja maineeseen. Tanto vaati asian selvittämistä ja Siwertin rankaisemista. Kisälli kielsi loukanneensa välskäreä tai tämän vaimoa. Mikäli sellaista oli tapahtunut, oli se tapahtunut hänen ollessaan edellisenä kesänä niin kovassa poltetaudissa, ettei hän tiennyt, mitä hän oli puhunut. Välskäristä ja tämän vaimosta hän tiesi vain hyvää ja kunniallista. Rykmentinpastori Thomas Lauraeus oli antanut 7. heinäkuuta 1697 todistuksen, jonka mukaan hän oli ollut 4. heinäkuuta Huittisten kirkossa. Tällöin Tanto oli tullut hänen luokseen ja pyytänyt häntä kanssaan Karhiniemeen, jossa hänen kisällinsä oli kuolemansairaana.⁹⁸

Kappalainen Lars Elgh oli ollut antamassa ehtoollisen sairaalle, mutta poistui Karhiniemestä puoli viisi iltapäivällä, kun Lauraeus saapui sinne. Sairas oli sanonut papille

97 *Ibid.*

98 KA KO a:17, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 13.–15.10.1697: 500–504.

useita kertoja, että tämän pitäisi mennä ulos, minkä hän tekikin. Sairas kutsui Tanton luokseen ja puhui tälle jotakin. Lauraeus tuli kello viiden aikaan takaisin sisään, kuten myös vänrikki Lorenz Blåfield. Tällöin sairas oli huutanut: ”Tanto, Tanto!” Kun Tanto oli mennyt hänen luokseen ja kysynyt, mitä hän halusi sanoa, oli Siwert sanonut: *Saden i Jons, ach neij, ihr wertz woll gewahr worden*. Pappi jäi yöksi sairaan luo tämän pyynnöstä. Kun hän aikoi lähteä seuraavana päivänä, joka oli maanantai, pyysi Tanto häntä jäämään lohduttamaan sairasta, sillä vielä ei tiedetty, kuinka hänen kävisi. Lisäksi Tanto oli sanonut, että hän oli täällä yksin kuin saarella, sillä kaikki väki oli niityllä, ja miten hän selittäisi kisällin kuoleman, mikäli sille ei olisi todistajaa. Niinpä pappi jäi edelleen sairaan luo.⁹⁹

Kisälli tuli päivä päivältä huonommaksi ja 7. heinäkuuta kello kahdelta, kun paikalla olleet Tanto ja hänen vaimonsa sekä pappi olivat lopettaneet ateriansa, oli kisälli kääntynyt vuoteellaan seinästä huoneeseen päin. Sairas oli kutsunut Tanton vaimon luokseen ja sanonut tälle niin, että miehet olivat kuulleet sen selvästi: ”Voitteko kieltää, että minä en ole huorannut Teidän kanssanne?” Vaimo oli vastannut, että niinhän tapahtui vain kerran. Siwert oli vastannut, että niin tapahtui sata kertaa. Tanton vaimo vastasi, että kisälli oli seurannut häntä kaikkialle ja vainonnut häntä, minkä takia niin oli tapahtunut. Kisälli oli jatkanut, että tehän olette maanneet muidenkin kanssa, edesmenneen Baxterinkin kanssa. Vaimo oli vastannut tähän, että sinä valehtelet. Sen jälkeen sairas oli pyytänyt anteeksiantoa Tantolta, sillä hän sanoi, ettei enää koskaan nousisi tältä vuoteelta ja että hän ei pystyisi kuolemaan rauhassa, mikäli hän ei saisi anteeksi. Hän pyysi anteeksi myös Lauraeukselta. Vaimo itki ja pyysi useita kertoja anteeksi mieheltään.¹⁰⁰

Kun Tanto meni ulos, pyysi hänen vaimonsa Lauraeusta heidän välittäjäkseen. Nyt paikalla oikeudessa olevana Lauraeus kertoi, että näin oli tapahtunut, kuten hän oli kirjoittanut todistuksessaan. Pappi ilmoitti voivansa vahvistaa sen valallaan. Siwert kielsi kaiken tämän ja vetosi edelleen sairauteensa. Kisälli vetosi luutnantti Erik Didronin 10. lokakuuta antamaan todistukseen, jonka mukaan Tanto oli kertonut Huittisten kirkossa vänrikki Blåfieldille, että hänen kisällinsä oli hyvin sairas ja raivopäinen sekä mieleltään heikko sairautessaan. Kisälli vetosi tähän päänsä heikkouteen, jonka todisti kirjelmälleen 6. heinäkuuta myös akatemian miekkailumestari Hans Porath. Tanto väitti kisällinsä olleen täysissä järjissään kertoessaan makaamisesta. Tämä oli vieläpä parannuttuaan kehuskellut asialla.¹⁰¹

Tanto kutsui todistamaan miekkailumestari Hans Porathin. Ulrika Beatalta kysyttiin, oliko hän syylistynyt tekoon, kuten hän oli tunnustanut. Hän kielsi syylistyneensä tekoon. Hänen oli ollut pakko myöntää teko miehelleen ja Lauraeukselle, kun he olivat kuulustelleet häntä niin kovasti. Tanto vastasi oikeudelle kysyttäessä, ettei hän pitänyt vaimoaan syyttömänä tai syyllisenä, vaan jätti asian oikeuden ratkaistavaksi ja tuomittavaksi. Kun

99 *Ibid.*

100 *Ibid.*

101 *Ibid.*

hän ei antanut kysymyksiin kategorisesti samanlaisia vastauksia, käskettiin hänen vihdoin sanoa kantansa asiaan. Hän toisti ainoastaan edellä mainitun sanomansa. Vaimoaan hän oli aina pitänyt kunniallisena, mutta koska vaimo oli nyt tullut huonoon huutoon, vaati hän kisällille rangaistusta. Kappalainen Lars Elgh kertoi, että Siwert oli ollut täysissä järjissään, kun hän oli saanut ehtoollisen. Hän oli kuitenkin ollut niin heikko, ettei hän ollut voinut vastata herra Larsille. Miekkailumestari Porath vannoi todistajanvalan ja kertoi, että Tanto oli kirjoittanut hänelle ja pyytänyt tulemaan luokseen, sillä Siwert oli niin sairaana, ettei Tanto enää tiennyt, mitä olisi tehnyt tämän hyväksi.¹⁰²

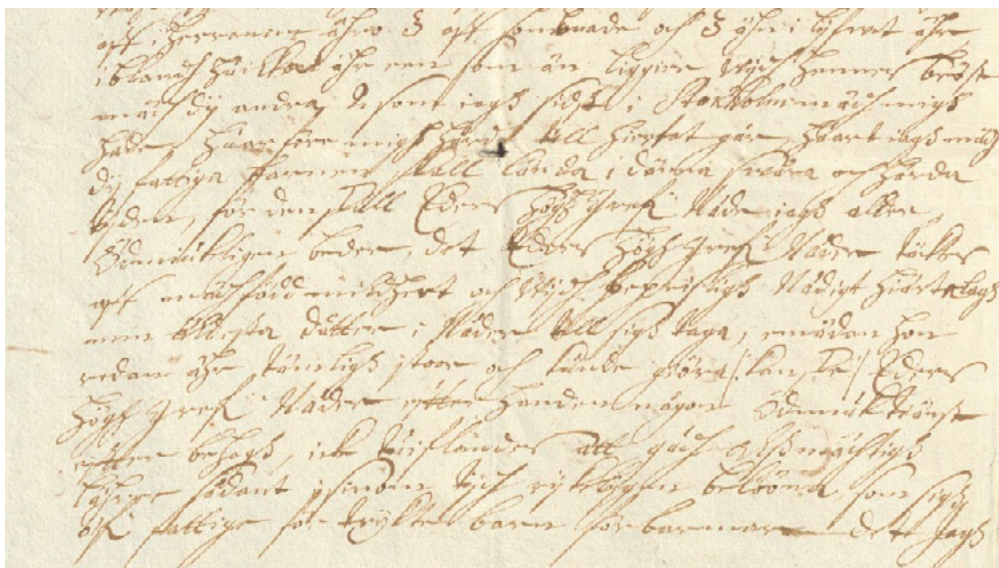
Porath oli saapunutkin, ja kisälli oli tullut paremmaksi. Tanto oli sanonut Porathille, että hänen talossaan tulisi tapahtumaan suuria muutoksia, sillä sekä hänen vaimonsa että kisälli olivat tunnustaneet vieraiden miesten läsnä ollessa maanneensa toistensa kanssa. Porath oli kysynyt asiasta kisälliltä, ja tämä oli kieltänyt koskaan olleensa tekemisissä emäntänsä kanssa. Jos hän oli puhunut sellaisia sairaana, ei hän muistanut siitä mitään. Myös Ulrika Beata kielsi teon ja sanoi, että hänen oli pakko tunnustaa, kun miehet kuulustelivat häntä niin kovin. Ulrika valitti sitä, että Lauraeus oli valittanut hänestä tuomiokapitulille hänen tietämättään ja kirjoittanut, että hän vaati pappia vihkimään itsensä ja kisällin. Porath kertoi entisen valansa alla, että pastori oli sanonut Raumalla eräälle ylioppilaalle Erik Tackulle, että Tanto oli itsekkin huoruri, joka oli sanonut maanneensa 98 huoran kanssa. Pastori kielsi koskaan sanoneensa mitään tällaista ja väitti ylioppilaan itsensä säveltäneen moista. Koska asiassa haluttiin kuultavaksi vielä luutnantti Didronia ja vänrikki Blåfieldiä, lykättiin käsittely seuraaville käräjille. Asiaan ei palattu enää uudelleen.¹⁰³

Kirjeenvaihtoa kreivittären kanssa

Johan Tanto kirjoitti 10. heinäkuuta 1697 Karhiniemestä Tukholmaan kreivitär Beata Elisabet von Königsmarckille ongelmistaan. Tanto ilmoitti vastaanottaneensa heinäkuun 1. päivä kreivittären 15. toukokuuta 1697 päiväämän kirjeen hänelle. Kirjeen mukana saapui verkaista vuorikangasta ja silkkiä Niklas Biörnille, mistä Tanto kiitti hänen puolestaan. Tanto lupasi huolehtia Biörnistä kreivittären määräyksen mukaan, kuten hän oli tehnyt aiemminkin. Hän ilmoitti jo teettäneensä Biörnille kuluneena vuonna verkatakin, minkä vuoksi hän laittoi saapuneen veran talteen tulevaa käyttöä varten, varsinkin kun kangas oli sellaista väriä, jota ei juuri käytetty tuona surullisena aikana, joka vaati lähinnä mustia vaatteita. Tanto aikoi antaa mustata kankaan ja teettää siitä myöhemmin vaatteita itselleen tai Biörnille. Mikäli hän käyttäisi kankaan itse, ostaisi hän Biörnille tilalle sopivampaa kangasta. Tanto ei aikonut kuitenkaan tehdä niin ennen kuin hänen kreivillinen armonsa olisi antanut siihen suostumuksensa. Lisäksi Tanto pyysi kreivitärtä

102 *Ibid.*

103 *Ibid.*

Johan Tanto valitti kirjeessään kreivitär von Königsmarckille, että maa oli autio Huittisissa. Hän oli aiemmin ottanut mukaansa Tukholmaan kaksi lapsistaan. Nyt hän pyysi kreivitärtä ottamaan vanhimman tyttärensä palvelukseensa. Riksarkivet. Brevsamling, Brev från Johan Tanto. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

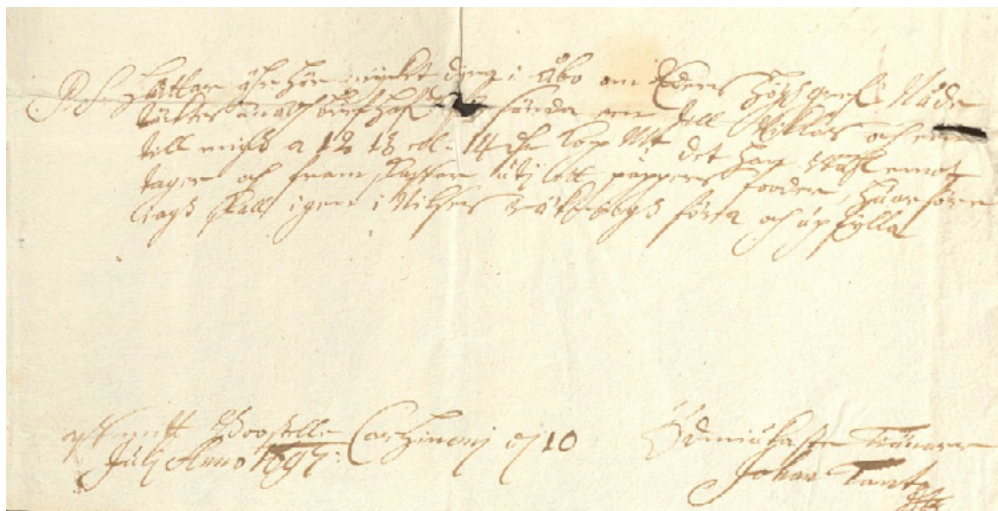
lähettämään Niklakselle ja hänelle 12–14 kuparitaalarin arvoiset hatut, sillä niitä ei ollut saatavissa Turusta. Tanto kirjaisi hatut Niklaksen tileihin saaduiksi.¹⁰⁴

Tanto avautui kreivittärelle ja kirjoitti, ettei hän voinut olla kirjoittamatta asiasta, joka painoi häntä kovin ja aiheutti hänelle suurimmassa surussa itkun ja raskaan sydämen. Hänen vaimonsa Ulrika Beata oli rikkonut avioliittovalansa uskollisuudesta ja rakkaudesta ja tunnustanut äskettäin vaikeassa sairaudessaan papille pettäneensä miestään. Tämän olivat kuulleet myös monet muut. Tanto halusi saada vaimostaan avioeron, sillä tämän teko oli suuri häpeä ja synty, jonka Tanto joutui tunnustamaan kreivittärelle ja muille. Minne tuo raukka menisi eron jälkeen, sitä Tanto ei tiennyt. Sen hän kuitenkin tiesi, että Ulrika Beata ei ollut käsistään sellainen nainen, joka voisi itse ansaita äyriäkään. Hänen täytyi turvautua kerjuusauvaan, joka johtaisi hänen kurjaan kuolemaansa, elleivät hyvät ihmiset armahtaisi häntä.¹⁰⁵

Tanto vakuutti, ettei hänen vaimoltaan ollut puuttunut mitään ja että heidän avioliittonsa oli ollut onnellinen. Lisäksi vaimo oli synnyttänyt avioliiton aikana melkein joka vuosi lapsen, joista kolme oli kuollut ja kolme elossa. Viimeisintä vaimo vielä imetti rinnoillaan (Carl Fredrik). Siksi Tanto ei ymmärtänyt, miksi vaimo oli sortunut tekoonsa. Kaksi vanhempaa lasta (Sofia Eleonora ja Carl Ulrich) Tanto oli ottanut mukaansa käydessään edellisen kerran Tukholmassa. Tanto ei tiennyt, mitä hän tekisi köyhien lastensa

104 RA Brevsamling, Brev från Johan Tanto.

105 *Ibid.*

Kreivitär von Königsmarckin nöyryn palvelija Johan Tanto päiväsi kirjeensä Huittisten Karhiniemessä 10.7.1697. Riksarkivet. Brevsamling, Brev från Johan Tanto. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

kanssa tänä vaikeana aikana. Koska vanhin tytär (Sofia Eleonora) oli jo riittävän iso, pyysi Tanto kreivitärtä ottamaan tämän palvelukseensa, josta Jumala tulisi palkitsemaan hänet ruhtinaallisesti.¹⁰⁶

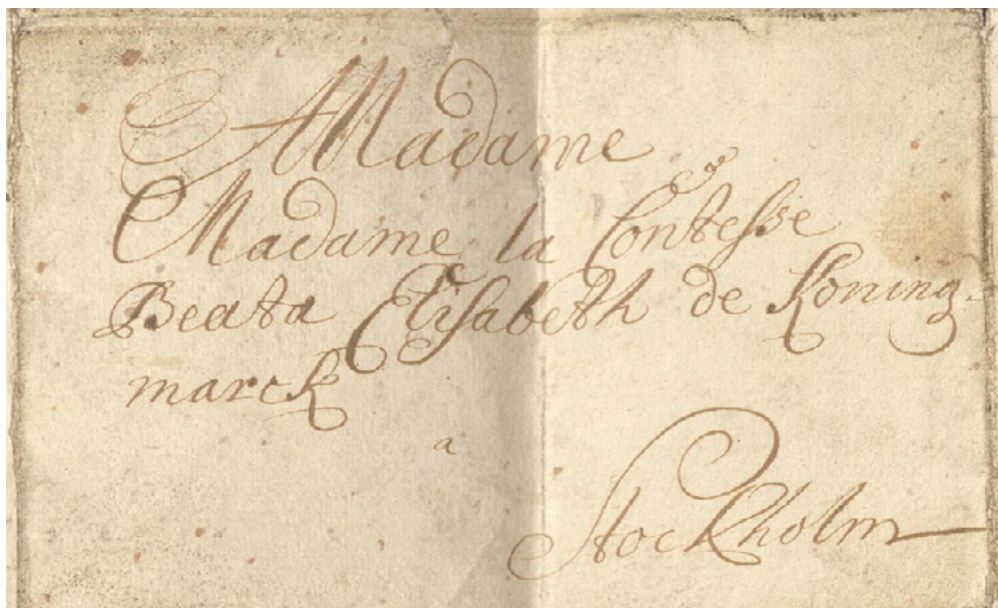
Tanto ilmoitti lisäksi rukoilevansa päivittäin jotakin ulospääsyä tästä nälkämaasta, jossa suurin osa väestä oli jo kuollut. Jos kreivitär kuulisi häntä armollisesti, saisi Tanto paikan jostakin muualta. Palkkaa hän ei ollut saanut edelliseltä vuodelta, eikä sellaista ollut odotettavissa kuluvalta vuodeltakaan, sillä kaikki hänen palkkatilojensa talonpojat olivat kuolleet nälkään ja tilat olivat autioina. Edellisenä vuonna hän oli saanut vähän viljaa kymmenysaitasta, mutta kuluvana vuonna sieltä ei ollut odotettavissa tynnyriäkään, sillä koko maa oli autiona väestä, karjasta ja viljasta. Tästä hänen kreivillinen armonsa saattoi päätellä, ettei Tanto voinut enää viipyä Suomessa. Kreivittären alamaisin palvelija Tanto pyysi, että tämä suosittelisi häntä johonkin toiseen virkaan Ruotsissa tai jossakin muualla.¹⁰⁷

Ulrika Beata Tanto kirjoitti puolestaan Karhiniemestä 15. marraskuuta 1697 kreivitär von Königsmarckille. Hän kutsui kreivitärtä kaikkein armollisimmaksi rouvakseen. Ulrika Beata kuvaili itseään köyhäksi ja suojattomaksi naiseksi, jonka ainoa turva Jumalan lisäksi oli armollinen kreivitär. Tämän jalkoihin hän vajosi hädässään. Hän valitti miehensä ilmiantaneen hänet syyttä silkasta pahasta tahdosta ja vihasta, sillä mies halusi saada hänestä eron. Ulrika Beata valitti olevansa vieras tässä maassa, jonka tavat olivat hänelle vieraat. Oikeudessa mies ei ollut kuitenkaan pystynyt osoittamaan millään tavalla hänen syyllisyyttään aviorikokseen, kuten hänen kreivillinen korkeutensa saattoi todeta mukana seuranneesta kihlakunnanoikeuden pöytäkirjan otteesta.¹⁰⁸

106 Ibid.

107 Ibid.

108 RA Brevsamling, Brev från Ulrika Beata Tanto.

Sekä Johan että Ulrika Beata Tanto osoittivat huoruussyytöstä koskevat kirjeensä Tukholmaan kreivitär Beata Elisabet von Königsmarckille, joka oli Ulrikan kummi ja siten tämän suosija. Riksarkivet. Brevsamling, Brev från Johan Tanto. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

Oikeus oli kehottanut päinvastoin miestä elämään sovussa vaimonsa kanssa. Niin ei ollut kuitenkaan tapahtunut, vaan mies oli hakannut häntä päivittäin. Siksi Ulrika Beata pyysi hädässään päästä kreivittären armolliseen suojelukseseen. Mikäli näin ei tapahtuisi, olisi hänellä edessään tarttumisen kerjuusauvaan. Ulrika Beata pyysi, että kreivitär kieltäisi hänen miestänsä olemasta niin kova häntä kohtaan. Hän lupasi olla armollisen kreivittären alamaisin palvelija kuolemaansa saakka. Jälkikirjoituksena Ulrika Beata valitti sitä, ettei ollut voinut saada mainittua kihlakunnanoikeuden pöytäkirjaa, joka osoitti hänen syyttömyytensä, sillä kihlakunnantuomari Johan Spofwenhielm oli matkustanut kiireellisesti Tukholmaan. Ulrika Beata arveli, että armollinen kreivitär voisi pyytää tuomarilta itseltään tiedon tämän ollessa Tukholmassa.¹⁰⁹

Hyvästit Huittisille

Viimeistään nälkätalvi 1696–1697 suisti välskäri Tantonkin talouden huonolle tolalle. Lisäksi lisääntyvät terveysvaivat asettivat omat haasteensa ennen lähestyvää kuolemaa. Tanto kertoi Huittisten käräjillä lokakuussa 1697 Korkeakosken lautamiehen Johan Eliassonin suorittaneen hänen luonaan ulosmittauksen 27. elokuuta Tanton itsensä ollessa poissa. Tanto oli valittanut tästä maaherralle, joka oli määrännyt 2. lokakuuta

¹⁰⁹ Ibid.

Johan Tanton sinetti hänen 10.7.1697 päivämässään kirjeessä. Vaakunan keskellä on palkki, jossa on kolme viisisakaraista tähteä. Riksarkivet. Brevsamling, Brev från Johan Tanto. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

1697 asiassa suoritettavaksi tutkimuksen. Lautakunta ja käräjärahvas vakuuttivat lautamies Johan Eliassonin olevan sairaana, eikä tämä voinut siksi vastata oikeudessa. Oikeus määräsi asiassa suoritettavaksi tutkimuksen osapuolten välillä, jonka jälkeen oikeus voisi antaa tuomionsa seuraavilla käräjillä.¹¹⁰

Johan Tanto kauhisteli kirjeessään kesällä 1697 nälänhätää, joka vallitsi Huittisissa. Hänellä itsellään näyttää kuitenkin olleen varastoja, joista hän saattoi lainata viljaa ainakin ennen vuoden 1697 epäonnistunutta satoa. Tanto kertoi nimittäin Huittisten käräjillä lokakuussa 1698 inspektori Lars Giersin saaneen häneltä vuonna 1696 lainaan neljä tynnyriä rukiita ja kaksi tynnyriä ohria. Giers oli antanut niistä pantiksi seinäkelon ja kaksi hopealusikkaa. Koska ne olivat edelleen lunastamatta, huudatettiin niiden

110 KA KO a:17, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 13.–15.10.1697: 491.

omistusoikeus ensimmäisen kerran Tantolle ilman vastalauseita.¹¹¹ Tanto huudatti Huit-
tisten käräjillä lokakuussa 1698 Simon Mattssonin pantit, jotka tämä oli antanut lainat-
tuaan Tantolta 20 kappaa ohria. Pantit olivat vene, musta verkaröijy ja rohdinlakana.
Marttilan Gertrud Eriksdotter oli puolestaan lainannut tynnyrillisen ohria ja antanut
siitä pantiksi punaisen verkkahameensa.¹¹²

Johan Tanto sopi renki Thomas Ivarssonin kanssa Huittisten kihlakunnanoikeuden
edessä helmikuussa 1701 niin, että renki maksoi takaisin pestirahansa yhden hopeataa-
larin ja lisäksi palkastaan toisen hopeataalarin, sillä hän ei ollut astunut palvelukseen
pestin jälkeen.¹¹³ Tanto ennätti valittaa vielä lokakuussa 1701 hieman ennen kuolemaan-
sa Huittisten käräjillä, että piika Lisa Thomasdotter oli ottanut häneltä kuusi viikkoa
ennen Mikon päivää kaksi kuparitaalaria pestiksi palvellakseen vuoden, mutta hän ei
ollut ilmaantunut palveluspaikkaansa. Lisa oli pysynyt edelleen edellisen isäntänsä Sam-
mun Krister Davidssonin palveluksessa. Tanto vaati siksi Lisaa korvaamaan hänelle vuo-
den palkan. Lisa myönsi ottaneensa pestin Tantolta. Kristeriltä hän ei ollut ottanut tois-
ta pestiä, vaikka oli pysynyt käräjiin saakka tämän palveluksessa. Oikeus määräsi siksi
Lisan menemään Tanton palvelukseen, mikäli tämä halusi vielä ottaa hänet. Muussa ta-
pauksessa Lisan tuli maksaa Tantolle vuoden palkkansa 16 kuparitaalaria ja palauttaa
pestirahansa kaksi taalaria.¹¹⁴

Tanton lesken käteisvarat olivat vähissä hänen miehensä kuoltua helmikuussa 1702.
Huittisten käräjillä huudatettiin ensimmäisen kerran marraskuussa 1702 kruunun omai-
suudeksi veronkantokirjuri Isak Erikssonin vaatimuksesta edesmenneen välskäri Johan
Tanton omaisuutta, nimittäin vanha englantilaista kangasta oleva polsteri, kolme van-
haa päätyynyä ja kaksi kynttilänjalkaa, jotka oli ulosmitattu välskärin vielä eläessä hänen
puustellinsa Karhiniemen maksamattomista kruunun ylimääräisistä veroista. Paikalla
oli välskärin leski hyveellinen vaimo Ulrika Beata, jolla ei ollut huomautettavaa takava-
rikosta. Hän halusi kuitenkin esineet arvioitavaksi, jotta hän voisi lunastaa ne takaisin.¹¹⁵

Ulrika Tanto ennätti hoitaa vielä leskenä Untoa ennen muuttoaan Eurajoelle. Virka-
talon lampuoti Mickel Mattsson kertoi tammikuussa 1702 Huittisten käräjillä, että hän
oli saanut vuokralle tamman välskäri Johan Tanton leskeltä hyveelliseltä vaimolta Ulrika
Beatalta, mutta sen oli tappanut edellisessä syyskuussa karhu. Sammun lautamies Tho-
mas Märtensson oli arvioinut tamman arvoksi 18 kuparitaalaria. Lautakunnan tuomion

111 KA KO a:18, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 17.–
19.10.1698: 216–216v.

112 KA KO a:18, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 17.–
19.10.1698: 216.

113 KA KO a:20, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 18.–
19.2.1701: 53–54.

114 KA KO a:21, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 24.–
25.10.1701: 281–282.

115 KA KO a:22, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 3.–
4.11.1702: 458v.

mukaan vahinko tuli panna tällaisissa tapauksissa puoliksi, joten Mickel tuomittiin maksamaan Ulrika Beatalle yhdeksän kuparitaalaria. Lisäksi todettiin, että Mickel oli velkaa Ulrikalle punnan voita kahden lehmän vuokrana ja kymmenen kappaa rukiita hevosen vuokrana. Hänet määrättiin maksamaan myös ne.¹¹⁶

Rykmentinvälskari Johan Tanton leski madam Ulrika Beata vaati tammikuussa 1704 Huittisten käräjillä Karhiaisten Jöran Påvalssonilta tälle vuosi aiemmin kesällä lainaamaansa riikintaalaria. Jöran myönsi saaneensa riikintaalarin, mutta sanoi kyydinneensä madam Ulrika Beataa Turkuun ja Euraan, jolle suunnalle tämä muutti Huittisista miehensä kuoltua ja puustellin saadessa uuden asukkaan. Osapuolet sopivat oikeuden edessä kädenlyönnillä, että Jöran maksaisi vielä neljä kuparitaalaria ja muu summa olisi kyytimaksuja.¹¹⁷

Leskentila Lapijoen Nikusilta

Jäätyään leskeksi Ulrika Beata Tanto valitti hädästään maaliskuussa 1703 maaherra Jacob Burelle. Hänen miehensä oli menettänyt näkönsä ennen kuolemaansa ja joutunut luopumaan toimestaan. Miehensä kuoleman jälkeen Ulrika Beatalla ei ollut paikkaa, minne mennä pienten lastensa kanssa. Maaherra kirjoitti 13.3.1703 kuninkaalle ja ehdotti, että Eurajoen Lapijoen Nikusilta voitaisiin antaa tälle entiselle turkittarelle leskentilaksi. Maaherra katsoi, ettei Ulrika Beatan heitteillejättö antaisi hyvää kuvaa muslimeille, jotka olivat aikeissa kääntyä kristinuskoon. Heitä tuli näihin aikoihin sotapakolaisina Ruotsin valtakuntaan. Kuningas Kaarle XII myöntyi antamaan tilan Ulrika Beatalla, mutta sai kirjeen ilmeisesti vasta kolmen vuoden kuluttua sen kirjoittamisesta, sillä lupa myönnettiin 14.10.1706 Altranstädtissä, jolloin Ulrika Beata jo hallitsi tilaa.¹¹⁸

Lapijoelle oli muodostunut 1600-luvulla kartano, josta ei kuitenkaan tullut säteriä eli aatelin asumakartanoa. Kruunu lahjoitti sen Åke Tottille, joka muodosti siitä lato-kartanon eli maataloustuotteita tuottavan maatilän. Kun maatiloja peruutettiin aatelin hallusta kruunulle 1680-luvulla, jaettiin kartano kahtia ja siitä muodostettiin Jussilan ja Nikusillan tilat. Kun Ulrika Beata Tanto sai Nikusillan tilan haltuunsa vuoden 1703 paikkeilla – virallisesti vasta 1706 –, ei tilalla ollut hänen asunnokseen kuin rappeutunut tupa. Tanton aikana tilaa ei saatu kohennettua, ja se jäi hänen kuoltuaan autioksi.¹¹⁹

116 KA KO a:22, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 3.–4.1.1702: 480.

117 KA KO a:24, Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 26.–28.1.1704: 19–19v.

118 Henriksson 2020: 21–54.

119 Heino 1987: 166, 429.

Ulrika Tanto mainitaan Nikusillan veroluettelossa vuodesta 1704. Hänen jälkeensä tila päättyi autioksi.¹²⁰ Lapijoen Nikusila eli Nikusilta oli vuonna 1704 veroltaan 10 2/3 äyrin tila, jonka 2/3 manttaalia oli autiona. Siihen liitetty toinen tila oli samansuuruinen ja kruunun maata.¹²¹ Vuoden 1704 henkikirjaan Nikusiltaan merkittiin lampuoti Jöran vaimonsa Marian kanssa sekä itsellinen välskärin leski Ulrika piikansa Marian kanssa.¹²²

Madam Tanto esitti Eurajoen kihlakunnanoikeudelle lokakuussa 1704 maaherran antaman määräyksen, jonka mukaan tuli selvittää, montako verovapaata vuotta hänen hallitsemalleen ja asumalleen tilalle myönnettäisiin sen saattamiseksi kuntoon. Hänellä ei kuitenkaan ollut mukanaan katselmuspöytäkirjaa, jonka hän sanoi kruununvouti Lars Hauffin pitäneen itsellään sen laatimisen jälkeen. Vouti ei ollut toimittanut hänelle siitä kopiota. Oikeus määräsi hänet hankkimaan asiakirjan ja tulemaan sen jälkeen seuraaville käräjille selvittämään asiaa.¹²³

Madam Ulrika Beata Tanto esitti Eurajoen käräjillä helmikuussa 1705 maaherran oikeudelle 14. tammikuuta 1705 antaman käskyn tutkia Lapijoen Nikusillan tilan verovapauden. Kruununvouti Lars Hauff, nimismies Henrik Elfving, lautamies Markus Munkkila Haukkalasta ja talollinen Matts Hyörty olivat suorittaneet tilalla katselmuksen 5. heinäkuuta 1704. Sen mukaan tilan edellinen asukas Jöran Jöransson oli rakentanut tilalle ja parantanut siellä olevia rakennuksia seuraavasti: pirtti kaikkine tarpeineen kymmenen taalaria, kaksi piha-aittaa neljä taalaria, uusi rehulato neljä taalaria, vanha sikala yksi taalari, vanha lampola kaksi taalaria, vanha navetta runsas taalari, mylly kahdeksan taalaria ja lato runsas taalari, kaikki hopeaa. Kaikkiaan hän oli siis käyttänyt tilan rakennusten parannuksiin 32 taalaria 10 äyriä ja 16 penninkiä hopearahaa. Koska Jöranilta oli jäänyt osa vaadituista parannuksista tekemättä, joiden summan olisi tullut olla kuusi hopeataalaria vuodessa, sai madam Tanto häneltä niiden täyttämiseksi karjana ja taloustavaroina 21 taalaria 21 äyriä ja kahdeksan penninkiä hopearahaa. Summa kohosi yhteensä 54 hopeataalariin.¹²⁴

Koko kärjäkunta arvioi, että miespihan rakennukset olivat niin huonossa kunnossa, että vain mainitussa pirtissä saattoi asua. Tilan pellot olivat muokattuja, mutta niistä ei katsottu saatavan veroa kokoon, sillä ne olivat pienet ja laihat. Siksi katsottiin, että tila vaatisi vielä neljä verovapaata vuotta laskien vuodesta 1704 vuoteen 1707. Myös niityt olivat ahtaat ja laihat. Metsistä sai aidaksia ja polttopuita, mutta suuremmat puut oli ostettava muualta. Karjanlaidun oli kuiva ja kalavesillä ei ollut suurta merkitystä. Mylly

120 KA SAY, Eurajoki, Lapijoki, Nikusila l. Nikusilta Kartano 1694–1713: 96.

121 KA 7428: 708.

122 KA 7429: 2541.

123 KA II KO a:21, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 24.–26.10.1704: 110v.

124 KA II KO a:21, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 20.–22.2.1705: 101v–103v.

kävi syksyin ja keväin. Humalistoa tai muita omistuksia ei tilalla ollut. Jöran Jöransson oli saanut tilan asuttavakseen vuonna 1695, mutta maaherra oli määrännyt sen 28. toukokuuta 1704 madam Tanton asunnoksi. Madam Tantolta kysyttiin, oliko hän antanut takaajat siitä, että kruunun saatavat tulivat maksetuksi. Hän ilmoitti, ettei hän ollut saanut takaajia paikkakunnalta, sillä hän oli siellä vieras. Hän ilmoitti kuitenkin, että maksaisi aina vaaditut verot. Asia lähetettiin maaherran päätettäväksi.¹²⁵

Välskärin leski Ulrika Beata Tanto valitti Eurajoen ja Lapin käräjillä kesäkuussa 1704, että maaherra oli määrännyt hänelle asunnon Lapijoen Jöran Jöranssonin talosta ja kruununvouti oli osoittanut hänelle huoneen tilalta, mutta sen isäntä haukkui häntä koko ajan ja uhkasi lyödä häntä ja teki hänelle jatkuvasti kiusaa. Lisäksi Jöran oli pantannut hänen hevosensa ja hävittänyt sen siten häneltä. Ulrika pyysi oikeutta kieltämään Jörania moisesta käytöksestä. Jöran vastasi, että hänen oli ollut pakko ottaa hevonen pois pellostä, sillä se oli ollut sidottuna vain lyhyellä köydellä ja se oli karannut viljapeltoon muiden kylän hevosten kanssa ja aiheuttanut sadolle siten merkittävää vahinkoa. Jöran maksoi kuitenkin tilan verot, vaikka madam Tanto oli kerännyt ne ilman, että hänelle olisi annettu siihen mitään määräystä. Jöran kielsi häirinneensä Ulrikaa mitenkään ja sanoi tämän puolestaan aiheuttaneen hänelle suurta haittaa.¹²⁶

Kruununvouti Lars Hauff esitti maaherran 28. toukokuuta 1704 madam Tanton valitukseen antaman määräyksen Jöran Jöranssonin omaisuuden arvioimisesta, jotta kruunun saatavat voitaisiin varmistaa. Kun nämä olisi saatu, tuli Jöranin jättää tila. Madam Tanto tuotti todistajaksi oman renkinsä Matts Mattssonin, joka sanoi, etteivät he saaneet rauhaa Jöran Jöranssonilta ja tämän vaimolta. Kun Matts oli tullut kotiin Turusta, oli Jöran sanonut hänen juoksevan emäntänsä, sen juorupytyt, perässä, ja uhannut lyödä häntä seipäällä. Jöran halusi tästä todistamaan madam Tanton piian Maria Jakobsdotterin, jonka valan Jöran kuitenkin esti riidan vuoksi. Maria kertoi ilman valaa, että Jöranin vaimo oli kutsunut hänen emäntäänsä huoraksi ja renki Mattsia tämän huorahevoseksi. Kun madam Tanto kutsui Jörania sanalla *kampi* (vanha ja loppuun kulutettu hevonen), oli tämä vastannut Tanton olevan pahempi *kamp*.¹²⁷

Jöran kielsi sanoneensa näin ja valitti, että madam Tantolla oli talossa seitsemän henkeä, mutta kukaan heistä ei työskennellyt talon pelloilla. Tanton väki käytti hänen astioitaan ja omaisuuttaan hänen ollessa pellolla, eikä hän löytänyt niitä paikoiltaan palatessaan kotiin. Tanton poika oli lisäksi lyönyt häntä sormeen, ja kun hän oli valittanut asiasta, oli madam Tanto vastannut, ettei Jöran olisi vahingoittunut, vaikka häntä olisi lyöty kaulaan. Renki Mattsin Jöran valitti sanoneen palattuaan Turusta, että Jöranin pitäisi heti mennä sinne, tai hänet vietäisiin sinne kaksissa käsiraudoissa. Lisäksi Matts oli sanonut, ettei hevonen olisi aiheuttanut vahinkoa pellossa, jos Jöranin aidat olisivat

125 *Ibid.*

126 KA II KO a:20, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 9.–13.6.1704: 775–779.

127 *Ibid.*

olleet laillisessa kunnossa. Jöranin mukaan vahinkoa ei voitu arvioida, sillä vilja oli vasta äskettäin käynyt tähkälle ja tullut sitten tallatuksi.¹²⁸

Osapuolilla ei ollut vieraita todistajia, mutta madam Tanto sanoi kylänväen kuulleen Jöranin haukkuvan häntä, mutta he eivät halunneet todistaa hänen puolestaan. Hän tuotti kuitenkin todistamaan sotamiehen vaimon Malin Eriksdotterin, joka oli Jöranin vaimon serkku, ja vaati tätä todistamaan valallisesti. Valan vannottuaan Malin kertoi, että madam Tantolla ja Jöranilla sekä tämän vaimolla oli usein riitaa, mutta hän ei ollut kuullut piika Marian mainitsemia haukkumasanoja, koska ei ollut kotona. Hän lisäsi, että madam Tanto kulki ympäri maata kuin mustalainen. Oikeus päätti, ettei madam Tantolla ollut valittamista hevosen suhteen, sillä lain mukaan peltoon päässyt hevonen oli ohjattava sieltä pois ja vahingon kärsineen tuli arvioittaa vahinkonsa. Koskien haukkumasanoja ja häirintää, määrättiin Jöran vaimoineen lopettamaan se, sillä maaherra oli määrännyt madam Tantolle tilalta asunnon. Kummallekin osapuolelle annettiin 40 hopeamarkan uhkasakko olla enää häiritsemättä toisiaan.¹²⁹

Madam Tanto ilmoitti Eurajoen käräjillä kesäkuussa 1705, että Hankkilan tilalta oli siirretty Vuojoen kartanon maille herrojen Soopien aikaan ranta-aitta. Hän vaati nyt Nikusillan tilan haltijana puolta aitan arvosta Hankkilan asukkaalta Johan Johanssonilta. Tämä vastasi, että kyseinen rakennus oli kyllä pystytetty siihen aikaan, kun molemmat mainitut tilat kuuluivat Soopeille. Aitta oli kuitenkin pystytetty hänen tilansa ulkopuolelle, joten madam Tanton vaatimus ei ollut Johanin mielestä oikeutettu. Lisäksi kyseistä rakennusta ei ollut merkitty Nikusillan tilan rakennuksiin madam Tanton saadessa tilan haltuunsa. Madam Tanto halusi asiaa lykättävän, sillä hän aikoi ottaa asiasta tarkemmin selvää herrasväen inspehtori Tocklinilta. Lykkäystä myönnettiin seuraaviin käräjiin.¹³⁰

Madam Ulrika Tanto väitti Eurajoen käräjillä lokakuussa 1704, että renki Mickel Simonsson oli ottanut 15. elokuuta Ulrikan lähettämältä Matts Mattssonilta karoliinin renginpestiksi ja pitänyt sitä sitten hallussaan neljän viikon ajan. Ulrika vaati, että Mickelin tulisi astua palvelukseen tämän perusteella. Mickel selitti, että hän oli kyllä ottanut pestirahan kolmen kuparitaalarin arvosta ja sopinut Mattsin kanssa siitä, että muut palkkaehdot neuvoteltaisiin myöhemmin. Matts ei ollut kuitenkaan tullut koskaan sopimaan asiasta, joten Mickel katsoi olevansa vapaa palveluspaikasta. Karoliinin hän oli tallettanut isännälleen kirkkoherra Johan Wijnqvistille, sillä hänellä ei ollut vielä tilaisuutta lähettää sitä takaisin. Paikalla ollut kirkkoherra sanoi lisäksi, ettei Mickel ollut irtisanoanut pestiään hänen luonaan lailliseen aikaan. Kaiken tämän perusteella oikeus tuomitsi Mickelin vapaaksi madam Tanton vaatimuksesta.¹³¹

128 *Ibid.*

129 *Ibid.*

130 KA II KO a:22, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 19.–21.6.1705: 273–273v.

131 KA II KO a:21, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 24.–26.10.1704: 97v–98.

Madam Tanto valitti lokakuussa 1704 Eurajoen käräjillä myös piika Anna Henriksdotterin ottaneen häneltä pestin, mutta menneensä takaisin edelliseen palveluspaikkaansa sen jälkeen, kun hän oli sanonut palveluksensa laillisesti irti. Siksi madam vaati piikaa tulemaan hänen palvelukseensa. Anna tunnusti ottaneensa pestin ja sanoneensa vanhan irti, mutta tulleen sitten emäntänsä houkuttelemaksi jäämään vanhaan palveluspaikkaansa. Pestirahan hän oli lähettänyt takaisin. Annan emäntä Maria Mårtensdotter kielsi Annan sanoneen itseään irti ja vaati sen perusteella piikaa jäämään hänen palvelukseensa. Anna pyysi madam Tantoa odottamaan seuraavaan vuoteen, jolloin hän menisi vapaaehtoisesti tämän palvelukseen. Kun madam Tanto pysyi vaatimuksessaan, saivat asianosaiset poistua oikeuden edestä, joka ryhtyi tuomiolle. Se määräsi Annan jäämään vanhaan palveluspaikkaansa, koska hän ei ollut sanonut vanhaa paikkaansa irti. Annan tuli kuitenkin maksaa heti madam Tantolle pestirahansa ja koko vuoden palkka tälle aiheuttamastaan harmista. Hänen tuli korvata myös madam Tanton oikeudenkäyntikulut.¹³²

Koivuniemen Mårten Sigfridsson valitti kesäkuussa 1706 välskärin lesken madam Tanton rengistä Matts Mattssonista, että tämä oli ottanut omavaltaisesti Mårtenin koulun eli puoshaan, jolla oli koettu mertoja. Mårten vaati sitä palautettavaksi ja Mattsille rangaistusta moisesta menettelystä. Matts väitti puoshaan kuuluvan hänen emännälleen, sillä siinä oli merkinä reikä, jolla hän saattoi todistaa väitteensä. Hän oli jättänyt sen jokin aika aiemmin erääseen puskaan rantaan, mutta joku oli vienyt sen sieltä. Hänen emäntänsä oli siksi vaatinut häntä teettämään uuden kadonneen tilalle. Matts oli löytänyt haan sittemmin Mårtenin kätköistä ja halusi Mårtenin itsensä vastaamaan teosta ja siitä, että tämä oli sanonut Mattsin olevan synnynnäinen varas. Mårten halusi todistajina kuultavan appeaan ja piikaansa, mutta oikeus totesi, ettei appi kelvannut enää todistamaan kuten ei piikakaan, joka söi Mårtenin leipää. Kun Mårtenilla ei ollut todisteita asialleen, manattiin häntä sopimaan näin vähäinen riita. Hän veti siis kanteensa takaisin ja pyysi Mattsilta anteeksi. Hän sanoi joutuneensa tähän tilanteeseen ymmärtämättömyyttään. Matts halusi ensin Mårtenia rangaistavaksi sanoistaan, mutta taipui sitten sovintoon hänen kanssaan. Osapuolet ilmoittivat, etteivät tienneet toisistaan kuin hyvää ja kunniallista. Oikeus varoitti heitä enää haukkumasta toisiaan sakon uhalla, ja Matts vapautettiin kanteesta.¹³³

Lapsenmurhatutkinta

Lapsenmurhaplakaatti luettiin toistuvasti käräjien alussa ympäri koko Ruotsin valtakunnan. Näin haluttiin saattaa kaikille tiedoksi se kauhea kohtalo, joka tulisi lapsenmurhaajan

132 KA II KO a:21, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 24.–26.10.1704: 98–98v.

133 KA II KO a:23, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 11.–13.6.1706: 303–305.

osaksi. Silti tämä rikos oli yleisin naisen kuolemantuomioon johtanut rikos kyseisellä vuosisadalla. Aviottoman lapsen synnyttäminen aiheutti äidin maineeseen tahrان, jota hän sai kantaa pitkään, mahdollisesti koko ikänsä. Jos laskee Turusta 1600-luvulla keräämäni aviottoman lapsen syntymää koskevat oikeusjutut, joita on yli kolmesataa, ja vertaa lukua kaupungissa suoritettuihin lapsenmurhatutkimuksiin, joita on noin kymmenen prosenttia kaikista aviotonta syntymää koskevista jutuista, voi todeta, että aviottoman lapsen äidit eivät suinkaan aina päätyneet tällaiseen tekoon.¹³⁴ Ulrika Beata Tanton kohdalla tilanne oli toinen kuin naimattoman nuoren piian synnyttäessä lapsen. Ulrika Beata oli kunniallinen säätyläisleski, joka käytti taikuutta lapsensa murhaamiseen. Hänellä oli paljon menetettävää saadessaan aviottoman lapsen, mutta vielä enemmän murhatessaan lapsen. Se, murhasiko hän jälkeläisensä, jää jossain määrin auki oikeuspöytäkirjojen kuvauksesta. Oikeus päättyi joka tapauksessa tällaiseen tuomioon Ulrika Beatan itsensäkin jo kuoltua synnytykseen.

Eurajoen nimismies kertoi käräjillä helmikuussa 1707, että edesmenneen rykmentin-välskäre Johan Tanton leski Ulrika Beata Tanto oli synnyttänyt 7. tammikuuta 1707 poikalapsen, jonka pääkallon kerrottiin olevan murskattu. Synnytyksessä oli ollut yksin läsnä vääpeli Johan Eenin vaimo Anna Arvidsdotter, jonka oli siis ollut tiedettävä raskaudesta. Nimismiehen mukaan Anna oli ollut mukana surmaamassa lasta ja hävittämässä sen ruumista. Hän oli haudannut sen ja kertonut vasta kolme päivää myöhemmin tultuaan ilmi ruumiin olinpaikan. Nimismies vaati Annaa selvittämään, miten sittemmin kuolleen Ulrika Tanton lapsi oli surmattu. Sekä Johan Een että hänen vaimonsa olivat paikalla oikeudessa. Anna kertoi Ulrikan valittaneen hänelle tuskia, joita hänellä oli ummetuksen vuoksi ja tyriä. Kun Anna oli kysynyt, eikö Ulrika ollut raskaana, oli tämä kieltänyt sen täysin. Vasta kun hän synnytti lapsensa illalla 7. tammikuuta, selvisi asia Annalle.¹³⁵

Anna ja muut paikalla olleet naiset olivat halunneet auttaa Ulrikan saunan lauteille kylpemään, mutta he eivät saaneet häntä sinne tämän voimattomuuden tähden. Ulrika pyysi karmituolia, johon hän istuutui ja jota hän käytti (*Salva venia*) yötuolinaan siten, että sen alle oli asetettu kiulu, johon hän oli sitten synnyttänyt. Muutkaan paikalla olleet naiset eivät Annan mukaan tienneet raskaudesta, eikä lapsi ollut päästänyt ääntäkään syntyessään. Kun naiset olivat auttaneet Ulrikan takaisin vuoteeseen, oli hän käsenyt muut naiset paitsi Annan ulos. Anna oli ottanut kiulun ja aikonut siirtää sen syrjään, mutta hän oli huomannut siellä sikiön ja säikähtänyt. Hän oli sanonut Ulrikalle, että siellä oli hänen tuskiansa syy. Anna oli ottanut sikiön heti ylös kiulusta ja pessyt sen. Tällöin hän oli huomannut, että lapsen pää oli murskautunut yhdeltä puolelta. Ulrika oli sanonut sen aiheutuneen hänen kaatuessaan ennen joulua. Ulrika oli pyytänyt, ettei Anna sanoisi asiasta muille ilkeän tytön Sofia Eleonoran vuoksi vaan kävisi hautaamassa sen

134 KA z:171–z:206: *passim*.

135 KA II KO a:24, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 18.–20.2.1707: 149–305.

mäkeen. Kun Anna oli kieltäytynyt, oli Ulrika sanonut, että kirkotetaankos minut sitten kuten sinut huora?¹³⁶

Anna oli sitten kietonut sikiön kankaaseen ja näyttänyt sen Ulrikan tyttärelle Sofia Eleonoralle, vaikka Ulrika oli kieltänyt häntä tekemästä niin. Anna sanoi, ettei lapsessa ollut hänen sen löytäessään eloa. Hän ei ollut ilmoittanut heti asiasta talonväelle häveliäisyyttään. Nimismies Elfving huomautti, että Anna oli vanha vaimo, joka oli synnyttänyt useita lapsia. Siksi hän ei ollut voinut olla huomaamatta Ulrikan synnytystä. Koska asia oli näin, ei Annan olisi tullut päästää muita naisia pois synnytyshuoneesta. Kaiken tämän vuoksi Annalla oli varmasti ollut pahat aikeet, ja hän oli sopinut jo aiemmin Ulrikan kanssa lapsen surmaamisesta. Tätä ajatusta vahvisti vielä se, että kun rovasti Jakob Garvolius oli ollut paikalla muutamia päiviä myöhemmin suorittamassa henkikirjoitusta ja kysynyt Annalta Ulrikan vointia, oli Anna sanonut, että Ulrika tulisi kuolemaan, mikäli tämän turvotus nousisi ylöspäin kehossa. Hän ei ollut maininnut synnytyksestä mitään, kuten paikalla oikeudessa ollut rovasti todisti.¹³⁷

Annakin valitti nyt sitä, ettei hän ollut ilmiantanut asiaa, mutta sanoi, että hän ei ollut tehnyt sitä häveliäisyydestä ja ujoudesta, joka johtui siitä, että paikalla oli niin paljon väkeä. Anna kielsi kuitenkin edelleen, että hän olisi tiennyt raskaudesta tai nähnyt siitä muita merkkejä kuin sen, että Ulrikan lapsivesi oli mennyt. Senkin hän oli tajunnut vasta jälkikäteen. Ulrika oli kyllä valittanut vatsaansa toisena joulupäivänä ollessaan Annan luona. Hän ei ollut kuitenkaan antanut koskea itseensä tuolloin. Anna pyysi, ettei hänen tietämättömyyttään pidettäisi vastentahtoisuutena totuuteen. Anna pyysi kuultavaksi muita paikalla olleita naisia, jotka olivat sotamiehen leski Lisa Thomasdotter, piika Maria Jakobsdotter ja Ulrikan tytär Sofia Eleonora Tanto.¹³⁸

Nimismies pyysi ensimmäisenä kuultavaksi tytär Sofiää. Tälle huomautettiin, että vaikenemisella hän saattaisi itsensä osalliseksi Annan rikokseen, ja siksi hänen tulisi tunnustaa rehellisesti. Kysyttäessä Sofia myönsi olleensa paikalla, kun hänen äitinsä väitetty synnytys oli tapahtunut, mutta hän sanoi, ettei tiennyt, oliko niin todella tapahtunut, sillä sotamiehen vaimo ja piika olivat auttaneet hänen äitiään tuolista vuoteeseen eikä hän. Tämän jälkeen hänet käskettiin ulos ja kun hänet pyydettiin takaisin, oli Anna sanonut hänen äitinsä saaneen kauniin poikalapsen, jonka hän oli käärinnyt puhtaaseen kankaaseen. Anna oli pyytänyt häntä vaikenemaan asiasta ja sanonut, että lapsi pitäisi haudata. Sofian mukaan Anna oli siirtänyt kiulun penkin alle. Sofian mukaan saunassa oli ollut melkoisen pimeää, eikä hän ollut nähnyt tuolin alle tai kiuluun, mitä siellä oli.¹³⁹

Oikeus kutsui seuraavaksi jälleen Annan miehineen sisään ja häneltä kysyttiin, miksi hän oli piilottanut kiulun ja käsenyt Sofian ulos eikä näyttänyt, mitä kiulussa oli. Hän kertoi siirtäneensä kiulun jalallaan penkin alle, jotta piika tyhjentäisi sen myöhemmin.

136 *Ibid.*

137 *Ibid.*

138 *Ibid.*

139 *Ibid.*

Tuolloin hän ei ollut vielä nähnyt, mitä kiulussa oli, sillä saunassa oli ollut melkoisen pimeää ja kynttilä kauempana siitä kohdasta, missä kiulu oli. Sitä hän ei sanonut muistavansa, että hän olisi käsenyt Sofian ulos. Seuraavaksi kuultiin sotamiehen vaimoa Lisa Thomasdatteria Lapijoelta. Tämä vannoi todistajanvalansa ja kertoi, että hän oli ollut väitetyn synnytyksen tapahtuessa saunan uunin päällä. Hän oli laskeutunut auttamaan Ulrikaa saunomaan, mutta he olivat saaneet autettua hänet vain uunin päälle, josta nousiin saunanlavolle. Ulrika autettiin takaisin alas ja yötuoliin.¹⁴⁰

Siinä hän epäilemättä synnytti, sillä kiulusta oli kulunut kuminaa, tai kuten Lisan sana kuului suomeksi ”kapati”, aivan kuin sinne olisi pudonnut jotakin suurempaa. Hän ei ollut kuitenkaan nähnyt, mitä se oli, sillä kynttilä oli ollut kauempana ja piika Maria Jakobsdotter hänen edessään, sillä Ulrika oli nojannut päätänsä tämän rintaan. Piika oli sitten auttanut emäntänsä rekeen, johon tälle oli pedattu sillä kertaa vuode. Piika oli myös peitellet emäntänsä. Kun Lisalta kysyttiin, voisiko hän ottaa valalleen sen, että Ulrika oli synnyttänyt tuolloin, hän sanoi, ettei hän voinut ymmärtää asiaa toisin. Häneltä kysyttiin, mitä merkkejä hän oli huomannut synnytyksestä. Lisan mukaan Ulrika ei ollut vaikeroinut erityisesti. Myöskään mitään lapsen ääntä ei ollut kuulunut. Kun hän oli tullut takaisin sisään, oli hän huomannut vaatteissa joitakin merkkejä synnytyksestä. Kun häneltä kysyttiin, miksei hän ollut katsonut kiuluun hän vastasi, ettei ollut vieraana ymmärtänyt tehdä niin.¹⁴¹

Lisan mukaan Ulrika oli käsenyt heidät ulos. Hän oli heti mennyt piika Maria Jakobsdotterin kanssa pois ja piika oli sanonut, että emännän ummetus oli helpottanut ja että tämän vatsa oli tuntunut viileämmältä kuin aiemmin. Lisa kertoi saaneensa tietää lapsesta vasta kolme tai korkeintaan neljä päivää synnytyksen jälkeen. Silloin rovasti Garvoliuksen rakkain vaimo Beata Liljevalck oli tullut Ulrikaa katsomaan. Kun Lisa oli tuolloin lähdössä talosta, oli hänelle näytetty pihalla sikiötä, mutta hän ei ollut voinut katsoa sitä. Sen oli kantanut Sofia arkustaan hänen eteensä piika Marian pyydettyä tätä tekemään niin. Sen hän oli huomannut, että sen pää oli painunut sisään otsan toiselta puolen. Lapsi ei ollut hänen mielestään täysiaikainen, sillä sen kynnet ja hiukset eivät olleet täysin kehittyneet. Sitä hän ei osannut sanoa, oliko lapsi ollut elossa syntyessään.¹⁴²

Nimismies kysyi, eikö lapsella ollut laikkua kasvoissaan ja eikö sen vasemmasta sieraimesta ollut tullut verta. Todistaja sanoi nähneensä ainoastaan veren, joka oli ollut aivan tuoretta. Anna kertoi tällöin, ettei verta ollut pesty pois niin tarkkaan. Anna tunnusti Lisan kertomuksen muilta osin mutta sanoi, että lapsen ruumis näytettiin Lisalle ja ruustinnalle ennen kuin siitä kerrottiin muille, mutta Lisa kielsi tämän. Lisalta kysyttiin, tiesikö hän, kenen kanssa edesmennyt oli seurustellut ja kuka oli lapsen isä. Lisa vastasi, ettei hän tiennyt niin tarkoin, mutta että Ulrika oli ollut tiiviisti yhdessä hänellä renkinä

140 *Ibid.*

141 *Ibid.*

142 *Ibid.*

palvelleen Matts Mattssonin kanssa. Jopa niin, että tämä oli ohittanut vainajan lapset. Sofia Tanto vahvisti tämän ja sanoi seurustelun olleen tiedossa.¹⁴³

Käräjäpaikalla ollut Matts noudettiin oikeuden kuultavaksi ja nimismies vaati häntä rangaistavaksi salavuoteudesta. Matts kielsi ensin nimismiehen syytteen, mutta joutui taipumaan oikeuden tarkemmassa kuulemisessa. Häneltä kysyttiin, kuinka hän oli tullut pyrkineeksi emäntänsä vuoteeseen? Hän vastasi emäntänsä pakottaneen ja houkutelleen hänet tekoon. Tämä oli tapahtunut useimmiten heidän ollessaan yhdessä matkoilla. Kerran emäntä oli ottanut neuloja suuhunsa ja kysynyt, saisiko Matts otettua ne häneltä omalla suullaan. Heidän ollessaan kestikievarissa matkalla Turkuun oli emäntä käsenyt Mattsia ottamaan avaimen ovesta ja tulemaan kanssaan vuoteeseen. Emäntä oli muutoin pakottanut hänet tyydyttämään halunsa ottamalla hänen housunsa ja olemalla antamatta hänelle ruokaa, ennen kuin hän olisi täyttänyt tämän velvollisuutensa. Matts kertoi kysyneensä emännältään, eikö tämä pelännyt raskaaksi tulemista. Emäntä oli tähän vastannut, että monilla naimisissa olevilla oli vähän lapsia, vaikka he harjoittelivat niiden tekoa ahkerasti. Niinpä hän ei pelännyt sitä ja sanoi Mattsinkin saavan siitä enemmän kunniaa kuin pilkkaa.¹⁴⁴

Matts vastasi kysyttäessä, että heidän kanssakäymisensä alkoi kesällä 1705. Mattsilta kysyttiin, miksi hän ei jättänyt palveluspaikkaansa, kun emäntä vaati häneltä moisia palveluksia. Hän sanoi aikoneensa tehdä niin, muttei ollut voinut toteuttaa aiettaan, sillä emäntä oli valittanut maaherralle. Tuolloinen lääninsihteeri ja nykyinen hovioikeuden asessori Anders Björckegren oli vastannut edellisenä kesänä tähän valitukseen ja ilmoittanut, että jos Matts jättäisi palveluksensa, kirjoitettaisiin hänet irtolaisena sotamieheksi. Matts sanoi, ettei hän tiennyt emäntänsä olevan raskaana, vakka väki oli siitä juorunnut. Emäntä ei kuitenkaan näyttänyt paksulta, ja hän oli epäillyt asiaa vasta, kun hän oli kuullut tämän ummetuksesta ja turvotuksesta. Hän kertoi kysyneensä asiasta emännältään toisena joulupäivänä, kun he olivat kulkeneet kirkosta Kuivalahteen päin. Emäntä oli kieltänyt tämän kiivaasti ja sanonut, että hän kyllä tiesi, oliko hän raskaana, sillä hän oli synnyttänyt niin monta lasta.¹⁴⁵

Seuraavaksi todistajaksi kutsuttiin piika Maria Jakobsdotter, joka vannoi todistajanvalan ja sanoi, ettei hän tiennyt emäntänsä raskaudesta. Mattsin ja Ulrikan erityisestä ystävyyydestä hän oli tiennyt. Kun emäntä oli ollut lähdössä hautajaisiin kolme viikkoa ennen joulua ja Maria oli huomannut hänen pulskistuneen, oli Maria kysynyt häneltä suomeksi ”iopa te frouwa helwetis raskas olet!” Rouva oli suuttunut tästä ja kiroillut sekä sanonut olevansa vain turvonnut sairaudesta. Kun sitten koitti 7. tammikuuta ja väitetyt synnytyksen aika, oli Maria auttanut emäntäänsä lavolle ja sitten takaisin tuoliin. Emäntä oli nojannut päätänsä hänen rintaansa vasten ja pinnistänyt hetken. Tuolloin kiu-luun oli pudonnut jotakin erilaista kuin emännän luonnollinen tarve normaalisti. Maria

143 *Ibid.*

144 *Ibid.*

145 *Ibid.*

Kunig.^{sen} Maj:^{tin}
Asetus/
Lasten Murhasta.

Prändätin Turusa/Johan Winterildä Kuning.^{da} Boktr.^{da}
Suures Ruhtinan Maasa Suomes. Vuonna 1681.

Maanlain lisäksi lapsenmurhasta säädettiin vuonna 1681 annetulla kuninkaallisella lapsenmurha-plakaatilla. Tämä asetus luettiin vuosittain käräjillä ja saarnastuolista, jotta kukaan ei olisi voinut sanoa olleensa epätietoinen teon rangaistuksesta. Kansallisarkisto (Turku). Kruunusarja. Valokuva: Veli Pekka Toropainen.

oli tuolloin kiittänyt Jumalaa siitä, että tämä oli auttanut hänen emäntäänsä pääsemään vaikeasta ummetuksestaan. Emäntä oli tullut heti paremmaksi, kuten tämä oli itsekin myöntänyt. Maria oli sitten auttanut emäntänsä makuulle ja sitonut hänen jalkovälinsä vaatteella. Kysyttäessä Maria sanoi, että synnytyksen oli täytynyt tapahtua tuolloin, sillä emäntä oli tuntunut sen jälkeen hoikemmalta ja kiulusta oli kuulunut ääntä, tosin ei lapsen ääniä.¹⁴⁶

Kysyttäessä Maria sanoi nähneensä lapsen ensimmäisen kerran keskiviikkona (*Odins dagen*) eli kolme päivää synnytyksen jälkeen. Tytär Sofia oli laittanut tuolloin lakanoita likoon ja Marian epäilykset olivat heränneet. Hän oli kysynyt asiasta Sofialta ja tämä oli kertonut äitinsä synnyttäneen. Sofia oli valittanut sitä, että hänen äitinsä, vanha ihminen, toi moisen häpeän lastensa päälle. Sofia ei ollut kuitenkaan pyytänyt Mariaa vaikenemaan tai piilottamaan lapsen. Lapsen vasen ohimo oli painunut sisään. Marialta kysyttiin, oliko Ulrika pitänyt käsiään allaan istuessaan yötuolissa ja oliko siten mahdollista, että hän olisi murskannut siinä lapsen kallon. Maria ei sanonut huomanneensa mitään tällaista ja hän lisäsi, ettei hän tiennyt asiasta muuta. Seuraavaksi kuultiin sotamies Simon Junnin vaimoa Maria Mårtensdotteria. Tämä kertoi valan vannottuaan, ettei hän tiennyt mitään lapsen syntymästä. Nimismies Elfving sanoi lähettäneensä vaimon torstaina 12. tammikuuta tarkastamaan lapsen ruumiin. Nimismies halusi vaimon kertovan, millaisia vammoja tämä oli havainnut siinä. Vaimo sanoi lapsen vasemman ohimon olleen sisään painunut, mutta sitä hän ei osannut sanoa, oliko lapsi täysiaikainen.¹⁴⁷

Nimismies halusi, että asian käsittelyä lykättäisiin seuraavaan päivään, sillä hän halusi joidenkin naisten tutkivan ruumiin, joka oli täällä kirkonkylässä ja vielä melko hyvässä kunnossa. Seuraavana päivänä 21. helmikuuta oikeuden eteen kutsuttiin ruumiin tarkastaneet Kirstin Larsdotter, Margareta Thomasdotter ja Anders Thomasson. Kirstin kertoi, että lapsen vasen ohimo oli murskana. Kun he kääntelivät ruumista, liikkui kallo ulos ja sisään kuin rikottu munankuori. Lisäksi lapsen kasvoissa oli laikku ja toisesta sieraimesta oli vuotanut verta. Sitä todistaja ei osannut sanoa, miten ja milloin lapsi oli kuollut. Muuten lapsella oli ollut sellaiset kynnet ja hiukset, että sellaiset lapsen jäivät nipin napin eloon syntymänsä jälkeen. Anna Arvidsdotterilta kysyttiin, mistä kasvojen laikku oli syntynyt. Hän ei tiennyt sitä, mutta sanoi makaaja Matts Mattssonin heittäytyneen Ulrikan päälle tämän ollessa sairaana. Tästä Ulrika oli huutanut kovin, mutta hänen ruumiissaan ei ollut mitään vammoja, kun se pestiin. Matts myönsi tämän, mutta sanoi, ettei siitä ollut voinut tulla lapselle vahinkoa.¹⁴⁸

Oikeus sanoi kuulleensa, että Ulrikan reki olisi kaatunut aiemmin Raumalle suuntautuneella matkalla. Mattsilta kysyttiin, kuka oli ajanut kyseistä rekeä. Matts ilmoitti olleensa ajomiehenä tällä ja Ulrikan muilla matkoilla. Reki ei ollut kuitenkaan koskaan kaatunut, mutta se oli liukunut liukkaalla ja Ulrika oli saattanut epäilemättä säikähtää siitä.

146 *Ibid.*

147 *Ibid.*

148 *Ibid.*

Seuraavaksi kaksi muuta ruumiin tutkinutta henkilöä, Margareta Thomasdotter ja Anders Thomasson, todistivat samoin kuin Kirstin Larsdotter. Nimismies Elfving sanoi seuraavaksi, että hän oli kuullut edesmenneen ja Mattsin kiertäneen ympäriinsä etsimässä apua taikurivaimoilta lapsen lähdeettämiseksi. Nimismies sanoi joidenkin nauttineen samoja yrttejä, joita Matts oli hankkinut Ulrikalle, ja tulleen niistä kuolemansairaksi. Nimismies pyysi asialle lykkäystä, kunnes hän saisi hankittua asiasta enemmän tietoa. Matts myönsi olleensa hankkimassa Ulrikalle apua kipuihin ja ummetukseen Lapin pitäjän Sukkalassa asuneelta unilukkarin leskeltä Eliniltä. Kun Elin ei ollut kotona, oli edesmennyt palannut takaisin. Keltään muulta Matts ei sanonut hakeneensa apua. Nimismiehen vaatimuksesta asia määrättiin otettavaksi uudelleen esiin seuraavilla kesäkäräjillä.¹⁴⁹

Eurajoen ylimääräisillä käräjillä tutkittiin tammikuussa 1708 sitä, oliko välskärin leski Ulrika Beata Tanto murhannut renki Matts Mattssonin kanssa siittämänsä lapsen. Nimismies Henrik Elfving oli lisäksi ilmiantanut Sukkalan lesken Elin Bertilsdotterin, mainitun renki Matts Mattssonin ja vääpeli Johan Eenin vaimon Anna Arvidsdotterin siitä, että nämä olivat syyllistyneet siihen, että sikiö syntyi ennen aikaansa. Heidän katsottiin tienneen raskaudesta ja olleen edesmenneen kanssa yhdessä tuumassa hävittämässä sikiötä. Lisäksi hovioikeuden tutkinnassa oli ilmennyt, että Anna Arvidsdotter oli aiheuttanut Ulrika Tanton kaatumisen niin, että tämä oli murtanut kylkiluunsa ja Matts Mattsson oli kaatanut Ulrikan humalapäissään niin, että tämä oli huutanut. Hovioikeus oli määrännyt nämä asiat tutkittavaksi ylimääräisillä käräjillä.¹⁵⁰

Ensimmäisenä todistajan kuultiin sotamiehen leskeä Lisa Thomasdotteria, jolta kysyttiin hänen vannottuaan valan, oliko hän ollut paikalla Matts Mattssonin teon tapahtuessa, kuten tytär Sofia Tanto kertoi. Sofian mukaan Matts oli istunut sairaana olleen Ulrika Tanton vuoteen reunalla ja kaatunut siitä tämän päälle niin, että Ulrika oli huutanut. Lisa vastasi, että kun Matts oli tullut Lapin pitäjän reissultaan, olivat Sofia ja piika Maria Jakobsdotter kiusanneet häntä niin, että hän oli yrittänyt tavoittaa heitä. Hän oli hilautunut penkille sen reen taakse, jossa sairas makasi ja kaatunut siitä sairaan jalkojen päälle. Tällöin Ulrika oli sanonut: ”Poika poika, pois pois Matts minun jalkojeni päältä”. Mitään vahinkoa Ulrikalle ei ollut tästä tullut, sillä reki oli yhtä korkea kuin penkki eikä Matts ollut jalkojen päällä kuin hetken. Ulrika ei ollut myöskään huutanut kivusta todistajan mukaan. Saunassa oli ollut kova meteli tuolloin, joten hän ei ollut kuullut vainajan sanovan muuta. Todistajan mukaan Mattsin kaatuminen ei ollut kuitenkaan voinut aiheuttaa sikiön ennenaikaista syntymistä. Sairas ei ollut koskaan valittanut tästä Lisalle, vaan oli sanonut sairautensa johtuvan ummetuksesta ja turvotuksesta.¹⁵¹

Tytär Sofia oli kuitenkin kertonut sekä kihlakunnanoikeudelle että hovioikeudelle äitinsä huutaneen Mattsin kaatuessa tämän päälle. Oikeudessa paikalla olleelta Sofialta

149 *Ibid.*

150 KA II KO a:25, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ylimääräiset käräjät 21.1.1708: 520v–531v.

151 *Ibid.*

kysyttiin siksi, oliko tällä jotakin huomauttamista todistajan kertomukseen. Sofia kertoi, että paikalla olivat olleet hän ja Matts, sotamiehen leski Lisa sekä äidin piit Maria Jakobsdotter ja Maria Markusdotter. Häneltä kysyttiin, oliko äidillä enempiä palvelijoita tai oliko paikalla muita vieraita, mutta Sofia kielsi niin olevan. Sofialta kysyttiin, oliko Matts ollut tuolloin selvin päin. Sofia vastasi, että tämä oli ollut jonkin verran humalassa ja lystikkäällä päällä. Mitä tuli siihen, että Ulrikan kylkiluu olisi murtunut Mattsin kaatuessa, kertoi Sofia piika Maria Jakobsdotterin sanoneen hänelle tultuaan emännän kanssa Tapaninpäivän kirkosta, että emäntä olisi varmasti kaatunut, jos hän ei olisi tukenut tätä. Äiti ei ollut kuitenkaan koskaan valittanut, että häneltä olisi murtunut kylkiluu, eikä Sofia ollut huomannut sellaista hänen elässään tai tämän kuolleesta ruumiista.¹⁵²

Seuraavaksi oikeuden eteen kutsuttiin Ulrikan entinen piika Maria Markusdotter, joka palveli nykyisin Rauman kaupungissa. Hänen mukaansa Matts oli ollut jonkin verran humalassa ja ajanut naisia takaa saunassa leikillään. Kun nämä olivat menneet sairaan reen taakse, oli Matts tavoitellut heitä siltä ja kaatunut sairaan jaloille. Tästä ei kuitenkaan ollut tullut vahinkoa Ulrikalle. Hän oli vain sanonut: ”Poika, poika, äläpäs tule minun päälleni”. Ulrika ei ollut koskaan valittanut, että hänen kylkiluunsa olisi murtunut, eikä sellaista voinut havaita hänen kuolleessa ruumiissaankaan. Ulrika oli vain valittanut oksentelua, josta hän oli sanonut tuskiensa ja turvotuksensa johtuvan. Maria Markusdotter vastasi kysyttäessä, ettei Ulrikalla ollut tuolloin muita palvelijoita, eikä paikalla ollut muita ihmisiä, kuin oli jo mainittu.¹⁵³

Seuraavaksi olisi pitänyt kuulla piika Maria Jakobsdotteria, mutta hän ei ollut paikalla. Nimismies Elfving vakuutti Marian sanoneen, että hän tulisi paikalle. Koska tämä asui nykyään Huittisissa ja keli oli tähän aikaan varsin huono, oli hän varmaankin estynyt sen vuoksi saapumasta paikalle. Elfving ilmoitti halunneensa haastaa myös rovasti Garvoliuksen kertomaan Tantojen elämästä, mutta tämä oli matkustanut Pohjanmaalle suorittamaan joitakin kirkollisia toimituksia. Koska enempiä todistajia ei ollut paikalla, jäi oikeus odottamaan heidän saapumistaan.¹⁵⁴

Piika Maria Jakobsdotter ilmaantui oikeuden eteen viikkoa myöhemmin 28. tammikuuta. Hän valitti sitä, ettei köyhänä ja varattomana palkollisena ollut voinut saapua aiemmin niin pitkää matkaa Huittisista. Maria kertoi aivan samoin kuin edellinen todistaja, eikä sikiö ollut voinut vahingoittua hänen mukaansa Mattsin kaatumisesta, johon Ulrika oli vain todennut: ”Poika poika, äläs makaa minun jaloillani”. Maria oli nähnyt Ulrikan ruumiin, kun se pestiin ja laitettiin arkkuun, eikä hän ollut havainnut merkkejä kylkiluun murtumisesta. Ulrika oli kaatunut Tapanina Eurajoen kirkon pienemällä ovella, sillä hänen vaatteensa olivat aavistuksen liian pitkät ja hän oli kompastunut niihin. Ulrikaa olivat tuolloin taluttaneet Sofia toisella ja Maria Jakobsdotter toisella

152 *Ibid.*

153 *Ibid.*

154 *Ibid.*

puolella. Ulrika oli pudonnut vain polvilleen, eikä hänelle ollut tullut mitään vammaa, josta hän olisi sittemmin valittanut. Tämän todisti myös Anna Arvidsdotter.¹⁵⁵

Seuraavaksi rovasti Jakob Garvoliukselle luettiin hovioikeuden määräys, että hänen tulisi selvittää asiaa oikeudelle. Oikeus kysyi rovastilta, mitä Ulrika oli sanonut hänelle asiasta ollessaan sairaana ja kun rovasti kävi hänen luonaan ennen synnytystä ja sen jälkeen. Kun rovasti oli käynyt ensimmäistä kertaa hänen luonaan, oli Ulrika sanonut, että hänen tautinsa johtui oksentamisesta ja ummetuksesta, joka aiheutti myös koko hänen ruumiinsa turpoamisen ja vaikean päänsäryn. Ulrika sai ehtoollisen ja synninpäästön. Kun rovasti kävi toisen kerran hänen luonaan, olivat he keskustelleet monesta sellaisesta asiasta, joka ei liittynyt tähän oikeudenkäyntiin. Rovasti oli lisäksi keskittynyt kysymyksen siitä, miksei Ulrika ollut kertonut hänelle raskaudestaan jo ensimmäisellä kerralla. Toisen käynnin aikaan asia oli jo tiedossa nimismies Elfvingillä, joka oli ilmoittanut siitä eteenpäin. Tähän Ulrika oli vastannut vain, että olisihan asia tullut joka tapauksessa ilmi ajan kanssa.¹⁵⁶

Pitäjänapulainen Jeremias Hosslerus, joka oli ollut toisella kerralla rovastin mukana, kertoi Ulrikan sanoneen kaatuneensa Eurajoen kirkossa ja lapsen ennenaikaisen syntymän johtuneen siitä. Rovasti ei sanonut muistavansa, että Hosslerus olisi kysynyt asiasta tai että Ulrika olisi vastannut niin. Hosslerus toisti sanansa tästä, ja rovasti antoi asian jäädä silleen. Kun Hossleruksella, tytär Sofialla tai piika Maria Jakobsdotterilla ei ollut enempää sanottavaa asiassa, eivätkä he tienneet vainajan valittaneen kenenkään vahingoittaneen häntä tai sikiötä, aikoi oikeus lopettaa kuulustelun tähän. Tällöin Henrik Elfving tuli kuitenkin sisään ja sanoi Sofia Tanton näyttäneen Maria Jakobsdotterille sikiön kaksi päivää äidin kaatumisen jälkeen. Maria oli kysynyt Elfvingin mukaan Anna Andersdotterilta tuolloin, oliko tapahtunut jotakin erityistä, sillä Anna oli jäänyt kahden Ulrikan kanssa lapsenpäästäjäksi ja ajanut muut ulos. Anna oli vastannut, ettei mitään erityistä ollut tapahtunut. Elfving kuitenkin syytti Annaa siitä, että tämä oli yrittänyt piilottaa sikiön kaikin keinoin ja tehnyt siten itsensä osalliseksi Ulrikan rikokseen. Anna kielsi Marian kysyneen häneltä moista.¹⁵⁷

Maria kutsuttiin sisään ja naisille luettiin heidän kummankin todistuksensa. Tällöin Maria kertoi kysyneensä Annalta asiasta kaksi päivää synnytyksen jälkeen, kun Anna oli lypsämässä karjasuojassa, mutta hän oli vastannut, ettei mitään omituista ollut tapahtunut. Maria kertoi Elfvingin laittaneen hänet asialle esittämään kysymyksen. Anna tunnusti kyllä olleensa karjasuojassa tuolloin, mutta sanoi, ettei hän ollut voinut vastata Marialle mitään, sillä hän ei ymmärtänyt suomen kieltä, jota Maria puhui. Annalta kysyttiin, kuinka kauan hän oli ollut Suomessa ja hän vastasi olleensa 40 vuotta. Häneltä kysyttiin, kuinka hän kävi sitten suomalaisen seurakunnan jumalanpalveluksissa, jos ei ymmärtänyt suomen kieltä. Oikeus totesi, että Anna seurusteli paikkakunnan

155 *Ibid.*

156 *Ibid.*

157 *Ibid.*

suomenkielisten kanssa päivittäin. Hän sanoi, ettei ymmärtänyt kaikkea suomen kielellä sanottua ja ettei Maria ollut kysynyt häneltä asiasta. Häntä varoitettiin pysymään totuudessa, sillä oikeudella ei ollut syytä epäillä Marian valallista todistusta. Koska Anna pysyi sanassaan ja muilla todistajilla ei ollut enää huomauttamista asiaan, päätettiin kuulustelupöytäkirja lähettää mitä pikimmin Turun hovioikeudelle.¹⁵⁸

Suohauta

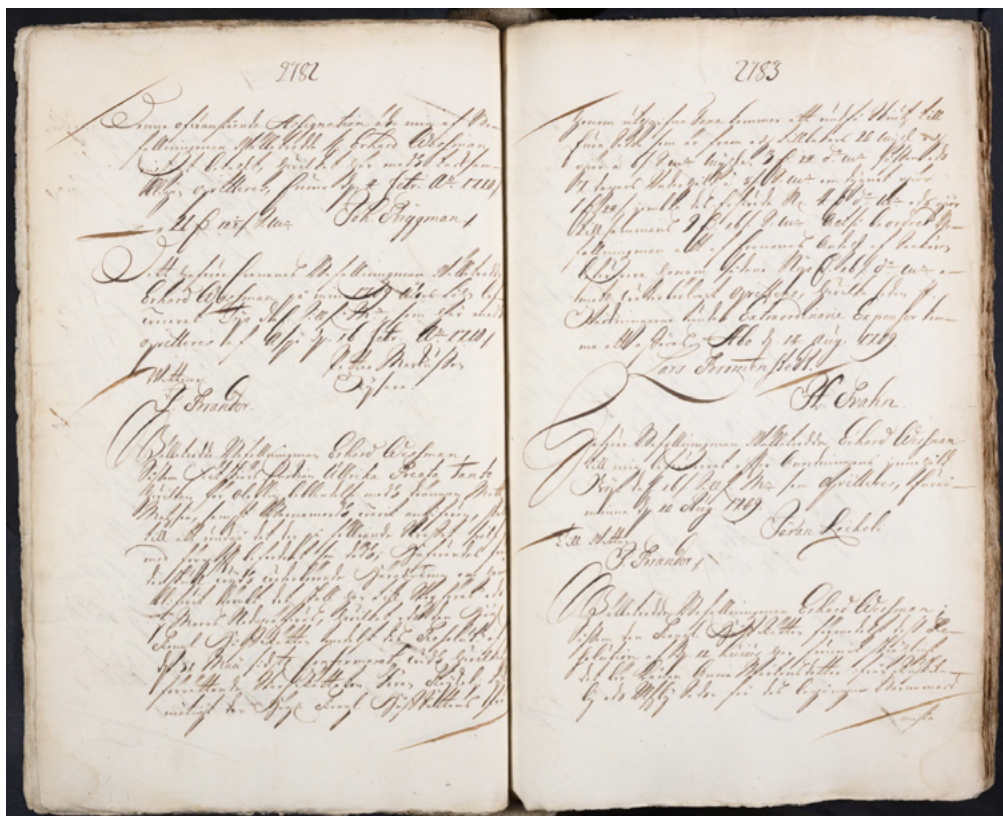
Kun Ulrika Beata Tanton väitettyyn lapsenmurhaan palattiin syyskuussa 1708, saatiin tietää, että hovioikeus oli määrännyt papiston hautaamaan sikiön viipymättä kirkkomaan syrjäiseen osaan. Rovasti Jakob Garvolius ilmoitti, että hän oli toimittanut hautauksen heti, kun oli saanut tiedon hovioikeuden päätöksestä nimismies Henrik Elfvingiltä. Juttu haluttiin käsitellä nyt loppuun, mutta Elfving ilmoitti, ettei siinä olisi enää muuta käsiteltävää kuin Ulrika Beata Tanton hautaaminen. Hänen mielestään Tanto oli kutsunut luokseen taikuutta harjoittaneita naisia, jotta hän olisi päässyt sikiöstään eroon. Tämän jumalattomuuden tehtyään hän oli nauttinut ehtoollisen, vaikka ei ollut tunnustanut kaikkia syntejään. Siksi hänen ei tullut saada nauttia uskonnon suomaa lohtua, vaan hänet tuli haudata kuten pahimmat syntiset ja väärintekijät. Nimismies jätti tuomion oikeuden päätettäväksi.¹⁵⁹

Oikeus totesi, että lapsella oli ollut kynnet ja hiukset, vaikka sitä väitettiin keskoseksi. Anna Arvidsdotter väitti, että lapsi oli saanut aikaisemmin kohdussa vammoja ja syntynyt siksi kuolleena ääntäkään päästämättä. Oikeus totesi, että Ulrika Beata Tanto oli ottanut lääkkeitä lähettääkseen sikiön ja saanut siksi oksennuskohtauksia ja tyriä. Hän oli lisäksi saanut elohopeaa sisältäneitä juomia taikojen lukija Sukkalan Elin Bertilsdotterilta. Viimeisillään hän oli saanut ällötyksen tällaiseen juomaan ja kieltäytynyt juomasta sitä. Lähettäessään sen pois oli hän kieltänyt tytärtään Sofiaa juomasta sitä. Anna Arvidsdotterin tunnustuksen mukaan Ulrika Beata Tanto halusi tappaa lapsen kohtuun tai kuristaa sen heti sen synnyttyä. Annan mukaan lapsi oli kuollut kohdussa saamiinsa vammoihin, joita kokeneemmat synnyttäjät kykenivät kyllä aiheuttamaan.¹⁶⁰

158 *Ibid.*

159 KA II KO a:25, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 22.–24.9.1708: 392v–396v.

160 *Ibid.*

Maaherra Lars Brommenstedt kirjoitti 14.8.1709 kruununvouti Erhard Wessmanille, että välskärin-leski Ulrika Beata Tanto oli aiheuttanut itse kuolemansa ja hänet oli tuomittu kihlakunnanoikeudessa lapsenmurhasta vietäväksi metsään ja haudattavaksi suohon. Turun hovioikeus oli vahvistanut tämän tuomion 31.5.1709. Turun ja Porin läänin pyövelille Jöran Keikelille tuli maksaa 9:16 hopeataalaria seitsemän päivän matkasta Eurajoelle (Asiakirjassa lukee virheellisesti Euraan) suorittamaan tämä tehtävä. Keikeli kuittasi rahat saaduksi 20.8.1709. Kansallisarkisto.¹⁶¹

Lisäksi Ulrika Beata Tanto oli määrännyt lapsen kaivettavaksi maahan aivan vastoin kuninkaallisen majesteetin säädöstä lapsenmurhasta. Vaimot Kirstin Larsdotter ja Margareta Staffansdotter olivat tutkineet lapsen nimismies Elfvingin määräyksestä ja todenneet, että sillä oli kynnet ja hiukset ja että sen kokoisena syntyneet lapset saattoivat hyvin jäädä eloon. Koska Ulrika Tanto oli tehnyt kaiken tämän, katsoi oikeus, että hän oli syyllistynyt lapsenmurhaan. Hän ei ollut millään muotoa oikeutettu normaaliin hautaamiseen, sillä hän oli viimeisillään osoittanut jumalattomuutensa nauttimalla ehtoollisen sakramentin tunnustamatta kuitenkaan näitä raskaita syntejään. Siksi oikeus tuomitsi Korkeampien syiden Kaaren neljännen luvun ja kuninkaallisen majesteetin 3. elokuuta 1698 antaman plakaatin mukaan pyövelin viemään hänen ruumiinsa metsään

161 KA 7447a, Turun ja Porin läänin tilejä, Tositekirja 1709: 2782–2783.

ja kaivamaan sen suohon. Tämä tuomio lähetettiin kuitenkin vielä kuninkaallisen hovioikeuden vahvistettavaksi.¹⁶²

Turun hovioikeus antoi tuomiossaan lopullisen niitin Ulrika Beata Tanton elämälle ja kuolemalle. Sen mukaan:

Edesmennyt välskärin leski Ulrika Beata Tanto on tuomittu Eurajoen käräjillä salavuoteudesta ja lapsenmurhasta kärsimään rangaistuksen, jossa hänen ruumiinsa vietään metsään ja haudataan suohon. Turun hovioikeus on vahvistanut tämän tuomion 31. toukokuuta 1709 ja antanut pyöveli Jöran Keikelille määräyksen matkustaa suorittamaan tehtävä. Hän on matkustanut Euran (po. Eurajoen) pitäjään, joka matka Turusta on edestakaisin 20 peninkulmaa. Tästä hän saa matkakorvauksena kuusi hopeaäyriä peninkulmalta, yhteensä 3:24 hopeataalaria. Hänelle maksetaan lisäksi ruokarahaa kahdeksan hopeaäyriä vuorokaudelta, joka tekee seitsemältä vuorokaudelta yhteensä 1:24 hopeataalaria. Hän saa lisäksi itse toimituksesta neljä hopeataalaria. Koko summa tekee siis yhteensä 9:16 hopeataalaria. Kruununvouti hyvin luotettu Erhard Wessman määrätään maksamaan tämä summa pyövelille kihlakunnasta kruunulle tulevista sakkorahoista. Turussa 14. elokuuta 1709. Lars Brommenstedt.

Varamaaherra Brommenstedtin allekirjoittamaa pyövelin kulukorvausta seurasi vielä pyöveli Jöran Keikelin Kuittaus vastaanotetuista rahoista. Sen mukaan hän kävi todelta kaivamassa Ulrika Beata Tanton eurajokelaiseen suohon:

Hyvin luotettu kruununvouti Erhard Wessman on maksanut minulle tämän summan 9:16 hopeataalaria täydelleen. Eurajoella 20. elokuuta 1709. Jöran Keikeli.¹⁶³

Vieraalla maalla

Johan ja Ulrika Beata Tanto kulkivat elämässään pitkän tien, sekä henkisesti että maantieteellisesti. Ottaessaan vastaan rykmentinvälskärin viran Suomesta voimme olettaa Johan Tanton ajatelleen taloudellisesti turvattua asemaa virassaan. Hänen kirjeestään selviää kuitenkin, että hän halusi myöhemmin palata Ruotsiin petyttyään elämäänsä Suomessa. Mikäli 1690-luvun suuret katovuodet olisivat jääneet tulematta, tilanne olisi saattanut olla toinen. Tanto joutui taistelemaan elannostaan jo aiemmin, sillä hänen virkatalonsa eivät tuottaneet aina sitä tuloa, joka niille oli laskettu. Armeijan palkkausjärjestelmä, jossa maatalouden tuotto oli ensiarvoisen tärkeää tulojen kannalta, oli huonoina satovuosina ylitsepääsemätön este säädynmukaiselle ja turvatulle toimeentulolle.

Johan Tanto joutui myös oikeudenkäynteihin muiden säätyläisten ja talonpoikien kanssa. On vaikea sanoa, johtuivatko nämä riidat hänen luonteestaan, mutta ne vaikuttivat varmasti hänen kanssakäymiseensä niiden henkilöiden kanssa, jotka olivat hänen

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ KA 7447a: 2782–2783.

Kirjailija Kristiina Vuori kertoo kirjassaan *Tulppaaneja kuninkaalle* romaanin keinoin Ulrika Beata Tanton mahdollisesta elämästä ennen hänen päätymistään Ruotisiin. Kuva: Tammi 2024.

Kristiina Vuoren kaksiosaisen romaanin toisessa osassa Ulrika Beata Tanto on saapunut Ruotisiin. Hänen elämänsä käsitellään fiktiivisesti Tukholman hovissa. Kuva: Tammi 2024

omaa säätyryhmäänsä. Kun tähän liitetään hänen ja hänen vaimonsa Ulrika Beatan huoruusoikeudenkäynti, oli pariskunnan maineessa tahra ulkopuolisten silmissä. Heidän aikansa yhteisössä maine oli kaikki kaikessa, ja huonon maineen katsottiin tarttuvan ympäristöön. On tietysti mahdotonta sanoa, kuinka paljon nämä oikeudenkäynnit vaikuttivat heidän elämäänsä, mutta muiden tiedossani olevien tapausten perusteella niiden vaikutus on voinut olla tuntuva ja yhteisöstä eristävä.

Ulrika Beata Tanto korosti sekä kirjeessään että oikeudenkäynneissään ulkopuolisuuttaan ja vierauttaan. Hänen kielitaitonsa oli ainakin osittain puutteellinen, eikä hän tuntenut paikallisia tapoja, mihin hän viittaa itsekin. Voimme vain kuvitella, millaista on päätyä eteläisemmästä Euroopasta vahvasta linnoituksesta ja muusta mahdollisesta elämästä Ruotsin hovin ja seurapiirien kautta suomalaiselle maaseudulle, jossa puhuttiin vierasta kieltä, noudatettiin outoja tapoja, karsastettiin erilaisuutta ja asuttiin puurakennuksissa talven kylmyydessä ja pimeydessä ja jossa oli vain vähän samaan säätyyn kuuluvia ihmisiä, joiden kanssa seurustella.

Yhtä kaikki, Johan ja Ulrika Beata Tanto elivät suuren osan elämänsä Suomessa, ja tänne heidät haudattiinkin. Ulrika Beatan kohtalona oli tulla kastetuksi kristityksi, mutta päätyä suohautaan siunaamattomaan maahan. Heidän jälkeläisensä kuitenkin elivät mahdollisesti edelleen Ruotsissa, jonne viimeinen heidän tavoittamistani jälkeläisistä muutti vuonna 1811.

Perhetaulut

Taulu 1

N. N. Mahdollisesti Jöns tai Hans.

Puoliso N. N.

Lapset:

Hans Tanto. Miekkaseppä Tukholmassa. Kuoli 29.2.1732 Tukholmassa. Lapseton.

Puoliso Barbro Florentina Tanto, joka kuoli 13.1.1726 Tukholmassa. Ensimmäisen avioliiton poika falunilainen inspehtori Johan Wall mainitaan äidin perukirjassa.¹⁶⁴

Johan Tanto. Taulu 2.

Magdalena Tanto. Oli veljensä Hans Tanton perukirjan mukaan avioliitossa Tukholmassa puutarhurimestari Adam Ahlfeldtin kanssa, joka oli edesmennyt vuonna 1732. Puolisoilla oli vuonna 1732 elossa kolme poikaa, nimittäin Västergötland-Dalslandin rykmentin vänrikki Adam Ahlfeldt, Kuninkaallisen Amiraliteetin vapaaehtoinen Magnus Ahlfeldt ja Kuninkaallisen Henkirakuunarykmentin ratsumies Hans Ahlfeldt.¹⁶⁵

Katarina Jönsdotter. Mainitaan Johan Tanton naimattomaksi sisareksi ja lapsen sijaiskummiksi, kun Tanton poika Johan Fredrik kastettiin 30.9.1694 Tyrvään Kahimalassa.¹⁶⁶

Taulu 2

Johan Tanto. Kotoisin luultavasti Tukholmasta. Porin läänin jalkaväkirykmentin välskäri vuodesta 1688. Haudattiin 2.2.1702 Huittisissa.¹⁶⁷

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ Fogelström 1978: *sp*; RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Boupp-teckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

¹⁶⁶ KA Tyrvään seurakunnan arkisto, I Ca Syntyneiden ja kastettujen luettelo (1665–1696): *sp*.

¹⁶⁷ KA Huittisten seurakunnan arkisto, I Ca:2, Syntyneiden luettelot 1691–1722 (sisältää myös vihityt ja haudatut): *sp*.

Puoliso Tukholmassa *Raziye / Roosia / Ulrika Beata Beckdesch / Tanto*. Ensimmäinen puoliso turkkilaisen armeijan varuskuntaeverstiluutnantti *Ibrahim Ağ*a, joka kaatui unkarilaisen varuskuntansa valloituksessa. Ulrika Beata Tanto kuoli tammikuussa 1707 Eurajoen Lapijoen Nikusillassa. Haudattiin suohon Eurajoella elokuussa 1709.¹⁶⁸

Lapset:

1 *Sofia Eleonora Tanto*. Mainitaan äidin oikeudenkäyntien yhteydessä vuosina 1707 ja 1708 sekä Eurajoen vuonna 1707 alkavassa rippikirjassa samoina vuosina Lapijoen Nikusillassa.¹⁶⁹ Mainitaan setänsä Hans Tanton perukirjassa vuonna 1732 raudankantaja Mattias Brunin leskeksi.¹⁷⁰

1 *Carl Ulrich Tanto*, syntyi 10.2.1691 heti puolenpäivän jälkeen Tyrvään Kahimalassa. Kastettiin 18.2.1691 ja kummeina olivat kapteeni Ryss, vänrikki Lorenz Blåfield, kruununvouti Staren puolesta Jeremias Roos, rouva Gertrud Burmeister, neito Helena Stina Rijgman ja Helena Jakobsdotter. Mainitaan rippikirjatiedon mukaan syntyneen 28.1.1693.¹⁷¹ Mainitaan setänsä Hans Tanton perukirjassa vuonna 1732 Turun läänin jalkaväkirykmentin kersanttina, joka oli poissa perunkirjoituksesta Tukholmassa.¹⁷² Taulu 3.

1 *Johan Fredrik Tanto*, kastettiin 30.9.1694 Tyrvään Kahimalassa. Kummeina olivat kapteeni Magnus Christian von Steffken, jota edusti tilaisuudessa väliskärinkisälli Joachim Giers, kappalainen Jeremias Roosia edusti Kahimalan talollinen Johan Eliasson, kapteeni Lauterbachin rouvaa edusti väliskärin sisar neito Katarina Jönsdotter ja kruununvouti Staren rakasta vaimoa Elisabet Hassaleniaa edusti kengitysseppän vaimo Margareta Brusiusdotter. Johan Fredrik kuoli pienenä.¹⁷³

168 KA 7447a, Turun ja Porin läänin tilejä, Toistekirja 1709: 2782–2783.

169 KA II KO a:24, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 18.–20.2.1707, 149–305; KA II KO a:25, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ylimääräiset käräjät 21.1.1708, 520v–531v; KA Eurajoen kirkonarkisto, I Aa:2 Pää- ja rippikirjat, Rippikirja 1707–1728: 70v. Rippikirjassa Sofia Eleonoran nimenä on Sofia Ulrica.

170 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

171 KA Tyrvään seurakunnan arkisto, I Ca Syntyneiden ja kastettujen luettelo (1665–1696): *sp.*

172 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

173 KA Tyrvään seurakunnan arkisto, I Ca Syntyneiden ja kastettujen luettelo (1665–1696): *sp.*

1 *Hedvig Tanto*. Haudattiin 1.7.1697 Huittisissa.¹⁷⁴ Myös Johan Tanton renki Thomas Karhiniemestä haudattiin 25.6.1697.¹⁷⁵ Vuonna 1697 Huittisissa haudattiin kaikkiaan 840 vainajaa.¹⁷⁶

1 *Johan Fredrik Tanto*, syntyi 24.9.1696 Huittisten Karhiniemessä. Hänet kastettiin 4. lokakuuta ja kummeina olivat Huittisten rovasti Johannes Keckonius, Huittisten pitäjänapulainen Matts Tacku, Johan Tanton kisälli Bertil Siwert, Robert Watz, ruustinna Margareta Aimelaea, Huittisten kappalaisen vaimo Margareta Callia ja Maria Rydenia.¹⁷⁷ Myöhemmät vaiheet tuntemattomat. Ei mainita vuonna 1732 setänsä Hans Tanton perukirjassa.¹⁷⁸

1 *Adolf Tanto*, syntyi 27.9.1698 Huittisten Karhiniemessä. Hänet kastettiin 29. syyskuuta ja kummeina olivat kappalainen Johannes Thurovius, vääpeli Färskåhl Kiettaresta, Valborg Kouhi Karhiniemestä.¹⁷⁹ Myöhemmät vaiheet tuntemattomat. Ei mainita vuonna 1732 setänsä Hans Tanton perukirjassa.¹⁸⁰

1 *Carl Johan Tanto*. Mainitaan vuonna 1707 alkavassa Eurajoen rippikirjassa Lapijoen Nikusillassa ripillä 23.4.1712. Myöhemmät vaiheet tuntemattomat. Ei mainita vuonna 1732 setänsä Hans Tanton perukirjassa.¹⁸¹

1 *Adam Tanto*. Mainitaan ripillä käymättömänä Eurajoen Lapijoen Nikusillassa vuonna 1707 alkavassa rippikirjassa.¹⁸² Myöhemmät vaiheet tuntemattomat. Ei mainita vuonna 1732 setänsä Hans Tanton perukirjassa.¹⁸³

2 *Kuolleena syntynyt poika* 7.1.1707 Eurajoen Nikusillassa.¹⁸⁴ Haudattiin 7.8.1708 Eurajoella.¹⁸⁵

174 KA Huittisten seurakunnan arkisto, I Ca:2, Syntyneiden luettelot 1691–1722 (sisältää myös vihityt ja haudatut): *sp.*

175 *Ibid.*

176 *Ibid.*

177 KA Huittisten seurakunnan arkisto, I Ca:2, Syntyneiden luettelot 1691–1722: *sp.*

178 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

179 KA Huittisten seurakunnan arkisto, I Ca:2, Syntyneiden luettelot 1691–1722: *sp.*

180 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

181 *Ibid.*

182 KA Eurajoen kirkonarkisto, I Aa:2 Pää- ja rippikirjat, Rippikirja 1707–1728: 70v.

183 RA SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto).

184 KA II KO a:24, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 18.–20.2.1707: 149–305.

185 KA Eurajoen kirkonarkisto, I C: 3, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1705–1775: 657.

Taulu 3

Carl Ulrich Tanto (vanhemmat taulussa 2). Syntyi 10.2.1691 heti puolenpäivän jälkeen (Pyhärannan rippikirjan tiedon mukaan 28.1.1693) Tyrvään Kahimalassa. Otettiin vuonna 1707 palvelukseen Turun jalkaväkirykmentin sotamiehenä. Oli vuonna 1712 jalkaväen korpraali. Eteni vuonna 1718 varusmestariksi ja vuonna 1721 föörariksi.¹⁸⁶ Vuonna 1719 laaditussa Turun läänin jalkaväkirykmentin upseereiden ja aliupseereiden luettelossa föörari Carl Tantosta todetaan, että hän on syntynyt Suomessa ja on 28-vuotias. Kuninkaallisen majesteetin palveluksessa hän oli ollut kymmenen vuotta. Hän oli föörari Nousiaisten komppaniassa ja osallistunut komennuksille ja Norjan retkeen. Hän oli kunnollinen aliupseeri sekä terve ja valmis osallistumaan kuninkaallisen majesteetin palvelukseen.¹⁸⁷ Turun läänin jalkaväkirykmentin furiiri 23. helmikuuta 1723 laaditun katselmusluettelon mukaan.¹⁸⁸ Vuonna 1727 Carl Tanto merkittiin föörariksi varusmestarin vakanssilla Laitilan komppaniaan. Furiirin vakanssille hän oli edennyt 30.7.1726.¹⁸⁹ Siirrettiin 31.10.1728 Laitilan komppanian furiirin paikalta saman komppanian föörariksi.¹⁹⁰ Eteni 28.12.1734 Laitilan komppanian föörarista Perniön komppanian kersantiksi.¹⁹¹ Eteni 2.12.1735 Laitilan komppanian kersantiksi.¹⁹² Turussa kesäkuussa 1737 laaditun pääkatselmusluettelon mukaan Carl Ulrich oli Laitilan komppanian föörari ja hänet siirrettiin kersantin vakanssille 2.12.1735. Kun seuraava katselmus suoritettiin 7.9.1743 Turussa, oli Carl Ulrich edelleen kersantti ja hän marssi komppanian mukana.¹⁹³ Hän sai eron 10. lokakuuta 1743 vanhuuden vuoksi.¹⁹⁴ Asui Pyhärannan Ylikylän Heikkilän kersantinpuustellissa vuodesta 1736 ja vuodesta 1747 itsellisissä Ylikylässä. Kuoli 29.5.1761 keuhkotautiin Pyhärannan Ylikylässä ja haudattiin Rohdaisten kirkon neljänteen osastoon.¹⁹⁵

Turun läänin jalkaväkirykmentin Laitilan komppanian föörari Carl Ulrich Tanto esiintyi helmikuussa 1722 Eurajoen käräjillä ja valitti venäläisen vallan aikaisen lautamiehen Anders Sigfridssonin tulleen eräänä yönä huhtikuussa 1719 Tanton vaimon Lisa Andersdotterin syntymäkotiin Eurajoen Lapijoen Tapanin tilalle yöaikaan ja raahannut Lisan vuoteesta lattialle. Anders oli lyönyt häntä pahoin vasempaan käsivarteeseen ja kylkeen kepillä niin, että siitä oli syntynyt mustelmia. Lisäksi Anders oli raahannut Lisan naapuritalon Laurin portille hiuksista ja vaatinut tätä hankkimaan kyytihevosen. Lisalla

186 KA TJR 21, 55021: *sp.*

187 KA TJR 17, 55017: *sp.*

188 KA TJR 9, 54970: *sp.*

189 KA TJR 17, 55017: *sp.*

190 KA TJR 103, 55049: *sp.*

191 KA TJR 21, 55021: *sp.*

192 KA TJR 17, 55017: *sp.*

193 KA TJR 1, 54939: 253–254.

194 KA TJR 9, 54970: *sp.*

195 KA Tyrvään seurakunnan arkisto, I Ca Syntyneiden ja kastettujen luettelo (1665–1696): *sp.* Kyseisellä päivämäärällä ei mainita hänen syntymäänsä.

ei kuitenkaan ollut hevosta, sillä hän asui tilalla itsellisenä. Tanto vaati tästä rangaistusta Anders Sigfridssonille.¹⁹⁶

Anders Sigfridsson sanoi olleensa kyseisenä aikana Tapanilla hankkimassa hevosta venäläisen kapteenin määräyksestä. Kun hän oli tullut pirttiin, ei isäntäväki ollut kotona ja hän oli kysynyt föörarin vaimolta, missä he olivat. Lisa oli johtanut hänet pihalle ja sanonut, ettei tiennyt, missä he olivat. Isäntä oli kuitenkin kalassa, ja Lisa oli johdattanut Andersin portille. Kun Lisa ei ollut halunnut tulla pidemmälle, oli Anders tarttunut häntä hiuksista ja kuljettanut naapurin portille sekä lyönyt kepillä joitakin kertoja.¹⁹⁷

Föörarilta kysyttiin, oliko hänellä todistajia siitä, että Anders oli kiskonut hänen vaimonsa vuoteesta. Föörarin mukaan pirtissä olivat tuolloin ainoastaan hänen vaimonsa ja 4-vuotias poikansa. Föörari halusi ne kaksi lautamiestä todistamaan, jotka olivat arvioineet tuoreeltaan hänen vaimonsa vammat. Heidän mukaansa vaimon käsisvarsissa ja selässä oli ollut 12 vaikeaa mustelmaa niin, että hänen ihonsa oli ollut aivan verelmistä musta. Koska asiassa ei ilmennyt muuta, totesi oikeus, että käräjillä kesäkuussa 1720 oli ilmoitettu kuninkaallinen määräys siitä, että miehityksen aikaiset pahoinpitelyt tuli kantaa kyseisenä vuonna tai kanto-oikeus mitätöityisi. Koska föörarin vaimo ei ollut kantanut tuolloin, ei oikeus voinut tehdä muuta, kuin vapauttaa Anders Sigfridsson syytteestä. Mitä sitten tuli itse tekoon, sakotettiin Andersia jokaisesta mustelmasta kolme hopeamarkkaa, eli yhteensä 39 markkaa. Kivusta ja särystä hänet määrättiin maksamaan vaimolle viisi hopeataalaria ja tämän oikeudenkäyntikuluina yksi hopeataalari.¹⁹⁸

Föörari Carl Ulrich Tanto valitti Euran käräjillä marraskuussa 1727, että hän oli antanut vuonna 1724 nyt jo entiselle sotamiehelle Matts Gladlöfille remmin, jonka tämän olisi tullut palauttaa. Gladlöf oli kuitenkin palauttanut kuluneemman remmin, mistä syystä kapteeni Fock vaati Tantolta kahta karoliinia korvauksena alkuperäisestä remmistä. Kun Gladlöf vannoi, ettei hän ollut saanut kyseistä remmiä käteen Turussa, vapautettiin hänet Tanton vaatimuksesta.¹⁹⁹

Ensimmäinen puoliso 24.4.1712 Eurajoella piika *Lisa Andersdotter* Eurajoen Lapijoelta, syntyi 25.10.1682 Lapijoen Tapanilla. Vanhemmat Tapanin talollinen Anders Thomasson ja Margareta Thomasdotter. Lisa kuoli 4.11.1759 keuhkotautiin Ylikylässä ja haudattiin 9.11. Rohdaisten kirkon alimpaan osastoon.²⁰⁰

196 KA II KO a:29, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Eurajoen ja Lapin käräjät 13–20.2.1722: 392–398.

197 *Ibid.*

198 *Ibid.*

199 KA II KO a:34, Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta, Euran, Säkylän, Köyliön ja Yläneen käräjät 2–6.11.1727, 655.

200 KA Eurajoen kirkonarkisto, I Aa:2 Pää- ja rippikirjat, Rippikirja 1707–1728, 63v; KA I Aa:4, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1740–1749, sp, Ylikylä, Heikkilä; KA I Aa:5, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1750–1762, sp, Ylikylä.

Toinen puoliso 9.10.1760 Pyhärannassa Sofia Henriksdotter, syntyi 11.12.1733 Ylikylän Uusiperheessä. Vanhemmat Uudenperheen talollinen Henrik Johansson ja Anna Simonsdotter. Muutti leskenä takaisin syntymäkotiinsa.²⁰¹

Lapset:

1 *Anders Carlsson* s. 23.2.1715. Muutti kotoaan Uudellekirkolle 1751, mutta kävi jälleen vuonna 1756 ehtoollisella Pyhärannan Ylikylässä.²⁰² Oppilas Porin triviaalikoulussa 6.2.1731–1738. Ylioppilas Turussa kevätlukukaudella 1741. Todistus 17.9.1756. Merkitty pöytäkirjaan kuolleeksi.²⁰³

1 *Maria Lisa Carlsdotter*. Taulu 4.

Taulu 4

Maria Lisa Carlsdotter Tanto (vanhemmat taulussa 3). Syntyi 26.10.1725 Raumalla.²⁰⁴ Kuoli 22.12.1780 Uudessakaupungissa.

Puoliso *Matts Resell*, syntyi 30.8.1721 Uudessakaupungissa. Kuoli 22.6.1788 Uudenkaupungin Aronin korttelin talossa No 172. Ensimmäinen puoliso 5.10.1742 Uudessakaupungissa piika *Katarina Samuelsdotter Haverman* Porista.

Lapset, kaikki syntyivät Uudessakaupungissa:

Maria Elisabet Resell, syntyi 2.10.1746 ja kuoli 12.1.1747 Uudessakaupungissa.

Ulrica Resell, syntyi 2.10.1747. Taulu 5.

Israel Resell, syntyi 19.12.1749. Kuoli ilmeisesti pienenä.

201 KA I Aa:5, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1750–1762: *sp*, Ylikylä; KA I Aa:6, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1762–1767: 105.

202 KA I Aa:5, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1750–1762: *sp*, Ylikylä.

203 Kotivuori 2005: No 6740 Anders Tanto.

204 KA Rauman kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, I C1 Kaupunki- ja maaseurakunnan syntyneet 1683–1759: *sp*; KA I Aa:3, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1729–1739: 75, Ylikylä, Heikkilä; KA I Aa:4, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1740–1749: *sp*, Ylikylä, Heikkilä; KA I Aa:5, Pyhärannan seurakunnan arkisto, Rippikirja 1750–1762: *sp*, Ylikylä.

Hezekiel Resell, syntyi 26.2.1763 ja kuoli pienenä.²⁰⁵

Taulu 5

Ulrica Mattsdotter Resell (vanhemmat taulussa 4). Syntyi 2.10.1747 Uudessakaupungissa. Perhe asui Uudenkaupungin Aronin korttelin talossa No 172. Kuoli siellä 21.6.1802.

Puoliso 24.11.1778 Uudessakaupungissa porvari *Matts Ekholm*. Syntyi 8.2.1745. Toinen puoliso 1803 *Maria Ruthén*, syntyi 5.1.1740. Seppä Sjöströmin leski. Puolisot muuttivat vuonna 1806 Uudenkaupungin Frantzin korttelin tontille No 193 ja sieltä saman korttelin taloon No 277, jossa Maria kuoli 29.4.1811 ja Matts 16.5.1811.

Lapset, kaikki syntyivät Uudessakaupungissa:

Lovisa Ekholm, syntyi 27.7.1780 ja kuoli 23.6.1783 Uudessakaupungissa.

Maria Ekholm, syntyi 22.8.1782 ja kuoli 2.7.1783 Uudessakaupungissa.

Lovisa Ekholm, syntyi 5.8.1784 ja kuoli 28.8.1784 Uudessakaupungissa.

Ulrica Ekholm, syntyi 14.2.1786. Muutti kotoa vuonna 1804 Turkuun ja asui Eteläkorttelin Hampunkehräjäkadun talossa numero 87 Hennala. Sai 28.11.1808 aviottoman tyttären *Ulrican*, joka kuoli. Muutti Luostarikorttelin numero 44:stä Tukholmaan 18.9.1811.²⁰⁶

FT **Veli Pekka Toropainen** on Turun yliopiston oikeushistorian väitöskirjatutkija, Suomen Sukututkimusseuran tutkijajäsen, sukututkimusopettaja ja *Genoksen* toimitusneuvoston jäsen.

205 KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1763–1768: *sp*; KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1780–1784: 125; KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1785–1790: 123.

206 KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1785–1790, 123; KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1790–1795, 126; KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1796–1801, 141; KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1802–1807, 271–272, 299–300; KA I Aa Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Rippikirja 1808–1813: 581–582; KA I Aa 1:26, Turun suomalaisen seurakunnan rippikirjat 1799–1814, Eteläkortteli No 87, 199; KA I Aa 1:31, Turun suomalaisen seurakunnan rippikirjat 1806–1811, Luostarikortteli No 44: *sp*.

The Ottoman officer Ibrahim Ağa's widow Raziye Beckdesch and a Swedish barber-surgeon – Johan and Ulrika Beata Tanto in Finland at the turn of the seventeenth and eighteenth centuries

The lives of Johan and Ulrika Beata Tanto witness of the dynamic nature of the Swedish Empire in the late 17th and early 18th centuries. People from all over Europe migrated to the kingdom and there was migration within the kingdom, mainly for economic and administrative reasons. Ulrika Beata Tanto was brought to the kingdom as a catch of war from what is now Slovakia. Her fate is also an example of the impact of war on the life of individuals in 17th century Europe. Johan Tanto, born in Stockholm, was stationed in Finland as a barber-surgeon in the army, and the couple's destinies are intertwined in different places in Finland. There is a generous number of documents on the lives of Johan and Ulrika Beata Tanto in western Finland. Tanto's service as an army field barber-surgeon took the family from Stockholm to Turku and to the rural parishes of Tyrvää and Huittinen, where he had his regimental residence, and after his death to Ulrika Beata's widow farm in Eurajoki. Their story is also a description of being an outsider and a stranger in their environment as they themselves and others felt towards them. This was reflected in their marriage and in the spouses' own statements and writings in which they emphasise their outsider status. The surviving documents of Ulrika Beata's life also reveal the attitude of her contemporaries to taboo subjects and acts, such as adultery by a married person and infanticide by a mother. In the couple's life, Sweden in the era of the Empire is seen as a land of opportunity and disappointment.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (–1809)

Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta 1698–1727

KA KO a:34, Euran, Säkylän, Köyliön ja Yläneen käräjät 1727

KA KO a:20–29, Eurajoen ja Lapin käräjät 1704–1722

KA KO a:25, Eurajoen ylimääräiset käräjät 1708

KA KO a:12–13, Kokemäen käräjät 1698–1699

Ylä-Satakunnan tuomiokunta

KA KO a:15–24 Huittisten ja Punkalaitumen käräjät 1695–1704

KA KO a:9–15, Karkun ja Mouhijärven käräjät 1688–1695

KA KO a:19 Pirkkalan ja Messukylän käräjät 1699

Läänintilit

Turun ja Porin läänin tilejä

KA 7377, Toistekirja 1687

KA 7380, Toistekirja 1688

KA 7383a, Toistekirja 1689

KA 7383b, Toistekirja 1689

KA 7388a, Toistekirja 1691

KA 7397, Toistekirja 1694

KA 7401, Toistekirja 1695

KA 7404, Toistekirja 1696

KA 7412, Toistekirja 1698

KA 7417, Toistekirja 1700

- KA 7420b, Toistekirja 1701
- KA 7427, Toistekirja 1703
- KA 7428, Maakirja 1704
- KA 7429, Toistekirja 1704
- KA 7447a, Toistekirja 1709
- Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (–1809)
 - KA z:171–206, Turun kämnerinoikeuden pöytäkirjat 1639–1699
 - KA z:56–61, Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat 1689–1694
- Seurakuntien arkisto
 - Eurajoen kirkonarkisto
 - I Aa:2, Pää- ja rippikirjat 1707–1728
 - I C: 3, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1705–1775
 - Huittisten seurakunnan arkisto
 - I Ca:2, Syntyneiden luettelot 1691–1722 (sisältää myös vihityt ja haudatut)
 - Pyhärannan seurakunnan arkisto
 - I Aa:4, Rippikirja 1740–1749, Ylikylä, Heikkilä
 - I Aa:5, Rippikirja 1750–1762, Ylikylä
 - I Aa:6, Rippikirja 1762–1767, Ylikylä
 - Rauman kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto
 - I C1 Kaupunki- ja maaseurakunnan syntyneet 1683–1759
 - Turun suomalaisen seurakunnan arkisto
 - Turun suomalaisen seurakunnan rippikirjat 1799–1814, Eteläkortteli No 87
 - KA I Aa 1:31, Turun suomalaisen seurakunnan rippikirjat 1806–1811, Luostari-kortteli No 44
 - Tyrvään seurakunnan arkisto
 - I Aa, Pää- ja rippikirjat 1693–1702, Kahimala
 - I Ca, Syntyneiden ja kastettujen luettelo (1665–1696)
 - Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto
 - I Aa, Rippikirja 1763–1768, 1780–1784, 1785–1790, 1790–1795, 1796–1801, 1802–1807, 1808–1813
- Sotilaslähteet
 - Turun läänin jalkaväkirykmentti
 - TJR 1, Turun läänin jalkaväkirykmentti, 54939, Laitilan komppanian esikunta
 - TJR 9, Turun läänin jalkaväkirykmentti, 54970, Laitilan komppanian katselmus 23.2.1723
 - TJR 17, Turun läänin jalkaväkirykmentti, 55017, Luettelo upseereista ja aliupseereista 1736
 - TJR 21, Turun läänin jalkaväkirykmentti, 55021, Luettelo upseereista ja aliupseereista 1728
 - TJR 103, Turun läänin jalkaväkirykmentti, 55049, Luettelo upseereiden ja aliupseereiden etenemisestä 17.9.1729
- Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY)
 - Eurajoki, Lapijoki, Nikusila I. Nikusilta Kartano 1694–1713
 - Huittinen, Karhiniemi, Unto 1674–1693
 - Mouhijärvi, Yliskallo, Rossi 1675–1694
 - Tyrvää, Kahimala 1675–1713

Riksarkivet, Stockholm (RA)

Brevsamling

Brev från Johan Tanto 10.7.1697

Brev från Ulrika Beata Tanto 15.11.1697

Justitiekollegium 1637–1856, Förmyndarkammaren 1667–1924, Rådhusrättens 1:a avdelning 1850–1924

Bouppteckningar

SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/95, bildid: C0107576_00226 (Bouppteckningar 1726, Barbro Florentina Tanto)

SE/SSA/0145A/F 1/F 1 A/104, bildid: C0107585_00337 (Bouppteckningar 1732, Del 1, Hans Tanto)

Register till riksregistraturet

Adressatregister till Riksregistraturet

SE/RA/1112.3/1/73 (Stockholm 20.3.1688)

SE/RA/1112.3/1/73 (Stockholm 3.4.1688)

Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, (vigda) huvudserie

SE/SSA/0017/CI/1a (1639-1688)

bildid: C0056733_00308

bildid: C0056733_00309

bildid: C0056733_00310

Stadsarkivet, Stockholm

Register till tyska församlingens vigselbok.

Painetut lähteet

Turun Akatemian konsistorin pöytäkirjat. Consistorii Acdemici Aboensis protokoll VI 1685–1690. Alkusanat Tor Carpelan. Helsingin yliopisto – Helsingfors Universitet. Helsinki – Helsingfors 1940.

Turun Akatemian konsistorin pöytäkirjat. Consistorii Acdemici Aboensis protokoll VII 1690–1699. Alkusanat Tor Carpelan. Helsingin yliopisto – Helsingfors Universitet. Helsinki – Helsingfors 1940.

Verkkolähteet

Bekdash Surname. *Surnames of the world*. <<https://surnam.es/bekdash-surname>> (luettu 12.3.2024).

Fogelström, Per Anders 1978: TANTO, en utmark. <<https://sodermalm.one/tanto/tanto.html>> (luettu 30.3.2024).

Buğra Ekinci, Ekrem 2016: Rethinking the Imperial Harem: What did Life Look Like for Ottoman Palace Women? <<https://ekrembugraekinci.com/article/?ID=689&rethinking-the-imperial-harem:-what-did-life-look-like-for-ottoman-palace-women->> (luettu 14.3.2024).

Forsius, Arno 1999: Parturit, välskärit ja kirurgit Suomessa. *Lääketiedettä – kulttuuria – ihmisi-*

- siä. *Kuvauksia lääketieteen historiasta*. <<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/kirurgi2.html>> (luettu 26.9.2022).
- Henriksson, Håkan 2020: The Turkish Prisoners of War in Stockholm during the Great Northern War. *Shidnij svit*, 2020, No. 1. A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. <<https://doi.org/10.15407/orientw2020.01.021>> (luettu 3.1.2025).
- Kotivuori, Yrjö 2005: Anders Tanto. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Verkkojulkaisu. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=6740>> (luettu 30.3.2024).
- Merriam-Webster dictionary*. Ağa. <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/aga>> (luettu 12.3.2024).
- Robertson Huffnagle, Holly 2013: "Tolerancja i Tatarzy": Muslims in the Christian Commonwealth, 16th-17th centuries. <https://www.academia.edu/11340448/_Tolerancja_i_Tatarzy_Muslims_in_the_Christian_Commonwealth_16th_17th_centuries>. (luettu 27.12.2024).
- Szántai, Gábor: Selected Passages from Hungarian-Ottoman Wars. *History blog*. Castles in the "Hungaries", Érsekújvár. <https://www.hungarianottomanwars.com/kingdom-of-hungary/ersekujvar/> (luettu 14.3.2024).

Kirjallisuus

- Aksan, Virginia 1998: Chapter Seven. Ottoman war and warfare 1453–1812. *War In The Early Modern World, 1450–1812*. Jeremy Black (ed.). London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Berntson, Martin 2022: Myten om tvångsdöpta turkar i Stockholm under 1600-talet. *Historisk tidskrift* 142(1).
- Calvi, Giulia 2017–2018: Healing, Translating, Collecting. Doctor Michelangelo Tilli across the Ottoman Empire (1683–85). *Cromohs (Cyber Review of Modern Historiography)*. Firenze University Press.
- Durchman, Osmo 1944: Tietoja värvätyistä rykmenteistä 1721–1809. *Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja XXVIII*. Olavi Wanne, Gunnar Soininen, Osmo Durchman, Ragnar Rosén, Arne Ekman & Gunnar Sarva (toim.) Helsinki: SKS.
- Güllüoğlu, Abdullah 2020: Ottoman Diplomacy in the First Years (1683–1685) of the Ottoman "Long War". *The Treaties of Carlowitz (1699). Antecedents, Course and Consequences*. Colin Heywood & Ivan Parvev (eds.). Part 2:5. The Sacra Lega War Viewed by the Sublime Porte. Leiden–Boston: Brill.
- Heino, Ulla 1987: Talonpoikien ja kartanoiden Eurajoki (1300-luvulta vuoteen 1721). *Eurajoen historia I*. Ulla Heino, Jukka Luoto, Unto Salo. Jyväskylä: Eurajoen kunta ja seurakunta.
- Henriksson, Håkan 2016: Ukrainian Cossacks and other prisoners of war in Sweden during the Great Northern War (1700–1721). *Ukraine in Central-Eastern Europe Volume 16*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine, Ukrainian National Committee for Study Countries of Central and South-Eastern Europe.
- Hjelt, Otto E. A. 1893: *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663–1812*. Tredje delen. Helsingfors: Helsingfors Central-tryckeri.
- Ivanova, Dzhen 2010: The Impact of the 1683–1699 War on The Ottoman Rear: The Story

- of Silāhdar Mehmed Aga About the Haydutbasd on Kyustendil in 1689/90. *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople, 1699–1829*. Plamen Mitev, Ivan Parvev, Maria Baramova, Vania Racheva (eds.). Verlag Dr. W. H opf Berlin.
- Lappalainen, Jussi T. 1975: *Elämää Suomen sotaväessä Kaarle X Kustaan aikana*. La vie dans l'armée finlandaise a l'époque Charles X Gustave. *Résumé français*. Studia Historica Jyväskyläensia 12. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lewenhaupt, Adam 1899: Maria Aurora von Spiegel. *Personhistorisk Tidskrift 1898–1899*. Årg. 1, Häft. 4. Stockholm: Svenska Autograf Sällskapet genom F. U. Wrangel, sällskapets sekreterare.
- Viikki, Raimo 1973: *Suur-Huittisten historia II. Punkalaitumen eroamisesta kunnallisen itsehallinnon alkuun n. 1639–1860*. Lauttakylä.

Syksyllä vuonna 1721 Hämeenlinnassa – Miltä Hämeenlinnan kaupunki lähiympäristöineen näytti?

- Syksy 1721 oli Suomelle ainutlaatuinen. Isoviha päättyi rauhansopimukseen, ja venäläiset sotilaat vetäytyivät maasta. Jalkaväki laivattiin Helsingistä Pietariin, ja ratsuväki sekä kasakat kulkivat Hämeenlinnan kautta Kymijoen ylittäen Venäjälle. Miltä Hämeenlinnan maisema näytti, kun se tyhjeni venäläisistä ja viimeisetkin läpikulkeneet joukot poistuivat?
- Artikkelissa luodaan kahden alkuperäislähteen tietojen avulla mahdollisimman tarkka kuva kaupungista tuona erikoisena hetkenä.

Johdanto

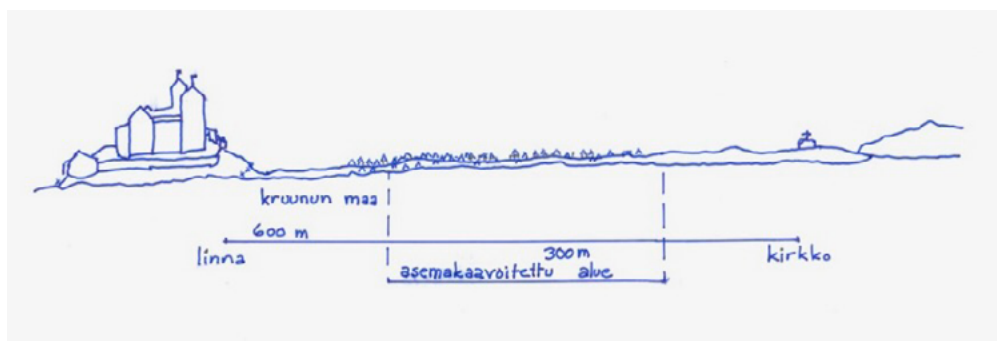
Hämeenlinnan kaupunkia on hyvin perusteellisesti ja yksityiskohtaisesti tutkinut historiantutkija K. O. Lindeqvist kaupunkihistoriassaan.¹ Hänen näkökulmansa on traditionaalinen, asukkaisiin ja hallintoon keskittyvä. Tämän tutkimuksen tavoite on toinen. Päämääränä on laatia konkreettinen maisemallinen kuva Hämeenlinnan kaupungista eräänä ainutlaatuisena hetkenä: kun venäläiset miehitysjoukot lähtivät isovihan päätyttyä Suomesta syksyllä 1721.²

Tutkimukseni pääkysymys on, millainen fyysinen Hämeenlinna oli sotatilan päättyessä Uudenkaupungin rauhansopimuksen solmimisen (30.8.1721) jälkeen. Venäläiset poistuivat Hämeenlinnasta lokakuun puolivälissä. Tarkoitus ei ole selvittää, miten arkielämä kehittyi heidän jälkeensä, vaan millaiselta kaupunki näytti. Hahmotan siis historiallista maisemaa.

1 Lindeqvist 1926.

2 Lindeqvist 1919; Kuvaja 1999: 260–262; Schybergson 1875; Lindeqvist 1926: 252–254, 257–260.

Teoreettisesti keskityn filosofien Paul Ricoeurin ja Hans-Georg Gadamerin kehittämään hermeneutiikkaan.³ Ricoeur kuvaa tätä tutkimusstrategiaksi ajateltavaa teoriaa ”tulkinnan teoriaksi”. Koska teksti on aina monimerkityksellistä kielen kehittyessä jatkuvasti, tekstin syvä ymmärtäminen ja sen sisällön selittäminen ovat siitä esiin kaivettavan tiedon todellisen validiteetin eli kelvollisuuden pohja. Hermeneuttista teoriaa toteutan kontekstuaalisella tutkimusmenetelmällä, lähteen sisältämän tiedon kontekstin eli syntymämaailman luomisella. Se tarkoittaa, että lähteestä löytyneitä seikkoja analysoidaan huomioimalla lähteen tuottajan tietojen perusta, ilmaisemisen tarkoitus ja siten syntynyt teksti. Näin saadaan esiin tekstin alkuperäinen, tekijän tarkoittama, merkitys. Tämä konteksti eli asiayhteys ei ole minkään lähteen kohdalla muuttumaton ulottuvuus tai valmiiksi annettu, vaan lähteet on tutkittava jokaisessa tutkimuksessa erikseen. Lähteessä olevan tekstin käyttökelpoisuus punnitaan siis joka kerta uudelleen tämän kontekstianalyysin kautta. Sillä saadaan tuettua sisäistä lähdekritiikkiä ja voidaan vastata vakuuttavasti kysymykseen ”mitä tämä lähteen tiedonmuru merkitsee tälle tutkimusaiheelle”.⁴ Myös lähteen validiteetti on kontekstin tavoin aina kerta kerralta pääteltävä. Tämän tutkimustavan avulla selvitan, mitä lähteissäni esiintyvät kaupungin maisematiedot, maisemadata, ovat voineet aikoinaan tarkoittaa, ja kuinka luotettavia ne nyt ovat suhteessa minun tutkimuskohteeseeni, syksyn 1721 maisemaan.

Hämeenlinnan kaupunki ja Hämeen linna Vanajaveden itäpuolelta esitettynä. Pohjana on käytetty kirjoittajan järven yli ottamia valokuvia. Äärimmäisenä oikealla on Pyövelinmäki. Korkea linna korostuu, kun se sijaitsee mäen päällä. Muut rakennukset kruunun maalla ja asemakaava-alueella näyttävätkin todella pieniltä. Piirros: Aino Katermaa 2023.⁵

- 3 Ricoeur 2005: 140–163; Ricoeur 2000; Gadamer 2004. Hyrkkänen 2002 on sijoittanut Ricoeurin ja Gadamerin hermeneutiikkakehittelyn mallikkaasti historian tutkimukseen.
- 4 Saarelainen 2013: 244–268. Ricoeurin ja Gadamerin lisäksi Saarelainen nojaa vahvasti historioitsija, filosofi, ja politiikan tutkija Quentin Skinneriin. Skinner 1988: 68–78.
- 5 Korkeustiedot I. G. Ammond 1727 (kopio 1887), Ailio 1917: liite III. Kaupungin ja linnan välinen etäisyys ja asemakaavoitettu alue. Katermaa 2020: kartta 3.

Kaksi päälähdettäni ovat hyvin erilaiset, mikä vaatii niiden perusteellista tutkimista. Kontekstin luominen kummallekin erikseen on itsessään myös tutkimusta ja pohjustaa edessä olevan tutkimuskysymyksen ratkaisemista. Tutkimus koostuu siis kahdesta toisiinsa kietoutuvasta aiheesta. Toisaalta tutkin kaupungin oloja esittäviä aikalaislähteitä ja selvitän, millainen todistusvoimaisuus niillä on kaupungin maiseman tutkimuksessa. Toisaalta luon kaupungin maisemakuvan näiden aikalaislähteiden avulla. Käytän lisäksi aiemmin tuotettuja kaupungin maiseman tutkimustietoja. Hämeen linnaa käsittelen vain kaupunkimaiseman osana.⁶

Ensisijainen sytyke tutkimukselleni on ollut taulukko⁷, jonka komissaari Abraham SteinMeyer⁸ laati Hämeenlinnassa 10.10.1721.⁹ Se on venäläisten joukkojen vetäytymistä avustaneiden komissaarien¹⁰ tehtävänannon¹¹ perusteella laadittu mutta muodoltaan ainutlaatuinen. Mistään toisesta Suomen kaupungista ei ole vastaavaa kuvausta numero-
taulukkona. Onkin kysyttävä, miten ja miksi se syntyi juuri kaltaisenaan ja mitä se kertoo kaupungin maisemasta syksyllä 1721.

Toinen lähteeni on selvitys *Relation Om Tafvastehuus Stadz Beskaffenheet*, joka on päivätty 4.5.1728.¹² Se on toiminut päälähteenä tutkimuksessani *Hämeenlinnan kaupungin ulkonäkö Ison vihan jälkeen 1720-luvulla*¹³, jonka aiheena oli kaupungin muotoutuminen

6 Arkeologien lisäksi linnaa ovat tutkineet erityisesti Ailio 1917 ja Koskinen 2007.

7 *Anno 1721 den 10 Octob. Förteckning uppå Tavastehus Stad och Slott, efter det tillstånd, hvarutinnan det sig nu befinner*. Liite D Kertomus: 112. Ks. viite 8. Tästä käytän nimitystä ”Taulukko”. Waaranen (julkaisija) sanoo Liite E:n olleen samanlainen taulukko venäjäksi. Tätä hän ei julkaissut. Kertomus: 113.

8 Ruotsin rauhanneuvottelijat Uudessakaupungissa, kreivi Lillienstedt ja paroni Strömfelt, nimittivät Abraham SteinMeyerin ja kapteeni Hougbergin komissaareiksi avustamaan venäläisten vetäytymisessä Suomesta 1721. Käytän SteinMeyerin tätä nimimuotoa, koska se esiintyy useimmin tämä tutkimuksen alkuperäislähteissä. Muita nimimuotoja ovat mm. Stein Meyer, Stein-Meyer, Steinmeyer, Stenmeyer, Steenmeyer, Stenmeijer; jopa Meijer, Abraham Sten.

9 Komissarien Abraham Stein Meyers berättelse. *Suomi* 1859: 103–114. Tästä käytän nimitystä ”Kertomus”.

10 *Kommissar(ie)* SAOB = valtuutettu väliaikaiseen tehtävään.

11 Uudessakaupungissa 26.9.1721 päivätty valtuutus ja ohje. KA FR 1088, Brev till Kungl. Maj:t 1721, Muscovitica: (nide) 131 (sivunumerointi vain puhtaaksikirjoitetussa pöytäkirjassa eli niteessä 133). Uudenkaupungin rauhanneuvotteluista Katermaa 2022.

12 *Relation*-nimi on kirjoitettu luettelon ”kansilehdeksi”, ja asiakirjan varsinainen otsikko on kirjoitettu ensimmäiselle aukeamalle: *FöreteckningVppå samptelige uti Tafwastehuus Stad sig befintelige Tompter och huru the sedan Landetz Evacuation sampt den af Hans Kongl. Maj:ts Allernådigt förundte Frijheter äro vordne upbygd och hwilka ännu liggia öde och oupbygd Nembl*. KA/HMA, HRA, Bh 14 Muut luettelot. Käytän tästä nimeä *Relation* 1728. *Beskaffenhet* SAOB = esitys / kuvaus jostain jollekulle. *Relation* SAOB = kertomus, kuvaus, selvitys.

13 Katermaa 2020.

asukkaineen ja maisemineen vanhalla paikallaan¹⁴. Kyseessä on tavanomainen sanallinen luettelomainen kaupungin tilan selvitys, jollaisia tehtiin melkein kaikista Suomen kaupungeista anottaessa valtiopäivillä verovapauksia ja muita kevennyksiä. Käytin aikaisemmassa tutkimuksessani sen antia kokonaisuudessaan, mutta koska kohdistan tämän tutkimukseni vain vuoteen 1721, tästä ei synny päällekkäisyyttä. Tämän paikallisten itse tuottaman kertovan asiakirjan tiedot yhdistän komissaarina kaupungin läpi kulkeneen SteinMeyerin esittämään numeeriseen kuvaan.

Samanlainen toimintatapa on synnyttänyt molemmat lähteeni. On kävelty kaupungin läpi, ja yksi tai useampi informantti¹⁵, kaupungin olot tuntenut ja ehkä itse kaupunkilainen, on sanellut kirjurille rakennus rakennukselta, kenelle mikin kuului.¹⁶ *Relation 1728*:n tekijälle kerrottiin myös, milloin mikäkin rakennus on pystytetty, mikä oli olennaista tällaisessa asiakirjassa.¹⁷ Informantit tunsivat tontit, ja siksi rakennukset voitiin merkitä suoraan tonteille.¹⁸ Sen sijaan Taulukossa venäläisten vielä ollessa kaupungissa tonttien rajoja ei voinut osoittaa, koska miehitysaikana rajat oli sotkettu ja rakennuksia pystytetty mielivaltaisesti. Siksi rakennusten sijainnit merkittiin laajempien alueiden, linnan, alapihan ja kaupungin, mukaan.¹⁹ Luultavimmin SteinMeyer taulukoi tiedot saman tien kaupungin läpi informanttien kanssa kävellessään, eikä edes ajatellut tontin tarkkuudella.

Tekstini etenee siten, että ensin tarkastelen kummankin lähteen syntyä erikseen selvittämällä molempien tietopohjan ja tarkoitukset sekä luoden siten kummallekin erillisen kontekstin. Tätä kautta tutkin kummankin validiteettia eli pätevyyttä tässä

14 Kaupunki siirrettiin nykyisen keskustan paikalle 1770-luvulla, ja vanha paikka linnan pohjoispuolella siirtyi kruunulle.

15 Informantti = tiedottaja, asioita kertova; *Information* SAOB = tieto, ilmoitus, selitys.

16 Tämän toimintatavan kuvaavin asiakirja on Uudenkaupungin kaupunginarkistossa säilynyt luettelo kaupungissa olleista rakennuksista, ja se käsiteltiin raastuvankokouksessa 29. tammikuuta 1722. Se näyttää kirjoitetun käveltäessä katuja pitkin: tontti tontilta kaupungin päästä toiseen ja takaisin kulkien rakennukset on numeroitu ja selitetty omistus tai tietämättömyys omistuksesta – näissä tapauksissa rakennus lienee ollut venäläisten miehityksensä aikana pystyttämä. Ns. Winterin luettelo, päiväämätön. KA/TMA, Uma I Eg:2 Allegaatit 1722–1730.

17 Esim. Hämeenlinnan kaupungin arkistossa on säilynyt malliteksti. Tarkempi esittely Katermaa 2020: 55.

18 *Relation 1728*:ssa tontit ovat selkeässä järjestyksessä niin, että niiden avulla voi ”kävellä” päätätua pitkin kaupungin päästä päähän edestakaisin. Tämän väitteen argumentointi Katermaa 2020: 64–66.

19 Taulukossa alueet on nimetty *i Slottet*, *i Nedergård*, ja *i Staden*. Kiistatta *Slottet* tarkoittaa linnaa ja *Staden* kaupunkia eli kaupungin virallisesti omistamaa maata asemakaava-alueineen ja viljelypalstoineen. *Nedergård(en)*, josta käytän nimitystä ”alapiha”, tarkoittaa sitä kruunulle edelleen kuulunutta kiinteää maata, joka ympäröi linnaa ja rajoittui idän puolelta Vanajaveteen, etelässä ja lännessä suohon, jolla suurin osa kaupunkilaisten viljelyspalstoista sijaitsi, ja pohjoisessa kaupungin omaan asemakaavoitettuun viralliseen tonttialueeseen.

Hämeenlinnan konkreettista syksyn 1721 maisemaa käsittelevässä artikkelissa. Analysoin lähteiden antamat kaupungin fyysistä olemusta kuvaavat tiedot tulkiten niiden sanojen ja ilmaisujen merkityksiä kontekstuaalimenetelmällä eli esittelemällä, mitä teksti monitulkintaisine sanoineen kertoo nykylukijalle. Lopuksi yhdistän lähteistä saamani maisematulkinnat pyrkien myös hahmottamaan korkeusvaikutelmia, joita maasto ja linna sijainteineen tuottivat. Tutkimukseen kuuluu myös maisemaa kuvaavia karttoja ja kuvia.

Taulukon tekijä Abraham SteinMeyer

SteinMeyerin Taulukossa²⁰ on kahdenlaisia maisemaa koskevia seikkoja, rakennusten laaduista kertovia sanoja sekä erilaisten rakennusten määriä kolmella alueella: linnassa, alapihalla ja kaupungissa. Jotta saadaan selville, kuinka kelpollisia nämä tiedot ovat maisemakuvan aikaansaamiselle, on tutkittava Taulukon kontekstia eli asiayhteyttä. Käytän tässä hermeneutiikkaa ja kontekstuaalimenetelmää, jolla luon Taulukon ymmärrettävän taustan ja asianmukaisen syntyäikaisen merkityksen. Sen avulla Taulukon tietoja voidaan hyödyntää Hämeenlinnan kaupungin maiseman kokoamiseen. Taulukon kontekstin kokoaan tutkimalla mahdollisimman tarkkaan sen tekijän SteinMeyerin taitoja, kykyjä, luonnetta ja pyrkimyksiä ja sitä kautta tämän hänen laatimansa lähteen tarkoituksen. Näin selittyy tekstin muoto ja sisältö. Sen jälkeen voin määritellä sanojen ja numeroiden merkityksen maiseman kuvaamisessa ja hahmotella maisemaa.

SteinMeyerin Taulukko on saatavilla vain vuonna 1859 painettuna versiona.²¹ Ei siis voi tarkasti tietää, minkä näköinen alkuperäinen on ollut. Historioitsija ja lähteiden tuottelias julkaisija Joh. Es. Waaranen²² julkaisi sen *Suomi*-aikakauskirjassa 1859. Waaranen taidot ja luotettavuus ovat epäilyjen ulkopuolella, joten on varmaa, että SteinMeyer on laatinut tiedotteensa taulukkomuotoon.²³ Se sisältää lukumäärät kaikenlaisista rakennuksista, jotka olivat olemassa Hämeenlinnan kaupungissa, linnassa ja kruunun alueella venäläisten vetäytyessä sieltä itään.

20 Huom. Taulukossa käytetyt termit selitetään tarkasti myöhemmin.

21 Vastaus AK:n kyselyyn RA:sta, Carl Michael Raabin sähköpostiviesti 24.6.2021 AK:lle, saajan hallussa. Raab ilmoitti, että RA:n kirjaston mainitussa Suomi-niteessä on tekstin marginaalissa merkintä: *saknas 1939*, eikä muilla keinoilla SteinMeyerin Kertomusta löytynyt. Ks. viite 8.

22 Johan Esaias Waaranen (alk. Tortberg) Filosofian tohtori, dosentti, 2.3.1834–11.10.1868. Hänen 1863 aloittamansa suuren tutkimusjulkaisun *Samling af urkunder rörande Finlands historia I–V* kaksi viimeistä osaa Valtionarkisto (nyk. KA) julkaisi vasta hänen kuolemansa jälkeen.

23 Waaranen pieni selitysteksti SteinMeyerin Kertomuksen alussa: *Relationen, som troligen är skriven med Stein Meyers egen hand, försvaras på Riksarkivet i Stockholm och är häfted i quartformat.*

Komissaari Abraham Stein Meyerin taulukko Hämeenlinnan rakennuksista 10. 10. 1721.

Anno 1721 den 10 Octob. Förteckning uppå Tavastehus Stad och Slott, efter det tillstånd, hvarutinnan det sig nu befinner.

Liite D Stein Meyerin kertomuksessa. Julkaistu Suomi 1859.

	rakennus sijainnin mukaan	kyrkan Tröpuukirkko	kyrkan Stenkiwikirkko	Stenhus kvitaloja	Källare kellareita	Bebyggde stugor/asutuja tupia	Bebyggde stugor/asutuja tupia	Ödelagde hus/asutuja taloja	Visthus (ruokatavara) taloja	Ödelagde visthus/asutuja varastoja	Stall talleja	Fähus navettoja	Köp-bodan myyntikoloja	Badstugor/saunoja	Rundel rundeli	Evärdeelig "arvokas" (?)	Smidja paja	Fähus navettoja	Kamrar/kamareita	Pinehus rankaisuhuone	summat(AK laskenut korjatuista)	
	linnassa		1	9	7	1	1	4	5					1	1	1				1	32	
ruotsalaisten	"alapihalla"				1	1		1	1		1										5	
	kaupungissa	1			2	3	6	15	11	13	2	10	11	9	10		1				94	
	yhteensä	1	1	9	10	4	7	16	15	18	2	11	11	9	11	1	1	1		1	131	
	linnassa								1	5											6	
venäläisten	"alapihalla"						4	3		3				2					5		17	
	kaupungissa				3	11	14	4	14	5	2		13	11				2	15		94	
	yhteensä				3	11	18	8	19	8	2		13	13				2	20		117	
	kaikki yhteensä	1	1	9	13	15	7	34	24	38	10	13	11	22	24	1	1	1	2	20	1	248
korjaukset "ruotsalaisiin" summiin:																						16 19

Komissaari SteinMeyerin Taulukko. SteinMeyer täytti komissaaritehtävänsä pedantisti. Hän kirjasi kaupungin tuntevilta saamansa tiedot rakennuksista taulukkomuotoon jaotellen kolmelle alueelle: i Slottet, på Nedergård, i Staden. Suomennokset, summaukset ja korjaukset: Aino Katermaa.²⁴

Komissaarin asemassa ollut SteinMeyer kertoo itse sen laadinnasta: [venäläinen] *Commendanten*²⁵ i Tavastehus Corret vid namn reste den 14 October derifrån, sedan jag till mig Staden och Slottet behörig mätto inventera²⁶ lätit, [—] Edeltävänä päivänä 13.10.1721 Taulukko oli saatu viimeisteltyä, ja sen vahvistivat Glas Meister Jacob Fos [saksaksi], *Commissarius von Schweden* Abrah. Stein Meyer [saksaksi] ja *Rect. schol. p. t. v. Praepos.* J. And. J. Sadeel [ruotsiksi].²⁷ Lasimestari Fos ja rehtori Sadeel edustivat

24 Anno 1721 den 10 Octob. Förteckning uppå Tavastehus Stad och Slott, efter det tillståndet, hvarutinnan det sig nu befinner. (Kertomus) Kommissarien Abraham Stein Meyers berättelse om Ryska truppernas aftåg ifrån Finland. 1721. Suomi 1859. Suomentanut Aino Katermaa.

25 Kommendant SAOB = päällikkö, korkea asema sotaväen hallussa olevalla paikalla.

26 Inventera SAOB = löytää, tuoda esiin; inventario, inventarium SAOB = löydettyjen asioiden luettelo.

27 Taulukko: 113. Vahvistukset oli kirjoitettu sen taakse, mikä mainitaan jokaisessa vahvistuksessa.

kaupunkilaisia ja olivat todennäköisesti Taulukon informantteja – SteinMeyer taas teki-jä.²⁸ Tämän jälkeen SteinMeyer luovutti kaupungin ja linnan johdon rehtori Sadeelille ja lähti jatkamaan tehtäväänsä.²⁹ Tukholmaan hän palasi marraskuun lopulla, laati Kertomuksensa ja päiväsi sen Tukholmassa 24.11.1721.³⁰

Hämeenlinnan kaupungin ja linnan rakennuskanta oli SteinMeyerin sanojen mukaan ”asianmukaisesti inventoitava”. Komissaarien tehtävänannossa ei sanata tarkasti tällaista käskettä, eikä kapteeni Hougberg näytä tehneen mitään luettelointia Helsingissä. Myöskään Turusta ei ole tietoa tällaisesta. Mistä Taulukon laatiminen siis johtui? Mikä oli SteinMeyerin tieto- ja taitotaso, mikä laadinnan tarkoitus, ja mitä tietoja Taulukko antaa Hämeenlinnan maiseman tutkimukseen? Kontekstuaalimenetelmän puitteissa ja asiakirjan ainutlaatuisuuden vuoksi on välttämätöntä perehtyä syvällisesti sen laatijaan, jotta saadaan selville, miksi ja millä taidoilla hän on sen laatinut, mikä merkitys hänen käyttämillään sanoilla omana aikanaan oli, ja miten sen tietoja voi nyt käyttää kaupungin maiseman kuvauksessa.

Ensimmäiset suorat tiedot aikuisesta Abraham SteinMeyeristä löytyvät kahdesta lähes samansisältöisestä kirjeestä vuodelta 1718.³¹ Niissä ratsumestari Weichelel³² pyysi *generalAuditeur*³³ de Fröligiä³⁴ vahvistamaan *Mensch* SteinMeyerin (saksalaisen rakuuna-) rykmentin *auditeuriksi*³⁵ eli oikeustoiminnan avustajaksi palkkaamisen, jonka eversti von Düring³⁶ oli tehnyt. SteinMeyerin titteli *Mensch* (ihminen) osoittaa, että hänellä ei ollut sotilasarvoa. *Auditeur*-tehtävä koski myös talousasioita, joten SteinMeyerin on täytynyt jo tuolloin osata hoitaa niitä. Hänen koulutaustansakin³⁷ on varmasti vaikuttanut tähän. Saksalainen rakuunarykmentti oleskeli tuohon aikaan Länsi-Ruotsissa

28 SteinMeyerin vahvistuksessa sanotaan taulukon olevan *Abritz* = *abriss* SAOB = luonnos, lyhennelmä, katsaus.

29 Kertomus: 107.

30 Kertomus: 108.

31 C. F. Weichelelt (till) Monsieur de Frölig *generalAuditeur Aneröd* 21.4.1718, 7.5.1718. RA SE/ RA/756/756.1/S/S 69 a. Kirjeet ovat saksaksi.

32 RA:sta löytyy vuoden 1701 luetteloita, joissa on ratsumestari Christian Friedrich Weichelelt (hakusana Weichel), ja hänellä oli silloin komppaniansa *Pommerska kavalleriregementessä*. RA SE/KrA/0023/0/1599 (1699–1701). Vuoden 1721 luettelossa Christian Fried Weicheld on kapteeni *Tyska dragoneregementetissä* eversti Weicheldin komppaniassa. RA SE/KrA/0023/0/1610 (1721).

33 *General-auditeur* SAOB = virkamies, joka päämajassa valvoo sota-oikeuden kaikkinaista toimintaa.

34 Kirjeet oli osoitettu Lundiin.

35 *Auditeur* SAOB = laintunteva alin virkailija rykmentinoikeudessa, mm. pitää sen pöytäkirjaa.

36 Johan Christoffer von Düring, eversti *Tyska drag-reg:*ssä 1717 alk. *Wikipedia*: von Düring <https://sv.wikipedia.org/wiki/Johan_Christoffer_von_D%C3%BCrning> (luettu 10.11.2023).

37 Koulutuksesta myöhemmin.

lähellä Uddevallaa, koska Kaarle XII oli valmistautumassa hyökkäykseen Norjaan. Siitä, miksi SteinMeyer oli siellä, ei ole tietoa.

SteinMeyer mainitaan seuraavan kerran vuonna 1721 kreivi Lillienstedtin rauhanneuvottelun matkakuvauksessa Ruotsin hallitsijalle (K.M.).³⁸ Niin tässä kuin myöhemminkin rauhanneuvottelujen aikana hänen tittelinään oli kanslisti³⁹. Tarkennuksia saadaan Lillienstedtin tavanomaisesta tilanneselostuskirjeestä kansliakollegion presidentille Arvid Hornille 18.5.1721.⁴⁰ Sen loppuun hän liitti *post scriptum*i, jossa hän kehuu ”kanslisti Abraham Steinmeijeriä” ja ehdottaa, että Kansliakollegio nimittäisi tämän *extraord. canzelist wid uthländske expeditioner*’iksi – *till(s) någon öpning till ordinarie för honom existence kunde hafvandes*. Paitsi SteinMeyerin osoittamaa ahkeruutta ja luotettavuutta, Lillienstedt perustelee ehdotustaan kertomalla, että tämä on ollut jo muutamia vuosia (*i några år*) hänen taloudessaan (*i mitt Huus*) ja nyt jonkin aikaa (*nu een tijd*) hänen yksityissihteerinään, mikä viitanee rauhanneuvottelutehtävään. Kohtelias ja nopea Horn vastasi jo 27.5.1721 Lillienstedtille.⁴¹ Horn ilmoitti hoitavansa mielellään SteinMeyerin Lillienstedtin ehdottamalla tavalla virkaan.

Siitä, kuinka pitkä aika oli mainittu *några år*, ei ole tietoa. Jos SteinMeyer toimi edes jonkin aikaa vuonna 1718 rykmentin *auditeurina*, voisivat sen jälkeen kuluneet kolme vuotta olla nuo *några*. Suositus virkaan *vijd uthländske expeditioner* viittaa siihen, että SteinMeyer hallitsi kansainvälisiin toimiin tarvittavia kieliä, saksan ja ranskan. Hyvä koulutus oli siis taustana.

Abraham SteinMeyerin isä Johann Bernhard Steinmeyer toimi Tukholman saksalaisen koulun opettajana ja rehtorina vuodesta 1686 alkaen ehkä jopa kuolemaansa 1738 asti.⁴² Hän avioitui luultavimmin Tukholmassa 1690. Abraham syntyi 1698.⁴³ Perhe

38 Matkaltaan Uuteenkaupunkiin rauhanneuvottelijat kreivi Lillienstedt ja vapaaherra Strömfelt lähettivät SteinMeyerin 19.4. 1721 muun muassa viemään venäläisille tietoa saapumisestaan. KA FR 1088, Diarium 26.4.1721, Muscovitica: 131. Näiden lähettämistä kirjeistä lyhennän nimet muotoon Lill. ja Ström.

39 *Kanslist* SAOB = viraston alaston virkailija.

40 Lill(ienstedt) Hornille Uusikaupunki 18.5.1721. KA FR 1088, Muscovitica: 132.

41 KA FR 1089, Muscovitica: 135.

42 Hedman 2012: 54. *Geni*-portaalin tiedot Abraham Stenmeijeristä ilmoittavat isän nimeksi Johan Bernhardin. Hän on syntynyt 1654 Reinland-Westfalenissa ja kuoli Tukholmassa 1738. *Geni*: <<https://www.geni.com/people/Johan-Bernhard-Stenmeijer/6000000032322350897?through=6000000032321807750>> (luettu 10.11.2023). Valitettavasti *Geni*-portaalin tiedoissa ei mainita lähteitä.

43 Syntymäaika RA Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, huvudserie, SE/SSA/0017/CI/1b(1689–1734):780.<https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/C0056734_00061#?c=&m=&s=&cv=60&xywh=-246%2C890%2C4715%2C2937> (luettu 15.11.2023); *Geni*-portaali <<https://www.geni.com/people/Abraham-Stenmeijer/6000000032322217080>> (luettu 10.11.2023); Veljestä Johan Gustafista <<https://www.geni.com/people/Johan-Gustaf-Stenmeijer/6000000032321807750?through=6000000032322415932>> (luettu 10.11.2023) on mainittu ammatiksi *fältkommissarien* – hänestä tai tämän leskestä ei löydy muita tietoja. Kiitän saamistani neuvoista. *Fältkommissarie* SAOB = voi vastata termiä *krigskommissarie* tai toimia jonkin ison makasiinin hoitajana.

kuului Pyhän Gertrudin (saksalaiseen) seurakuntaan. Rehtorin poikana Abraham todennäköisesti kävi saksalaista koulua, jota vuoden 1704 privilegio modernisoi muun muassa vaihtaen latinan opetuksen ranskaan. Koulun arvostusta kuvaa se, että Kaarle XII jopa julisti saksalaisen koulun olevan kymnaasin⁴⁴ veroinen.⁴⁵ Saksa oli Abraham SteinMeyerillä hyvin hallussa, mikä näkyy myös monissa hänen laatimissaan teksteissä. Kertomus on ruotsiksi, jonka hän siis myös täysin hallitsi. Ranskan taito on varmasti lisännyt hänen uramahdollisuuksiaan ja -toiveitaan.

Suosittelija kreivi Lillienstedtillä oli maatiloja Pommerissa⁴⁶, joten hän on voinut hyvinkin ottaa palvelukseensa saksankielisen nuorukaisen ja *några åhr* olisikin huomattavasti pitempi aika kuin arvellut kolme vuotta.

Uudenkaupungin rauhanneuvottelujen aikana SteinMeyer oli siis kreivi Lillienstedtin yksityissihteeri. Hän oli toiminut tämän talouden kanslistina jo ennen neuvottelutehtävää ja todennäköisesti käsitellyt Lillienstedtin kartanoiden ja muun omaisuuden talous- ja hallintoasioita. Lillienstedtillä oli tiloja eri puolilla Ruotsia ja, kuten edellä on mainittu, Itämeren eteläpuolellakin.⁴⁷ Niiden hallinto oli vaativaa. Tästä toiminnasta SteinMeyer sai ilmeisesti luottamuksensa. Hän oli kouliintunut tilinpitoon ja tarkastuksiin, mikä selittää numerotaulukkomuodon ja rakennusten luokituksen valinnan ilmaisukeinoksi.

Rauhanneuvottelujen aikana, mukaan lukien matka Tukholmasta Uuteenkaupunkiin, SteinMeyeria käytettiin tärkeissä ja luottamusta edellyttävissä tehtävissä, kuten salaisten kirjeiden kuljettamisessa Tukholmaan ja takaisin. Yksityissihteerinä hän oli kenties läsnä kokouksissa, vaikka tätä ei mainita kirjeissä ja kertomuksissa. Sellainen ei yleensä ole ollut tapana.

SteinMeyerin uran jatkosta löytyy jonkin verran tietoa. Palattuaan Tukholmaan marraskuussa 1721 SteinMeyer kirjoitti saksankielisen kirjeen hallitsijalle.⁴⁸ Siinä hän varovaisesti muistutti, että on ollut rauhanneuvottelijoiden nimittämänä *Krieges*

44 *Gymnasium* SAOB = korkea opetuslaitos, joka valmistaa tieteellisiin ja muihin erityisiin opintoihin, jotka vaativat kirjallisia taitoja.

45 Hedman 2012: 52–54, 66–68. Koulun oppilasmatrikkeli alkaa vasta 1740-luvulta, joten ei tiedetä, mitkä luokat Abraham SteinMeyer ehkä kävi (*två illitterata sidoklasser* eli lasku- ja kirjoitusluokat, jotka valmistivat alempiin ammatteihin ja *två litterata klasser* eli alempi ja ylempi jatkoluokka, jotka valmistivat kymnaasiin).

46 Kajanto 2005: 150–152. Aiempi nimi Paulinus, Lillienstedt aatelisnimi 1690 alkaen.

47 Maatiloja Pommerissa (Diwitz mm.), Ruotsissa ja Suomessa. Kangas 1996: 116–118; Anola kartanon Ulvilassa, Tuorlahden kartano Kalannissa, Ruotsinkylän kartano Tuusulassa, Friskalan kartano Turun Hirvensalossa. *Wikipedia*: Johan Lillienstedt. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Johan_Lillienstedt> (luettu 10.11.2023).

48 SteinMeyer till K.M. 29.11.1721. RA Riksarkivets ämnessamlingar, Personhistoria, Biographica (nide) 69a: S Steinback ... SE/RA/756/756.1/S/S 69 a. Steinmeijer. K.M. = *Kungliga Majestät*. Kielen valinta oli varmaan kohteliaisuus, sillä Ruotsin kuningas Fredrik oli saksankielinen, mutta saksaa tietysti myös osattiin korkeissa viroissa.

*Commissarius*⁴⁹ ja toteuttanut tehtävänsä mitä huolellisimmin.⁵⁰ Kuninkaan kabinetti otti asian hoitoonsa ja antoi Sotaministeriölle (*Krigsexpedition*) määräyksen asettaa virallisestikin⁵¹ SteinMeyer sotakomissaariksi.

Vuodenvaihteessa 1724–1725 Västerbottenin läänin maaherra J. Grundel anoi hallitsijalta, että lääninsihteerin vapautuneeseen virkaan nimitettäisiin alueella jo toiminut *KrigsCommissarien* Abraham SteinMeyer. Grundel ylisti ehdokastaan monipuoliseksi ja ahkeraksi henkilöksi, joka oli oleskellut seudulla kauan ja voisi heti täyttää vaaditut tehtävät. Virasta käytiin ankaraa kilpailua, jossa Grundel pysyi koko ajan SteinMeyerin puolella. Lopputulos kuitenkin oli, että lääninsihteeriksi nimitettiin 13.2.1725 virkaiältään jo vanha ja kokenut pyrkijä.⁵² Merkittävään virkaan pyrkineelle SteinMeyerille tämä oli kenties kova isku. Virkaikä ja henkilökohtainen yhteiskunnallinen asema lienevät aiheuttaneet takaiskun. Abraham SteinMeyer kuoli 1727.⁵³

Elämäkertatiedoista voidaan arvioida SteinMeyerin kykyjä ja taitoja, joiden perusteella Lillienstedt ja Strömfelt valitsivat hänet kapteeni Hougbergin kanssa venäläisten evakuoinnin⁵⁴ avustavaksi⁵⁵ komissaariksi. Neuvottelujen aikana plenipotentiaarit⁵⁶ olivat antaneet hänelle luottamuksellisia tehtäviä, jotka hän oli suorittanut kiitettävästi. Toisin kuin myös luottamustehtäviin valittu kapteeni Hougberg, SteinMeyer ei ollut sotilas. Voidaankin arvuutella, oliko tämä suosittava syy. Hougbergin tehtävistä sotaväessä ei ole tarkkoja tietoja, mutta mikään ei viittaa talous- tai tiliasioihin, joista olisi voinut kehkeytyä ”taulukkotaitoja”. Hän ei myöskään laatinut komissaaritehtävästään kaupunkien, lähinnä Helsingin, oloja kuvaavia asiakirjoja.⁵⁷

49 *Krieges-kommissarius* SAOB = virkamies armeijajyksikön miehistökokoontumisen miehistönjakelupäällikön avustavassa ryhmässä, suomeksi sotakomissaari. Tässä yhteydessä hän ei toiminut missään sotilasyksikössä.

50 Kirje vaikuttaa olevan ruotsinkieliseen Kertomukseen liittyvä, eräänlainen muistutus. Sen mainittu vaikutus on kirjoitettu kirjeen ensimmäisen sivun yläreunaan.

51 Tämä ilmeisesti tarvittiin, jotta siviili-SteinMeyerille voitiin maksaa päivärahat ja matkakulut.

52 Västerbottenin maaherra K.M:lle Calix 20.11.1724, 26.11.1724 ja päiväämätön (saap. 21.1.1725). RA Riksarkivets ämbetsarkiv (samlingspost), Personregister över skrivelser till Kungl. Maj:t, hakusana ”Meyer Abraham Sten”, Krigskommissarie. SE/RA/481/01/01/D/D II dc/52. Valitun nimi oli Peter Bursell. Tätä myöhempiä SteinMeyeriä koskevia alkuperäislähteitä ei ole löytynyt.

53 Kuolleiden rekisterikirja: 208. (alku) S t e n m e i j e r Abraham, Krigscommiss. V.s.1053, 1053 1727 5/H <<https://sok.stadsarkivet.stockholm.se/bildarkiv/egenproducerat/kyrkobok/K224.pdf>> (luettu 15.11.2023).

54 *Evakuera* SAOB = vetää kaikki (sota)joukot pois (maasta, alueelta).

55 Komissaareilla oli paljon vastuuta ja valtaa edesauttaa evakuoinnin onnistumista, joten ”avustava”-nimitys on todellisuudessa kovin kevyt. Tehtävä on mainittu myös rauhansopimuksessa § 13. *Freds-Fördrag*:24.

56 *Plenipotentiarie* SAOB = täysivaltainen/valtuutettu edustaja, valtuutettu lähettiläs.

57 Helsingin rakennuksista on Hornborgin mukaan laatinut selvityksen kapteeni Armstrong. Hornborg 1950: 16–21. Kyseistä asiakirjaa en valitettavasti ole löytänyt.

Komissaarien tehtävät

SteinMeyer nimitettiin evakuoinnin Ruotsia edustavaksi komissaariksi ilmeisesti juuri hänen ”kanslistikykyjensä” vuoksi. Siihen, olisiko mahdollista, että Hougbergin ja SteinMeyerin ajateltiin toimivan yhdessä, ei ole viitettä, mutta heidän erilaisuutensa on huomionarvoista. Oli myös niin, että luotettavia ja tehtävään kelpaavia henkilöitä ei Uudessakaupungissa juuri ollut. Sitä paitsi nimittämisellä oli kova kiire, jotta evakuointi käynnistyisi nopeasti ja kaikki venäläiset ehtisivät poistua Suomesta ennen talvea. Koska itään johtavia evakuointireittejä oli kaksi, päätiet Ylinen Viipurintie ja Rantatie eli Alinen Viipurintie, kahden komissaarin valinta saattoi perustua myös tähän.

Rauhansopimuksen solmimisen (30.8.1721) ja ratifioinnin jälkeen (ratifioitu pääkaupungeissa 9.9.1721 ja ratifioinnit vaihdettu Uudessakaupungissa 19.9.1721) venäläiset alkoivat evakuoida sotaväkeään. Sopimuksen velvoittamiksi komissaareiksi nimitettiin kapteeni Hougberg ja kanslisti Steinmeijer (*med caractère*⁵⁸ *af Commissarier*).⁵⁹ Tähän tehtävään he saivat todistukset.⁶⁰ Nimien järjestys johtui todennäköisesti ajan tapojen mukaisesta käytännöstä, jossa sotilashenkilö ilmoitettiin ennen siviiliä, ellei muuta arvoperustetta ollut.

Pöytäkirjaan on kopioitu Hougbergille osoitettu tehtävänanto⁶¹ – SteinMeyerin nimeä ei siinä mainittu. Kertomuksen perusteella tiedämme, että hänen tehtävänantonsa oli samankaltainen.⁶² Siinä SteinMeyer kertoo toteuttaneensa kaikki annetut tehtävät ja Kertomuksesta näkyy, että ne ovat samat kuin Hougbergin määräyksessä mainitut.

Saatuaan edellä mainitut toimintaohjeet Hougberg ja SteinMeyer lähtivät kohti Turkua.⁶³ Tehtävän toteutus alkoi jo Vehmaalla, missä jaettiin julkaisemista varten SteinMeyerin allekirjoittama virallinen tieto rauhasta ja vetäytymisajan ohje.⁶⁴ Turkuun he saapuivat syyskuun 27. päivänä.

Yhteisellä matkaosuudella SteinMeyer näyttää toimineen johdossa. Asiaa ei voi varmistaa, sillä SteinMeyer kirjoitti vain omista tekemisistään – Turunkin kohdalla kuin olisi ollut yksin. Hougbergilta ei ole olemassa minkäänlaista kertomusta. Kertomuksensa

58 *Karaktär* SAOB = dominoiva ominaisuus.

59 Pöytäkirja 25.9.1721. KA FR 1089, Muscovitica: 133: 603; Lill ja Ström(felt) K.M:lle 26.9.1721. KA FR 1089, Muscovitica: 133: 617–620.

60 [U]ndfingo följande Besked. *Ibidem*. Huomaa verbin monikko.

61 *Instruction hwarefter Capit. Hougberg wid des anförlidt Comission sig hafwa at rätta gifwen Nystad d. 24. Sept. 1721*. Pöytäkirja 25.9.1721. KA FR 1089, Muscovitica: 133: 603–610. Tästä johtunee se, että useassa tutkimuksessa on kerrottu vain Hougbergin olleen komissaari ja hoitaneen matkan neuvottelut. *Instruction* SAOB = konkreettiseksi tehty teko tai toimintaohje.

62 [I] *anledning af min Instruction*. Kertomus, 104. On tavallista, että jos samaa sanamuotoa oleva asiakirja osoitettiin useammalle henkilölle, se kopioitiin talteen vain kerran. Usein kyllä mainitaan esimerkiksi marginaalissa, että osoitehenkilönä on myös joku muu nimi.

63 Lill ja Ström K.M:lle 26.9.1721. KA FR 1089, Muscovitica: 133: 617–620.

64 Kertomus: 103–104 ja liitteet A ja B 108–111; Pöytäkirjan 24.9.1721 liite. KA FR 1089, Muscovitica: 133: 610–613.

mukaan SteinMeyer neuvotteli Turussa muiden toimien lisäksi venäläisten kenraalikuvernööri⁶⁵, kreivi Douglasin kanssa evakuointihuollosta saaden tämän suostumaan siihen, että sotaväen muonitus⁶⁶ ja hevosten rehut⁶⁷ kootaankin pieniin eriin matkan varrelle eikä hänen määräämiinsä kolmeen suurmakasiiniin. Sitten SteinMeyer valitsi⁶⁸ kenraalimajuri Zekinin johtaman ratsuväen poistumisreitit ja aloitti valmistelumatkansa Hämeenlinnan kautta kohti Lappeenrantaa. Hougberg kulki Rantatietä Helsinkiin, kuten hänelle kirjoitettu ohje määräsi.⁶⁹

65 *General-guvernör* SAOB = korkein sota- ja siviilivaltaa pitävä virkamies suurehkolla alueella.

66 *Proviant* SAOB = muonitus suurimääräisenä. Ruotsin vastuut evakuoinnin aikana ks. Kuvaja 1999: 260–262.

67 *Fourage, furage* SAOB = (sotaväen) hevosten rehut, *furagering* = hevosten ruokinta.

68 *[F]ann jag för nödigt på General-Majoren Zekins ”inständige” anhängande sjelf till Tavastehus att resa, [–] och ingen oreda eller annan vidlyftighet derigenom ”entstå”*. Kertomus: 104–105. Koska Hougbergin tehtävämääräyksessä on määrätty hänet menemään Helsinkiin, vaikuttaa tämä selitys itserakkaalta ilmoitukselta, itsekorostukselta. Zekinin johtamat joukot lienevät olleet rakuunoita. Kuvaja 1999: 260–262.

69 Hougberg avusti Helsingissä Venäjän jalkaväen laivaamista. Kuvaja 1999: 260. Helsingin kaupunginhistoriassa ei Hougbergia mainita lainkaan. Venäläisten poistuttua saapuivat kaupunkiin ruotsalaiset sotilaat, joiden johdossa näyttää olleen majuri ja kenraaliadjutantti Gotthard Wilhelm Marks von Würtemberg. Lindeqvist (1919: 458–459) sanoo hänen laatineen Helsingin tilasta kertomuksen 27.10.1721. Kaupungista teki ”inventaarion” kapteeni Gustaf Armfelt 2.11.1721. Kaupungin historiankirjoittaja Hornborg arvioi, että Marks von Würtemberg olisi määrännyt Armfeltin tekemään sen. Se on ollut tämän laatiman ”erään” kertomuksen liitteenä. Hornborg, 1950: 16–21. Kuvaja 1999: 260–262 käyttä evakuoinnin lähteenä SteinMeyerin Kertomusta. Hougbergin rooli löytyy tehtävänannon lisäksi vain yhdestä asiakirjasta, jossa hänen anomansa lisäpalkkio avustustehtävästä myönnettiin 25.6.1722. RA Riksarkivets ämbetsarkiv, Personregister över skrivelser till Kungl. Maj:t, hakusana Hougberg, Jacob, kapten. SE/RA/481/01/01/D/D II dc/ 35.

Hämeenlinnan kautta poistuvaa venäläissotaväkeä

Lokakuun 10. päivänä 1721 Hämeenlinnaan saapui kenraalimajuri Zekinin johdolla Turusta ja Porista rakuunoita lähes 3000 hevosensa kanssa.⁷⁰ Toinen todella vaikuttavan näköinen joukko oli Pohjanmaalta saapuvat pelottavat kasakat. Muut jatkoivat matkaa 13.10., mutta 170 rakuunaa jäi vielä kolmeksi päiväksi jatkaakseen sitten Zekinin jälkijoukkona.⁷¹ Linnassa olevien verotuottojen suojelijoiksi venäläiset jättivät korpraalin johtamat 12 sotamiestä. Koska linna oli toiminut venäläisten yhtenä kolmesta päämakaasiinista, oli siellä varmasti ollut paljon muunkinlaista sotaväkeä. Heistä luultavasti osa poistui nyt, mutta siitä ei löydy tarkempaa tietoa.

Rakuuna (ransk. *dragon*) oli sotilas, joka taisteli jalan, mutta liikkui ratsain. Puvun takki oli ratsastamisen takia lyhyt ja saappaat varreltaan pitkät. Pyssy oli pitkä, samoin miekka. 1700-luvun alusta lähtien rakuunat alkoivat vähitellen sulautua osaksi yleistä ratsuväkeä.⁷²

Kasakat vetäytyivät Pohjanmaalta myös Hämeenlinnan kautta. Venäjän sotaväkeen kuului erillisiä kasakkaheimojen palkkasoturiyksiköitä, joita johtivat omat kasakkapäälliköt. Sotieissa päällikkö käytti arkista pukua, mutta ei koskaan vaatimatonta. Päällyskaapu oli koristeltu silkkireunuksin, ja vyö sapeliripustimiseen loisti kultaa. Päähineenä oli myssymäinen isohko hattu. Pitkät poskien yli ulottuvat viikset olivat ilman muuta hyvin näkyvissä. Tämänkaltaisia pukuja ja komeita ratsuja, kuvassa taustalla, on hyvinkin voitu Hämeenlinnassa katsella lokakuussa 1721.

70 Kuvaja 1999: 260–262. SteinMeyer nimittää näitä ratsuväeksi. Kertomus: 105–107.

71 Kertomus: 107.

72 *Wikipedia*. Rakuuna (sotilas). <[https://fi.wikipedia.org/wiki/Rakuuna_\(sotilas\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Rakuuna_(sotilas))> (luettu 5.3.2024).

Vasemmalla Saporizian kasakkojen eli saporogien upseeri 1720. Oikealla rakuunapseeri 1720. The New York Public Library (vas.) & The Vinkhuijzen Collection of Military Uniforms (oik.).

Pietari Suuren kuparikopeekka, valmistusaika 1711. Kolikko on löydetty Isonkyrön kirkosta sinne aikaan pudottuaan. Kolikon kuvapuolella näkyy ritariratsastaja Pyhä Yrjänä kädessään keihäs, jolla hän on tappamassa lohikäärmettä. Suomen kansallismuseo. Numismaattiset kokoelmat.

SteinMeyer ja Hämeenlinna

SteinMeyer palasi Tukholmaan 24.11.1721. Siellä hän kirjoitti tiiviin Kertomuksensa ja liitti siihen antamansa määräykset ja muut tärkeiksi katsomansa asiakirjat. Näitä liitteitä on yhteensä seitsemän. Niistä viisi, C–G, on kirjoitettu Hämeenlinnassa⁷³ ratkaisten myös matkan erikoisimmat asiat, jotka koskivat koko Suomea. Sieltä lähdettyään SteinMeyer ei enää laatinut yleisiä tärkeitä asiakirjoja.

Kertomuksessa SteinMeyer korosti toistuvasti toimeliaisuuttaan, tehokkuuttaan ja diplomaattisia kykyjään. Hän kertoi esimerkiksi, miten neuvotteli Zekinin kanssa lepotauon lyhentämisestä Hämeenlinnassa⁷⁴ ja miten hän sai Zekinin määräämään kasakkojen suomalaisten vaimojen puhuttamisen heidän halustaan seurata miehiään Venäjälle. SteinMeyer hoiti tämänkin.⁷⁵ Kruununvirkamiehille osoitetut evakuointia koskevat määräykset ovat perustellen kirjoitetut, selkeäsanaiset ja napakat, mutta eivät ylimieliset. Hämeenlinnan kaupungin välttämättömimmät hallintoasiat hän järjesti tyylikkäästi.

SteinMeyerin ”elämäkerrasta” ja tarkastellun asiakirjan luonteesta päätellen, että sekä komea Kertomus että sen liitteet – myös tutkimuksen toinen päälähte liite D – on laadittu ennen muuta tekemään vaikutus kuninkaaseen ja valtaneuvostoon. SteinMeyer oli kunnianhimoinen ja yritteliäs ja perusti pyrkimyksensä omiin kykyihinsä ja taitavuuksiinsa. Ne hän toi esiin mahdollisimman selvästi, kuitenkin aina hyvin perustellen. Kertomus on laadittu tuoden koko ajan näkyviin plenipotentiaarien antaman valtuutuksen ja ohjeen asiat, jotka hän toteutti äärimmäisen huolellisesti.

SteinMeyerin tarkoitus oli pohjustaa Hämeenlinnan rakennuksista tehdyn Taulukon tietojen validiteettiarviota. Se on huoleellinen asiakirja, joka ylittää saadun tehtävämääräyksen. Sen tiedot on saatu nimettömältä, tai nimettömiltä, paikalliselta informantilta todennäköisesti Taulukon osoittamana päivänä 10.10.1721 kaupungissa kulkien. Näin ollen se vastaa määriltään uskottavasti senhetkistä todellisuutta. Arvovaltainen kaupunkilainen rehtori Sadeel ja tuntemattomampi lasimestari Fos hyväksyivät asiakirjan päiväyksellä 13.10.1721. Päivämäärä viittaa asiakirjan viimeistelyyn. Rakennusten laatusanat *bebyggd* ja *ödelag* on sen sijaan valinnut arvattavasti SteinMeyer itse. Termeistä kerrotaan myöhemmin lisää.

Kaupungin venäläinen komendantti Corret on ollut kaupungissa inventoinnin tapahtuessa⁷⁶, mikä vahvistaa tilanteen virallisuutta. SteinMeyer ilmoitti Taulukon taakse kirjoittamassaan saksankielisessä selitteessä⁷⁷, että on vastaanottanut ja täten kuittaa

73 Liite A ja B on päivätty 28.10. Turussa ja osoitettu nimismiehille. Kertomus: 108–111.

74 SteinMeyer sai Zekiniltä kirjeitse tiedon joukkojen aikomuksesta levätä Hämeenlinnassa viikon ja palasi siksi kiireesti takaisin Hämeenlinnaan taivuttamaan Zekin lähtemään eteenpäin vedoten muonituksen ja hevosten ruokinnan riittämättömyyteen Hämeenlinnan varastoissa – lepoajaksi jäi vain 3 päivää (10.–12.10.1721).

75 Kertomus: 105–106 & liite C: 111.

76 Zekin poistui 12.10.1721, siis ennen Taulukon allekirjoittamista, mutta tietoja siihen hankittaessa hän oli kaupungissa.

77 Päiväys Hämeenlinna 13.10.1721.

vastaanottaneensa komendantti Corretilta Hämeenlinnan kaupungin ja siellä olevan linnan, joiden yksityiskohtainen luettelo⁷⁸ on esitetty paperin toisella puolella eli Taulukkona. Corret poistui kaupungista 14.10.1721.⁷⁹ Sadeelin vahvistukseen⁸⁰ sisältyi, että hän puolestaan on saanut kaupungin ja linnan haltuunsa siihen saakka, kunnes kuninkaan käskynhaltija ja sotaväki ehtivät paikalle. Se, että Corret ei ole Taulukon takaaja tai vahvistaja, johtuneen tarvittun paikallistiedon puutteesta.

Koska lailliset tonttirajat olivat monin paikoin kadonneet, ei rakennusten sijoittelussa ole yritetty niitä arvailla. Inventoitu alue on jaettu maan hallintaan pohjaaviin havaittaviin konkreettisiin osiin⁸¹. Jako venäläisiin⁸² ja ruotsalaisiin⁸³ rakennuksiin perustuu omistajuuteen, ja se on uskottava, koska informantit ovat asian mitä todennäköisimmin tienneet. Taulukon hankalin piirre on se, että laskettujen rakennusyksiköiden nimitykset eivät ole yksiselitteisiä. Esimerkiksi asumiseen viittaavia termejä on kuusi: SteinMeyer halusi näin osoittaa tarkkuuttaan ja erittelykykyään. Tästä lisää myöhemmin.

Maisemadata on sisällöltään vakuuttava. Kaikkiaan rakennuksia on kirjattu 248 kappaletta eli hyvin paljon. Suurin osa, 188, sijaitsee kaupungissa. Niistä puolet on merkitty ruotsalaisiksi ja puolet venäläisiksi. Linnan alueella itse päälinnassa, linnanpihalla, kehämuurissa ja ulommissa suojavarustuksissa lähes kaikki, 32 rakennusta 38:sta, olivat ruotsalaisia. Alapihalla suurin osa eli 17 kappaletta 22:sta oli venäläisiä.

Alapihan rakennusten vähyys johtuu siitä, että sitä pidettiin linnan puolustusta vaarantavana, ja siksi sinne ei juurikaan rakennettu.⁸⁴ Kaikki rakennukset oli ilmeisesti sijoitettu pohjoisosaan eli lähelle kaupungin hallintarajaa. Maisemassa tämä merkitsee, että ne saattavat näyttää liittyneen kaupunkirakennusmassaan.

Linnan ruotsalaisrakennusten suuri määrä selittyy linnan sotilaskäytöllä. Linaan kuuluivat kaikki kivirakennukset, sekä kivistä että tiilistä tehty. Puurakennuksia sinne saatettiin rakentaa, koska ne olivat linnoituslaitteiden suojissa eivätkä siten uhanneet linnan turvallisuutta. Kivirakennukset olivat varmasti itse linnassa. Puurakennukset sen sijaan ovat voineet olla sekä linnan sisäpihalla että linnan ja sen ympärysmuurin tai ympärysmuurin ja suojavarustusten välissä.

Kaupungin rakennusten määrä merkitsee maisemallisesti sitä, että kaupunki on voinut näyttää melko ahtaalta. Koska tonttirajoja ei kunnioitettu, mitään kaavamaisuutta tai systemaattisuutta ei liene näkynyt. On mahdollista, että venäläisiä rakennuksia on ollut

78 *Specification* SAOB = huolellisesti ja yksityiskohtaisesti laadittu merkintä tai lista.

79 Kertomus: 107.

80 Päiväys Hämeenlinna 13.10.1721. Kaupungin lopullinen luovutus tapahtui 18.10.1721. Kertomus: 113–114, liite F.

81 Linna, alapiha eli kruunun maa, kaupunki. Ks. viite 18.

82 Venäläisten rakentamat ja siirtämät rakennukset, jotka eivät ole kaupunkilaisten tai Ruotsin kruunun omia.

83 Ruotsin kruunun, seurakunnan ja kaupunkilaisten omistamat.

84 Tämä perustelu oli käytössä jo ennen miehitystä, ja se myös aiheutti myöhemmin kaupungin muuttopäätökset. Katermaa 1989: *passim*; Katermaa 1990: *passim*.

täyttämässä tyhjiksi jääneitä paikkoja. Ehkä autiutta ei ollutkaan havaittavissa juuri lainkaan. On kuitenkin huomattava, että hyvin huonokuntoisia ja ehkä romahtaneitakin⁸⁵ rakennuksia oli varsin paljon.

Kaikkiaan Taulukko esittää maisemaa, jossa kaupungissa ja sen lähellä eteläpuolella elämä sujui ja oli vilkasta. Kauppapuoteja oli paljon, niin venäläisiä kuin ruotsalaisia. Venäläisten puotien määrä kertoo, miten sotaväki ja miehitys houkuttelivat perässään erilaisia palveluja ja niiden tarjoajia, muun muassa marketantteja⁸⁶, mutta myös monet ruotsalaiset paikalla olleet näyttävät käyneen kauppaa. Suurta väkimäärää kuvaavat asuinrakennusten lisäksi lukuisat ruokavarastot, joita oli myös linnan alueella, ja navettarakennukset.

Kaupunkilaisten kertomaa

Tutkimuksen toinen päälähte, alkuperäisenä Hämeenlinnan raastuvanoikeuden arkistossa säilynyt asiakirja, on hyvin toisenlainen kuin SteinMeyerin Taulukko. Sen kauniilla tasaisella käsialalla kirjoitettu perusteksti on allekirjoitettu Hämeenlinnassa toukokuussa 1728. Sitä on saman vuoden aikana korjattu ja täydennetty. Se on laaja taulukkomainen luettelo *Relation Om Tafvastehuus Stadz Beskaffentheet*⁸⁷, joka on järjestetty tonteittain. Asiakirjan otsikko on kirjoitettu ensimmäiselle aukeamalle reunasta reunaan kuten seitsemännän aukeaman yhteenvetokuvauskin. Tämä vahvistaa sen, että asiakirja on luotu vihkomuotoon. Koska kaupungissa ei tuolloin ollut pormestaria, allekirjoittajana oli kämneri⁸⁸ Johan Ignatius. Sisällön ja kirjoittajapiirteiden perusteella on varmaa, että sen sisältöön on osallistunut asiat tuntevia kaupunkilaisia.⁸⁹

Relation 1728:n oman synty-ympäristön eli kontekstin laadinta lähtee asiakirjan virallisista vaatimuksista ja jatkuu sen synnyttäjien tiedoista ja asenteista kuten kontekstuaalimenetelmä edellyttää.

Relation 1728:n synty – ja siitä johtuvat piirteet – eroaa SteinMeyerin Kertomuksesta.

85 *Ödelagde* ks. viite 116: huomaa *finlandssvenska*.

86 *Marketentare* SAOB = kauppiastyyppejä, joka varmistaa sotaväen päivittäiset ruoka- ja pikkutavaratarpeet: *Nödige Marquetentare (skola) antagas, för att förse Militairen med dess dagliga behof af lifsmedel och kramvaror*. Rauhansopimuksessa määrättiin, että marketantteja ja heidän omaisuuttaan suojeltiin, kunnes he olivat ehtineet viedä tavaransa pois maasta. *Freds-Fördrag § 13: 25–26; Instruction hwarefter Capit. Hougberg wid des anförlidt Comission sig hafwa at rätta gifwen Nystad d. 24. Sept. 1721*. Pöytäkirja 25.9.1721. KA FR 1089, Muscovitica: 133, 608.

87 Ks. viite 11.

88 *Kämnrar* SAOB = virkamies, joka hoiti pieniä rikosasioita ja muita vastaavia tehtäviä kaupungin oikeustoimessa sekä kaupungin hallinnossa mm. kaupungin varoja.

89 Perusteellinen analyysi Katermaa 2020: 55–57.

Se on laadittu maaherra Stierncranzin käskystä⁹⁰, jonka taustana ovat toisaalta sodanjälkeiset kaupunkien ja rahvaanvalitukset⁹¹ ja toisaalta kruunun lähettämien tutkimuskomissioiden⁹² toimet⁹³. Kaupungissa oli koottava sellaista tietoa, joka paljastaisi konkreettisesti kaupungin fyysisen ja toiminnallisen kehityksen isovihan jälkeen. Tällaista tietoa olivat kaupungin ja kruunun omistamien maiden erottelu, nimettyjen tonttien rakennukset vuosittain lueteltuina, tonttien omistajien nimeäminen ja heidän asumisensa kaupungissa⁹⁴, asukkaiden ammatit ja elinkeinot sekä muut kaupungin elinkykyyn vaikuttavat tekijät. Nämä annetut ohjeet ja kaupunkilaisten omat pyrkimykset ovat avain tämän lähteen maisemadatan arvioinnissa. Teksti on tuotettu annettujen ohjeiden puitteissa, mutta kaupunkilaisten omalla luontevalla tyyllillä ja informanttien kertomilla yksityiskohdilla. Laadintaan osallistuneet olivat parantamassa kaupunkinsa mainetta kuitenkin niin, että kruunun tukien mahdollista saamista ei haitattaisi. Vain kaupunkilaisten omilla rakennuksilla oli siis merkitystä. Näin voidaan päätellä käytettyjen sanojen aikalaismerkitykset ja sen perusteella arvioin maisemadatan validiuden Hämeenlinnan maiseman tutkimuksessa.

Relation 1728 on myös eräänlainen ei-numeerinen taulukko. Sen tehtävänä oli esittää aikaan sidotut muutokset eli se, mitä kaupunkilaisten omia rakennuksia kullakin tontilla oli venäläisten vetäytyessä ja mitä korjauksia ja uusia rakennuksia tämän jälkeen vuosittain oli tehty. Asiakirjaa voi siksi kuvata kolmiulotteiseksi: siinä ovat rakennusten nimitykset kuntokuvailuineen eli laadut, lukumäärät ja kunkin rakennuksen olemassaoloajat. SteinMeyerin Taulukko taas on kaksiulotteinen: se esitti yhtä hetkeä, eikä siinä siis ole muuttuvaa aikaulottuvuutta. Jotta lähteiden vertailu toimisi ja maisemadatat olisivat yhteensovitettavia, muokkaan *Relation 1728*:n tähän tutkimukseen samantasoiseksi kuin Taulukko. Riisun siitä muuttuvan aikaulottuvuuden ja käytän vain vuotta 1721 koskevaa tietoa.⁹⁵

Koska *Relation* on kirjoitettu vuonna 1728, herää kysymys, ovatko sen vuotta 1721 koskevat rakennustiedot oikein. Ovatko niistä kertoneet henkilöt tienneet ja muistaneet ne? Muistaminen on aktiivinen prosessi,⁹⁶ jossa muistaminen vahvistuu sekä kokijan tapahtumahetken kokemuksen että myöhemmän kertaamisen kautta.⁹⁷ Keskusteluissa syntyy myös yhteisön muisti, ja erilaiset muistot hioutuvat ajan kanssa yhdenmukaiseen

90 KA/HMA HRA, Ea1 saapuneet kirjeet 1712–1799. *Gudi befallet. Kongl. Comissions stället Tawastehuus d. 31. Martii 1726 P. Stierncrantz.*

91 Esim. Hämeenlinnan Raastuvankokousten pöytäkirjat vuodelta 1724. KA/HMA Sääksmäki 3 (tuomiokirjojen joukossa).

92 *Kommission* SAOB = ryhmä valtuutettuja jonkin määrätyn tehtävän suorittamiseksi.

93 Läntisen ja Itäisen tutkijakunnan asiakirjoja 1939.

94 Myös miehitystä paenneiden paluuajat.

95 Tätä tarkempaa ajanjaksoa eli vain lokakuuta ei ole mahdollista löytää.

96 Bartlett 1932; Miztal 2003; Ricoeur 2000.

97 Rossi 2013: 49–81.

muotoon.⁹⁸ *Relation 1728*:n rakennustietojen informantit kertoivat noin kuuden tai seitsemän vuoden takaisesta syksystä 1721. Paikalla olleet olivat nähneet maiseman, josta kuluneina vuosina oli keskusteltu sekä vapaasti monien kesken että raastuvassa.⁹⁹ Miten tarkasti *Relation 1728*:ssa kerrottu kuvaa tilannetta 1721? Kuinka paljon muistot ovat muuntuneet?

Kontekstualisointimenetelmän mukaan alan tutustua lähteen sisällön tuottajiin, heidän kykyihinsä ja tavoitteisiinsa. *Relation 1728*:n varmimpia informantteja vuoden 1721 tiedoille olisivat lähinnä ne henkilöt, jotka olivat kaupungissa tuona vuonna sekä edelleen elossa ja paikan päällä asiakirjan laatimisen aikaan. Näiden ihmisten selvittäminen vaatii monenlaisia lähteitä.

Hämeenlinnan kaupungin arkistossa ei ole tallella vuoden 1721 asukkaista kertovaa asiakirjaa. Tuon vuoden porvariluetteloa tai muuta sen kaltaista ei ole.¹⁰⁰ Manttaaliluettelo löytyy vuodelta 1722, mutta siinä ilmoitetaan, että se toistaa vuoden 1720 luettelon.¹⁰¹ Vuodelta 1721 ei Hämeenlinnasta ole säilynyt myöskään rippikirjatietoja.¹⁰² Vuosien 1720 ja 1721 syntyneiden ja kastettujen luettelot¹⁰³ ovat säilyneet. Niistä voi poimia lasten vanhemmat ja kummit, jotka siis ovat olleet silloin aikuisia ja voisivat seitsemän vuotta myöhemmin tietää ja muistaa rakennukset. Heidän nimiään on yhteensä 45.

Manttaaliluettelossa on ilmoitettu yhteensä 82 nimeä kaupunkitonteittain sekä lato-kartanoissa ja niiden torpissa. Piikoja ja renkejä oli 11. Kaupungin maalla asui 44 henkeä, heistä kolme oli palveluskuntaa. Kruunun maalla, *Slätts Tompter*¹⁰⁴, asui 13 henkeä,

98 *Ibid.*: 63–65. Vertaa myös Karikoski 2018 ja hänen käyttämänsä muistia käsittelevä teos Schachter 1996.

99 Ks. viite 86.

100 Porvariluetteloja on, mutta ne eivät ole tarkasti ajoitettavissa eikä yksikään missään tapauksessa vuodelta 1721. Katermaa 2020: 56, 58.

101 KA FR 18. Hattula 33. *Nedre Hollola Häradh. Mantalz Längd uth Tafwastehus Stad Pro Anno 1722*. Asiakirjan lopussa olevassa päiväyksessä lukee *undersättiande af Tafwastehus dh. 30 Januarij 1720* eli se on tehty vuoden 1720 tietojen perusteella. Se, onko manttaali-luettelo tehty vuoden 1722 alussa, kuten tapaan kuului, on epäselvää, mutta se näyttää mahdolliselta, koska siinä mainitaan tullimies Johan Wallman, joka palasi kaupunkiin ”venäläisten lähdettyä”. Hänen sanottiin rakentaneen ensimmäiset rakennukset tontilleen 1722. *Relation 1728*:n ensimmäinen aukeama. Tosin siinä mainitut kolme henkilöä, kollega Hind./Hend. Sivonius, raatimies ja porvari Mattz Jacobsson ja porvari Jöran Michellsson, ovat *Relation 1728*:n mukaan saapuneet takaisin kaupunkiin vasta 1723. Manttaaliluettelo saattaa siis kertoa vuoden 1721 lopulla ainakin joidenkin kaupungissa eläneiden nimiä.

102 Lähimmät rippikirjat ovat 1695–1720 (jossa tiedot vuoteen 1718 asti sekä muutamia yksittäisiä nimiä vuodelta 1720) ja 1725–1751. HKsA diginarc. Käytän jatkossa vain termiä Rippikirja.

103 Myös vuoden 1728 syntyneiden ja kastettujen luettelo, HKsA diginarc.

104 Tämä nimitys tarkoittaa samaa kuin SteinMeyerin *Nedergård(en)* eli alapihaa. Ks. viite 18. Kaupunkilaiset käyttivät kaupungin ja linnan välissä olevan kruunun maan synonyymina linnan aluetta tai linnan maata.

ja näistä neljä edusti palveluskuntaa. Isännät on lueteltu etu- ja isännimillä, ja siten heitä voi yrittää etsiä isien ja kummisetien joukosta: vain yksi, Gustaf Jörenson, löytyy vuodelta 1721 ja kaksi, sama Gustaf Jörenson ja Michel Mattsson, edelliseltä vuodelta. Naisista mainitaan sukuniminen Catharina Ahlman¹⁰⁵ ja Sophia Strandberg¹⁰⁶, muista on vain etunimi. Erikoisen nimensä vuoksi rehtorin, virkaatekevän pastori Sadeelin vaimo, Anna Elisabetta, erottuu kummeista¹⁰⁷, mutta muita naisia ei voi kohtuullisella todennäköisyydellä erottaa äitien ja kummitätien joukosta.

105 Muissa lähteissä Sophia Catharina Ahlman.

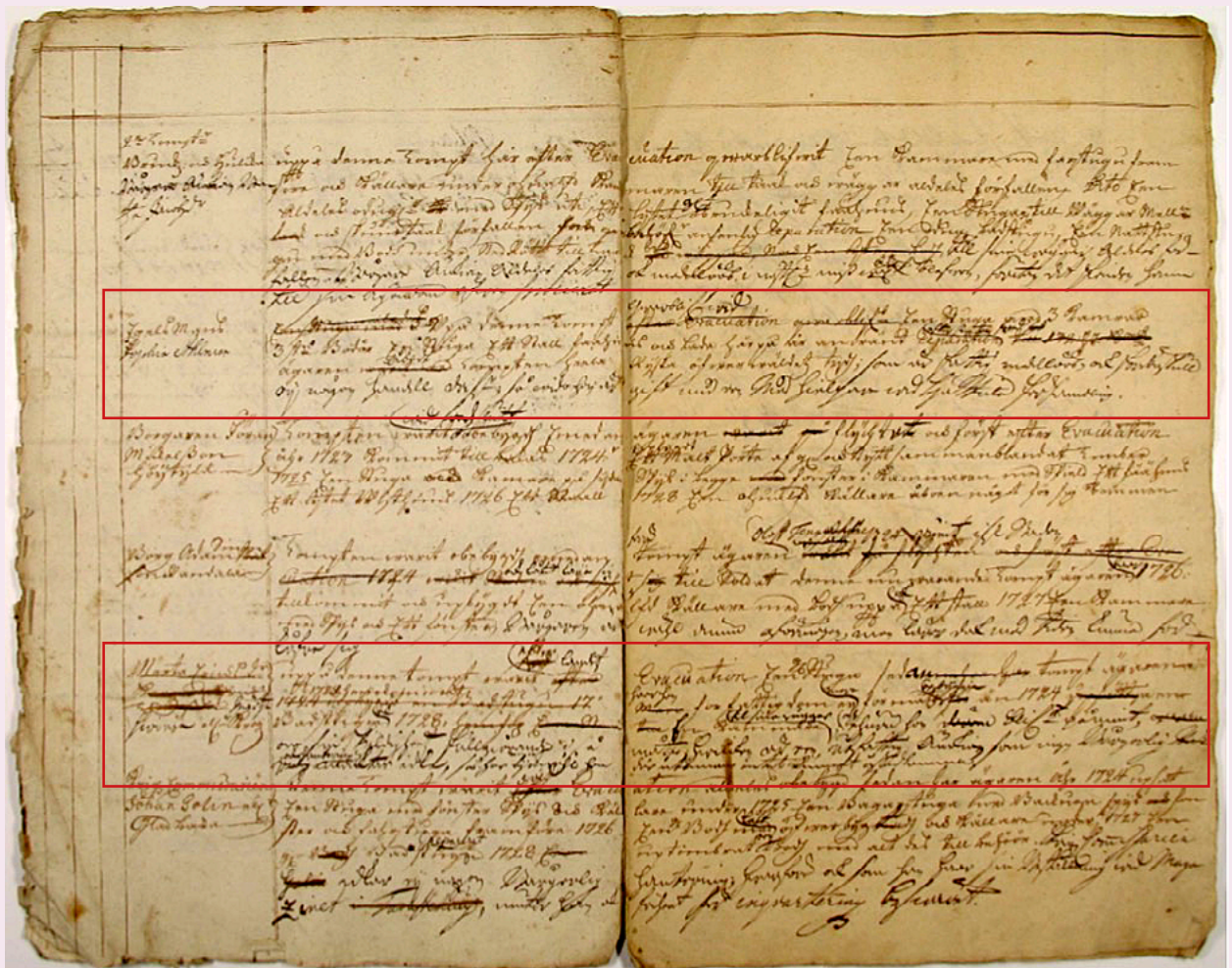
106 Sophia Stranberg on mainittu Anders Utterin leskenä Hämeenlinnan kämnerinoikeuden pöytäkirjassa 16.10.1722. KA/HMA HRA, Ca1, Kåmn. ptk:t, irtolehdet.

107 Sekä A. Elisabetha, Anna Elisabetha että Elisabetha Brenner *pastorska* 1721.

Relation 1728:n hyvin kuvaava aukeama 4

Relation 1728:n neljännellä aukeamalla EngelsMans-tontin nimi on kaunista käsialaa, kun taas omistajan Sophia Ahlmanin nimi selvästi kömpelömmästä kädestä. Suuri osa tekstistä on tontin nimen kirjoittaneen laatima, mutta korjaukset omistajan nimen kirjoittaneen. Aivan loppuun on lisätty oikein kehnolla käsialalla lisätietoja. Selityksen alku on yliviivattu ja aloitettu uudelleen kertomalla, että venäläisten vetäytyessä tontilla on koko miehitys-ajaksi jääneitä rakennuksia, ja että omistajakin on pysynyt kaupungissa koko miehitysajan. Rakennuksia on korjattu, mutta nyt omistaja on hyvin köyhä eikä voi tehdä mitään kauppaa.

Tyhjäksi jääneen Krogin eli Krouvin tontin omistajan Märtha Sivonian merkitseminen tonttisarakkeeseen vaati perusteellista korjaamista. Tontilla oli säilynyt rakennuksia, mutta niiden käytöstä ei kerrota mitään. Sivonia palasi kaupunkiin 1722 köyhänä, niin että on pystynyt rakentamaan hyvin vähän. Myöskään hän ei voinut harjoittaa mitään ammattia enää, vaikka asuikin tontillaan.

EngelsMans Sophia Ahlman – Een Stuga med Sammaledes Upå denne tomt efter \ Qwarblif. wid/ Evacuation qwarblif Een Stuga med 3 kammar 3 stⁿ Bodor Een Stuga ett Stall fäähuus och lada härpå är anwänt reparation \efter sluten wed sak/ till 132 Dr Smt ägaren varit wed \Åbodt/ Tompten heela Ryska öfwerwäldetz tijdh; som är fattig medel- lös ock fördenskull ej någon handell drif^f ; så wido hon är gift med een Hud Hielpare wid Hattula församling.

Merta Erics^{dr} Krogz mans Erichz Thomass^{ns} Märtha Sivonia ell. Krogh Uppå denne tomt varit efter /wid efter Landetz/ Evacuation Een /gl./ Stuga seden meh^{ra} har tomt ägaren 1722 heemkommith 1724 upbygda en Badstugu 17 Men haar hon for fattigdom ej /mera/ för måtig /op byggia/ för än 1724 upsättja en Badstugu ock 1728; hem for Een Stugu till En Kammare /till sine väggar/ /och/ ehuru hon derå blif påmint, wara om sin Huldighetz fullgiorande i så måtto hwilcken är een utfattig Änckian som inge Bårgerlig Sak ring /ock hantwä^rk/ arbetar idka så har lijkwähl hon där utinnan kunnat åstadkomma.¹⁰⁸

Vuoden 1720 kastettujen luettelossa on 12 aikuisen nimeä, jotka löytyvät *Relation 1728:n* ilmoittamista vuonna 1721 paikalla olleista. Vuoden 1721 kastettujen luettelossa näitä on 17, ja heistä kolme on mainittu myös edellisen vuoden luettelossa. Yhteensä oli siis 26 henkilöä, jotka olivat aikuisia vuonna 1721 ja elossa 1728. He edustavat mahdollisia kokemusinformantteja. Se on melko suuri määrä suhteessa kaupungin koko aikuisväestöön.¹⁰⁹

Toisaalta vuonna 1722 palanneet kaupunkilaiset ovat voineet tunnistaa tonteilla olleiden rakennusten alkuperiä, ja muutkin ovat voineet saada tonttejaan koskevaa todennukaista tietoa. Varsin todennäköisiä informantteja olivat pastori Sadeel¹¹⁰, raatimies Kärnalan Thomas Jöransson, leski Sophia Catharina Ahlman sekä tullinhoitaja Wallman. Sadeel toimi SteinMeyerin nimittämänä kaupungin ”johtajana” venäläisten lähettyä¹¹¹ ja oli ehkä mukana, kun SteinMeyer kokosi Taulukkoaan. Sophia Ahlman vaikuttaa hyvin tomeralta naiselta, joka oli koko isovihan ajan kaupungissa ja jonka tontin

108 HMA/KA Hämeenlinnan raastuvan ja maistraatin arkisto HRA, Bh 14 Muut luettelot, *Relation Om Tafvastehuus Stadz Beskaffenheet*.

109 1728 ehkä n. 120 aikuista. Manttaaliluettelon mukaan vuonna 1720 (1722) oli 57 kaupunkilaisaikuista.

110 Koulun rehtori ja epävirallinen kirkkoherra 1721, nimitetty virallisesti kaupungin kirkkoherraksi 1722. Lindeqvist 1926: 195. Vuoden 1728 puolivälissä Sadeel nimitettiin Hattulan kirkkoherraksi. Favén 1879: 50. Hän kävi ehtoollisella Hämeenlinnassa kesäkuussa 1728 ja on siis voinut olla kaupungissa *Relation 1728:ta* koottaessa. Rippikirja 1725–1751.

111 Ks. viite 75.

monet rakennukset säästyivät suurilta tuhoilta.¹¹² Raatimies – aina vaikutusvaltainen – Thomas Jöransson palasi 1721 ja oli kaupungissa edelleen 1728.¹¹³ Tullinhoitaja Wallman oli virkansa vuoksi vaikuttaja. Hän palasi 1722 ja oletettavasti muisti saapumisvuotensa tilanteen. Muita vaikeammin identifioitavia oli 23.¹¹⁴ Ei ole ihme, että *Relation 1728*:aan tehtiin hyvin paljon lisäyksiä ja korjauksia.¹¹⁵

Valmistuttuaan kesällä 1728 *Relation 1728* luettiin ja korjattiin tarkasti. Koska siinä ei ole vuoden 1728 jälkeiseltä ajalta tietoja, se on muotoutunut nykyiselleen viimeistään vuoden 1729 alussa. Jokaisen yksityistontin selityksiin on tehty korjauksia ja useisiin täydennyksiä. Vain kirkon, koulun, tullitalon ja tullipiortin selitykset on sellaisenaan hyväksytty. Korjausten, joita on myös päällekkäin, ja tarkennusten määrä osoittaa, että se on lopulta yleisesti hyväksytty: vuoden 1728 asukkaiden yhteinen näkemys, yhteisön muisti, on siihen kirjoitettu.

Koska *Relation 1728* on laadittu vero- ja muiden etujen kannalta, ei sen rakennusten kuntoon liittyviä laatusanoja voi pitää konkreettisina. Määriä sen sijaan voidaan pitää uskottavina ottaen huomioon informanttien tarkoitukset. Rakennusten purkamisia heidän ei kannattanut kertoa, koska se ei toisi mitään etua. Vain rakentaminen osoittaisi, kuinka tehokkaita he olivat.

Kaupungin maalla oli 28 asuintonttia ja muita tontteja oli neljä eli yhteensä 32.¹¹⁶ Vuonna 1721 kuuden tontin asuinrakennuksen sanotaan olleen ”(täysin) rappeutunut”, 10 tontin aivan tyhjän tai rakentamattoman ja 16 tontilla olleen jonkinlainen asuinrakennus, joka ilmaistiin termillä *gl. (gammal)*.¹¹⁷ Tyhjien tonttien määrä lienee tosi, ja

112 *Relation 1728* aukeama 4. Täydennysten yhteydessä Sophia Ahlmanin nimi on lisätty luetteloon, samoin tieto hänen avioliitostaan Hattulan seurakunnasta olevan nahkojenmyyjän kanssa. Rippikirjassa 1725–1751 aviomiehen nimeksi sanotaan Christer Orenis.

113 Rippikirja 1725–1751.

114 Kaupunkiin vuosina 1720–1722 saapuneista rippikirjassa 1725–1751 erottuvat vuonna 1728 tonttien avulla Beata Jacobzdt, Matts Johansson, Michel Perssⁿ, Mattz Erichsson ja Thomas Jöransson. Kaikkiaan siinä on manttaaliluettelossa mainittuja tontinomistajia ja heidän vaimojaan vuonna 1728 14 henkeä.

115 Mitään merkkiä siitä, kuka oli korjaamisen aloittanut tai hyväksynyt, ei ole.

116 Kaksi alun perin asuintontiksi määrättyä oli nyt muuntunut viljelymaiksi, yhdellä tontilla oli tullikamari, ja yksi oli raastuvan tontti torin laidalla kaupungin maalla. Alapihalla oli kolme asuintonttia: koulu, pappila ja linnan vahtimestarin tontiksi nimitetty. Katermaa 2022: *passim*.

117 *Förfallen*, synonyymisesti myös *nedrutten* SAOB = rappeutunut, ränsistynyt, romahtanut, OBFSF *förfalla*; *Obebygd* SAOB = korjaamaton, rakentamaton (*bebyggd* = korjattu, rakennettu). Määrä koskee vain kaupunkilaisten itse omistamia, eikä siinä ole mukana muualta tuotuja ja jo palautettuja rakennuksia tai muiden luvatta rakentamia. Omistuksista ja palautuksista ks. Hämeenlinnan raastuvankokousten pöytäkirjakonseptit 1722. KA/HMA HRA, Ch1; Hämeenlinnan raastuvankokousten pöytäkirjat 1724, Sääksmäen tuomiokunnan varsinaisasioiden tuomiokirjojen joukossa, Sääksmäki 3.

asuttavien tonttien määrää voidaan pitää uskottavana. Sen sijaan ”rappeutunut” ei voi tarkoittaa täysin maahan hajonnutta. Todennäköisesti se merkitsee hyvin huonokuntoista, mutta sentään jotenkin pystyssä olevaa. Tätä puoltaa tieto, että *Relation 1728:n* mukaan monessa näistä asuttiin. *Gammal* puolestaan lienee merkinnyt parempikuntoista, vaikkakin vanhaa.

Relation 1728 luo vuodesta 1721 kuvaa kaupunkialueesta, jossa rakennuksia on melko vähän tonttien lukumäärään verrattuna. Kaupunkilaisten omistamista rakennuksista vain uudet tai korjatut mainitaan. Laillisista tonteista monet näyttävät jääneen tyhjiksi, tai ainakaan niillä ei sijainnut tontinomistajien rakennuksia. Kaupungista oli miehityksen vuoksi paennut paljon asukkaita aina Ruotsiin asti, mikä ikään kuin ”vapautti” tontteja venäläisten sotilaiden käyttöön. Kuten sanottua *Relation 1728* ei kerro mitään venäläisten pystyttämistä rakennuksista.

Kahdenlaisesta lähteestä yhdeksi kuvaksi

Edellä on selvitetty lähteiden omat kontekstit ja siten niiden tekstien merkitykset omana aikanaan. Seuraavaksi arvioin lähteiden maisemadatoja ja niiden käytön validiutta syksyn 1721 maiseman kuvaamisessa. *Relation 1728:n* määrätietoja vertaan suoraan Taulukon ruotsalaisrakennusten tietoihin. Se edellyttää niissä käytettyjen termien tulkintaa, missä hyödynnän pääasiassa SAOB:ia eli *Svenska Akademiens Ordbok*ia. Ensimmäisen asumiseen liittyviä ja sitten muita ilmoitettuja rakennuksia.

Tutkimuskohteena on syksy 1721. SteinMeyerin Taulukko sisältää sekä kaupungin alueen että kruunun omistamat linnan ja alapihan. *Relation 1728* sen sijaan esittää vain kaupungin rakennukset sekä alapihalla olevat pappilan ja koulun. Molemmat lähteet kertovat monen nimisistä rakennuksista, eivätkä termit aina vastaa toisiaan. Siksi aloitan *Relation 1728:sta* ja sen käyttämistä sanoista ja peilaan niitä Taulukossa oleviin.

Kaupunkiasumisen kuvauksen kannalta vaikeimpia ovat asuintalojen ja -tilojen nimitykset. *Relation 1728:ssa* on ilmoitettu kuusi pirttiä (*pörte*¹¹⁸), jota termiä ei Taulukossa ole lainkaan. Kahdesta pirtistä käytettiin laatusanaa *förfallit*, jonka tulkitsen ”hyvin huonokuntoiseksi”¹¹⁹. *Relation 1728:ssa* tupia (*stuga*¹²⁰) on kaikkiaan 10 ja useiden laadusta on vain maininta ”gl” (*gammal*, vanha). Kaksi tupaa on rappiolla. Näiden kaikkien arvioin olleen kuitenkin asumiskelpoisia. Taulukossa tupia on kaikkiaan 22 ja niistä ruotsalaisia 11; kunnossa eli *bebyggda*¹²¹ on 15 ja niistä ruotsalaisia neljä (kolme

118 *Pörte* SAOB = asuintila, jossa lämmitys savupiiputtomalla uunilla, suomessa pirtti, savupirtti, OBSFS *pörte* = asuintila.

119 *Förfalla* (2), IV 1.a. SAOB = *försämrar*, rappeutua, kurjistua.

120 *Stuga* SAOB = asuintila, jossa tavallisesti ei ollut kuin yksi huone, pienehkö talo (*hus*). Olen yhdistänyt tämän termin alle pappilan ”salin”.

121 *Bebyggda* SAOB = rakennettu, korjattu, pantu kuntoon.

kaupungissa ja yksi alapihalla). Seitsemän ruotsalaista on *ödelagda*¹²² eli hävitettyjä, yhtään venäläistä ei siten kuvata. *Relation 1728*:ssa taloja (*hus*¹²³) on mainittu kaupungissa olevan kaksi. Toinen on Saarisista tuotu eikä vuonna 1728 vielä palautettu, ja toista nimitetään kylmäksi (*kalt hus*). Arvioin nekin asuinkelpoisiksi ja jälkimmäisen koostaan huolimatta olevan ilman lämmitystä. Taulukossa kelvollisessa kunnossa olevia taloja on ilmoitettu 34: ruotsalaisia linnassa yksi¹²⁴ ja kaupungissa 15. Venäläisiä on siis yhteensä 18, alapihalla neljä ja kaupungissa 14. Hävitettyjä tai ainakin oikein huonossa kunnossa olevia taloja on Taulukossa 24. Niistä 16 oli ruotsalaisia: linnassa neljä, alapihalla yksi ja kaupungissa 11. On siis syytä ajatella, että SteinMeyer arvioi asuinrakennuksien asuinkelpoisuutta paljon ankarammin kuin kaupunkilaiset myöhemmin itse. Tämä on ymmärrettävää ottaen huomioon SteinMeyerin vakaampi ja korkeampi asema elin-aikanaan ja myös kaupunkilaisten toisenlainen tarkoitus *Relation 1728*:n laadinnassa.

Kamareita (*kamrar*¹²⁵) *Relation 1728*:ssa on lueteltu 18, ja niistä pappilaan kuuluu kaksi ja kouluun kaksi romahtanutta¹²⁶. Yhden sanotaan olevan *nattstugu* (yöpymishuone) ja sijaitsevan puodin (*boda*¹²⁷) päällä. Näistä yhdessä sanotaan olleen myös eteinen, jossa oli piisi¹²⁸. Muissa ei mainita erillistä lämmityslaitetta, vaan lämpö lienee saatu viereisistä tiloista. SteinMeyer käyttää kamari-sanaa vain alapihan viidestä ja kaupungin 15:sta venäläisestä rakennuksesta eikä yhdestäkään ruotsalaisesta. On vaikea uskoa, että SteinMeyerin kirjaamista yhdeksästä ruotsalaisesta tuvasta ja 26:sta ruotsalaisesta talosta missään ei olisi sivukamaria tai rakennuksia itseään ei olisi voinut nimetä kamariksi. Tämä estää lähteiden kamarien yhteensovittamisen – laatijat ovat ilmeisesti tarkoittaneet samalla sanalla eri asioita. Asuinrakennukset onkin sovitettava yhteen siten, että eri termeillä ilmaistut rakennukset yhdistetään kummassakin lähteessä erikseen ja sitten arvioidaan niiden merkitys. Tähän palataan myöhemmin.

122 *Ödelägga* (ei esiinny SAOB:ssa) = raunioittaa, tärvellä. *Sanakirja.org*. <<https://www.sanakirja.org/search.php?id=80194&l2=17>> (luettu 1.6.2024).

123 *Hus* SAOB = melko iso asuintalo.

124 Mitä todennäköisimmin tämä on vanha komendantin virkatalo linnan eteläpuolella. Se on merkitty Ammondin linnoituspiirustukseen *Charta och Plan Öfwer det projecterade Defensioins Wärket J Tawastehus*. J. G. Ammond. (n. 1731). KrA Utl. kartor. Sfp., Finland, Tavastehus nr. 9. = 0406D:12:044:009.

125 *Kammar* SAOB = huoneen alkovi, pieni huone usein vinttikerroksessa, isomman huoneen sivukamari – myös viranhoitohuone tai itse instituutio esim. *räntekammare* laskukamari (verotus-).

126 *Nedrutten*. Ks. viite 111.

127 *Boda* SAOB = 1: maja, koju, alkeellinen tupa 2: talossa oleva ruokatavaran tai kauppatavaran säilytys huone tai makasiini 3: vähäisten tavaroiden myyntitila, kaupapuoti, OBSFS sekä pikkuvarasto että myyntikoju; Nordenstreng (1902) 2015: 45; Häkkinen 2007, ”puoti”. Kauppapuodissa saatettiin käydä kauppaa tavalliselta ovelta tai ovi voitiin avata osittain ja taittaa myyntipöydäksi. Ks myös Ljunggren (1904) 2015.

128 Ks. viite 126.

Muita ihmisten asumiseen ja elämiseen liittyviä rakennuksia ovat keittiöt. *Relation 1728*:ssa mainitaan kaupungissa olleen kolme keittiötä¹²⁹ eli yksi *bagarstuga*¹³⁰ sekä samaan ryhmään luokittelemani kaksi *stegerhus*¹³¹ sekä yksi alapihalla pappilassa. Näissä mainituissa täytyi olla tulisijat, vaikka niitä ei erikseen mainittu. Piisejä (*spijs*¹³²), jotka viittaavat ruoanlaittoon, oli kahdessa tuvassa ja kolmessa kamarissa. Uuni (*ugn*¹³³) oli näissä samoissa tuvissa mutta ei kamareissa. SteinMeyer ei käytä näitä keittiösanoja lainkaan. Myöskään piisejä tai uuneja ei Taulukossa myöskään mainita, mikä onkin ymmärrettävää, koska SteinMeyer luetteloi vain kokonaisia rakennuksia.

On vielä yksi rakennusnimike, joka on voinut tarkoittaa ainakin väliaikaista asumista, nimittäin *badstuga*¹³⁴. Tavallisimmin se tulkitaan saunaksi eli kylpemistilaksi, mutta koska siinä on aina lämmityslaite, siinä on voitu myös asua. *Relation 1728* ilmoittaa kaupungissa olleen kaksi saunaa. Taulukon saunamäärä on siihen verrattuna valtava: linnassa yksi ruotsalainen, alapihalla kaksi venäläistä ja kaupungissa yhdeksän ruotsalaista ja 13 venäläistä saunaa. Saunojen suuri määrä evakuoinnin alkaessa selittyy luultavimmin sillä, että kylpemiselle lisäpalveluineen oli suurta kysyntää sotaväen viipyessä kaupungissa. Sen sijaan tilanteen arkipäiväistyessä väki ja kysyntä vähenivät eikä erillisten saunojen rakentaminen ollut järkevää. Taulukon ruotsalaisia saunoja on hyvinkin voitu muuttaa tuviksi tai puodeiksi.

129 Keittiö-sanaa *kök* ei esiinny päälähteissäni.

130 *Bagarstuga* SAOB = leivontaan ja muuhun ruoanlaittoon tarkoitettu pienehkö huone, myös *bakstuga*. Myös pappilassa sanotaan olleen *bagarstuga*-keittiö.

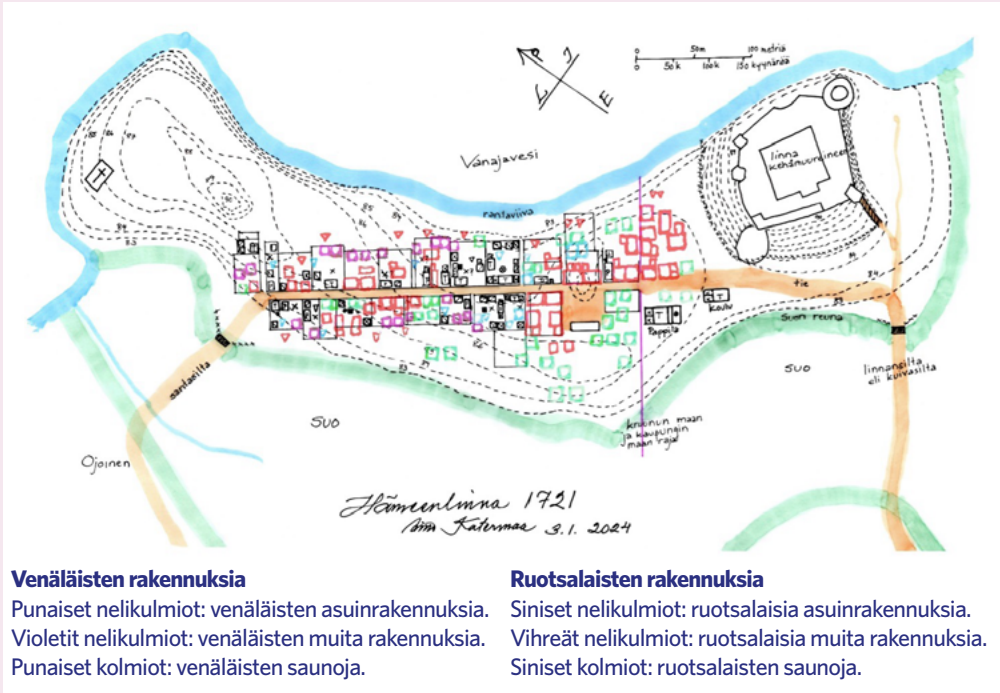
131 *Stegerhus* SAOB = leipomis- ja muun ruoanlaiton rakennus, myös *stekarhus*.

132 *Spis* (3) SAOB = yleensä piipullinen muurattu tulisija sekä lämmitykseen että ruoanlaittoon.

133 *Ugn* SAOB = umpinainen (tavallisesti) muurattu lämmitys- tai paistamislaitte huoneen sisällä.

134 *Badstuga* SAOB = tupa, talo tai huone lämmintä kylpemistä varten, OBSFS *bastu* 2, myös väliaikaiseen asumiseen.

Hämeenlinnan kaupunki komissaari SteinMeyerin Taulukon ja kaupunkilaisten ilmoitusten yhdistelmänä

Kartta: Aino Katermaa 2024.

Kartta esittää sitä hyvin tiheää rakennuskantaa, jonka SteinMeyerin Taulukon rakennusten kokonaissumma, vähän yli 200 kappaletta, kertoo, kun mukaan ei oteta linnaan rakennettuja. Venäläiset rakensivat mihin sattui omien tarpeidensa mukaan: yhteensä 111 kappaletta. Ruotsalaisten asuinrakennusten voidaan olettaa pysyneen tonteilla, varastojen, tallien ja navettojen ei välttämättä: yhteensä niitä oli 99.

Mustalla piirretyt rakennukset on mainittu *Relation 1728*:ssa, ja ne on merkitty rakennusta kuvaavalla kirjaimella. Ne ovat myös osa Taulukon ruotsalaisista rakennuksista. SteinMeyerin loput ruotsalaiset ja kaikki venäläiset rakennukset olen väritettyinä sijoittanut mahdollisimman loogisesti ottaen huomioon venäläisen armeijan tarpeet ja käytännöt ja paikalla olleiden ruotsalaisten pyrkimykset hyödyntää tilannetta. Vilkkaimmin näyttää toimitun EngelsMans'ssa, sen vieressä Bruki'ssa ja sitä vastapäätä Brusi'ssa sekä Santasillan päässä olevalla Satuli-tontilla.¹³⁵

135 *Relation 1728*; Taulukko. Maastomerkinnät lähteineen ja rakennusten koodit Katermaa 2020: kartta 3.

Elämiseen tarvittiin tietysti muutakin. *Relation 1728*:ssa ilmoitettiin kaupungissa olleen neljä tallia (*stall*¹³⁶), kolme navettaa (*fähus*¹³⁷), yksi lato (*lada*¹³⁸) ja kaksi (ruoka) varastoa (*visthus*¹³⁹). SteinMeyerin Taulukossa talleja on alapihalla yksi ruotsalainen ja kaupungissa 10 ruotsalaista ja kaksi venäläistä. Navettoja on vain kaupungissa: 11 ruotsalaista ja kaksi venäläistä¹⁴⁰. Latoja ei ole mainittu Taulukossa, mutta ruokatavaravarastoja on paljon: linnassa viisi ruotsalaista ja viisi venäläistä, alapihalla yksi ruotsalainen ja kolme raunioina olevaa venäläistä sekä kaupungissa ruotsalaisia varastoja 13 kunnossa ja kaksi raunioina ja venäläisiä 14 kunnossa ja viisi raunioina. Tulkitsen, että viljan kuivavarasto tai -varastot eli ”ladot” on yhdistetty ruokavarasto-sanaan. Kaupungissa kellareita Taulukon mukaan on yhteensä viisi, ruotsalaisia kaksi ja venäläisiä kolme. *Relation 1728*:ssa taas kellareita sanotaan vuonna 1721 olleen kahdella tontilla yhteensä kolme.

Kaupunki oli viralliselta luonteeltaan kaupankäyntipaikka. Tämä toiminta vaati sekä torin avoimen tilan että katettuja kauppapuoteja. SteinMeyerin Taulukkoon on merkitty vain termi *köp-boda*¹⁴¹, mutta *Relation 1728*:ssa esiintyy vain termi *boda*. Tarkoittavatko nämä aivan samaa, ei ole selvitettävissä. Koska tontinomistajat olivat oikeutettuja myös käymään kauppaa, voidaan olla varmoja, että ainakin osa *Relation 1728*:ssa olevista puodeista oli kauppapuoteja. Taulukon mukaan kaupungissa oli yhdeksän ruotsalaista ja 13 venäläistä myyntikojua (*köp-bodar*). *Relation 1728*:ssa ilmoitettiin 12 puotia. Venäläiset kauppapuodit saattoivat olla marketanttien (*marketent*, *marketentare*¹⁴²) myyntipaikkoja, joita rauhansopimuksen mukaan piti suojata.¹⁴³ Ruotsalaisten puodeista oletettavasti osa oli myyntipaikkoja, osa ehkä vain muuten pikkubarastoja. Puotien iso määrä osoittaa, että suuren väkimäärän vuoksi kauppaa käytiin yritteliäästi. Muita rakennuksia

136 *Stall* SAOB = kotieläinsuoja, tavallisimmin hevosten pitoon käytetty.

137 *Fähus* SAOB = yleisesti nautakarjan navetta, pienemmillä tiloilla kaiken karjan karjasuoja.

138 *Lada* SAOB = kuivana pidettävien heinien ja viljojen säilytystila. Lato-termiä ei Taulukossa ole.

139 *Visthus* SAOB = ruokatavaravarasto (pienehkö; suuri on ”makasiini”).

140 Venäläiset navetat on merkitty omalle rivilleen – luultavasti vahingossa, eikä erottelu tarkoita mitään merkityksellistä.

141 *Relation 1728*:ssa käytettiin vain *boda*-sanaa, *köp-bodaa* taas Taulukossa. Ks. viite 121.

142 Ks. viite 81.

143 *Freds-Fördrag* § 13: 25–27. *Instruction hwarefter Capit. Hougberg wid des anförlidt Comission sig hafwa at rätta gifwen Nystad d. 24. Sept. 1721*. Pöytäkirja 25.9.1721. KA FR 1089, Muscovitica: 133: 608 (koskee vain Turkua ja Helsinkiä).

Taulukko ilmoitti rundelin¹⁴⁴, *evärdelig*¹⁴⁵, *pinehus*¹⁴⁶ sekä pajan¹⁴⁷. Näillä ei ole juurikaan kaupunkilaismaisen kuvan merkitystä.

Kun Taulukon ja *Relation 1728*:n kokonaismääriä vertaa keskenään, ero on huomattava. *Relation 1728* ilmoittaa vuodelta 1721 yhteensä vain 72 rakennusta, joista kaksi ovat kruununmaalla eli alapihalla. Nämä olivat pappila (sali/tupa + kaksi kamaria + keittiö) ja koulu (kouluhuone + kaksi opettajien asuinkamaria).¹⁴⁸ SteinMeyer ilmoittaa kaikkiaan 248 rakennusta. Niistä ruotsalaisia oli 131 ja venäläisiä 117. Kaupungissa oli 188 ja alapihalla 22 rakennusta. Nämä suorastaan valtavat erot ovat osittain selitettävissä.

Ensinnäkin *Relation 1728* kertoo vain kaupungista – sekä kruunun maan pappilasta että koulusta – kun taas Taulukko esittelee seudun laajemmin. Iso määrä rakennuksia, yhteensä 38, sijaitsee linnan alueella. Alapihalla on 22 rakennusta, joista kaksi on *Relation 1728*:n pappila ja koulu. Muut 58 eivät siis voikaan näkyä *Relation 1728*:ssa. Kaupungin rakennuksista puolet eli 94 ei myöskään voi olla *Relation 1728*:ssa, koska ne ovat venäläisiä. Se, mitä niille on mahdollisesti tapahtunut vuoteen 1728 mennessä, on osittain epäselvää. Ne rakennukset, joiden on osoitettu kuuluneen maaseudun jollekin tilalle, on palautettu omistajilleen.¹⁴⁹ Ne rakennukset, jotka venäläiset ovat rakentaneet suoraan kaatamastaan raakapuusta, on luultavasti purettu ja käytetty uusien rakentamiseen. Jos on tiedetty, minkä tilan tai kylän metsästä puut on kaadettu, rakennus on voitu palauttaa tälle tilalle, mutta tämän todennäköisyys on hyvin pieni.¹⁵⁰ Sitä paitsi suomalaiset olivat valittaneet kovasti, että venäläiset olivat rakentaneet täysin kelvottomia rakennuksia, jotka eivät olleet soveliaita suomalaisten asuinkäyttöön.¹⁵¹

144 Linnan ulkoarustukseksi 1500-luvulla rakennettiin kaksi pyöreää tykkitornia, joista kaupungin puoleinen oli jo lähes täysin romahtanut.

145 *Evärdelig* SAOB = arvokas, salainen; tässä yhteydessä eli sijaintina linna, todennäköisesti käymälä.

146 Rangaistuskoppi, sijaitsi linnassa. Sanaa ei ole SAOB:ssa eikä muissakaan käytetyissä sanakirjoissa.

147 *Relation 1728*:ssa pajaa ei mainita evakuoinnin jälkeisenä aikana. Taulukon mukaan se sijaitsi kaupungissa – jossa oli Smeds-niminen tontti.

148 Pappilaan ja kouluun paikan perusteella sopivia yksiköitä olivat Taulukossa yksi ”asuttu” tuppa ja yksi autio talo.

149 Ks. viitteet 111 ja 148.

150 Ruotsin laki oli ankara omaisuuden suojaaja. Esim. *MEKL* ’in (Kaupunginlaki, noin 1340, Kollanuksen suom.) Rakennoksen Caaren II lucu: ”joka toisen tontille rakentaa...”; *Kristofferin maanlaki* (1442, nyky-suomennos) Rakennuskaari §18 ”[--] metsästä polttopuita [--] hirsii [--]”.

151 Lindeqvist 1919: 428–429, 458–459. Ainakin osa näistä ”kelvottomista” on käytetty muihin tarpeisiin.

Hämeenlinnan kaupungin maisema syksyllä 1721

Voidaanko siis Taulukon kaupunkiin sijoitetut ruotsalaiset rakennukset tulkita samoiksi kuin *Relation 1728:n* kertomat vuoden 1721 tiedot? Voidaanko niiden lukumäärien ero selittää uskottavasti? Voidaanko kaupungin maisema esittää piirtämällä *Relation 1728:n* rakennukset kartalle ja kuvitella Taulukon venäläisrakennukset edes jotenkin niiden joukkoon? Onko Hämeenlinnan syksyn 1721 maisema mahdollista rekonstruoida yhdistämällä näiden lähteiden maisemadatat?

Päälähteissäni on kaksi perustavanlaatuaista eroa. Ensiksikin havaintojen ilmoittajien ajallinen suhde kuvattavaan hetkeen on eri. SteinMeyerin informantit olivat kaupungissa paikalla ja selittivät hänelle näkemäänsä. *Relation 1728:n* informantit kertoivat muuttaman vuoden takaisesta tilanteesta. Vain seitsemän tai kahdeksan tontinomistajaa¹⁵² oli ollut paikalla kaupungissa, kun venäläiset lähtivät sieltä. Kaupungin virallisia ennen sotaa asuttuja tontteja oli yhteensä 28. Nyt paikalla olevia silminnäkijöitä oli siis tähän suhteutettuna melko vähän.

Toinen ero on lähteiden tarkoitukset. SteinMeyer laati Taulukkonsa siten, että se osoitti hänen taitonsa, tarkkuutensa ja analyysikykyä. Hän edellytti, että siinä oli jok'ikinen rakennus, niin kaupungin omat kuin venäläisiksi nimitetyt, joiden hallinta ja valvonta siirtyivät rauhanteon osapuolelta toiselle. Sitähän saatettaisiin myöhemmin jopa käyttää omistamista koskeissa oikeudenkäynneissä.¹⁵³ Ainakin pääosa kaupungissa olleista ruotsalaisista rakennuksista oli kaupunkilaisille kuuluvia ja venäläiset taas joko venäläisten itse rakentamia tai muualta siirtämiä. Tässäkin tapauksessa määrien ero on suuri: Taulukossa on 94 ruotsalaiskaupunkilaista rakennusta ja *Relation 1728:ssa* on 65 kaupunkirakennusta.¹⁵⁴ *Relation 1728:n* informanteilla oli päämääränä osoittaa, että kaupunki oli venäläisten lähtiessä lähes asuinkelvoton. He eivät voineet eivätkä halunneet kertoa tässä yhteydessä tonteille muualta tuoduista rakennuksista senkään takia, että ne palautettiin entisille omistajilleen.¹⁵⁵ Seuraavina vuosina, jolloin oli jo saatu apua, kaupunkia oli rakennettu kaikin voimin. Oli tarpeen kertoa kaupungin terhakkuudesta ja toimintakyvystä, koska sodan jälkeen oli virinnyt keskusteluja heikkojen pikkukaupunkien, esimerkiksi Hämeenlinnan, lakkauttamisesta.¹⁵⁶ Kaupunkilaiset eivät missään tapauksessa halunneet luopua asemastaan. Varattomuus ja sato-ongelmat olivat kuitenkin estäneet suuremman vaurastumisen.¹⁵⁷

152 Luku perustuu *Relation 1728:ssa* mainittuihin paluuaikoihin. Rippikirja 1725–1759 kertoo tontinomistajia olleen 1728 kaikkiaan 20.

153 Ks. viite 136 ja 143.

154 On kuitenkin huomattava rakennuksista käytettyjen termien tulkintavaikeus: eroa on voinut kasvattaa se, että SteinMeyer on erotellut rakennuksiksi myös huoneita (mm. kamareita, ks. viite 119), jotka on *Relation 1728:ssa* ehkä laskettu toisiin kuuluviksi.

155 Tästä löytyy paljon tietoja Hämeenlinnan maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. Ks. esim. Katermaa 2020. Lindeqvist 1919: 414, 429–430. Ks. myös viite 111.

156 Lindeqvist 1926: 261–263.

157 ”Loppukommentti” *Relation 1728* aukeama 7.

Tarkempi numeerinen vertailu Taulukon ja *Relation 1728:n* välillä antaa muuta-
man mielenkiintoisen tiedon. SteinMeyerillä asumiskelpoisia ruotsalaisia rakennuksia
(tuvat, talot ja kamarit) oli yhteensä 18 ja asuinkelvottomia 17 kappaletta eli yhteensä
35. *Relation 1728:ssa* asumiskelpoisia (pirtit, tuvat, talot ja kamarit) oli yhteensä 32
ja täysin kelvottomia kaksi eli yhteensä 34. Tällä tavalla laskien asiakirjat ovat hyvin
lähellä toisiaan. Lähteet siis esittävät melko lailla samanlaiset ”asuinkaupungit”, kun
huomioon ei oteta rakennusten asuinkelpoisuusarviointeja, joiden erilaisuutta on se-
litetty edellisessä luvussa.

Myös muita ruotsalaisia rakennuksia on ilmoitettu eri määrät. Karjarakennuksia
Relation 1728 ilmoitti kaupungissa olevan seitsemän ja Taulukko 21 kappaletta. Vaikut-
taa siltä, että kaupunkilaisten navetoiksi ja talleiksi nimeämät ovat olleet jotain muuta.
Samantapainen vaikutelma syntyy, kun katsoo varastorakennuksia: ruokavarastoja on
Relation 1728:ssa kaksi sekä kolme latoa, Taulukossa 15 ruokavarastoa eikä yhtään latoa.
Kun otetaan huomioon lähteiden laatimisajankohdat ja tarkoitukset, ratkaisu näyttää
olevan selvä: hyvin moni evakuoinnin alkamisaikana pystyssä olleista varastorakennuk-
sista on purettu ja käytetty uudisrakennuksiin tai polttopuiksi. Venäläisten ollessa kau-
pungissa niitä on käytetty kaupankäynnin ynnä muun palvelun hyväksi – heidän pois-
tuttuaan niistä ei enää ollut juurikaan hyötyä. Niitä ei muisteltu eikä ainakaan kirjoitettu
Relation 1728 -asiakirjaan.

Molemmat päälähteet kertovat uskottavasti omalla tyylillään vuoden 1721 todelli-
suuden. Niiden välisen eron takia niitä ei kuitenkaan voi esittää tasapainoisesti yhtenä
kokonaan konkreettisena karttana. SteinMeyerin venäläisrakennuksia, jotka kuitenkin
kuuluvat vahvasti sen hetken maisemaan, ei voi asetella tarkasti kartalle. Niitä on valta-
va määrä, yhteensä 188, joten ne ovat saattaneet täyttää koko kaupunkialueen. Kartassa
näkyvät mahdollisimman tarkasti kummankin lähteen kaupunkilaisasuinrakennukset,
SteinMeyerin ruotsalaiset ja *Relation 1728:n* niihin verrattavat vuodelle 1721 tonteille
merkityt rakennukset. Niiden sekaan, tyhjille tonteille ja myös tonttien ulkopuolelle on
kuviteltava venäläiset rakennukset.

Kaupungin maalla oli virallisia nimettyjä tontteja pääkadun järven puolella 18 ja
suon puolella 12.¹⁵⁸ Kruunun maalle oli erotettu vielä kaksi tonttia, pappilan ja koulun
tontit.¹⁵⁹ Kirkko sijaitsi kaupungin maalla sen tontittamattomassa pohjoispäässä kukku-
lallaan.

158 Kaksi tonttia oli jo 1600-luvulla yhdistetty muihin, joten asumista varten käytännössä oli
28 tonttia. Ks. viite 110.

159 Linnoituspiirustuksessa noin vuodelta 1731 on hyvin kevyesti piirretty nämä tontit
sekä lähempänä järveä yksi tontti, jonka sanotaan olevan linnan vahtimestarin tontti.
Charta och Plan Öfwer det projecterade Defensioins Wäcket J Tawastehus. J. G. Ammond.
(n. 1731). KrA Utl. kartor. Sfp., Finland, Tavastehus nr. 9. = 0406D:12:044:009. Näitä
tonttirajoja en ole piirtänyt karttoihini.

Vuonna 1721 tontteja, joilla ei ollut *Relation 1728:n* mukaan yhtään rakennusta, oli 12. Niistä Tilläs oli viljelykäytössä, joten tyhjiä asuintontteja oli 11. Monella asumattomalla tontilla, joita oli yhteensä 23 tai 22, oli kuitenkin rakennuksia pystyssä.¹⁶⁰

Kaupunkilaisten kannalta tyhjiä tontteja oli erityisesti torin ympärillä – Wallmans, Wallila, Gladback, Höytylä ja Randala. Sieltä, linnan puolelta, on ehkä poltettu miehityksen aikana kaikki polttopuiksi kelpaava. Vain Krogin eli Krouvin tontilla oli säilynyt yksi tupa, mahdollisesti nimensä mukaisessa käytössään. Gl. Wachtmästarens -tontilla oli säilynyt kolme rakennusta ehkä siksi, että se on alapihan reunassa. Myös kruununmaalla sijaitsevat pappila ja koulu olivat säästyneet täystuholta, vaikka niiden kunto oli todella huono.

Tyhjiä tai lähes tyhjiä tontteja oli myös pääkadun puolivälissä ja aivan kadun pohjoispäässä. Eniten rakennuksia säästyi niillä tonteilla, joiden omistajat olivat olleet kaupungissa miehityksen loppuajana (1720–1721). Vain yhden henkilön, Sophia Ahlmanin, sanotaan pysyneen koko miehityksen ajan kaupungissa EngelsMans-tontillaan. *Relation 1728:n* tekstin tulkinta on korjausten ja täydennysten vuoksi vaikeaa, mutta on mahdollista, että myös Svennilän omistaja porvarinleski Marja Thomasdotter, Stoor Iöransin omistaja porvarinleski Marja Pählsdotter ja Brukin ja Hulikan myöhempi omistaja porvarinleski Beata Jacobzdotter olivat kaupungissa ainakin sodan lopussa.

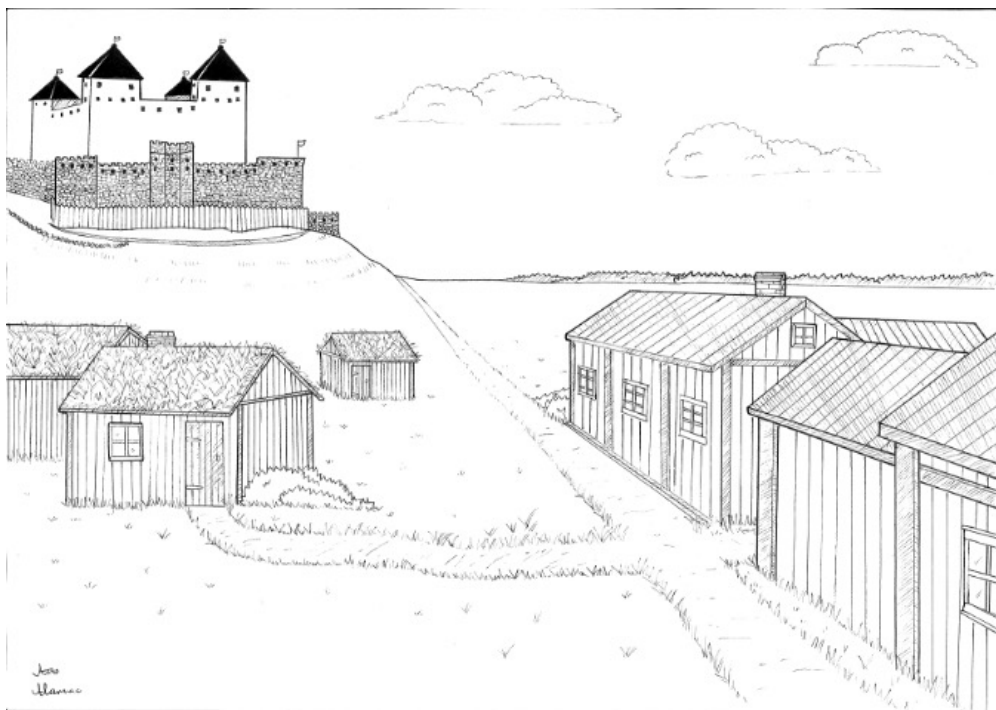
Sodan loppupuolella vuonna 1720 palasivat kaupunkiin Brusin ja Tilläsin omistaja raatimies Simon Mattsson, Skräddare-tontin Mattz Johansson, Satulin porvari Michel Persson, Waunulan lukkari Michell Mattsson ja Kangarin porvari Joseph Mattsson. Seuraavana, eli rauhanteon vuonna 1721 palasivat Biurin ja Wallin omistaja porvari Mattz Erichsson ja Kärnalan raatimies Thomas Jöransson. Näyttää selvältä, että kun omistaja oli paikalla, rakennuksia säästy varsinkin kadun alkupäässä. Voi olla, että paikalla olijat pääsivät mukaan elinkeinoelämään ja siksi rakennuksetkin saivat olla rauhassa.¹⁶¹

Kaupungin maisemaan vaikutti myös muu kuin tonttialueen tilanne. Kaupungilla oli, kuten sanottua, kirkko, pappila ja koulu ja lähiympäristössään latokartanot Ojoinen, Hätilä ja Saarinen. Kaupungilla oli myös oma maatalousympäristö pelto- ja niittypalstoineen. Kaupungin pohjoispään kukkulalla seisonut kirkko¹⁶², josta SteinMeyer käyttä nimitystä ruotsalainen puukirkko, oli hyvin huonossa kunnossa. Se oli pieni suorakaitteen muotoinen hirsirakennus. Ongelmana oli koko sen olemassaolon ajan maaston saavuus ja märkyys sekä sijainti lamoavalla rinteellä. Varattomuuden vuoksi väki ei ollut

160 Mantals Längd:ssä, jonka sanotaan olevan vuodelta 1722, mutta myös, että se on vuoden 1720 luettelon tarkka kopio, on *Relation 1728:n* nimillä mainittuja tontteja 17, kokonaan mainitsematta 13 ja samalla omistajananimellä on ilmoitettu 12 ja eri nimellä viisi tonttia. Ks. viite 96.

161 Kun verrataan vuosia 1721 ja 1728 toisiinsa, näyttää siltä, että vain Svennilä toipui heikosti. Tämä on hieman yllättävää, sillä Svennilällä oli varsin paljon peltoa hallussaan. KA/HMA HRA, Bh 14 Muut luettelot. *Åker Techter* (ajoittamaton). Tyhjät Vallila ja Erlandz kaupungin reunoilla olivat jääneet edelleen kokonaan tyhjiksi edelleen.

162 Heikkilä 1989: 27–29; Lindeqvist 1926: 158–162.

Hämeenlinnan kaupungin eteläpuolella oleva kruunun maa eli SteinMeyerin "alapiha" (*Nedergård*) oli enimmäkseen rakentamaton. Tie kulki kaupungin "pääkadun" päästä linnaa kohti ja sen viereltä alas suolle. Kuvassa oikealla näkyvät pappila ja koulutalo, vasemmalla muutama venäläinen rakennus. Piirros: Aino Alasmaa 2023.

tehnyt tehokkaita korjauksia. SteinMeyerin ilmoittaman, linnan ruotsalaisen kivikirkon luonne on epäselvä. Se lienee jokin linnan tai sen ympärysmuurin huone kuten hänen ilmoittamansa yhdeksän kivitaloakin.

Pappila¹⁶³ oli saatu rakentaa 1670-luvulla kruununmaalle. Se sijoitettiin kaupungista linnalle vievän tien eteläpuolelle.¹⁶⁴ Se oli rapistunut erittäin huonoon kuntoon jo ennen miehitysaikaa. Venäläisten lähtiessä sen päärakennus oli vielä pystyssä ja jotenkuten asuttavassa kunnossa. Taulukossa se sijaitsee alapihalla kuten koulutalokin. Toinen näistä on merkitty autioksi.

Koulutalo oli *Relation 1728:n* mukaan myös olemassa. Siinä oli itse koulusalin lisäksi kaksi huonokuntoista kamaria, jotka oli tarkoitettu opettajien asumiseen. Se sijaitsi saman tien varrella kuin pappila. Koulun rehtori Mikael Sadeel hoiti myös papintehtäviä.

163 Ahonen 1989; Lindeqvist, 1926: 165–167; Heikkilä 1989: 37–40

164 Kartassa 1721 olen piirtänyt pappilan päärakennuksen Ammondin linnoituspiirustuksen mukaisesti eli ei aivan tien varteen. Ks. viite 152.

Jos hänellä oli rehtorin virkatalo, jollaisen sanotaan olleen koulun lähellä,¹⁶⁵ hän lienee asunut siinä. Jos erillistä taloa ei ollut, hän asui ehkä mieluummin pappilassa kuin koulutalossa.

Taulukon esiin tuoma venäläisten rakennusten suuri määrä antaa toisen näkökulman. Niitä oli kaupungissa kaikkiaan 94 kappaletta ja alapihalla 17. Maisema melkein täyttyy, kun ne kuvitellaan ruotsalaisten joukkoon. Ikävä kyllä ei ole mahdollista tulkita, ovatko ne kasautuneet jonnekin, esimerkiksi tyhjille tonteille, ja siksi olen piirtänyt ne karttaan epämääräisen harmahtaviksi. Pääkatu ja sen jatketie linnalle ovat todennäköisesti olleet vapaina sotilaiden liikkumisten vuoksi, mutta torin länsiosaan on ehkä pystytetty rakennuksia. Alapihan aukiomaisuus johtuu siitä, että sotatilanteessa rakennukset olisivat voineet uhata linnan puolustusta.¹⁶⁶

Kaupungin ympäristön latokartanoista ei *Relation 1728* luonnollisestikaan mainitse mitään. Kaupungin maiseman hahmotuksen vuoksi muutama tieto on kuitenkin aiheellinen. Ojoinen sijaitsi kaupungin luoteispuolella suon takana. Sen maista Pehr Brahe oli lahjoittanut 1639 kaupungille suota viljelypalstoiksi ja niittyä kaupunkilaisten eläinten tarpeisiin. Lisälahjoituksena 1670-luvulla kaupunki sai myös etelän puolella sijaitsevasta Saarisista samoin suomaata niityikseen ja peltomaatakin. Alkuperäislahjoitukseen kuului samaan käyttöön myös Vanajaveden itärannalla olevan Hätilän virkatalon maata.¹⁶⁷

Apumaiden selvittämiseksi on turvauduttava vuoden 1770 karttaan.¹⁶⁸ Viljelypalstoja ja niittyjä oli ympäri tienoota. 1720-luvulla tehtiin konseptimainen luettelo tontteihin kuuluvista pelloista.¹⁶⁹ Sen avulla voi laskea, että venäläisten lähdön aikaan paikalla olleiden kaupunkilaisten tontteihin kuuluvista peltotilkuista kuusi oli ”ison sillan”¹⁷⁰ tuolla puolen eli melko kaukana järven itäpuolella, neljä sen tällä puolella ja yhdeksän

165 *Relation 1728*:ssa asia on hyvin epäselvästi sanottu, mutta raastuvan kokouksessa 27.–28.11.1724 (KA/HMA Sääksmäki 3) mainitaan myös rehtorin talon olleen koulun ja pappilan lähellä. Sitä ei ole merkitty em. Ammondin karttaan erikseen, mutta siihen on piirretty kolme nimeämätöntä pientä rakennusta pappilan ja koulun väliin.

166 Katermaa 1989: *passim*; Katermaa 1990: *passim*. Ks. viite 79.

167 Katermaa 2000.

168 Maanmittari Pehr Kiellmanin tekemä isojako kaupungin viljelysmaalle 1770 asiakirjoineen. KA/HMA, Maanmittauslaitoksen jakoarkisto, Hämeenlinna 2:6, *Carta öfver Tawastehus Stads Åker och Äng, Belägen i Helsingfors Höfdingadöme, Nedre Hollola Härad och Wonå Sochn, Jordrefvade år 1770 af Pehr Kiellman extra ordinarius. Tavastehus Stads Ägor til en del i Åker och Äng afmätte 1770 af Pehr Kiellman*. RA Lantmäteristyrrelsens leveranser 1892 nr. 31, bl. 1. st. f. ja Lantmäteristyrrelsens leveranser 1892 nr. 31, bl. 2, st. f. Valitettavasti Kiellmanin omistajaluetteloa ei voi käyttää vuoden 1721 tai edes 1720-luvun esittämiseen, sillä siinä ei ole kerrottu tonttien nimiä ja omistajat ovat tietysti täysin muuttuneet näin pitkän ajan kuluessa.

169 KA/HMA HRA, Bh 14 Muut luettelot, *Åker Techter* (ei päiväystä).

170 Iso silta tarkoitti Vanajan yli vievää maakunnallista siltaa, joka sijaitsi kaupungin pohjoispuolella Pyövelinmäen takana.

”Ojoisten sillan”¹⁷¹ luona. Peltoviljely painottui siis kaupungin pohjoispuolelle, vähäisempi viljely suolle – turvallisuussyistäkö vai vain kruunun omistuksista johtuen?

Kaupungin maiseman muhkea osa oli linna varustuksineen. Suuren Pohjan sodan alettua sitä ehdittiin hieman korjailla, mutta venäläisten tullessa se oli edelleen huonossa kunnossa. He korjasivat sitä melkoisesti yhdeksi päämakasiinikseen.¹⁷²

Karttojen ja piirustusten avulla syksystä 1721 voi saada riittävän kuvan. Maisemallisia piirteitä on hahmotettu myös linnan profilipiirrosten avulla.¹⁷³ Rakennus on valtaisan korkea verrattuna yksikerroksisiin asuinrakennuksiin¹⁷⁴ ja erottui niistä myös materiaalillaan ja punaruskealla värillään. Kaupungista maan tasalta ei kukkulalla seisovaa linnaa paljon näkynyt. Vain ylimmät osat erottuivat kehämuurin, vallituksien ja palissaadien¹⁷⁵ yli. Linna oli etäällä kaupungin ytimeä, torista ja pääkadusta. Se ei ”varjostanut” elämää, kuten monissa Euroopan keskiaikaisissa kaupungeissa. Olettaa voikin, että se ei mahtavalla koollaan ”nujertanut” hämeenlinnalaisia, mutta varmasti sai osakseen kunnioituksen tunteita kaupunkiin saapuissa.

Summa summarum

Kahden niin erilaisen lähteen, komissaari SteinMeyerin Taulukon ja kaupunkilaisten aikaansaaman *Relation 1728:n*, yhteensovittaminen on monimutkaista. Niiden perusteellinen selittäminen on välttämätöntä, jotta niissä oleva maisemaa koskeva tieto saadaan esiin ja konkretisoitavaksi. Tutkimus on tehty hermeneuttisen teorian ja kontekstuaalisen menetelmän avulla. Yhteensovittaminen ei ole osoittautunut mahdolltomaksi, vaan ennemminkin se on kirkastanut kaupungin fyysistä kuvaa isovihan loppunäytöksen, venäläisten vetäytymisen, ajalta. Pelkällä SteinMeyerin Taulukolla ei elävyyttä voi juurikaan kuvata ja pelkällä kaupunkilaisten *Relation 1728:lla* kaupungin rakennusmassan kaaoksellisuus ei näy.

Hermeneuttinen teoria ja kontekstuaalimenetelmä nostavat pintaan lähteen tuottajan ja erityisesti hänen tarkoituksensa ja siten tekstin oman aikansa sanoman. Tämä tekee ymmärrettäväksi, miksi Taulukon ja *Relation 1728:n* sisällöt poikkeavat toisistaan, mutta että ne eivät kiistä toisiaan ja estä niiden käyttöä yhdessä. Samalla saadaan esiin

171 Ojoisten silta tarkoittaa suon ja vanhan vallihaudan yli rakennettua siltaa, joka vei tonttialueen pohjoisosasta Ojoisten maille; tavallisesti nimitetty Santasillaksi.

172 Ailio, 1917: 223–224; Kuvaja 1999: *passim*.

173 Ailio 1917: liite III (1727). Piirroksiin on merkitty myös mitat maaston jokaiseen suuntaan.

174 Vain torin länsilaidalla seissyt raastupa oli kaksikerroksinen.

175 *Palissad* SAOB = teroitetulla hirsisellä paalutuksella varustettu avokaivanto, jonka rinneessä voi olla lisäksi suojamuuri; Paalutettu skanssi (*skans* = vain puolustustarkoitukseen rakennettu pikku suojavaarustus). Tällä tavalla Hämeen linna kehämuureineen oli suojattu.

Uudenkaupungin rauhan muistomitali 1721. Tsaari Pietari I lyötti 1721 hopeisen muistomitalin Ruotsin kanssa tehdyn Uudenkaupungin rauhan muistoksi. Mitalin toisella puolella on teksti, joka ylistää Pietari Suurta ja Venäjää. Nimipuolella on Nooan Arkki, maailman pelastus ja yläreunassa sateenkaari, Jumalan Nooalle antama sovinnon merkki. Arkin yläpuolella sateenkaaren alla lentää rauhankyyhky Tukholmasta Pietarin kaupunkiin: Ruotsi oli taipunut merkittävästi neuvotteluissa ja niin sallinut rauhankyyhkyn viedä tiedon Pietariin. Museovirasto. Antellin kokoelma.

kummankin lähteen ”maisemadatan” merkitys, päästään määrittelemään niiden validius suhteessa tutkimuskysymykseen ja käyttämään niiden todistusvoimaa kysymyksen ratkaisemisessa.

Taulukko on hetkellinen, muodoltaan vapaasti valittu virkatehtävän toteutus. Sen perusteellisuus ja erittelevyys olivat tekijän näyttö omasta taitavuudestaan ja omista kyvyistään hänen pyrkiessään myöhemmin vaikeasti tavoitettaviin kruunun virkoihin. Koska alkuperäinen asiakirja on kadoksissa, sen ulkomuodon tyylikkyys ei ole tiedossa – uskon sen olleen hieno edellä mainitusta syystä eli vaikutuksen tekemisen takia.

Relation 1728 sen sijaan on tehty kaupunkilaisten valitusten tueksi: se on kurjuuden liioittelun ja toiminnan kyvykkyyden välillä tasapainoileva kertomus, jonka muotoon vaikutti valmis mallikaava. Ei ole tiedossa, tehtiinkö siitä uusi lopullinen puhtaaskirjoitettu versio ja lähetettiinkö sellaista minnekään. Säilyneen version laatimiseen on osallistunut useita henkilöitä, jotka täydensivät ensimmäistä kauniisti kirjoitettua tekstiversiota. Siitä nyt esiin ottamani vuosi 1721 on vain pieni osa koko sisältöä, jolla kaupunkilaiset rakensivat ”menestyksensä” kertomuksen. Monia Taulukossa olevia yksityiskohtia siltä ei voi odottaa. Siinä ei kerrota muusta kuin itse kaupungin toiminnasta, kaupunkilaisten toimista omilla tonteillaan ja koulusta, pappilasta ja tullista, kun taas Taulukko kertoo myös venäläisten tekemisistä laajentaen kuvatun alueen kruunun maalle alapihalle ja linnaan.

Taulukossa rakennukset on asemoitu suurpiirteisesti, sen sijaan *Relation 1728* sijoittaa rakennukset tonteille. Tämän takia näiden yhteistä karttaa on hyvin vaikea piirtää. Paras mahdollinen on nyt julkaistava, *Relation 1728*:aan perustuva ja vuotta 1721 kuvaava kartta. Siihen on piirretty ensin *Relation 1728*:n ilmoittamat kaupunkilaisten rakennukset heidän omille tonteilleen, kirkko, koulu ja pappila sekä linna. Osan Taulukon ruotsalaisasuinrakennuksista oletan vastaavan näitä. Tämän peruspiirroksen päälle olen hahmotelmatyypillisesti lisännyt Taulukon loput ruotsalaisrakennukset ja kaikki Taulukossa mainitut venäläisten rakennukset: niiden sijaintiahan ei tarkemmin tiedetä. Kaupungin ja sen ympäristön maasto, korkeuserot, kova ja soinen maa, järvi ja puro kuvaavat luonnonmaiseman, jossa kaupunki seisoo. Aino Alasmaan piirtämät kuvat, jotka ottavat huomioon myös venäläisrakennuksia, esittävät kaupungin yleistä maisemaa. Kaupungin todennäköinen ahtaus venäläisten evakuoinnin alkaessa on siis kuvattu ”kuvittelemalla”.

FT, dosentti **Aino Katermaa-Ottela** on Tampereen yliopiston yliopistonlehtori emerita. Hän on johtanut Hämeenlinna-tutkimusryhmää ja opettanut sekä Suomen että yleistä, eri aikakausien historiaa, tutkimusmenetelmiä sekä historiallista kartografiaa ja paleografiaa Tampereen yliopiston lisäksi myös Tampereen seudun työväenopistossa. Itse hän on tutkinut keskiajan lisäksi varsinkin Suomen 1600- ja 1700-luvun historiaa ja julkaissut Hämeenlinnaa koskevia artikkeleja.

In the autumn of 1721 in Hämeenlinna - What did the town of Hämeenlinna and its surroundings look like? The core point of this article is to investigate the landscape of the past and create a picture of it. The autumn of 1721 was unique for Finland. The period of Russian occupation, the Great Wrath, ended with a peace treaty and the Russian soldiers were evacuated from the country. The infantry was mainly transported by ship from Helsinki to St. Petersburg, and the cavalry and Cossacks went through Hämeenlinna to the Kymijoki river and across to the Russian side. According to the peace treaty, the handling of those departing was the responsibility of the Swedes. The inland or upper Vyborg route was prepared and supervised by Commissioner Abraham SteinMeyer. To the account describing his activities he attached a numbered plan, on which he had marked all the buildings in Hämeenlinna. The plan, completed on 13 October 1721, is one of two crucial original sources. The other main source is a survey of the area of the city prepared by the townspeople in 1728. The townspeople's own buildings that survived the occupation and were built and repaired every year are sorted by plot. The situation in 1721 can be extrapolated from it, alongside SteinMeyer's plan. Using hermeneutic theory and the contextual method, the landscape data from the main sources have been combined and a picture of the landscape has been drawn up. The author of the article has drawn the maps and some of the drawings, while Aino Alasmaa has prepared two drawings showing the views.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

KA FR 1088–1089, Plenipotentiaarierna greve Johan Lillienstedt och friherre Otto R. Strömfelt 1721, Muscovitica: 131–136

Kansallisarkisto (KA/HMA), Hämeenlinna

Hämeenlinnan raastuvanoikeuden ja maistraatin arkisto (HRA)

Pöytäkirjakonseptit liitteineen (Ch1)

Muut luettelot (Bh4)

Hämeenlinnan Kämnerinoikeuden arkisto (KäO)

Pöytäkirjat, irtolehdet (Ca1)

Hämeenlinnan Kaupunkiseurakunnan arkisto (HKsA, diginarc)

Rippikirjat, Syntyneiden ja kastettujen luettelot

Sääksmäen tuomiokunnan arkisto

Varsinaisasiain tuomiokirjat (Sääksmäki 3, 4) (Hämeenlinnan raastuvankokouksen pöytäkirjoja asiakirjojen joukossa)

Maanmittauslaitoksen jakoarkisto

Kansallisarkisto (KA/TMA), Turku

Uudenkaupungin maistraatin arkisto (Uma): Allegaatit

Krigsarkivet, Tukholma (KrA)

Utländska kartor, Slåts- och fästningsplaner (Utl. kartor. Sfp.), Finland, Tavastehus

Riksarkivet (RA), Tukholma

Riksarkivets ämnessamlingar: Personhistoria, Biographica 69a

Riksarkivets ämbetsarkiv (samlingspost)

Personregister över skrivelser till Kungl. Maj:t.

Generalmonsterrullor: Arkiv med löpande volymnumrering

Kunglig Majestäts kansli /

1134, Kollegiers m fl, landshövdingars, hovrätters och konsistoriers skrivelser till

Kungl Maj:t (1600t – 1840) /

14. Skrivelser från landshövdingar /

27. Nylands och Tavastehus län /

10 (1721–1724). (Käytetty mikrofilmiä KA FR 18: kirjeiden yms. joukossa Hollolan alisen kihlakunnan Hattulan manttaaliluetteleja (Hattula 33))

Lantmäteristyrelsens leveranser 1892

Tyska S:ta Gertruds kyrkoarkiv

Födelse- och dopböcker, huvudserie, SE/SSA/0017/C I/1b (1689–1734), s. 780.

Stadsarkivet, Stockholm

I REGISTERBH över DÖDA enligt Tyska Församlingens Räkenskaper II 1681 – 17U7, s. 208. (Kuolleiden rekisterikirja, jälkikäteen koottu.)

Verkkolähteet

Freds-Fördrag Emellan Hans Kongl. Maj:t Wår Allernådigste Konung Friedrich den 1ste Och Sweriges Rike Å den ena; Samt Hans Czariske Maj:t Peter den 1ste Och Ryska Riket Å den andra Sijdan Afhandlat och slutit uti Nystad i Storfürstendömet Finland den 30. Aug. Samt ratificerat den 9. Sept. Åhr effter Christi Börd 1721. Med Hans Kongl. Maj:t Allernådigste Privilegio. Stockholm/Tryckt hos J.L.Horrrn, Kongl. Ant.Arch.Boktr. (ruotsiksi myös osoitteessa <https://histdoc.net/nystad/nystad_sv.html> luettu 15.11.2023).

Geni-portaali. Johan Bernhard Stenmeijer. <<https://www.geni.com/people/Johan-Bernhard-Stenmeijer/6000000032322350897?through=6000000032321807750>> (luettu 10.11.2023).

Maunu Erikinpojan Kaupunginlaki (MEKL) n. 1340. Abraham Kollanuksen suomenno 1648, selausnumero Koll1648-252. <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/lait/koll.kl_rdf.xml> (luettu 17.11.2023).

Ordbok över Finlands svenska folkmål (OBSFS). Verkkosanakirja. <<https://kaino.kotus.fi/fo/>> (luettu 10.11.2023).

Sveriges Akademiska Ordbok = SAOB. <<https://www.saob.se>> (luettu 10.11.2023).

Wikipedia. Johan Lillienstedt. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Johan_Lillienstedt> (luettu 10.11.2023).

Wikipedia. von Düring. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Johan_Christoffer_von_D%C3%BCring> (luettu 10.11.2023).

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Ahonen, Voitto 1989: *Hämeenlinnan pappila 1700-luvun alussa*. Arx Tavastica 8. Hämeenlinna: Hämeenlinnan historiallinen seura.

Ailio, Julius 1917: Hämeen linnan esi- ja rakennushistoria. *Hämeenlinnan kaupungin historia* osa 1. Hämeenlinna.

Bartlett, Frederick C. 1932: *Remembering: A Study of Experimental and Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Favén, A. E. 1879: *Hämeenlinnan vanhemmista kouluista*. Hämeenlinna: SKS.

Gadamer, Hans-Georg 2004: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa* (Gesammelte Werke, 1986, 1987). Valikoitu ja suom. Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.

Hedman, Jörgen 2012: *Historien om Tyska Skolan Stockholm inför 400-årsminnet av det kungliga privilegiebrevet av år 1612*. Stockholm: Deutsche Schulverein. <http://tyskaskolan.hemsida.eu/wp-content/uploads/2012/05/svensk-tysk_%C3%B6rgen.pdf> (luettu 10.11.2023).

Heikkilä, Markku 1989: *Linnan pastoraatista kaupungin seurakunnaksi*. Jyväskylä.

Hornborg, Eirik 1950: Jälleenrakentamisesta Viaporin perustamiseen. *Helsingin kaupungin historia* II. Helsinki: Helsingin kaupunki.

- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino.
- Häkkinen, Kaisa 2007: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 4. painos. Juva.
- Kajanto, Iiro 2005: Lillienstedt, Johannes. *Suomen kansallisbiografia*, osa 6. Helsinki: SKS.
- Kangas, Tomi 1996: *Uudenkaupungin ”siunattu” rauha 1721 – Suuren Pohjan sodan ja Isonvihan päätös*. Uusikaupunki: Uudenkaupungin merihistoriallinen yhdistys.
- Karikoski, Aino 2018: Voiko todistajan muistiin luottaa? *Poliisikorkeakoulun opinnäytetyö/AMK 4/2018*. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/145154/ON_Karikoski.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (luettu 16.11.2023).
- Katermaa, Aino 1989: Hämeenlinnan kaupungin muutto 1736–1778. *HArk* 94.
- Katermaa, Aino 1990: Kaupunki väärässä paikassa. Hämeenlinnan kaupungin muutto ja linnan puolustusvalmius 1700-luvulla. *Linnassa ja sen liepeillä. Elämää Hämeen linnassa*. Hämeenmaa XV. Eino Jutikkala (päätoim.). Hämeenlinna.
- Katermaa, Aino 1992: Hämeenlinnan Linnankasarmin tutkimus – Vanhaa kaupunkia etsimässä. *Suomen Museo*.
- Katermaa, Aino 2020: Hämeenlinnan kaupungin ulkonäkö Ison vihan jälkeen 1720-luvulla. *Arx Tavastica 14*. Hämeenlinna: Hämeenlinna-Seura ry.
- Katermaa, Aino 2000: Käskystä kaupunki: Hämeenlinnan kaupungin perustaminen 1639. *HAik* 98(1).
- Katermaa, Aino 2022: Olosuhteet ja neuvottelijoiden kunnia Uudenkaupungin rauhanneuvotteluissa 1721. *J@rgonia* 20(39).
- Komissarien Abraham Stein Meyers berättelse om Ryska truppernas aftåg från Finland. Några historiska urkunder meddelade af Johan Esaias Waaranen. *Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen*. 1859. Nittonde årgången. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapets förlag. Painettu 1860.
- Koskinen, Pekka 2007: *Hämeen linnan linnoittaminen kustavilaisella ajalla 1772–1808*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuningas Kristoferin Maanlaki 1442 (1978). Muinaisruotsista suomentanut Martti Ulkuniemi. Helsinki: SKS.
- Kuvaja, Krister 1999: *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållsystem i Finland 1713–1721*. Åbo: Åbo University Press.
- Lindeqvist, K. O. 1919: *Isonvihan aika Suomessa*. Werner Söderström oy.
- Lindeqvist, K. O. 1926: Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana. *Hämeenlinnan kaupungin historia II*. Hämeenlinna.
- Ljunggren, Evald 2015 [1904]: *Finlandismer i 1700-talets svenska. Några randanmärkningar*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Alun perin julkaistu Förhandlingar och uppsatser 18, SSLS 68, 1904.
- Läntisen ja Itäisen tutkijakunnan asiakirjoja vv. 1725–1727 (1939). A. R. Cederberg – K. O. Alho (toim.). Suomen historian lähteitä III. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Miztal, Barbara A. 2003: *Theories of Social Remembering*. Maidenhead, Phil.: Open University Press.
- Nordenstreng, Rolf 2015 [1902]: *Finländsk svenska på 1700-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Alun perin julkaistu Förhandlingar och uppsatser 16, SSLS 56, 1902.
- Ricoeur, Paul 2005: Eksistenssi ja hermeneutiikka (*Existence et herméneutique*, 1969). *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Jarkko Tontti (toim.). Tampere: Vastapaino.
- Ricoeur, Paul 2000: *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä (Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning)*, 1976). Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rossi, Leena 2013: Muisti, muistot ja muistitietohistoria. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihisto-*

- rian tutkimusmenetelmiä*. Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.). Cultural History – Kulttuurihistoria 10. Turku.
- Saarelainen, Juhana 2013: Konteksti ja kontekstualisoiminen. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Asko Nivala ja Rami Mähkä (toim.). Cultural History – Kulttuurihistoria 10. Turku.
- Schachter, Daniel 1996: *Muisti: Aivot, mieli ja menneisyys*. Helsinki: Terra Cognita.
- Schybergson, Magnus Gottfrid 1875: *Bidrag till Finlands inre historia åren 1721–1731*. Akademisk afhandling. Helsingfors.
- Skinner, Quentin 1988: Motives, intentions and the interpretation of texts (1976). *Meaning & Context. Quentin Skinner and his Critics*. James Tully (toim.). Cambridge: Polity Press.

Nimismies Carl Gustaf Sagulin ja Suomen sodan Tammela

- Suomen sota alkoi 21. helmikuuta 1808, kun Venäjän armeija ylitti Ruotsin valtakunnan itärajan. Vain kuukautta myöhemmin koko eteläinen Suomi oli pysyvästi venäläisvallan alla.
- Pohjanmaalla ja Savossa käytiin kesän aikana kiivaita taisteluja, mutta syksyn tullen ruotsalaisten oli pakko suostua Olkijoen aselepoon (19.11.) ja vetäytyä Kemijoen taakse. Tämä käytännössä lopetti sotatoimet Suomen alueella, vaikka muodollisesti rauha solmittiinkin vasta Haminassa syksyllä 1809.

Sotatoimialue käsitti kuusi Ruotsin itäisintä läänää. Niissä asui ja hoiti virkojaan satoja kruununvirkamiehiä: maaherroja, tuomareita, kruununvouteja, nimismiehiä. Heitä ohjeistettiin pysymään paikoillaan ja jatkamaan viranhoitoaan niin normaalisti kuin mahdollista. Tämä ohje päti siinäkin tapauksessa, että virkamiehen toimialue joutuisi venäläisten miehittämäksi. Tällöin hänen oli ”edistettävä läänin asukkaiden parasta ja suojeltava heitä vihollisen mielivallalta”.¹

Miehitettyjen alueiden hallinnosta huolehti venäläinen ylipäällikkö, kenraali Friedrich Wilhelm von Buxhoevden, joka otti käskyvaltaansa läänit ja niiden virkamiehet ja jakeli sodan kestäessä lukemattomia määräyksiä. Venäjän armeijalle oli toimitettava elintarvikkeita ja ajettava kyytejä, Venäjän keisarille oli vannottava uskollisuudenvala, ruotsalaisten sotilaiden liikkeistä oli raportoitava ja kaikki kapinahankkeet oli ehkäistävä.²

Virkamiehistö piti velvollisuutenaan noudattaa näitä määräyksiä, ja sen parista nousi hyvin harvoja avoimia kapinoitsijoita. Kuopion maaherra Olof Wibelius tiivistä

1 [S]öka millesta Länets invånares Ödo och söka Mydd åt dem för fiendens våldsamheten. Sitaatti on Suomen armeijan ylipäällikön Wilhelm Mauritz Klingsporin Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherralle Johan Henrik Munckille 5.3.1808 antamasta ohjeistuksesta. KA Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslian arkisto Ea:181a, fol. 580.

2 Ks. esim. Bonsdorff 1929: 73–107; Osmonsalo 1947: 144–160.

kruununpalvelijoiden tunnot kirjoittaessaan että ”sivistynyt hallitus ei voi vaatia virkamiestä toimimaan kapinan nostattajana”.³ Vallitsevan näkemyksen mukaan kieltäytymisen yhteistyöstä olisi saattanut pahoihin vaikeuksiin paitsi virkamiehet itsensä, myös ne ihmiset, joita heidän oli saamiensa ohjeiden mukaan suojeltava.⁴

Yhteistyö venäläismiehittäjän kanssa on tuonut monelle Suomen sodan aikaiselle virkamiehelle huonon jälkimaineen. Yksi heistä on Tammelan ja Someron nimismies Carl Gustaf Sagulin. Hänen maineensa perustana on pitkälti ollut tammelalaisen kansakoulunopettajan ja paikallishistorioitsijan Tarmo Hirsjärven artikkeli ”Kuvauksia Tammelasta” joka ilmestyi *Forssan Lehdessä* vuonna 1922:

Suomen sodan aikana 1808–1809 oli Tammelassa nimismiehenä A. [sic] Sagulin. Hän lyöttäytyi heti vihollishallituksen innokkaaksi kannattajaksi... [--] Sagulin koetti pitää huolta kyydityksistä, julkaisten kirkossa kuulutuksia, joissa kehoitettiin ja vaadittiin kyytiin. Uhkasipa hän vielä rahasakoilla ja raipparangaistuksilakin, ellei käskyjä nöyrästi toteltaisi. Tammelan v.t. kirkkoherra Nils Berghällin, joka ei suostunut ottamaan seurakuntalaisilta uskollisuuden valaa Venäjän keisarille, toimitti Sagulin määräyksen mukaan vangittuna Turkuun heinäkuussa 1808. Samoin vangitsi Sagulin Someron nimismiehen A. Söderbergin joulukuussa 1808, kun Söderberg ei ollut tehnyt uskollisuuden valaa. Kun Tammelassa syntyi jonkinlaista vastustusta syksyllä 1808 venäläisiä vastaan, kirjoitti Sagulin 13.10.1808 Buxhöwdenille asiasta, pyytäen ettei hänen kirjettään kenellekään näytettäisi, sillä ”niin on minun henkeni ensimmäinen jonka he ottavat”.⁵

Hirsjärven luoma voimakkaan negatiivinen henkilökuva, johon ehkäpä vaikutti vastaitseenäistyneen Suomen poliittinen ilmapiiri, on siirtynyt myöhempien historiateosten sivuille. Someron historian mukaan Sagulin oli ”häikäilemätön voimaluonne” jonka toiminta ”venäläisten innokkaana palvelijana ja omien kansalaistensa ilmiantajana” närkästytti somerolaisia.⁶ Tammelan historia valittaa, ettei tammelalaisilla ollut sodan aikana kruunun edustajaa, johon he olisivat voineet luottaa, sillä nimismies Sagulin oli ”venäläisten nöyrä palvelija” joka ”välitti vihollisen vaatimukset ja käskyt” ja rankaisi niskoittelijoita.⁷ Sagulin esiintyy myös Hämeen maakuntahistoriassa, joka luonnehtii hänen olleen ”virkaintoinen” ja ”venäläisiä innokkaasti palveleva”.⁸

3 *En civiliserad Regering kan omöjeligen med alfvar fordra at Embetsmän skola agera upprorsstiftare*. Maaherra Olof Wibelius Ilomantsin kruununvoudille Gabriel Walleniukselle 1.3.1808, siteerattu teoksessa Osmonsalo 1947: 122.

4 Suomen läänien virkamiesten toiminnasta sodan aikana ks. esim. Bonsdorff 1929: 125–175; Osmonsalo 1947: 144–160; Hårdstedt 2007: 244–254.

5 *Forssan Lehti* 11.2.1922: 3–4.

6 Koskimies 1949: 331.

7 Ojanen 1983: 17.

8 Koskimies 1966: 91.

Tällainen kuva on yksipuolinen ja kohteelleen epäreilu. Sodan aikana Suomessa toimineet virkamiehet olivat erittäin hankalassa tilanteessa. He olivat Ruotsin kuninkaan palvelijoita, jotka joutuivat olosuhteiden pakosta palvelemaan Venäjän keisaria. Heitä repivät eri suuntiin lojaaliussuhteet, miehittäjän vaatimukset, omien esimiesten käskyt sekä rahvaan odotukset ja vaatimukset.

Aiempi Suomen sodan virkamiehiä käsittelevä tutkimus on keskittynyt pitkälti sen eliittikerrostumaan, piispojen ja maaherrojen yhteiskuntaluokkaan. Näille miehille suhde miehitykseen oli kuitenkin pitkälti kysymys, jota saattoi pohtia kirjoituspöydän takana työhuoneen rauhassa. Sagulinin kaltaiset nimismiehet sen sijaan työskentelivät byrokratian ruohonjuuritasolla. He joutuivat toimeenpanemaan ylempiensä määräyksiä ja ottamaan vastaan reaktiot, joita ne rahvaassa herättivät.

Tässä artikkelissa tarkastelen tapaustutkimuksen keinoin Suomeen sijoitetun Ruotsin kruunun pikkuvirkamiehen tilannetta Suomen sodan aikana. Vaikka nimismies Carl Gustaf Sagulin on vain yksi lukemattomista kaltaisistaan, hänen tarinansa havainnollistaa ne vaikeudet, joita nimismies miehityksen aikana kohtasi. Seuraan Sagulinia hänen virkapaikallaan läpi sotavuoden 1808 ja tutkin hänen toimintaansa, hänen konfliktejaan ja hänen motiivejaan. Lähtökohtana on Hirsjärven kuvaus Sagulinista ja siinä esiin nostetut kolme teemaa: Sagulinin rooli kyyditysten organisoinnissa, uskollisuudenvalasta kieltäytyneiden pidättämisessä ja venäläisvastaisen liikehdinnän ilmiantamisessa.

Sagulin on hedelmällinen tutkimuskohde kahdesta syystä: hän joutui sodan aikana ratkomaan poikkeuksellisen monia hankalia kysymyksiä, ja hän jätti jälkeensä poikkeuksellisen rikkaan lähdemateriaalin. Tärkein lähteeni ovat hänen kirjeensä ylemmille viranomaisille. Lähimmän esimiehensä, Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin Reinhold Holmbergin kanssa hän oli lähes päivittäisessä kirjeenvaihdossa. Sagulinin kirjeet kruununvoudille toiselta sotavuodelta 1809 ovat valitettavasti hävinneet, mutta vuoden 1808 kirjeenvaihto tarjoaa yllin kyllin materiaalia analysoitavaksi. Sagulinilta on myös säilynyt kirjeenvaihtoa Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran Johan Henrik Munckin ja jopa Suomen venäläisen sotilasyliapäällikön Friedrich Wilhelm von Buxhoevedenin kanssa.

Kirvesmiehen pojasta kruununmieheksi

Carl Gustaf Sagulin syntyi 16.12.1780 Sauvossa, jonka ruotsinkielisen nimen (Sagu) mukaan suku on saanut nimensä. Hänen isänsä Mikael Sagulin oli Sauvon jahtivouti. Pojan ollessa parivuotias perhe muutti Turkuun, mistä Carl Gustafin äiti, kirvesmiehen-tytär Maria Appelblom oli kotoisin. Turussa Mikael Sagulin työskenteli kirvesmiehenä ja

tullikamarin vaakamiehenä ja kohosi uransa lopulla ilmeisesti pienporvariksi.⁹

Mikael Sagulin oli noussut kruunun virkahierarkian alimmalle huojuvalle portaalle, mutta syystä tai toisesta tipahtanut siltä ja päätynyt kaupunkityöläiseksi. Hänellä oli kuitenkin tahtoa ja kykyä nostaa omat poikansa takaisin tuolle portaikolle. Sekä Carl Gustaf että tämän pikkuveli Benjamin kävivät Turun katedraalikoulun ja kirjautuivat ylioppilaisiksi Turun akatemiaan. Molemmat myös jättivät lukunsa nopeasti kesken päästessään nimismieheksi. Carl Gustaf Sagulin nimitettiin 19-vuotiaana Piikkiön ja Kaarinan nimismieheksi, Benjamin Sagulin saman ikäisenä Karkun ja Mouhijärven nimismieheksi.¹⁰

Nimismies oli tuohon aikaan hallinnon monitoimimies. Virallisesti hän oli ensi sijassa poliisiviranomainen, joka vastasi lain ja järjestyksen ylläpidosta ja rikosten selvittämisestä piirissään sekä toimi syyttäjänä käräjillä. Työkenttään kuului kuitenkin myös paljon muuta. Nimismies osallistui veronkantoon, hoiti kruunun saatavien perimiset, ulosotot ja pakkohuutokaupat, vastasi maanteiden ja siltojen kunnossapidosta ja valvoi kestikievarien toimintaa. Hän oli yhdysside valtiokoneiston ja maalaisväestön välillä, tavallisen kansan silmissä kruunun paikallinen henkilöitymä.¹¹

Kahden nuoren ylioppilaan nousu isojen nimismiespiirien johtoon ei ollut mitenkään erikoista. Aiemmin nimismiehet olivat olleet talonpoikia, mutta 1700-luvulla kruunu alkoi vaatia tehtävään koulutettuja ammattivirkamiehiä. Virka ei kuitenkaan ollut haluttu, sillä työtaakka oli suuri ja palkka pieni, ja pätevistä kandidaateista oli jatkuva pula. Vähänkin akateemista koulutusta saaneiden oli siksi helppo päästä nimismieheksi. Vuonna 1808 Suomessa toimineesta 157 nimismiehestä 22 oli opiskellut yliopistossa, ja heistä vain kolme oli suorittanut jonkin tutkinnon. Muut 19 olivat Sagulinin veljesten kaltaisia lukunsa kesken jättäneitä ylioppilaita.¹²

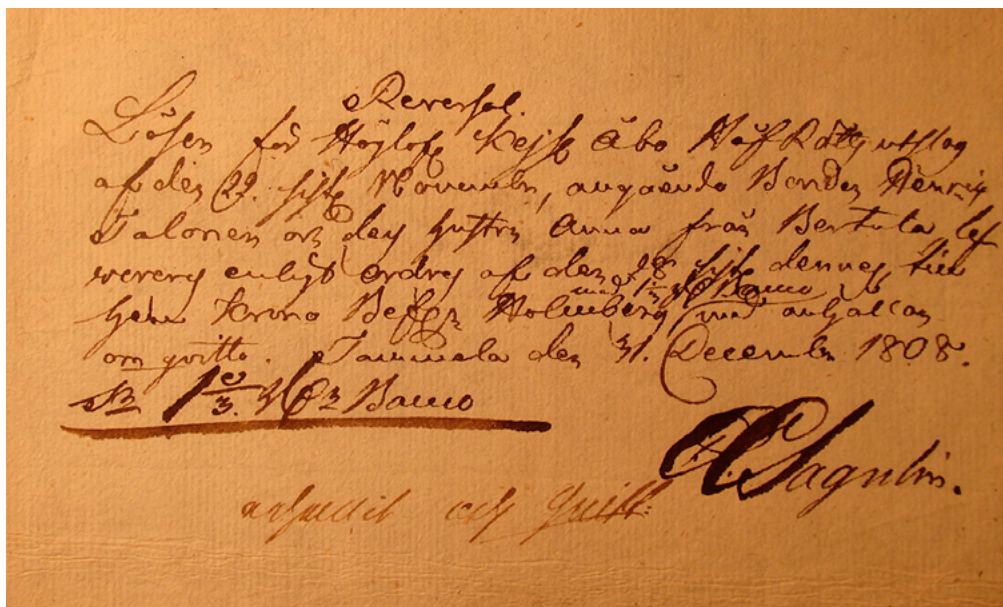
Piikkiössä työskennellessään Carl Gustaf Sagulin vihittiin avioliittoon Ulrika Sofia Löfvenmarkin kanssa. Morsiamen isä oli naapuripitäjä Paimion nimismies Anders

9 Mikael Sagulin ja kirvesmiehentytär Maria Appelbom vihittiin 3.11.1774 Turussa. Heidän vanhimmat lapsensa Johan Henrik (s. 25.11.1775), Maria Helena (s. 22.12.1777) ja Carl Gustaf (s. 16.12.1780) syntyivät Sauvossa. Benjamin syntyi 15.5.1783 Turussa ja isän ammatiksi merkittiin vielä jahtivouti. Nuorempien lasten Marian (s. 4.9.1786) ja Isakin (s. 10.11.1788) syntyessä hänen ammattinaan on kirvesmies. Ks. *HisKi*-tietokanta. Carl Gustafin ja Benjaminin kirjautuessa Turun akatemiaan heidän isänsä ammatiksi ilmoitettiin vaakamies; Ks. Kotivuori 2005, nro:t 11043 (Carl Gustaf Sagulin) ja 11385 (Benjamin Sagulin). Myöhemmin Carl Gustaf Sagulin viittasi isäänsä pienporvarina (*borgare*); ks. esim. Tammelan kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirja 16.1.1809. KA Sääksmäen alisen tuomiokunnan arkisto Cc:4.

10 Kotivuori 2005: nro:t 11043 (Carl Gustaf Sagulin) ja 11385 (Benjamin Sagulin).

11 Ylikangas 1996: 131–140.

12 Ks. elämäkerralliset tiedot Suomen läänien nimismiehistä Matti Wallan *Virkamiehiä*-matrikelissa (Walta 2005) sekä Yrjö Kotivuoren *Ylioppilasmatrikelissa* (Kotivuori 2005).

Nimismies Carl Gustaf Sagulinin kirjoittama kuitti joulukuulta 1808. Sagulinin suuri ja näyttävä nimi- kirjoitus paksuine alkukirjaimineen on kiitollinen tutkijalle — hänen allekirjoittamansa paperit löytää nopeasti asiakirjakasoista. Kansallisarkisto (Hämeenlinna). Sääksmäen alisen kihlakunnan kruunun- voudin arkisto Ea:16.

Löfvenmark.¹³ Piikkiön ja Kaarinan piiristä Sagulin siirtyi nimismieheksi ensin Pöytyäl- le ja sitten 1806 Tammelaan. Seuraavana vuonna hän tarjoutui hoitamaan myös vierei- sen Someron piirin, kun sen nimismies Abraham Nils Söderberg oli eronnut.

Viranhoitonsa ohella Sagulin viljeli maata. Tämä ei sinänsä ollut epätavallista nimis- miesten keskuudessa, sillä he olivat alipalkattuja ja sivutulojen tarpeessa.¹⁴ Sagulinin maanviljelys oli kuitenkin poikkeuksellisen laaja-alaista. Virkatalonsa Mansikkaniemen¹⁵

13 Kotivuori 2005: nro:t 11043 (Carl Gustaf Sagulin) ja 10937 (Karl Anders Löfvenmarck) sekä Walta 2005: 319, 374. Sukunimi kirjoitetaan toisinaan myös muodossa Löwenmark, mutta sekä ylioppilasmatrikkeli että virkamiesmatrikkeli käyttävät muotoa Löfvenmark.

14 Ylikangas 1996: 144–147.

15 Mansikkaniemi toimi ilmeisesti tähän aikaan Tammelan nimismiesten virkatalona. Tilan omistus- ja hallintasuhteet rippikirjoissa ovat epäselvät, mutta Tarmo Hirsjärven kokoamien Tammelan nimismiesten elämäkerrallisten tietojen mukaan Sagulinin edel- täjä Erik Hemming Juselius (nimismiehenä 1762–1790) sekä hänen seuraajansa Carl Forsberg (nimismiehenä 1811–1844) asuivat Mansikkaniemessä (Hirsjärvi 1925: 5–6), ja Tammelan käräjäkunnan tuomiokirjojen perusteella myös Tammelan käräjät pidettiin yleensä siellä. Sagulinia ei Tammelassa oleskelunsa aikana koskaan merkitty rippikirjois- sa Mansikkaniemen asukkaaksi, mutta muuttaneiden luettelossa hänen kotipaikakseen on merkitty Mansikkaniemi (KA Tammelan seurakunnan arkisto I Bb: 1805–1819) ja se on myös hänen 23.7.1809 kuolleen tyttärensä Gustava Antonia Sofian kotipaikkana kuolleiden luettelossa (KA Tammelan seurakunnan arkisto I F: 1783–1816).

lisäksi hän vuokrasi Tammelan pappilaa edesmenneen kirkkoherra Mikael Avellanin perillisiltä.¹⁶ Nimismies kuulutti säännöllisesti kirkossa tarvitsewansa palkattua työvoimaa elonkorjuuseen tai ojankaivuuseen, ostavansa lehmiä ja lampaita tai myyvänsä ruisleipää ja papuja.¹⁷ Mainostaessaan keväällä 1809 siemenpapujaan hän totesi kuulutuksen lopuksi että ”minun papuni hyvys on illman puheta kyllä pitäjäsä tuttu”.¹⁸

Luonnekuvaa Carl Gustaf Sagulinista on vaikea muodostaa, sillä sen ainoana pohjamateriaalina ovat hänen virkakirjeensä ja kuulutuksensa. Ne piirtävät kuitenkin kuvan ahkerasta, kunnianhimoisesta ja ehkäpä hieman herraskaisesta nimismiehestä. Sagulin hoiti yhtä aikaa kahta nimismiespiiriä ja viljeli kahta maatilaa. Hän puuttui herkästi asioihin ja raportoi ahkerasti esimiehilleen. Hänellä oli siisti käsiala ja lennokas allekirjoitus, joka oli hiottu mahdollisimman näyttäväksi. Hän oli myös tietoinen kyvyistään eikä turhan vaatimaton, kuten yllä siteerattu papukuulutuskin osoittavat.

Kyyditykset

Sagulinin sodanaikaisessa työssä korostui kyyditysten järjestäminen, sillä hänen nimismiespiirinsä oli tärkeä liikennesolmu. Turun ja Hämeenlinnan välinen Hämeen härkätie kulki Someron ja Tammelan läpi, ja Someron kirkonkylässä siitä haarautui kaksi sivutietä, Hiidentie etelään Suurelle rantatielle ja Huovintie pohjoiseen Turun ja Pohjanmaan väliselle tielle.¹⁹ Alueen teiden ja siltojen kunto oli tärkeää kansalliselle logistiikalle ja korostui entisestään sota-aikana, kun maanteillä liikuteltiin suuria mies- ja tavaramääriä. Sagulin oli kiinnittänyt erityistä huomiota tiestön kuntoon nimismieskautensa alusta lähtien.²⁰

Sodan myötä pitäjien asukkaat saivat tuntea hyvien liikenneyhteyksien haittapuolet. Useita Ruotsin armeijan komppanioita marssi alueen halki jo loppuvuodesta 1807, kun

16 Kirkkoherra-vainajan perilliset saivat tavan mukaan pitää pappilaa hallussaan armovuoden ajan ja vuokrasivat sen kaikkine tuloineen Sagulinille. Lokakuussa 1807 Sagulin tiedotti seurakuntalaisille, että ”edesmenneen teologian tohtori, lääninrovasti ja kirkkoherra Avellanin herrojen perillisten suostumuksella” viimeisen vuosikolmanneksen parselit oli toimitettava hänelle. Nimismies Carl Gustaf Sagulinin kuulutus 17.10.1807. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:5.

17 Ks. esim. nimismies Carl Gustaf Sagulinin kuulutukset 15.5., 10.7. ja 7.8.1808. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:5.

18 Nimismies Carl Gustaf Sagulinin kuulutus 27.4.1809. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:6.

19 Viertola 1984: 42.

20 Tammelan seurakunnan kuulutusten joukossa on runsaasti Sagulinin jättämiä, teiden kunnossapitoon liittyviä tiedotuksia. Ks. esim. kuulutus 5.3.1806, jossa hän esittää yleisen valituksen pitäjän tiestön surkeasta kunnosta, sekä kuulutus 20.5.1807, jossa hän määrää yleisen maantie- ja siltatarkastuksen koko pitäjään. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:5.

Pommerin sodasta (1805–1807) kotiutetut suomalaiset joukot palasivat ruoduilleen.²¹ Tammelan ja Someron asukkaita oli siten rasitettu armeijan läpimarsseilla jo ennen kuin Suomen sodan sotavalmistelut ja joukkojen mobilisointi helmikuun alussa 1808 aloitettiin. Viimeiset ruotsalaiset sotilasosastot poistuivat kihlakunnasta 7. maaliskuuta, kaksi päivää sen jälkeen, kun armeija oli aloittanut vetäytymisensä pohjoiseen.²²

Talonpoikien oli huolehdittava sotilasosastojen tarvitseman muonan ja varusteiden kuljetuksista kyytivelvollisuutensa nojalla. Jokaisen talon oli vaadittaessa lähetettävä mies, hevonen ja kärryt kyytiä ajamaan. Määräykset tulivat ylhäältä ja kyytien käytännön organisointi jäi nimismiesten vastuulle. Rasitus oli kova ja nimismiehet kahden tulen välissä, kun toiselta puolen kruunu painosti heitä hoitamaan työnsä ja toiselta puolen talonpojat napisivat vaatimuksia vastaan.

Helmikuun lopussa Sagulin kirjoitti kruununvoudille: ”Jos minua vielä joskus onnistaisi niin että pääsisin esimiesasemaan, en koskaan olisi niin armoton, että vaatisin alaisiltani mahdottomia, kuten herra kruununvouti on minulta vaatinut.”²³ Turun ja Porin läänin laivamieskomppanian oli määrä marssia Viaporin linnoitukseen, ja nimismiehet oli määrätty hankkimaan tarpeeksi talonpoikia hevosineen kyydityksiä varten.²⁴ Sagulinin mukaan hänen nimismiespiirinsä kyytivelvolliset olivat parhaillaan ajamassa muonakuljetusta Tampereelle eivätkä luultavasti ehtisi kotiin maaliskuun 3. päivään mennessä, jolloin heidän oli määrä kyyditä laivamiehiä. Ja vaikka ehtisivätkin, olisi täysin kohtuutonta, että raskaan kyydin pakkassäässä ajaneet miehet ja hevoset lähetettäisiin saman tien ajamaan uutta.

Tavallisesti mitä moitteettominta ja alamaista virkakieltä käyttänyt Sagulin oli menettänyt hermonsä kunnolla.

Koko maailma tietää, että Urjalan ja Akaan pitäjiä asukkaat, joiden pitäisi huolehtia komissariaatin tarpeista yhtä lailla kuin meidänkin, istuvat kotonaan kuin pannukakut. Kuvitteleeko herra kruununvouti, ettei sitä minun piirissäni

21 Screen 2007: 391–393.

22 Ks. kruununvouti Reinhold Holmbergin tekemä, 30.4.1808 päivätty luettelo Sääksmäen alisen kihlakunnan alueella liikkuneista ruotsalaisista joukoista. *Requisition om ersättning för den af underskrefwen förstatne Kostnaden wid nedannämnde Durch-Marscher å Nedre Säkmsäki härads af Tavastehus Län*. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudion arkisto Da:8.

23 *Om jag någångång wore så lycklig, at jag blefve förman för folk, så skulle jag aldrig kunna woro så hård, at jag fordnade af dem omöijligheter, som her Krono Befallningsman gjordt med mig...* Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 27.2.1808. KA (Hämeenlinna) Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

24 Uudenmaan ja Hämeen lääninhallitus kruununvouti Reinhold Holmbergille 18.2.1808, sisältäen Turun ja Porin läänin laivamieskomppanian marssireitin Viaporiin ja toimintaohjeet. KA (Hämeenlinna) Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

huomata ja tiedetä, vai? Saammepa nähdä, miten herra kruununvouti aikoo tämän kyydin järjestää, sillä minä arvelen, että yksikään kyytivelvollinen ei ilmesty paikalle. Minun velvollisuuteni on totella määräyksiä, ja huomenna tullaan kaikissa kirkkoissa lukemaan minun lähettämäni kuulutus, jossa käsketään nyt Tampereella muonakuljetuksessa olevia ilmoittautumaan laivamiesten kyyditykseen marraskuun 3. päivänä kello kuusi illalla, mutta enempää minä en voi tehdä. Jos he tulevat paikalle, niin hyvä, mutta vaikka eivät tulisi, minä olen täyttänyt velvollisuuteni.²⁵

Kyyditys siirrettiin Kiskon ja Kiikalan talonpoikien vastuulle. Seuraavassa kirjeessään kruununvoudille Sagulin iloitsi asioiden saamasta käänteestä ja pyysi samalla juhlallisesti anteeksi edellistä kirjettään. ”Sen vuoksi toivon nöyrimmin, että herra kruununvouti ei suuttuisi edellisestä kirjeestäni, jossa saatoin olla työkeä herra kruununvoutia kohtaan [– –] Erehtyminen on inhimillistä mutta anteeksianto jumalallista. Antakaa anteeksi!”²⁶

Kun venäläiset valtasivat Etelä-Suomen, kyyditysrasitus ei poistunut vaan ainoastaan muutti muotoaan. Tammela ja Somerosta tuli Venäjän armeijan takamaata, josta kerättiin resursseja pohjoisempaan käytäviä sotia varten. Alueen merkitystä korosti Jokioisten kartano, yksi Suomen mahtavimmista suurtiloista, jonka omisti kenraalimajuri ja entinen Turun ja Porin läänin maaherra Ernst Gustaf von Willebrand. Hän hakeutui aktiivisesti venäläisten miehittäjien palvelukseen, organisoi sotakomissaarina heidän muonituksiaan ja kuljetuksiaan sekä myi heille oman kartanonsa tuotteita.²⁷

Esimerkkinä tästä prosessista toimikoon yksi kyyditys, jonka järjestelyihin liittyvä lähdemateriaali on säilynyt poikkeuksellisen hyvin. Toukokuun alussa sotakomissaari määräsi, että Jokioisten kartanosta oli siirrettävä suuri määrä heinää Helsinkiin. Matkan pituutta ei määritelty, mutta Jokioisista Helsinkiin on linnuntietä toistasataa kilometriä,

25 [H]ela världen wet at Urdiala och Ackas Sokn, tague under lika Rubrique som mitt District, i anseende å Commisarjatets förnödenheter, sitta som pankakor hemma. Tror herr Krono Befallningsman att almogen i mine Dikstrict icke inse och begrepa detta, ju? Dett försäkrar jag, och man skall så se, huru herr Krono Befallningsman tar sig ut med denne skjuts, jag menar, at ej någon skjutsande inställer sig. Jag känner skyldigheten at lyda, och i anledning af de hitkomne ordrene, har jag genom lysning som i morgon afkunnas i alla kyrkor Pålyst alle dem som nu äro i Tammerfors med Proviant, till Båtsmans skjuts den 3. Mars Kl. 6. om afton, mera kan jag intet göra, inställa de sig, så är dett bra, åtminståne har jag gjordt efter befallning. Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 27.2.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

26 Hvarföre jag ödmjukast anhåller, att herr Krono Bef:m ej för illa uptar, om jag uti mitt sista bref warit stötande emot herr Krono Bef:m [– –]Förlåta är gudomligt, fela är menskligt. Förlåt! Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 29.2.1808. KA (Hämeenlinna) Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

27 Haggrén 2007: 558–561.

ja tuon ajan maanteitä pitkin matkaa oli varmasti kaksin verroin. Maaherra välitti määräyksen nimismies Sagulinille, jonka huoleksi jäi käytännön logistiikka.

Sagulin kirjoitti kuulutuksen, joka luettiin Tammelan ja Someron kirkkoissa. Jokaisen kyytivelvollisen Tammelan emäseurakunnasta sekä Perttulan (Ypäjän), Jokioisten ja Humppilan kappeliseurakunnista oli ilmoitauduttava Jokioisten kartanossa tiistaina 10.5. kello kuusi aamulla. Someron emäseurakunnan, Somerniemen kappeliseurakunnan ja Ävikin lasitehtaan seurakunnan vuoro oli seuraavana päivänä samaan aikaan. Mukana tuli olla hyvä hevonen sekä heinän kuljettamiseen soveltuvat laidalliset kärretyt. Jokaiseen kuormaan oli lastattava kaksikymmentä leiviskää (n. 170 kg) heinää, ja kyytimies oli vastuussa siitä, että kuorma päätyi kokonaisuudessaan Helsinkiin. Kyytipalkkio maksettaisiin käteisellä Helsingissä kuorman toimittamisen yhteydessä. Sakoksi poisjäämisestä määrättiin kaksi riikintaaleria ja 16 runstykkiä – summa, joka vastasi kruunun pikkuvirkamiehen kuukauden palkkaa.²⁸

Reagointi- ja valmistautumisaikaa ei ollut paljon. Maaherran määräys on päivätty tiistaina 3.5. ja nimismiehen kuulutus torstaina 5.5. Kuulutus luettiin kirkkoissa sunnuntaina 8.5. eli ensimmäisen kyyditysvuoron talonpojilla oli alle kaksi vuorokautta aikaa valmistautua, ennen kuin heidän oli ilmoitauduttava Jokioisten kartanossa tiistaiaamuna 10.5. Lisäksi, kuten Sagulin myöhemmissä kirjeissään mainitsi, oli pahin kelirikko aika, vaikka elettiinkin jo toukokuun alkua. Kevät 1808 oli hyvin kylmä, ja meri oli jäässä vielä vappuna, kuten Viaporin puolustajat saivat karvaasti huomata.

Sagulinin laatiman luettelon mukaan ajossa oli mukana 99 hevosta 94:stä eri talosta.²⁹ Kyyditys ilmeisesti onnistui, mutta kyytipalkkion suuruus aiheutti pitkällistä närää. Kesäkuun puolivälissä Sagulin kirjoitti kruununvoudille, että Tammelan ja Someron talonpoikien keskuudessa kyti suoranainen kapinamieliala, koska heidät oli pahimpaan kelirikko aikaan pakotettu tekemään raskas heinäkuljetus, ja korvaukseksi he olivat saaneet vain yhden riikintaalerin mieheen. ”Rahvas on tavallisestikin niin pahansisuista, että kruununvirkamiehillä on hankaluuksia tulla sen kanssa toimeen, ja tällaisena aikana tehokas viranhoito käy suorastaan mahdottomaksi.”³⁰

28 Nimismies Carl Gustaf Sagulinin kuulutus 5.5.1808. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:5. Lääninhallituksen vakinaisille kirjureille ja kanslisteille maksettiin Suomen sodan aikoihin 33 riikintaaleria vuodessa, ks. Granqvist 2025, *passim*.

29 Ks. esim. luettelo 10. ja 11.5.1808 Jokioisten kartanosta tehdyistä heinäkuljetuksista, annettu kuulutuksena Tammelan kirkossa luettavaksi 25.5.1808. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:5.

30 *Det är swårt för en Krono Betjent bland allmoge som annars nog af elacka Menniskor är för willad at samman lefwa, och at kunna wara werksam med utöfnngen i dessa tiden är anbefald.* Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 17.6.1808. KA (Hämeenlinna) Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

Uskollisuudenvalan vannominen

Toukokuussa 1808 valloitetujen alueiden asukkaat määrättiin vannomaan uskollisuudenvala Venäjän keisarille. Suurimmissa kaupungeissa ensimmäiset valat vannottiin 21. ja 22. toukokuuta. Maaseudulla valatilaisuuksia järjestettiin sunnuntaisin jumalanpalvelusten yhteydessä, koska ne olivat ainoa tapahtuma joka kokosi hajallaan asuvat pitäjäläiset yhteen.³¹

Valan vannominen oli ensimmäinen tilanne, jossa ihmiset joutuivat aktiivisesti muodostamaan kantansa venäläismiehitykseen. Protestit olivat yleisiä, ja monilla paikkakunnilla ihmiset jäivät kotiin valapäivänä tai marssivat mielenosoituksellisesti ulos kirkosta kun valanvannonta aloitettiin. Nämä tapaukset keskittyivät kuitenkin Pohjanmaalle ja Savoan, missä aktiivinen sotarintama oli lähellä ja olot siksi levottomampia.³² Yksi eteläisen Suomen harvoja huomiota herättäneitä protesteja tapahtui Tammelassa.

Sunnuntaina 29. toukokuuta uskollisuudenvala vannottiin nimismies Sagulinin virkapiiriin kuuluneissa kirkkoissa eli Tammelan ja Someron kirkkoissa sekä Jokioisten, Humpilan ja Perttulan (Ypäjän) kappelikirkkoissa. Someron siltavouti Anders Forström kirjoitti asiasta tuoreeltaan raportin ja totesi, että kappelikirkkoissa rahvas oli valinnut keskuudestaan edustajat vannomaan valan. Someron ja Tammelan emäkirkkoissa näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut ”vaikka kruununvirkamiehet olivat toki vannoneet valan”.³³ Forströmin raportissa ei kerrottu, että Tammelan tilaisuus oli keskeytetty kirkkoherransijainen Nils Berghällin protestoinnin vuoksi. Tieto kuitenkin vuoti korkeille viranomaisille nopeasti.

Tammelan kirkkoherra oli kuollut juuri ennen sotaa, ja seurakuntaa hoitivat siksi kappalainen ja kirkkoherranapulainen. Kappalainen Nils Berghäll oli pitkän uran tehnyt kuusikymmenvuotias pappismies. Hän oli palvellut Tammelassa melkein kaksi vuosikymmentä ja järjestänyt pappispoikansa Nils Israel Berghällin Jokioisten tehtaansaarnaajaksi samaan pitäjään. Kirkkoherranapulainen Daniel Ekvall taas oli 27-vuotias nuori pappi ensimmäisessä työpaikassaan.³⁴ Ekvall kirjoitti myöhemmällä iällään muistelmat, jotka tarjoavat meille ainoan virallisia kirjeitä ja kuulutuksia intiimimmän kurkistusaukon Suomen sodan aikaiseen Tammelaan.³⁵

31 Bonsdorff 1929: 315–324; Osmonsalo 1947: 161–168; Hårdstedt 2007: 251–254.

32 Bonsdorff 1929: 339–360; Osmonsalo 1947: *passim*; Hårdstedt 2007: 252–253.

33 Siltavouti Anders Forström kruununvouti Reinhold Holmbergille 1.6.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

34 Kotivuori 2005: nro:t 8484 (Nils Berghäll), 10810 (Nils Israel Berghäll) ja 11685 (Daniel Ekvall).

35 Eric Anthoni esitteli vuonna 1930 Ekvallin muistelmäkäsikirjoituksen *Historisk Tidskrift för Finlandissa*. Anthonin mukaan sen otsikko on *Ödets labyrint. En Finsk Medborgares lefnads beskrifning* ja se on laadittu Ekvallin toimiessa Karjalohjan kirkkoherrana eli vuosien 1828 ja 1835 välillä. Käsikirjoituksen ilmoitetaan olevan professori Gabriel Nikanderin hallussa. Sen myöhemmästä olinpaikasta ei ole tietoa, eikä yksikään muu tutkija ole tiettävästi käyttänyt sitä, joten kaikki tässä esitetyt tiedot pohjautuvat Anthonin artikkeliin (Anthoni 1930). Myös Esko Aaltonen on kirjoittanut Ekvallista artikkelin, mutta täysin Anthonin artikkelin tietojen pohjalta (Aaltonen 1931).

Tammelan harmaakivikirkko piirrettynä J. W. Hirsijärven kertomuksen mukaan vuonna 1893. Piirros: Jaakko Lehtiö. Museovirasto.

Kappalainen Berghäll luki keisarillisen määräyksen uskollisuudenvalojen vannomisesta Tammelan kirkossa sunnuntaina 29. toukokuuta. Kun valojen vannomisen piti julistuksen jälkeen alkaa, Berghäll käveli kuitenkin protestiksi ulos kirkosta. Monet seurakuntalaiset seurasivat pappinsa esimerkkiä ja tilaisuus oli keskeytettävä.³⁶ Kenraali Buxhoevden määräsi Berghällin vangittavaksi ja Turun hovioikeutta järjestämään ylimääräisen kihlakunnanoikeuden istunnon tapauksen käsittelyä varten.³⁷

Kaksi päivää ennen kuin kenraalikuvernööri oli antanut pidätysmääräyksensä, 27. kesäkuuta, Nils Berghäll ja hänen pappispoikansa Nils Israel Berghäll vanhoivat uskollisuudenvalan yksityisesti Tammelan kirkkoherranapulaiselle Daniel Ekvallille. Tämä ei kuitenkaan auttanut hänen asiaansa, oikeastaan päinvastoin. Kun Tammelan kärjäkunnan ylimääräinen istunto pidettiin Hämeenlinnassa 18. elokuuta, syyttäjänä

36 Lyhyt kuvaus toukokuun 29. päivän tapahtumista toistuu lähes sanasta sanaan samanlaisena eri viranomaisten kirjeessä. Ks. esim. Turun tuomiokapituli lääninrovasti Zachris Cygnaeukselle 28.7.1808. KA Tammelan rovastikunnan arkisto Ea:1.

37 Kenraali Buxhoevden maaherra Johan Henrik Munckille 29.6.1808 sekä maaherra Johan Henrik Munckille ja Turun hovioikeudelle 16.7.1808. *Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa I*, 192–193.

toiminut nimismies Sagulin syytti Berghälliä sekä valatilaisuuden sabotoinnista että valan vannomisesta laittomin muodoin.³⁸

Tammelan kirkon tapauksella oli luonnollisesti silminnäkijöinä puoli pitäjää. Laittomalle valanvannonalle ei sen sijaan ollut kuin yksi todistaja, kirkkoherranapulainen Daniel Ekvall, joka oli tehnyt asiasta kirjallisen todistajanlausunnon. Se kuuluu kokonaisuudessaan näin:

27. päivä kesäkuuta, kun pidin rippikoululaisten kuulustelua Tammelan kirkossa, tuli sinne varapastori Berghäll ja käski minua vannottamaan hänellä ja hänen pojallaan uskollisuudenvalan. Minä, joka olin vannonut valan Hänen Majesteetilleen Venäjän Keisarille säännönmukaisessa järjestyksessä, ihmettelin tätä kiirettä ja sanoin etten pitänyt moista salakähmäisyyttä tarpeellisena, ja että varapastori Berghällin tulisi koko pitäjän ylimpänä esikuvana näyttää esimerkkiä tavalliselle kansalle ja vannota vala sunnuntaikirkossa yhdessä sen kanssa; mutta herra varapastori määräsi minut vannottamaan valan hänellä ja hänen pojallaan, ja torjui vaatimukseni hankkia paikalle kruunun virkamies tai muita todistajia, luvaten vastata kaikista mahdollisista seurauksista, ja kielsi lukkaria päästämästä kirkkoon muita ihmisiä, ei edes suurta joukkoa rippikoululaisia jotka seisoskelivat kirkon pihalla ja joiden oli määrä tulla sisään kello kaksitoista jotta kuulustelisin heitä kristinopista; sen vuoksi, ja koska varapastori Berghäll minua esimiehen asemassa käski, en voinut kieltäytyä valan vannottamisesta, minkä varapastori Berghäll poikineen teki virallisen valakaavan mukaan.³⁹

38 Tammelan kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirja 18.8.1808. KA Sääksmäen alisen tuomiokunnan arkisto Cc:4.

39 *Den 27. sistledne Junii då jag efter befallning i Tammela Moder Kyrka skriftebarnen afhöorde, instälte sig derstädes vice Pastoren Nils Berghäll och befalte mig att af sig och sin son taga förenämde Tro och Huldhets ed; jag såsom i behörig ordning edswuren under Hans Kejsersliga Ryska Majestät tog detta hast wark i öfwerwägande och ansåg detta swaggeri af att så dyrt åndamål, icke wara behörigt, utan att denna dyra ed af vice Pastoren Berghäll, såsom en hel stor Sockens lärare hade borde ianseende till den werkan sådant han å mening[?] ste högtideligare å en Söndag inför meningheten, men vice Pastoren befalte mig offentligten, med förkastade af min erhindran att åtminstone härwid tillstädes hafva en Krono Betient eller andra wittnen ertaga eden af sig och sin son, och lofwade derwid swara följderna samt gaf klockaren befallning att icke i kyrkan inslägga, någon menniska, icke en gång en hel hop skrifte barn som stodo på kyrkowallen och skulle efter slutad middagstimma i kyrkan ingå för att af mig i deras Christendom hörde blifwa; fördenskull och i stöd af denna befallning som vice Pastoren Berghäll såsom min förman, mig gaf, kunde jag icke underlåta att Eden taga, hwarföre allt så jag efter wanligt formulaire densamma förestafwade och vice Pastor Berghällmed des Son gingo eden. Tammelan kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirja 18.8.1808. KA Sääksmäen alisen tuomiokunnan arkisto Cc:4.*

Muistelmissaan Ekvall kertoo, että nimismies Sagulin kirjoitti tämän lausunnon hänen puolestaan ja painosti hänet allekirjoittamaan sen. Nimismiehen mukaan Ekvall joutuisi rangaistukseksi rikoksestaan Siperiaan yhdessä Berghällin kanssa ellei tekisi yhteistyötä. Pelko ”Siperiaan joutumisesta” oli yleinen Suomen sodan aikana, ja Sagulin kykeni hyödyntämään sitä Ekvallia painostaessaan.⁴⁰ Lausunto sinänsä oli Ekvallin mukaan paikansapitävä, vaikkakin ”mahdollisimman kovilla sanamuodoilla” kirjoitettu.

Juttu siirtyi hovioikeuteen tuomion julistamista varten. Ekvall kertoo muistelmissaan, miten hän rauhoituttuaan ymmärsi että ”meidän lakiemme nojalla ketään ei lähetetä Siperiaan”, ja lähetti hovioikeudelle kirjeen, jossa korjasi joitakin kohtia todistajanlausunnostaan. Tämän jälkeen nimismies Sagulin kävi toistuvasti Ekvallin luona ja ”valitti kurjaa kohtaloaan ja syvää onnettomuuttaan, joka asetti vaakalaudalle hänen kunniansa ja hänen virkansa”. Lopulta Ekvall antoi jälleen kerran puhua itsensä ympäri ja mitätöi hovioikeudelle lähettämänsä korjaukset.⁴¹

Hovioikeus määräsi marraskuun alussa Berghällin vapautettavaksi ja palautti hänet virkaansa.⁴² Kappalainen katsoi kuitenkin paikkakunnanvaihdoksen aiheelliseksi, sillä lähes välittömästi päätöksen jälkeen hän piti vaalisäärin naapuripitäjä Lopen kirkkoherranvaalissa. Berghäll tuli valituksi ja vietti loppu-uransa Lopen kirkkoherrana. Myös Ekvall lähti Tammelasta armovuodensaarnaajaksi Ahvenanmaalle sodan ollessa vielä kesken.⁴³

Kun tapaus Berghälliä puitiin oikeudessa, valanvannonta jatkui. 10. elokuuta Sagulin lähetti eteenpäin täydelliset luettelot uskollisuudenvalan vannoneista henkilöistä Tammelan ja Someron pitäjissä ja niiden kappeleissa. Tuolloin oli luetteloiden perusteella päästy tyydyttävään kattavuuteen: listalla ovat liki kaikki talonmestajat ja torpparit sekä muut itsenäisten ruokakuntien päämiehet kuten käsityöläiset, ja joistakin taloista jopa koko väki renkejä myöten.⁴⁴

40 Vrt. esim. Porvoon lukion rehtori Pehr Johan Alopaeus, joka Suomen sodan aikaisissa muistiinpanoissaan toteaa, ettei tiedä kenenkään kieltäytyneen uskollisuudenvalasta koska ”pelkäsimme kaikki Siperiaa”. Tarkiainen 2009: 119.

41 Anthoni 1930: 122.

42 Hovioikeus määräsi 7.11. Berghällin vapautettavaksi, ks. Turun hovioikeus maaherra Johan Henrik Munckille 7.11.1808. KA Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto Ea:181. 15.11. Berghäll kirjoitti lääninrovastille, että hovioikeus oli vapauttanut hänet ja antanut hänelle luvan jatkaa kaikkia pappistoimiaan. Kappalainen Nils Berghäll lääninrovasti Zachris Cygnaeukselle 15.11.1808. KA Tammelan rovastikunnan arkisto Ea:3. En ole kyennyt löytämään virallista hovioikeuden päätöstä, joka sisältäisi Berghällin syyteistä vapauttamisen perusteet. Turun hovioikeuden arkisto tuhoutui Turun palossa 1827, ja Berghällin juttua käsittelevien asiakirjojen niteestä Uudenmaan ja Hämeen lääninhallituksen arkistossa vaikuttaa olevan loppuosa kadoksissa.

43 Ojanen 1990: 170; Kotivuori 2005: nro:t 8484 (Nils Berghäll) ja 11685 (Daniel Ekvall).

44 Nämä kaksi 10.8.1808 päivättyä luetteloa ovat Ala-Sääksmäen kruununvoudin saapuneiden kirjeiden joukossa. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:17.

Syyskuussa Someron entinen nimismies Abraham Magnus Söderberg⁴⁵ määrättiin pidätettäväksi ja lähetettäväksi Turkuun, koska tämä oli kieltäytynyt vannomasta uskollisuudenvalaa. Monet korkeat virkamiehet eri puolella Suomea joutuivat vastaavan käsittelyn kohteeksi, sillä venäläinen miehityshallinto halusi tehdä heistä varoittavia esimerkkejä ja siten pelotella kansalaisia valantekoon.⁴⁶ Söderberg valikoitui yhdeksi heistä, vaikka hän ei enää ollutkaan kruununmies vaan yksityishenkilö. Ehkä häntä pidettiin edelleen paikallisena auktoriteettina – tai sitten venäläiset katsoivat, että Someron-Tammelan seutu tarvitsi ylimääräistä kurinpitoa tapaus Berghällin takia.

Hieman ennen Söderbergin pidätysmääräyksen saapumista Sagulin oli pyytänyt kruununvoudilta vapautusta Someron nimismiehen tehtävistä, koska ”nämä onnettomat ajat ovat kruununpalvelijoille varsin raskaita ja luultavasti ovat muuttumassa vain raskaammiksi”⁴⁷ eikä hänen aikansa enää riittänyt kahden nimismiespiirin asioihin. Tilalle hän ehdotti jahtivouti Mats Lindestedtiä, joka oli osoittanut kyvykkyytensä apulaisnimismiehenä. Maaherra suostui ehdotukseen ja vapautti 10. lokakuuta Sagulinin Someron nimismiehen tehtävistä.⁴⁸ Lindestedt oli ilmeisesti toiminut aiemmin Ävikin lasitehtaan palveluksessa, sillä hän esitti mainetodistuksen, jonka oli kirjoittanut lasitehtaan patruuna Robert Gustaf Blåfield.⁴⁹

Kuukautta myöhemmin, 24. marraskuuta, Sagulin kuitenkin raportoi kruununvoudille, että Lindestedt oli kadonnut kaksi viikkoa aiemmin jäljettämiin ”vieden samalla

45 Someron historiassa väitetään, että Carl Gustaf Söderberg olisi toiminut Someron nimismiehenä 1795–1808 ja joutunut pidätetyksi Suomen sodan aikana; Koskimies 1949: 332. Tässä on kuitenkin yhdistetty virheellisesti kaksi henkilöä, sillä Suomen sodan aikainen Someron nimismies oli Carl Gustafin veli Abraham Magnus Söderberg. Matti Wallan virkamiesmatrikkelin mukaan Carl Gustaf Söderberg lähti Somerolta 1801 ja Abraham Magnus Söderberg tuli sinne 1803. Koska asiakirjoissa puhutaan yleensä vain ”nimismies Söderbergistä” ja etunimiä käytetään harvoin, tämänkaltaisen virheen syntyminen on ymmärrettävää.

46 Kuuluisimmat esimerkit ovat vaasalainen kauppias Abraham Falander ja Vaasan hovioikeuden kanneviskaali Anders Johan Bergvald. Heidät tuomittiin kuolemaan, mutta tuomio muutettiin karkotukseksi Ruotsiin. Vaasa oli kesällä 1808 miehitetyn Suomen pahin ongelma- ja kapinapesäke ja tuomioiden kovuus heijasteli tätä. Uskollisuudenvalan boikotoinnista ja rangaistustoimenpiteistä ks. esim. Hårdstedt 2007: 251–254.

47 *[G]öromålen uti desse orolige tider för Krono Betjeningen mycket tiutnigit, och blifva torde hända i en främtd mera tyngre...* Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 15.9.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:17.

48 Maaherra Johan Henrik Munckin kuulutus Mats Lindestedtin nimittämisestä Someron nimismieheksi Carl Gustaf Sagulinin tilalle 5.10.1808. KA Someron seurakunnan arkisto II:Ef.

49 Robert Gustaf Blåfieldin mainetodistus Mats Lindestedtille 11.8.1808, liitteenä kruununvouti Reinhold Holmbergin kirjeessä maaherra Johan Henrik Munckille 6.10.1808. KA Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto Ea:182a1.

mukanaan eräitä ulosmittaamiaan, mutta onneksi vähäpätöisiä kruunun saatavia”.⁵⁰ Someron nimismiehen tehtävät kaatuivat taas ylityöllistetyin Sagulinin harteille. Maaherra määräsi häntä ottamaan hoitoonsa Someron nimismiespiirin ja hoitamaan Söderbergin pidättämisen.⁵¹ Joulukuun alussa kruununvouti raportoi maaherralle, että Sagulin oli lähettänyt Söderbergin Turun lääninhallitukseen.⁵² Asiasta ei noussut Berghällin tapauksen kaltaista oikeusjuttua, vaan Söderberg vannoi valan vähin äänin Turussa ja pääsi sen jälkeen vapaalle jalalle.⁵³

Lindestedin katoamisen yksityiskohdat jäivät hämärän peittoon. Poistuiko hän paikakunnalta, koska ei halunnut pidättää sen edellistä nimismiestä – joko periaatteellisista syistä tai pelosta joutua rahvaan vihan kohteeksi? Vai oliko kyseessä klassinen ”pakene rahojen kanssa” -tyylinen kavallus?

Vastarinta

Viaporin ja Svartholman linnoitusten antauduttua niiden upseeristo passitettiin vankeuteen, mutta rivisotilaat päästettiin vapaasti lähtemään. Ne ruotusotilaat, jotka oli sodan syttyessä komennettu linnoituksiin, saattoivat palata kotitorpilleen. Vakinaiset linnoitusjoukot koostuivat kuitenkin värvätyistä sotilaista, jotka asuivat pysyvästi linnoituksissa. Monilla ei ollut kotia niiden ulkopuolella.⁵⁴

Venäläisille viranomaisille alkoi kesän 1808 aikana valjeta, että tuhannet työttömät ja kodittomat sotilaat olivat sekä sosiaalinen ongelma että potentiaalinen kapinariski. Papit ja virkamiehet velvoitettiin raportoimaan kaikista entisistä Ruotsin armeijan sotilaista, joilla ei ollut torppaa eikä työtä, jotta heidät voitiin lähettää Hämeenlinnaan rakennustöihin.⁵⁵

50 [N]ågre, till all lycka obetydeliga privata uppbörder, dock utmättningsvis [– –]. Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 24.11.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:17.

51 Maaherra Johan Henrik Munckin kuulutus Carl Gustaf Sagulinin palaamisesta Someron nimismiehen viran hoitajaksi 5.12.1808. KA Someron seurakunnan arkisto II:Ef.

52 Kruununvouti Reinhold Holmberg maaherra Johan Henrik Munckille 11.11.1808. KA Uudenmaan ja Hämeen lääninhallituksen arkisto, kanslia Ea:181a.

53 Turun ja Porin läänin maaherra Knut von Troil kenraali Buxhoevedenille 10.12.1808. *Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa II*, 419.

54 Tässä tutkimuksessa ei ole käytetty Kansallisarkistossa säilytettävää Keisarillisen komitean arkistoa (1808). Komitean tehtävänä oli tutkia venäläisen sotaväen ja Suomen siviiliväestön välisiä selkkauksia, ja se sisältää luultavasti lisätietoa kaikista mainituista tapauksista. Koska artikkelin fokuksena on kuitenkin Sagulinin toiminta ja sen motiivit, olen rajoittanut tarkastelun hänen omiin kirjeisiinsä ja raportteihinsa.

55 Tammelan kirkkoherranapulaisen Daniel Ekvallin kuulutus 22.7.1808. KA Tammelan seurakunnan arkisto II Ed1:5.

Ruotsalaisen byrokratian pikkutarkkuuteen tottunutta virkamiestä venäläisten käskyn suurpiirteisyys ärsytti. Sagulin kirjoitti kruununvoudille heinäkuun alussa:

Minulle on lähetetty useita korkea-arvoisia kuulutuksia ja määräyksiä, joissa minua käsketään passittamaan kaikki sellaiset linnoituksista kotiutetut sotilaat, jotka ovat syyllistyneet rötöksiin ja joilla ei ole laillista suojaa, pikaisesti lähimmän keisarillisen sotilaskomentajan luo. Mitä tämä pikaisesti passittaminen käytännössä tarkoittaa? miten heidät on lähetettävä, jalkaisin vai vankikuljetuksella? miten heitä estetään karkaamasta matkalla? ja saako heidät sellaisissa tapauksissa sitoa köydellä tai lyödä rautoihin? Näihin kysymyksiin pyydän nöyrimmin saada lisätietoja, ja samalla ilmoitan, että kaikki asiaankuuluvat sotilaat on koottu 4. päivään mennessä Tammelassa ja 6. päivään mennessä Somerolla...⁵⁶

Sagulin lähetti Hämeenlinnaan viisi sotilasta, Johan Bohmin, Simon Grönin, Thomas Stötin, Johan Wikmanin ja Johan Åströmin. Stöt oli Adlercreutzin rykmentistä, muut Viaporin ja Svartholman linnoitusjoukoista.⁵⁷ Enempää hänen piiristään ei ilmeisesti löytynyt. Kirjeessään kruununvoudille heinäkuun puolivälissä Sagulin joutui selittelemään, ettei lähetettäviä sotilaita kerta kaikkiaan ollut enempää, etenkin kun oli kesä ja mahdolliset vaeltelevat sotilaat saattoivat elää metsissä näyttäytymättä lainkaan ihmisille.⁵⁸

Venäläisten pelot eivät olleet turhia. Elokuun alussa kaksi venäläistä kasakkaa tapettiin Someron naapuripitäjässä Kiikalassa, kun he olivat kuljettamassa vankeja Turkuun. Tapauksesta etsintäkuulutettiin kymmenpäinen sissijoukko, johon kuului talonpoikien poikia ja renkejä sekä Adlercreutzin rykmentin sotilaat Gevär ja Ek. Viimeksimainitut olivat somerolaisia, joten Someron kirkon saarnastuolista kehoitettiin seurakuntalaisia ilmoittamaan kaikista havainnoista. Nimismies Sagulin kirjoitti maaherran lähettämän virallisen etsintäkuulutuksen perään omat sanansa:

56 *Efter flere tilkomme höga Lysningar och värkställighet ordrag, skola alla sådane ifrån Fästningarne hemförlovad soldater som göra illa, och ej hafva sitt Laga närings fång, i hop samlats och afsändats till närmaste Kejserlige Militari Chef; hvad förstås med denne i hop samling?, huru skola all sedan afsändes, til fots eller med fång skjuts?, hvilkas skall dem alla bevaka at de ej rymma under vägen?, och få de i slikt fall bastas, gripas och Bindas med tåg eller jern? Uti desse delar anholder jag ödmjukast om uplysning, jemte det jag får Raportera at dylika Soldater äro hoplyst till den 4. i Tammela, och til den 6. i Somero... Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 2.7.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.*

57 Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 16. ja 18.7.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

58 Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 18.7.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:16.

Minä tahdon myös Kovasti varotta yhtestä Kansa, että näitä Kiinni otta, ja Fangi-vartian tygö viedä, sillä muistakot jokainen sitä kova edesvastausta, kuin näitten hysäyhestä seura – älkät syttäkö minua, sillä minä olen Kova pällekandaja, virkani puolesta; te taidatte pitää tämän kiinnjoton vähemmästä painosta, mutta muistakat, että se jollen vielä kovaxi tule.⁵⁹

Kaksi viikkoa myöhemmin Sagulin raportoi maaherralle, että hänen tutkimustensa mukaan Gevär ja Ek oli nähty Somerolla viimeksi elokuun lopussa. Heidän huhuttiin lähteneen pohjoiseen liittyäkseen Ruotsin armeijaan.⁶⁰ Vielä syyskuussa hän lähetti Hämeenlinnan kruununvankilaan vielä sotilas Mikael Höökin, joka oli ryöstänyt väkivaltaisesti lautamies Johan Orren. Kirjeessään maaherralle hän kirjoitti, että Höök oli ”kavala ja altis karkaamaan” ja siksi pidettävä tiukasti vartioituna.⁶¹ Tuolloin Tammelan ja Someron seudulle oli kuitenkin jo saapunut uudenlaisia levottomuudenaiheita.

Ruotsin armeija teki kesän 1808 aikana useita maihinnousuyrityksiä Suomen lounaisrannikolle. Se uskoi, että onnistunut maihinnousu innostaisi eteläisen Suomen siviiliväestön kapinaan venäläisiä vastaan. Lippumies Gustaf Adolf Ljunberg, joka kuninkaan määräyksestä liikkui Turun seudulla organisoimassa kapinahankkeita, vakuutti voivansa nostattaa kymmenentuhatta talonpoikaa aseisiin. Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut: yksikään maihinnousuyritys ei onnistunut, ja kansan keskuudessa syntyi vain pieniä paikallisia levottomuuksia, jotka venäläiset kykenivät varsin helposti tukahduttamaan.⁶²

Yksi liikehdinnän etäpesäkkeistä oli Lounais-Hämeessä asti.⁶³ Lokakuun puolivälissä tammelalainen räätäli Israel Holmberg kohtasi tuntemattoman miehen. Tämä esitteli Ruotsin kuninkaan lentolehtistä, jossa suomalaisia kehoitettiin nousemaan kapinaan, ja kertoi että erääseen syrjäiseen paikkaan Loimaan pitäjässä oli kokoontumassa miehiä. Värväri oli kuitenkin valinnut huonoimman mahdollisen uhrin, sillä Holmberg oli nimismies Sagulinin luottomies, joka oli juuri valittu tämän suosituksesta Tammelan jativoudiksi aiemmin mainitun Mats Lindestedin tilalle.⁶⁴ Tuore vouti meni välittömästi kertomaan asiasta nimismiehelle.

59 Maaherra Johan Henrik Munckin 5.9.1808 antama etsintäkuulutus nimismies Carl Gustaf Sagulinin 11.9.1808 kirjoittamalla täydennyksellä. KA Someron seurakunnan arkisto II:Ef.

60 Nimismies Carl Gustaf Sagulin maaherra Johan Henrik Munckille 24.9.1808. KA Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto Ea:182a1.

61 Nimismies Carl Gustaf Sagulin maaherra Johan Henrik Munckille 11.11.1808. KA Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto Ea:182a1.

62 Persson 1988: 214–235; Lappalainen ym. 2008: 176–189.

63 Loimaan kansannousuyritystä ovat tutkineet sekä L. G. von Bonsdorff että Sylvi Möller. Seuraava kuvaus perustuu, ellei toisin mainita, heidän selvityksiinsä aiheesta: Bonsdorff 1934: 1–21 ja Möller 1939: 417–435.

64 Nimismies Carl Gustaf Sagulin kruununvouti Reinhold Holmbergille 15.9.1808. KA Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Ea:17.

Sagulin, joka ilmeisesti totesi normaalien virkateiden olevan liian hitaita, kirjoitti kirjeen suoraan kenraali Buxhoevdenille Turkuun. Kirjeessä hän kertoo yrittäneensä löytää Holmbergin mainitsemaa miestä, jonka hän arvelee olleen valepukuinen ruotsalainen upseeri, mutta tämä oli jo kadonnut Urjalan ja Punkalaitumen suuntaan. Kyseinen henkilö oli yllittänyt tammelalaisia kokoontumaan lokakuun 15. ja 16. päivänä Virtsanojan kankaalle Loimijoelle, ”suureen asumattomaan metsään jonka tunnen hyvin”. Kapinallisten suunnitelmana oli ensin murhata

Kirjesinettiin pistettyä sulkaa käytettiin kii-reellisen viranomaispostin merkinä. Suomen sodan aikana näitä sulkakirjeitä liikkui taajaan. Kuvan sulka on Sääksmäen alisen kihlakunnan kruunuvoudin Reinhold Holmbergin kirjeestä Someron kirkkoherralle. Kansallisarkisto (Hämeenlinna). Someron seurakunnan arkisto II: Ef.

Oripään kylän kestikievarin postiljoonit ja sitten marssia Uuteenkaupunkiin, matkalla rikkoen siltoja ja häiriten venäläisiä kuljetuksia.

Näin kertovat kuulemani huhut, ja on ollut työn takana saada selville näinkin paljon, sillä keisarin valtaa vastaan tähdätyillä salahankkeilla on paljon kannattajia, ja nämä tiedot olen saanut niiltä muutamilta ihmisiltä, jotka ovat minulle uskollisia. [– –] Lopuksi pyydän mitä kunnioittavimmalla alamaisuudella, ettei tätä kirjettä näytettäisi kenellekään, sillä jos kapinoitsijoiden suunnitelmat saadaan estetyiksi ja joitakin heistä vangitaan ja rangaistaan, he tai heidän liittolaisensa tulevat kostaamaan sen minun hengelläni.⁶⁵

Venäläiset olivat jo pitkään aavistaneet, että seudulla oli tekeillä jotain kapinallista. Vasta Sagulinin kirje antoi heille

kuitenkin kunnollisen selon asiasta. Lokakuun 15. päivä Buxhoevdenin lähettämä venäläinen sotaväki yllätti miesjoukon, joka oli kokoontunut Sagulinin kirjeessä mainitulle

65 *Sådant är rycktet efter hvad jag kunnat utforska, och svårt har jag haft få veta så mycket, ty alla bära för stamplingar emot Kejsarliga väldet för mig mycken respect, jag har dock bedragit dem genom några deras vänner, som varit mig förtrolige. [– –] Yttrest anhallar jag ito djupaste underdånödmjukhet, at denne skrift ocke måtte blifva sedd af någon, ty i detta fall de uproriskes resa blir förhindrad och några af dem arresterade och bestraffade, så är mitt lif i sådant fall det första, som tages af dem eller deras anhang. Nimismies Carl Gustaf Sagulin kenraali Buxhoevdenille 13.10.1808. Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa II: 536–538.*

kokoontumispaikalle. Arviot joukon lukumäärästä vaihtelivat 300 ja 600 miehen välillä, ja heillä oli mukanaan kirveitä ja seipäitä sekä muutamia harvoja ampuma-aseita. Syn-tyi kahakka ja laukaustenvaihto, ja parikymmentä miestä jäi vangiksi, loput pakenivat metsiin.

Nimismiehestä kartanonherraksi

Nimismies Sagulin huolehti siitä, että hänellä olisi edessään nouseva virkaura uudessa venäläisessä Suomessa. Elokuussa 1808 hän pyysi esimiestään, kruununvouti Holmbergia kirjoittamaan hänestä mainetodistuksen kenraali Buxhoevdenille ”tulevia viranhakuja varten”. Holmberg suostui pyyntöön ja kirjoitti että Sagulin oli ”hoitanut kaikkia virka-tehtäviään koskien poliisitointa, taloudenhoitoa, huutokauppoja ja virkakirjeenvaihtoa mitä suurimmalla huolella” ja suosittelee tätä korkeampiin tehtäviin.⁶⁶

Loppuvuodesta 1810 Urjalan ja Akaan nimismies Erik Johan Blomster erosi viras-taan ja Sagulin siirtyi hänen tilalleen. Seuraajakseen Tammelan nimismiehenä hän eh-dotti Jokioisten ruukin kirjanpitäjää Carl Forsbergiä, jonka maaherra nimitti hänen suo-situksestaan virkaan.⁶⁷ Kruununvouti Holmberg kirjoitti työtodistuksen Sagulinille, joka oli hoitanut Tammelan nimismiehen virkaa kolme vuotta ja Someron nimismiehen teh-täviä kaksi vuotta. Todistuksessa sanottiin Sagulinin hoitaneen virkatehtävänsä moit-teettomasti ja mainittiin erikseen kyydityksistä ja niistä maksetuista korvauksista huo-lehtiminen sodan aikana.⁶⁸

Sagulinin viranhoito Urjalassa ei kestänyt kauaa. Toukokuussa 1811 hän osti Lång-sjön eli Pitkäjärven kartanon Somerolla sen edellisen omistajan Robert Gustaf Bläfiel-din konkurssipesän huutokaupasta.⁶⁹ Varhaismodernissa yhteiskunnassa maan omista-minen oli kaiken yhteiskunnallisen statuksen kulmakivi, ja maanomistajaksi pääsemi-nen oli vaatimattomista lähtökohdista ponnistaneen pikkuvirkamiehen unelma. Kau-pan myötä Sagulinit siirtyivät virkamiessädystä suurmaanomistajasäätyyn, vaikka Carl Gustaf Sagulin myöhemmällä iällään hoitikin muutamia kertoja nimismiesten viransi-jaisuuksia. Hän kuoli vuonna 1857 somerolaisena kartanonherrana.⁷⁰

66 Kruununvouti Reinhold Holmberg kenraali Buxhoevdenille 27.8.1808. KA Buxhoevde-nin päämajan siviilikanslian arkisto E:22.

67 Maaherra Gustaf Fredrik Stjernvallin tiedoksianto 31.12.1810. KA (Helsinki) Tammelan seurakunnan arkisto II:Eb.

68 Kruununvouti Reinhold Holmberg nimismies Carl Gustaf Sagulinille 15.11.1809. KA (Hämeenlinna) Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto Da:8.

69 Aaltonen 1925: 9–10; Koskimies 1958: 56–58.

70 Kotivuori 2005: nro 11043 (Carl Gustaf Sagulin).

Yhteenveto

Yksilön toiminta historiallisessa tilanteessa on aina luonteen ja olosuhteiden summa. Carl Gustaf Sagulinia ei voi millään muotoa pitää tyypillisenä nimismiehenä eikä Tammela ja Someroa tyypillisenä nimismiespiirinä. Tässä artikkelissa kerrottuja asioita ei voi siksi laajentaa yleiseksi totuudeksi nimismiesten toiminnasta Suomen sodan aikana. Ne tarjoavat kuitenkin hedelmällistä materiaalia sen ymmärtämiseksi, millaisessa tilanteessa Ruotsin kruunun pikkuvirkamies miehityssä Suomessa toimi.

Sagulin oli keskimääräistä nimismiestä korkeammin koulutettu, tarmokkaampi ja kunnianhimoisempi. Monet hänen toimensa, kuten mainetodistusten pyytäminen esimiehiltä sodan ollessa vielä käynnissä, todistavat että hän koki Tammelan ja Someron nimismiehen viran vain välietappina urallaan. Pyrkimys näyttää hyvältä ylempien silmissä vaikutti varmasti siihen, kuinka tarmokkaasti hän pyrki täyttämään miehitysvallan käskyjä ja määräyksiä. Näin hän oli osaltaan itse rakentamassa jälkimainettaan ”venäläisten nöyränä palvelijana”. On ironista, että sen ainoan kerran koko sodan aikana, kun hän näyttävästi protestoi saamiaan käskyjä vastaan ja piti niitä kohtuuttomina, protestin kohteena oli Ruotsin armeija.

Toisaalta Sagulinilla oli monessa suhteessa huono tuuri. Hänen nimismiespiirinsä oli tärkeä liikennesolmu, ja siellä sijaisi venäläisten huollon kannalta keskeinen Jokioisten kartano, joten kyyditysten ja kuljetusten organisointi rasitti häntä paljon pahemmin kuin keskivertonimismiestä. Hän joutui hoitamaan korkeimmat viranomaiset suututtaneen kirkkoherra Berghällin tapauksen ja sotkeutui lisäksi Loimaan kapinayritykseen. Hänen työkuormansa oli siten sekä fyysisesti että henkisesti keskimääräistä raskaampi, mitä nimismiehiin tulee.

Loppujen lopuksi kyse oli kuitenkin virkavelvollisuudesta. Kun Sagulin organisoi kyydityksiä, raahasi uskollisuudenvalasta kieltäytyneitä oikeuden eteen ja ilmiantoi kapinallisia – nuo kolme tekoa, joista paikallishistorioitsija Tarmo Hirsjärvi vetää hänet tilille – hän toimi tavalla, jolla esimiehet halusivat hänen toimivan, ja tavalla, jonka virkakunnan enemmistö katsoi parhaaksi maan ja kansan edun nimissä. Maaherra Wibeliuksen sanoiksi pukema eetos, jonka mukaan virkamiehen ei voinut edellyttää kapinoivan, hallitsi kruunun virkakuntaa. Avoimeen vastarintaan venäläisvaltaa vastaan turvautui koko Suomessa vain kourallinen nimismiehiä.

Mielenkiintoista on, että kaksi heistä kuului aivan Carl Gustaf Sagulinin lähipiiriin. Hänen veljensä, Karkun ja Mouhijärven nimismies Benjamin Sagulin, määrättiin huhtikuussa 1808 menettämään omaisuutensa Ruotsin armeijaan liittymisen tähden.⁷¹ Hänen lankonsa, Kiteen ja Kesälahden nimismies Karl Anders Löfvenmark, taas kuului Pohjois-Karjalassa sissisotaa käyneiden talonpoikien johtajiin ja istui venäläisten vankina.⁷² Molemmat elivät vielä pitkään Suomen sodan jälkeen, ja Löfvenmark jopa palasi hoitamaan vanhaa virkaansa.

71 Bonsdorff 1929: 160.

72 Persson 1988: 185–207; Lappalainen ym. 2008: 226–230.

Olisiko Carl Gustaf Sagulin voinut valita veljensä tai lankonsa tien? Benjamin Sagulin ilmeisesti jätti virkansa jo sodan alkuvaiheessa ja seurasi perääntyvää Ruotsin armeijaa, mutta vielä myöhemminkin jotkut eteläsuomalaiset virkamiehet ja papit lähtivät salaa kohti pohjoista liittyäkseen armeijaan. Tällaisen valinnan tekeminen olisi muuttanut Carl Gustaf Sagulinin elämänkulun, mutta Tammelan ja Someron asukkaiden kannalta sillä ei olisi ollut juuri minkäänlaista merkitystä. Sagulinin tilalle olisi tullut uusi, venäläisten kanssa tehtävään yhteistyöhön valmis nimismies.

Karl Anders Löfvenmarkin toimintaympäristö oli täysin toisenlainen kuin Sagulinin. Hän operoi Pohjois-Karjalan rajaseudulla, lähellä sodan taistelurintamia, missä oli voimakkaat paikalliset sissiperinteet ja missä kokonaiset pitäjät nousivat aseisiin miehitystä vastaan. Lounais-Hämeessä eivät sen paremmin perinteet kuin olosuhteetkaan suosineet sissisotaa. Loimaan kapinahanke olisi tuskin johtanut mihinkään vaikkei sitä olisi-kaan ilmiannettu, sillä se oli vain pieni ja organisoimaton vastarinnan pilkahdus keskellä tukevasti venäläisvallan alla olevaa Etelä-Suomea. Sissipäällikköä Sagulinista ei olisi voinut tulla, vaikka hän olisi sellaista halunnutkin.

Carl Gustaf Sagulinia ohjasivat sodanjohdon määräys pysyä paikoillaan ja jatkaa vi-
ranhoitoa mahdollisimman normaalisti, sekä omien esimiesten käskyt tehdä yhteistyötä
venäläisten kanssa. On mahdollista, että vähemmän virkaintoinen nimismies olisi teh-
nyt vähemmän, mutta virkakiipijä ja mallimaanviljelijä Sagulin noudatti luontoaan.

FT **Juha-Matti Granqvist** on uuden ajan alun sosiaali- ja kaupunkihistoriaan erikoistunut historiantutkija. Tutkimus nimismies Sagulinista on syntynyt Koneen Säätiön rahoittamassa projektissa ”Ura, liikkuvuus ja perhe: suomalaiset upseerit ja virkamiehet tulevaisuuttaan rakentamassa vuoden 1809 jälkeen”, jonka vastaavana tutkijana hän toimi 2023-2024.

The Police Chief (*nimismies*) Carl Gustaf Sagulin and Tammela in the Finnish War (1808-1809) This article uses a case study to describe the position of the rural township representative Police Chief (*nimismies*) of the Swedish crown under the Russian occupation during the Finnish War (1808-1809). The subject is the Police Chief of Tammela and Somero, Carl Gustaf Sagulin, who has a bad reputation in historical studies as a 'humiliator of the Russians'. Using Sagulin's official correspondence as my main source, I follow him through the war year of 1808 and examine his activities, his conflicts and his motives. The focus is on Sagulin's activities as an organiser of the Russian army convoys, his role in the court case of the pastor Berghäll, who refused to take the oath of allegiance to the Russians, and his significance as the suppressor of the attempted popular uprising in Loimaa. I aim to show that the fundamental motive for Sagulin's activities was an order from the Swedish crown, which required him to perform his duties normally and to work in liaison with the Russians to protect the local population. His bad reputation is partly based on his official style of operation, partly on the turn of bad luck, which placed him in a prominent role in several protests or uprisings against the Russian occupation.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Someron seurakunnan arkisto

Sääksmäen alisen kihlakunnan kruununvoudin arkisto

Sääksmäen alisen tuomiokunnan arkisto

Tammelan rovastikunnan arkisto

Tammelan seurakunnan arkisto

Urjalan seurakunnan arkisto

Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto

Verkkolähteet

HisKi – Historiakirjat. Suomen Sukututkimusseuran tietokanta. <<https://hiski.genealogia.fi/historia/>>.

Kotivuori, Yrjö 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Verkkojulkaisu. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/>>.

Painetut lähteet

Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808 I–II 1893–1805. Helsinki: SKS.

Tarkiainen, Kari (toim.) 2009: *Valtakunnan vaihdos 1809. Ajan tunteja Alopaeuksen pappis-suvun papereissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Tieto 1206. Helsinki: SKS.

Walta, Matti 2005: *Virkamiehiä. Lääninhallituksen virkamiehet 1721–1808*. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 56. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.

Kirjallisuus

Aaltonen, Esko 1925: Långsjön kartano ja Valdemar Sagulin. *Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä I*. Forssa: Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys.

Aaltonen, Esko 1931: Kohtalon labyrintti. Erään humppilalaisen papin raskas elämäntarina. *Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä X*. Forssa: Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys.

Anthoni, Eric 1922: Två fall av politisk förföljelse år 1808. *Historisk Tidskrift för Finland* 7.

Anthoni, Eric 1930: En olycklig och svag prästman. *Historisk Tidskrift för Finland* 15.

von Bonsdorff, L. G. 1929: *Den ryska pacifieringen i Finland 1808–1809*. Helsinki: Söderström & Co.

von Bonsdorff, L. G. 1933: Försök till bonderesning i sydvästra Finland 1808. *Historisk Tidskrift för Finland* 18.

- Granqvist, Juha-Matti 2025: Scribes at the service of Swedish provincial administration 1730–1808. *Meanings of the work and parallel occupations in Northern Europe c. 1620–1870*. Ella Viitaniemi (ed.). London: Palgrave Macmillan.
- Haggrén, Georg 2007: Ernst Gustaf von Willebrand (1751–1809). *Suomen kansallisbiografia* 10. Matti Klinge ym. (toim.). *Studia Biographica* 3:10. Helsinki: SKS.
- Hirsjärvi, Tarmo 1925: Tammelan nimismiehiä. *Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä II*. Forssa: Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys.
- Hårdstedt, Martin 2007: *Suomen sota 1808–1809*. Suomentanut Seppo Hyrkäs. Helsinki: WSOY.
- Korpela, Kaarle 1923: Tammelan papiston virkatalot. *Tammelan seurakunnan 500-vuotismuisto 1423–1923*. Tammela: Tammelan seurakunta.
- Koskimies, Y. S. 1949: Kruunun hallinto. *Someron historia I*. Esko Aaltonen (toim.). Somero: Someron kunta.
- Koskimies, Y. S. 1958: Someron kartanot. *Someron historia II*. Esko Aaltonen (toim.). Somero: Someron kunta.
- Koskimies, Y. S. 1966: Hämeen valtiolliset vaiheet vuodesta 1721 1860-luvulle. *Hämeen historia III, vuodesta 1721 noin vuoteen 1870*. Eino Jutikkala (toim.). Ensimmäinen nide. Hämeenlinna: Hämeen Heimoliitto.
- Laakso, Veikko 1994: *Suur-Loimaan historia II. Isonvihan päättymisestä 1900-luvun alkuun*. Loimaa: Loimaan kaupunki ym.
- Lappalainen, Jussi T., Lars Ericson Wolke & Ali Pylkkänen 2008: *Suomen sodan historia 1808–1809*. Helsinki: SKS & Karttakeskus.
- Möller, Sylvi 1939: *Kapinayritys Loimaalla ja kansan mieliala syksyllä v. 1808*. Historiallinen Arkisto XLV. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ojanen, Eeva 1983: *Tammelan historia II. Venäjänvallan alusta nykyaikaan*. Tammela: Tammelan kunta.
- Ojanen, Eeva 1990: *Tammelan seurakunnan historia*. Tammela: Tammelan seurakunta.
- Osmonsalo, Erkki K. 1947: *Suomen valloitus 1808*. Helsinki: WSOY.
- Persson, Anders 1988: *Suomen sodan unohdetut sankarit*. Suomentanut Seppo Sauri. Helsinki: Otava.
- Screen, J. E. O. 2007: *The army in Finland during the last decades of Swedish rule (1770–1809)*. *Studia Historica* 75. Helsinki: SKS.
- Juhani Viertola 1984: Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana. *Suomen teiden historia I. Pakanuudenajalta Suomen itsenäistymiseen*. Helsinki: Tie- ja vesirakennushallitus ja Suomen Tieyhdistys.
- Heikki Ylikangas 1996: *Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Jyväskylä: Gummerus ja Suomen Nimismiesyhdistys.

Löfving-suku Suomessa – Täydennyksiä

- Lähes sata vuotta sitten ilmestyi Eino Wälikankaan laaja tutkimus ”Löfving-suku Suomessa” *Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirjassa* nro 10 (1926). Työnsä perusteellisuudesta huolimatta Wälikangas joutui toteamaan, että keskeisiä Löfving-sukuun liittyviä kysymyksiä jäi häneltä selvittämättä. Niitä olivat Löfving-suvun alkuperä ja yhteys Löwe-aatelissukuun, Hollolassa ja Karjaalla eläneiden Löfving-käsityöläissukujen yhteys säätyläissukuun sekä tunnetun 1700-luvun alkupuolella vaikuttaneen vakoojan ja sissin Tapani Löfvingin sukujuuret. Tässä artikkelissa vastataan näihin kysymyksiin. Lisäksi esitetään Wälikankaan laatimiin sukutauluihin täydennyksiä erityisesti Löfving-suvun jäsenten virkaurien osalta, jotka useissa tapauksissa nostivat heidät Venäjän vallan aikaisessa hierarkiassa aatelissäätöön. Wälikangas liitti artikkeliinsa myös kuvauksia henkilöistä, joiden hän katsoi mahdollisesti kuuluvan samaan Löfving-sukuun, ja heidän sijoittumistaan sukupuuhun tarkastellaan artikkelin lopuksi.

Johdanto

Eino Wälikankaan vuonna 1927 ilmestynyt, yli viisikymmentä sivuinen artikkeli ”Löfving-suku Suomessa”¹ kattoi ajanjakson 1670-luvulta 1920-luvulle. Nykypäivän digitaalisia lähteitä käyttävän sukututkijan on vaikea ymmärtää, kuinka perusteelliseen selvitykseen Wälikangas tuolloin pystyi eri puolilla Suomea sijaitsevia ja suurelta osin hakemistoja sisältämättömiä alkuperäisiä arkistoja tutkimalla. Uusikaan tutkimus ei anna hänen laatimiinsa sukutauluihin paljoa lisättävää. Wälikankaalta jäi kuitenkin eräitä hänen tutkimuksensa tavoitteena olleita keskeisiä asioita selvittämättä, minkä hän toi myös selkeästi ilmi. Näitä olivat: 1) Löfving-säätyläissuvun alkuperä ja yhteys aateliseen Löwe-sukuun; 2) Löfving-suvun kantaäidin sukutausta; 3) Hollolassa ja Karjaalla eläneiden Löfving-käsityöläissukujen yhteydet Löfving-säätyläissukuun; 4) Kansallissankarina pidetyn Tapani Löfvingin syntyperä ja yhteys muuhun Löfving-sukuun.

1 Wälikangas 1927.

Nämä kysymykset Wälikangas joutui jättämään ”vastaisen tutkimuksen selvitettäviksi”. Hän myös liitti artikkeliinsa ”tutkijain käytettäväksi” kuvauksia henkilöistä, joiden hän katsoi mahdollisesti kuuluvan käsittelemäänsä Löfving-säätyläissukuun. Tämän artikkelin tarkoituksena on vastata Wälikankaalta avoimiksi jääneisiin kysymyksiin. Lisäksi esitetään tarkennuksia ja lisäyksiä etenkin Löfving-suvun jäsenten myöhempien sukupolvien osalta. Nämä päivitykset ovat tulleet mahdollisiksi, kun käyttöön on tullut uusia arkistolähteitä ja digitaalisia aineistoja.

Henrik Löfving

Wälikankaan mukaan ensimmäinen maininta suomalaisen Löfving-suvun kantaisästä Henrik Löfvingistä on Alisen Hollolan kihlakunnan kamarikirjurina Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjassa 1675.² Vuonna 1678 Henrik Löfving oli Ylisen Hollolan kihlakunnan henkikirjuri ja 1683 saman kihlakunnan kruununvouti. Samoihin aikoihin myös kirkonkirjoista ja tuomiokirjoista löytyy Henrik Löfvingistä merkintöjä. Hän sai palvelijansa Carin Staffansdotterin kanssa aviottoman lapsen, Annan 29.9.1679 Helsingissä, ja asiaa käsiteltiin Helsingin raastuvanoikeudessa 5.4.1680.³ Pian tämän jälkeen hänet vihittiin avioliittoon Helsingissä.

Mistä Helsinkiin ilmestyi erikoisen Löfving-sukunimen omaava säätyläismies, jolla oli kruununvoudin virkaan nousemisen edellytyksenä olleet status ja suositteijat sekä tarvittava koulutus ja kielitaito? Sääty-yhteiskunnassa tällaiseen taustaan vaadittiin varakas aatelis- tai porvarissuku, jotka tuolta ajalta tunnetaan varsin hyvin. Mitään aikaisempia mainintoja Helsingissä tai muuallakaan Suomessa asuneista Löfving-nimisistä henkilöistä ei kuitenkaan löydy arkistotiedoista. Myöskään ainoaan 1600-luvun puolivälissä Ruotsissa Löfving-sukunimeä käyttäneeseen sukuun ei kuulunut ketään Henrik-nimistä.⁴ Henrik Löfvingillä vaikuttaisi olleen perittyä omaisuutta, koska hän osti jo 1684 Tönnön ratsutilan ja pari vuotta myöhemmin Laitialan kartanon sekä sai myöhemmin haltuunsa Andeflycht-suvun omistuksessa kaksisataa vuotta olleen Voistion kartanon. Näyttää siis siltä, että Henrik Löfving oli rikkaan säätyläisen avioton poika, joka itse otti käyttöön Löfving-nimen.

Artikkelissaan Wälikangas pohti mahdollisuutta, että Löfving-suku polveutuu Löwe- tai Löwen-suvusta (Riddarhuset nr. 1739) todeten, että ”tällainen sivuhaara hyvinkin saattoi esiintyä Löwe-suvulla”. Helsingissä vaikuttaneet vanhaan balttilaiseen aatelistoon kuuluneet Löwet olivat saksankielisiä, ja saksankielisissä nimissä ing-päätte tarkoittaa

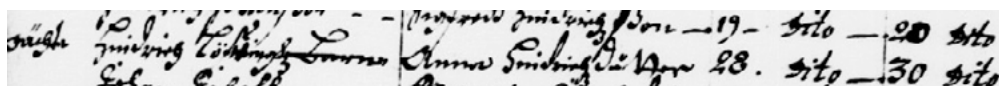
2 KA g6, Helsingin raastuvanoikeuden renovoidut tuomiokirjat (1675–1678): 44.

3 KA g8-11, Helsingin raastuvanoikeuden renovoidut tuomiokirjat (1680–1683): 19–20.

4 *Adelsvapen*: Löfving. <<https://www.adelsvapen.com/genealogi/L%C3%B6fving>> (luettu 19.10.2022).

johonkin (perheeseen, sukuun, klaaniin tms.) kuuluvaa.⁵ Kirjaimellisesti Löwing siis tarkoittaa ”Löweihin kuuluva”. Wälikankaan mukaan Löfving-suvun jäsenet käyttivätkin aluksi kirjoitusmuotoa Löwing. Tätä kirjoitusmuotoa esiintyy joissakin kirkonkirjoissa vielä 1800-luvullakin. Löwe-nimi puolestaan on kirjoitettu suomalaisissa asiakirjoissa useimmitenmuotoon Lefwe, joten vaihtoehdot w, fw ja v liittyvät nimen kirjoitusasuun, eivät itse nimeen.

Vanhin kirkonkirjamerkintä, jossa Henrik Löfving mainitaan, on kirjaus hänen lapsensa kastamisesta Helsingissä 28.9.1679. Isän nimi on merkitty kirkonkirjaan seuraavasti:

Tähän näyttäisi olevan ensin kirjoitettu lapsen isäksi ”Heindrich Lövingsson Lewen”, jota sitten on korjattu muotoon ”Heindrich Löfving”. Todennäköinen selitys tähän on, että ensin Löving-nimi on tulkittu patronymiksi (Löving oli ruotsalainen etunimi), ja sukunimeksi on merkitty kirjaajan tiedossa ollut Henrikin perheen sukunimi Lewen. Tämä on sitten korjattu, koska aviottomana lapsena Henrik Löfvingin ei sopinut käyttää isänsä aatelisnimeä sellaisenaan.

Löwen aatelisperhettä asui Suomessa jo 1630-luvulla ja vuodesta 1660 alkaen nimen-omaan Helsingissä kenraaliluutnantti Fredrik Löwen lahjoitusmaiden asioita hoitaen.⁶ Lahjoitusmaavoudin toimi, jota Henrik Löfving mahdollisesti itsekin hoiti, selittäisi sitä, miksi hänet katsottiin päteväksi kruununvoudin virkaan. Ei liene sattumaa, että hän aloitti kruununvoudin virassa juuri silloin, kun Löwe-suvulla olleet lahjoitusmaat olivat palautuneet isossa reduktiossa kruunun verotettaviksi.

Meilbyn säterikartanon ja Helsingin läänitykset omistaneen kenraaliluutnantti Fredrik Löwen poika Georg Johan von Löwen toimi 1648–1658 upseerina suomalaisissa rykmenteissä – uransa aluksi Uudenmaan ja Hämeen läänin rykmentissä.⁷ Hänen ensimmäinen lapsensa avioliitossa Barbara Dorotea von Fersenin kanssa syntyi 5.7.1654.⁸ Henrik Löfving puolestaan oli virkamiesuransa ajoittumisesta päätellen syntynyt 1650-luvun alkuvuosina. Se, että aatelinen nuori mies sai aviottoman lapsen ennen kuin hänen vanhempansa löysivät hänelle sopivan puolison, ei ollut tuolloin mitenkään harvinaista.⁹

5 Melosh 1993. <<https://newbremenhistory.org/en/content/11-german-surnames-their-meaning-origin>> (luettu 1.10.2022).

6 Makkonen 2024.

7 Makkonen 2024.

8 *Adelsvapen*: Löwe (Löwen) nr 1739. <[https://www.adelsvapen.com/genealogi/L%C3%B6we_\(L%C3%B6wen\)_nr_1739](https://www.adelsvapen.com/genealogi/L%C3%B6we_(L%C3%B6wen)_nr_1739)> (luettu 19.10.2022).

9 Miettinen 2012: 83–89.

Henrik Löfvingiä tai hänen vaimoan ei ennen vuotta 1682 löydy Helsingin eikä sen lähiseutujen henkikirjoista tai maakirjoista huolimatta siitä, että heidän tietojaan on samaan aikaan sekä Helsingin seurakunnan että tuomiokunnan asiakirjoissa. Tästä voi päätellä heidän asuneen säterikartanossa jollaisissa asuneet aatelisten perheenjäsenet olivat veroista vapaita. Sitä, että kyseessä oli Löwe-suvun omistama Meilbyn¹⁰ säterikartano, tukee tositekirjan merkintä, jonka mukaan Meilbyssä asui vielä reduktiopäätöstä tehtäessä *eget folk*, vaikka Löwet itse eivät enää silloin asuneet Helsingin seudulla.¹¹ Henrik Löfvingin nimi ilmestyy Helsingin kaupungin henkikirjaan 1682 eli heti sen jälkeen, kun reduktioprosessi oli käynnistynyt ja Meilby jouduttiin luovuttamaan kruunun hallintaan.¹² Hän osti ensimmäisen oman tilansa pian sen jälkeen vuonna 1684.¹³

Edellä olevien seikkojen sekä jäljempänä käsitellyn suvun sinetin perusteella voidaan päätellä Henrik Löfvingin kuuluneen Löwe-sukuun ja olleen Georg Johan von Löwenin avioton lapsi.

Henrik Löfving jäi kruununvoudin virasta eläkkeelle 1700.¹⁴ Samoihin aikoihin hänen poikansa Magnus aloitti oppilaana Helsingin triviaalikoulussa.¹⁵ Henrik Löfvingin vanhin poika Axel, joka oli opiskellut yliopistossa Turussa, meni 10.6.1709 Helsingissä naimisiin lääninkamreeri Hans Godhen tyttären Anna Margaretan (s. 18.5.1690) kanssa. Henrik Löfving kuoli loppuvuodesta 1704 ja haudattiin 19.12.1704 nykyisellä Helsingin Senaatintorilla sijainneen Pyhän Hengen kirkon kuoriin.

Henrik Löfvingin puoliso

Henrik Löfvingin puoliso esiintyy henkikirjoissa ainoastaan etunimellä Catharina. Wälikangas totesi, että ”enempiä tietoja hänestä ei ole tavattu”, joten Löfving-suvun kantaäidin sukutausta jäi häneltä selvittämättä. Merkintä Henrik Löfvingin avioliitosta 25.5.1680 on säilynyt Helsingin kirkonkirjassa. Catharinan sukunimen on siinä tulkittu olevan Grönwall.¹⁶ Grönwall-sukunimeä ei kuitenkaan ollut käytössä vielä 1600-luvulla Suomessa eikä Ruotsissa. Ainoat sen ajan arkistoihin kirjatut Grönwall-nimet olivat kirjoitusasuja Grünewaldt-nimelle: Riiasta Kalmariin muuttaneen Hans Grünewaldtin sukunimi ruotsalaistui muotoon Grönewalt ja seuraavassa sukupolvessa muotoon

10 Korpinen 1983: 51–52.

11 KA 6964, Tarkastuspöytäkirjoja ja luetteloita koskien Uudenmaan ja Hämeen läänin säteritiloja ja rajapiiritiloja (1683–1687): 39; Makkonen 2024.

12 KA 8035, Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä, Tositekirja (1682–1682): 576.

13 Wälikangas 1927: 7.

14 Walta 2018: 121. <https://www.academia.edu/49004137/Virkamiehi%C3%A4_1600_luvulla> (luettu 26.10.2023).

15 Rosén 1936: 8.

16 Walta 2018; HisKi <<https://hiski.genealogia.fi/hiski/9zbx3m>> (luettu 26.9.2024).

Grönwall¹⁷ ja virolaisen luutnantti Jürgen Grünewaldtin¹⁸ nimi on Karjalan ratsuväkirykmentin katselmussrullaan kirjoitettu muotoon Göran Grönwall.¹⁹ Catharinan vihkimerkinnässä on siten aivan ilmeisesti kysymys kirjaajan käyttämästä kirjoitusasusta nimelle Grünewaldt.

Varsinkaan aatelispiireissä puolison valintaa eivät tehneet avioituvat itse vaan ensisijaisesti heidän vanhempansa. Henrik Löfvingin isä Georg Johan von Löwen oli poikansa avioitumisen aikaan Viron ritarikunnan päämies ja asui Kullamaalla Koluveren linnassa. Voidaankin olettaa Henrikille valitun puolison olleen hänen isänsä lähipiiriin kuuluneen aatelismiehen tytär. Grünewaldt-suvun aateliskartano sijaitsi Koluveren linnan naapurissa. Sen omisti asessori Reinhold von Grünewaldt (1637–1695), joten Catharina oli todennäköisesti hänen tyttärensä. Grünewaldt- ja Löwe-suvut esiintyvät myöhemmin samoissa asiakirjoissa.²⁰

Löfving-suvun sinettileimasin

Löfving-suvussa ei ole ainoastaan Wälikankaan mainitsema perimätieto polveutumisesta Löwe-suvusta, vaan sillä on säilynyt perintönä myös sitä osoittava sinettileimasin. Wälikankaan mielestä Löfving-suvun sinetille ja perhetraditiolle ”ei voi sellaisenaan antaa mitään todistusarvoa”. Kuten seuraavassa käy ilmi, tähän näkemykseen vaikuttivat hänen puutteelliset tietonsa mainitun sinettileimasimen yksityiskohdista ja iästä.

Sinetissä olevan vaakunan pohjana on Löwe-suvun aatelisvaakuna. Sinetin vaakunassa on kalterikypärä, mutta arvokruunu, jonka käyttö ei-aatelisissa vaakunoissa oli kiellettyä, puuttuu. Yläosaan on lisättyä lehvä sekä sinetinhaltijan nimikirjaimet A ja L. Selvästi tässä on kysymyksessä siviilihenkilölle muokattu Löwe-sotilassuvun vaakuna, jossa lehvä symbolisoi uuttaa aatelitonta sukuhaaraa.

Vertailu eri aikakausina Ruotsin valtakunnassa tehtyihin sinettileimasimien muotoiluun viittaa siihen, että Löfving-suvun leimasimen valmistaminen ajoittuu 1600- ja 1700-lukujen vaihteeseen. Varmasti se on tehty ennen vuotta 1762, koska kalterikypärän käyttö ei-aatelisessa vaakunassa kiellettiin silloin kuninkaallisella asetuksella.²¹ Missään tapauksessa sinettileimasin ei ole kenraalimajuri Alexander Magnus Löfvingille 1800-luvulla tehty, kuten Wälikangas arveli.

17 Grönwall: släkter. <<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13279>>; *Svenskt biografiskt lexikon*. <<https://sok.riksarkivet.se/sbl>> (luettu 6.6.2024).

18 Wrangell 1913: 17.

19 SE/KrA/0022/1633/10, Rullor (1633): 45v.

20 EAA.2069.1.601, Kukrusen kartanon asiakirjojen ja sinettien kokoelma, 20.2.1718.

21 Riddarhuset: Sverige. <<https://www.riddarhuset.se/verksamhet/genealogi-och-heraldik/attevapen-heraldik/>> (luettu 10.10.2022).

Löwe-suvun Ruotsin ritarihuoneen mukainen aatelisvaakuna sekä Löfving-suvun sinettileimasin peilikuvana. Kuva yllä: *Adelsvapen*. Valokuva alla: Magnus Löfving.

Löfving-suvun sinetin symboliikan perusteella leimasimen teettänyt A. L. on ollut hyvin tietoinen sukunsa Löwe-alkuperästä. Suunnittelu on ollut tarkkaan harkittua, sillä sinetillä oli virallinen asema, ja sellaisen väärentämisestä tai väärinkäytöstä sai ankan rangais-
tuksen. Kruununvouti Henrik Löfvingin poika Axel Löfving työskenteli vuonna 1705 Ruotsin ritarihuoneen viskaalin Johan Borningin apulaisena.²² Hän oli siten perillä paitsi isänsä syntyperästä, niin myös heraldiikasta ja Löwe-suvusta.

Axel Löfving nimitettiin 1719 Turun kenraalikuvernöörikunnan kamreeriksi, ja hän toimi virkaansa liittyen myös Pietarissa. Tsaarin virkamiehen vaakunassa leijona ei tietenkään voinut raadella Venäjän kaksipäistä kotkaa, ja kotkan pää sinetin vaakunasta puuttuukin. Samaan aikaan Axel Löfvingin setäpuoli Friedrich von Löwen oli saman kaltaisessa asemassa Venäjän hallinnassa olleen Viron varakuvernöörinä, ja myös hän käytti Löwe-suvun vaakunakuvalla varustettua sinettiä.

Edellä esitettyjen seikkojen perusteella Löfving-suvun sinettileimasimen on teettänyt itselleen kamreeri Axel Löfving (Wälikankaan Taulu 2) joko vuonna 1705 Tukholmassa tai 1720-luvun alussa Pietarissa.

Löfving-suvun sinettileimasin. Valokuva: Magnus Löfving.

Viron varakuvernööri Friedrich von Löwenin sinetti vuodelta 1721. Rahvusarhiiv. EAA.20771.47.

Hollolan Löfving-sukuhaara

Henrik Löfvingistä lähteneen säätyläissuvun lisäksi Wälikangas jäljitti huolellisesti kaikki Löfving-nimiset henkilöt eri puolilta Suomea. Näistä hän arveli varsinkin Hollolassa eläneiden Löfvingien kuuluvan samaan sukuun ja mainitsi, että kruununvouti

²² Wälikangas 1927: 9.

Henrik Löfvingin pojanpojalla Johan Löfvingillä (1710–1784) oli Anna Olavintyttären kanssa avioton poika Jakob, syntynyt 18.7.1729, joka ”oli mahdollisesti Hollolassa myöhemmin elänyt räätäli Jakob Juhonpoika Wingelöf/Löf/Löfving”.

Jakob Johansson Löfving on Hollolan Löfving-suvun kantaisä. Hän toimi pitäjänräähtälinä Hollolan Kalliolassa, ja hänen kolme poikaansa Herman (s. 1758), Johan (s. 1767) ja Gabriel (s. 1773) olivat myös räätäleitä. Monenlaisten sukunimiversioiden esiintyminen asiakirjoissa Jakob Johanssonin yhteydessä on omiaan aiheuttamaan sekaannusta. Tämä lienee vaikuttanut siihen, että Wälikangas käytti sanaa ”mahdollisesti”. Pitäjänräättäli ”Jacob Löfving” on kuitenkin selvästi merkitty esimerkiksi 26.1.1760 syntyneen lapsen isäksi.

Wälikankaan epävarmuuteen asiassa on myös vaikuttanut virhe hänen tiedoissaan koskien Jakob Johansson Löfvingin 1773 syntynyttä Gabriel-poikaa. Niissä Gabriel on nimellä ”Gabriel Juhonpoika”. Tämän virheellisen patronyymin takia Gabriel puuttuu Wälikankaan Jakob Johansson Löfvingin lasten luettelosta. Näin Wälikangas hukkasikin yhteyden Gabriel Jakobssonista Hollolan seudulla jatkuneeseen Löfving-sukuun.

Voidaan siis todeta, että Jakob Johansson Löfvingin syntymä Hollolan Voistion kartanonherran kamreeri Johan Löfvingin poikana on hyvin dokumentoitu. Jakob Johansson Löfving eli aikuisenakin Hollolassa, ensimmäisen merkinnän ollessa varhaisimmissa säilyneissä kirkonkirjoissa 2.11.1756 oleva vihkitieto. Hollolan Löfving-sukuhaaran alkuperästä ei ole tämän valossa epäselvyyttä.

Jakob Johansson Löfvingin äiti Anna Olavintytär oli mahdollisesti Kurkijoen kappalaisen Olaus Uddénin ja Margaretha Etholenian tytär Anna, s. 18.7.1709, k. 11.8.1785. Löfvingien tuttavien Tönnerusten taloudessa syntynyt ja asunut Anna Uddén oli samankäinen kuin Jakob, ja hän asui myöhemmin naimattomana Johan Löfvingin veljentyttären Catharina Löfvingin taloudessa Iitin Poterissa.

Myös Wälikankaan mainitsema Hollolan Voistiossa 26.12.1777 ilman isän nimeä syntyneeksi merkitty ja Löfving-nimeä käyttänyt Johan oli ilmeisesti kamreeri Johan Löfvingin avioton lapsi (äiti: Lena Henriksdotter, s. 1752). Tämä Johan Löfving toimi aikuistuttuaan palvelijana ja räätälinä Voistion isännän sisaren emännöimässä Mukkulan kartanossa. Siellä hänellä oli Wälikankaan mainitsema avioton tytär Johanna Sofia. Muutettuaan 1807 Hollolasta Mäntyharjulle hän avioitui Eva Natalia Homanin (s. 5.4.1794, k. 5.7.1877) kanssa ja sai hänen kanssaan kahdeksan lasta. Johan Löfving toimi Mäntyharjulla pitäjänräähtälinä ja kuoli siellä 15.8.1838. Johan Löfvingin ja Natalia Homanin lapsista aikuisiksi elivät:

Eric Johan, s. 28.5.1822. Nappimestari. K. 24.11.1868 Pietarissa.

Hedvig Sofia, s. 10.8.1825. K. 28.1.1848 Pietarissa.

Wilhelm, s. 6.8.1831. Räätälinkisälli. K. 3.6.1867 Viipurissa.

Andreas, s. 23.7.1835. K. 22.1.1880 Pietarissa.

Gustaf Hinric, s. 23.4.1838. Eli Pietarissa 1866.

Karjaan Löfving-sukuhaara

Suuren Pohjan sodan päätyttyä elokuussa 1721 suomalaiset rykmentit olivat pääosin tuhoutuneet ja suuri osa ruotusotilaista kuollut. Jotta puolustuskyky saatiin palautetuksi, siirrettiin Ruotsista vuoden 1722 aikana noin 2400 sotilasta sijoitettaviksi ruotuihin Suomessa.²³ Näiden joukossa saapui Uudenmaan jalkaväkirykmentin Karjaan komppaniaan korpraali Johan Löfving. Hänenkin suvustaan Wälikangas teki seikkaperäisen yhteenvedon, mutta ei yrittänyt löytää hänen yhteyttään Löfving-säätyläissukuun kaiketi siksi, että vaikutti ilmeiseltä, että Ruotsista saapunut korpraali oli syntyjäänkin ruotsalainen. Asian tarkempi tutkiminen kuitenkin johtaa toisenlaiseen päätelmään.

Johan Löfvingin tiedoissa on sotilasrullissa syntymäpaikaksi merkitty Västmanland.²⁴ Katselmuksluetteloihin merkittiin kotipaikka sen vuoksi, että karanneet sotilaat voitaisiin jäljittää, eikä se siten aina ollut syntymäpaikka vaan paikka, missä mies värväytyessään asui.²⁵ Johan Löfving värväytyi Upplannin kolmikasratsuväkirykmentin henkikomppanian numerolle 82, jonka rustholli sijaitsivat Västmanlandissa Västeråsin pohjoispuolella. Kun Johan Löfving vuonna 1719 ruotsalaisten rykmenttien uudelleenjärjestelyissä siirrettiin yksikköön Upplands Ståndsdragonregemente ja sen everstiluutnantin komppanian numeroon 39, oli kahden seuraavan numeron rakuunoiden kotipaikka ”finne”.²⁶ Ruotsalaisista rykmenteistä Suomeen siirretyistä sotilasta monet olivatkin suomalais-syntyisiä ja värväytyneet armeijaan pakolaisavustusten vähäisyyden ajamina.²⁷ Oliko Johan Löfvingkin siis suomalainen?

Tarkasteltaessa tätä mahdollisuutta, huomio kiinnittyy siihen, että Voistion kartanon omistaja ja Lapinjärven kartanon vuokraaja Magnus Löfving perheineen oli iso-vihan ajan pakolaisena Ruotsissa. Heidän asuinpaikkansa siellä oli Vittinge, joka sijaitsee Västmanlandin läänissä Västeråsin seudulla. Vuoden 1716 pakolaisten listalla on Vittingessä viisi avustettavaa, joista kolme ensimmäistä ovat Magnus Löfvingin vaimon Catharina Krookin sisarten perheet, neljäs on Magnus Löfving perheineen, ja viides on ”Johan, dräng”.²⁸

Se, että avustettavien suomalaisten pakolaisten listalla esiintyy henkilö pelkällä etunimellä, on poikkeavaa, joten patronyymien ja sukunimen puuttumiseen täytyy tässä olla hyvä syy. Samalla tavalla poikkeavasti pelkällä etunimellä esiintyvä Johan löytyy ennen pakolaisaikaan Suomesta Tennilän 1711 maakirjasta.²⁹ Siihen on merkitty Voistion kartanon ratsumiehen varustajiksi *Magnus Löfving med des landbonde Johan*. Tässä vaikuttaisi olevan sama ilman patronyymia ja sukunimeä oleva Johan kuin myöhemmin Vittingessä.

23 Vuorimies 2015: 17.

24 SE/KrA/0023/0/1632, Generalmönsterrullor: Upplans ståndsdragoner 1720, nr. 39.

25 Huhtamies 2000: 51

26 SE/KrA/0023/0/1631, Generalmönsterrullor, Upplans ståndsdragoner 1719, nr. 39.

27 Vuorimies 2005.

28 Aminoff-Winberg 1995: nr. 7294–7298.

29 KA 8126, Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä, Maakirja (1711–1711): 394.

Maakirjan merkinnän perusteella edellä mainittu Johan omisti yhdessä Magnus Löfvingin kanssa Voistion, joten hänen on täytynyt olla kruununvouti Henrik Löfvingin perillinen. Tämä selittää patronyymin ja sukunimen puuttumisen: Johan oli leskeksi jääneen kruununvouti Henrik Löfvingin avioton poika, jota isä ei ollut kihlakuntansa ylimmän lainvalvojan asemassa halunnut tunnustaa. Kruununvouti-isänsä mainetta vaalinut suku ei sitten myöhemminkään halunnut käyttää Johanista sukunimeä tai patronyymiä, jotka olisivat osoittaneet hänen syntyperänsä. Vasta, kun Johan tuli Ruotsissa aikuisikään ja värväytyi ratsuväkeen, hän otti itse isänsä sukunimen käyttöön. Renki Johania ei ole enää vuoden 1719 Vittingessä avustettavien pakolaisten listalla, mikä myös tukee sitä, että se Johan Löfving, joka pestautui rakuunaksi 1718, oli sama henkilö – siis Magnus Löfvingin silloin aikuisikään tullut velipuoli.

Edellä mainittujen sotilasrullien mukaan korpraali Johan Löfving oli syntynyt 1697. Kruununvouti Henrik Löfvingin vaimo Catharina häviää Hollolan asiakirjoista 1695 ja oli silloin ilmeisesti kuollut.³⁰ Leskeksi jäätyään Henrik Löfvingillä on täytynyt olla Laitialan kartanossaan palkattua naisväkeä muun muassa pieniä lapsiaan hoitamassa, ja jo ennen sitä kartanossa oli neljä piikaa. Henrik Löfving oli tuolloin vain vähän yli 40-vuotias. Näin ollen on ymmärrettävää, että hänellä oli vaimonsa kuoleman jälkeen palveluskuntaansa kuuluneen naisen kanssa 1697 syntynyt Johan-poika, joka isovihan pakolaisajan jälkeen palasi Suomeen ja, josta alkoi Karjaalla vaikuttanut Löfving-suvun haara.

Erik Löfving

Wälikangas jätti tutkimuksessaan auki kapteeni Erik Löfvingin alkuperän, vaikka arvelikin häntä kruununvouti Henrik Löfvingin sukulaiseksi. Wälikankaalla ei sen vuoksi ollut Erik Löfvingille omaa sukutaulua. Hänen vaimonsa sukunimi ei myöskään ollut oikein, ja heidän jälkeläisensä puuttuivat. Näistä syistä seuraavassa käsitellään lyhyesti Erik Löfvingiä, joka on aiheellista myös hänen monivaiheisen sotataipaleensa takia.

Kirkonkirjojen kuolintiedossa olevan iän perusteella Erik Löfving oli syntynyt 1693. Wälikankaan epävarmuus hänen syntyperästään voidaan poistaa, sillä vuonna 1739 kamarikollegiossa käsitellystä kirjeestä käy selvästi ilmi, että Erik Löfving oli Axel Löfvingin veli, eli kruununvouti Henrik Löfvingin poika.³¹ Vuonna 1712 Erik Löfving meni vapaaehtoiseksi Pultavassa tuhoutuneen rykmentin korvaajaksi uudelleen perustettuun Viipurin läänin jalkaväkirykmenttiin. Hänet ylennettiin samana vuonna johdattajaksi, ja hän osallistui sekä Hirvikosken, Kostianvirran että Napuen taisteluihin. Niissä suomalaisten tappiot olivat niin suuria, että vuoden 1716

30 SAY Asikkalan asutuksen yleisluettelo 1539–1809: Laitiala.

31 SE/KrA/481, Riksarkivet ämbetsarkiv (samlingspost), Kammarkollegium till Kungl. Maj:t. Kirje 28.4.1739.

katselmusrullan mukaan tuhatmiehisen rykmentin miehistöstä oli hengissä enää 80 miestä ja upseereista ainoastaan Napuessa haavoittunut luutnantti Engelbrecht Adam Krabbe ja vänrikki Erik Löfving.³²

Suomen armeijan rippeiden vetäydyttyä Ruotsiin, Erik Löfving toimi siellä kapteenina Jämtlannin rykmentissä ja osallistui kuningas Kaarle XII kuolemaan päättyneeseen Norjan retkeen, missä suuri osa suomalaisista joukoista paletui tuntureille. Selvittyään siitakin sotarekkestä Erik Löfving siirrettiin komentamaan Länsi-Norlannin talonpoikaisjoukkoja. Venäläisten tehtyä Ruotsin rannikolle maihinnousun kapteeni Erik Löfving johti näitä joukkoja Suuren Pohjan sodan viimeisessä taistelussa Sundsvallin ympäristössä 25.5.1721.³³ Taistelussa hän jäi venäläisten vangiksi ja vietiin Pietariin sotavankeuteen, josta hän palasi rauhan tultua seuraavana vuonna.

Erik Löfvingiä ei sodan jälkeen palkittu ansioistaan, vaan päinvastoin hän jäi ilman upseerin virkaa. Tämä johtui siitä, että Siperiasta sotavankeudesta palanneet aateliset ja ylempiarvoiset upseerit miehittivät rauhan oloihin supistuneen Ruotsin armeijan jäljellä olleet virat.³⁴ Wälikankaan mukaan Erik Löfving toimi sodan jälkeen lampuotina Asikkalassa ja asui ajoittain Tukholmassa sekä jonkin aikaa myös uuden rajan Venäjän puolella. Hän asui 1770-luvulla Pyhäniemen kartanon Alastalossa ja kuoli 1785 Hollolan Uvilan sotilashoitolassa 93-vuotiaana.

Puoliso: Dorothea Krabbe, (tämän kolmannessa avioliitossa; 1. puoliso: Joutseon kirkkoherra Bertil Axelsson Ithimaeus, 2. puoliso: kornetti Carl Frijs). Dorothea Krabbe oli edellä mainitun, everstiluutnantiksi kohonneen Engelbrecht Adam Krabben sisar.³⁵

Lapsia:

Eric Engelbrecht, s. 1714. Tulliluutnantti ja sukelluskomppanian tarkastaja Loviisassa. K. 13.8.1800 Lapinjärvellä. Puoliso: Birgitta Köhn.

Lenhard Hendrik, s. 20.2.1720, Frösö, Jämtland, Ruotsi.

Elisabeth, kastettu 30.7.1721, Indal, Västernorrland, Ruotsi.

Tapani Löfving

Wälikankaan kattavan ”Löfving-suku Suomessa” -tutkimuksen yhtenä motiivina oli epäilemättä 1920-luvulla vallalla ollut kansallismielisyys. Nuoren valtion identiteetin tukemiseksi haluttiin löytää materiaalia liittyen kuuluisaan sissipäällikköön ja suomalaisena kansallissankarina pidettyyn majuri Tapani Löfvingiin (1689–1777).

32 SE/KrA/0023/0/1030, Generalmönsterrullor, Viborgs läns infanterieregemente 1716.

33 Nandelstadt 1771. <<https://www.tailorandarms.com/2016/04/25/273/>> (luettu 19.10.2022).

34 Sarkamo 2011: 111–121.

35 *ArkivDigital*: Riddarhuset, Ridderskapet och adelns riksdagsarkiv – Riddarhusdeputationen AIII:9 (1765–1766) Bild: 2540.

Tässä suhteessa Wälikangasta kohtasi kuitenkin pettymys, ja hän kirjoitti: ”Kaikki tutkimukseni hänen sukunsa ja muiden samannimisten, ennen kaikkea tässä tutkimuksessa käsitellyn suvun, mahdollisen yhteenkuuluvaisuuden selvittämiseksi ovat jääneet täysin tuloksettomiksi. Vastainen tutkimus onnistuu ehkä luomaan lisävalaistusta tähän kysymykseen.” Wälikangas pyrki ohjaamaan tulevaa tutkimusta suosittelemalla tutkimaan Ruotsin sota-arkistoa ja sitä kautta Tapani Löfvingin isän Mårten Löfvingin alkuperää sekä Ruotsissa asuneita Löfving-nimisiä Tarton yliopistossa 1640-luvulla opiskelleita pappisveljeksiä.

Wälikankaan ohjeistusta seuraten voidaan todeta, että tykistökonstaapelioppilas Mårten Löfving löytyy ensimmäisen kerran ruotsalaisesta sotilasrullasta vuonna 1691 Ivangorodin linnoituksessa.³⁶ Vuoden 1694 helmikuun sotilasrullassa³⁷ Mårten Löfving on jo sijoitettuna Käkisalmeen. Tapani Löfvingin alkuperäisissä päiväkirjoissa³⁸ on siten virhe, kun hän kirjoittaa vanhempiensa muuton Narvasta Käkisalmeen tapahtuneen vuonna 1698.

Vuonna 1697 Mårten Löfving ylennettiin tykistökonstaapeliksi ja helmikuun vuoden 1700 rullasta Käkisalmissa hänestä löytyy tarkempia tietoja: Syntymäseutu *Estland*, ikä 48 vuotta, palvelusaika 6 vuotta, naimisissa.³⁹ Hän oli siis syntynyt 1651 tai 1652 ja aloittanut sotilasuransa vasta tullessaan Narvaa vastapäätä joen toisella puolella sijainneeseen Ivangorodiin vuonna 1691. Tykistön aliupseereita ei yleensä värvätty paikan päältä, joten kirjallisissa lähteissä mainittu Tapani Löfvingin syntymä 26.12.1689 Narvassa, ei paikan osalta liene oikea.

Laajalevikkisessä kirjassaan *Tapani Löfvingin seikkailut*⁴⁰ kirjailija Kyösti Wilkuna kirjoittaa: ”Ollessani yhdeksännellä ikävuodellani muuttivat vanhempani varsinaiseen kotimaahamme, johon isäni olikin aina ikävöinyt. Armon vuonna 1698 hänet siirrettiin toivomuksensa mukaan Käkisalmen varusväkeen ja minä seurasin mukana”. Tässä oleva väärä vuosiluku siis periytyy Tapani Löfvingin alkuperäisistä päiväkirjoista, mutta muu Wilkunan teksti on esimerkki vaarasta, joka liittyy historian ja fiktion sekoittamiseen. Tekstistä saa selkeästi sen kuvan, että Mårten Löfving oli kotimaahansa kaipaava suomalainen ja Tapani Löfvinginkin juuret siten lujasti Suomessa. Tällainen käsitys on sitten periytynyt myöhempään kirjallisuuteen.

Alkuperäisissä Tapani Löfvingin päiväkirjoissa kuitenkin lukee suomeksi käännettyinä: ”Kun isävainajani, konstaapeli Mårten Löfving, vuonna 1698 komennettiin Käkisalmen linnaväkeen, seurasin minä vanhempiani mainittuun kaupunkiin”. Tässä mikään ei viittaa siihen, että Mårten Löfving olisi omasta tahdostaan muuttanut Käkisalmeen eikä

36 SE/KrA/0022/1691/28, Rullor (1620–1723), Diverse rullor. Artilleri: Ivangorod.

37 SE/KrA/0022/1695/4, Rullor (1620–1723), Artilleri: 187.

38 Löfving 1882. <<http://www.lonnrot.net/etext.html#L%C3%B6fving>> (luettu 18.10.2022).

39 SE/KrA/0022/1700/20, Rullor (1620–1723), Diverse rullor. Artilleri: Kexholm.

40 Wilkuna 1911/1912: 3; Wilkunan kirja on edelleen laajalti käytössä, esimerkiksi: <<https://areena.yle.fi/podcastit/1-1903655>> (luettu 29.1.2025).

siihen, että hän olisi ollut suomalainen. Myöskään sitä Wilkunan kirjan kohtaa, missä kerrotaan Tapani Löfvingin tavanneen isänsä viimeisen kerran Savonlinnassa Käkisalmen antautumisen jälkeen, ei ole alkuperäisissä päiväkirjoissa. Sotilasrullissa viimeinen maininta tykistökonstaapeli Märten Löfvingistä on Tukholmassa maaliskuussa 1712.⁴¹

Wälikangas – viitaten Tapani Löfvingin oman syntyperän käsittelyyn päiväkirjoissaan – toteaa: ”Hän melkein kuin tarkoituksellisen visusti karttaa tällaisia seikkoja”. Tämä saattoi johtua siitä, että myöhemmällä iällään Tapani Löfving halusi esiintyä suomalaisena, mutta myös siitä, että hän ei halunnut valaista isänsä Märten Löfvingin taustaa, koska tämä ei ollut syntynyt avioliitossa. Ainoat tunnetut Löfving-nimeä hänen syntymänsä aikoihin käyttäneet henkilöt olivat Wälikankaan mainitsemat ruotsalaiset pappisveljekset, joilla ei tiedetä olleen avioliitossa syntynyttä Märten-nimistä lasta.

Näistä kolmesta veljeksestä Nicolaus saapui syyskuussa 1656 Helsinkiin pakolaisena Nevanlinnasta.⁴² Tuolloin hän oli pastorinapulainen ja raatimies. Hän oli niiden siviilihenkilöiden joukossa, jotka evakuoitiin piiritetystä Nevanlinnasta syyskuun alkupäivinä 1656.⁴³ Nicolaus Olai Löfving (1620–1694) oli opiskellut Tarton ja Uppsalan yliopistoissa ja oli raatimiesasemastaan päätellen asunut Nevanlinnassa pitempäänkin. Edellä mainittujen Märten Löfvingin syntymään liittyvien tietojen valossa Nicolaus Olai Löfving oli Märtenin isä. Nicolaus Olai Löfving nimitettiin Kalmarin läänissä sijaitsevan Mortorpin kirkkoherraksi vuonna 1666. Nevanlinnasta Helsingin kautta Ruotsiin paettuaan hän oli vailla pappisvirkaa ja asui todennäköisesti sen jälkeen silloin vanhempiensa hallinnoimassa Mortorpin pappilassa. Siinä tapauksessa Märten Löfving vietti tykistöön värväytymiseensä asti nuoruutensa Mortorpissa, ja on todennäköistä, että Tapani Löfving syntyi Ruotsissa.

Edellä olevan perusteella suomalaisena kansallisankarina laajalti pidetty Tapani Löfving ei ollut miltään osin suomalainen. Hänen isänsä oli ruotsalainen tykistökonstaapeli Märten Löfving (1651–1713)⁴⁴, ja hänen äitinsä Catharina Winter (n. 1670–1735) oli ilmeisesti myös ruotsalaista syntyperää.⁴⁵ Tapani Löfving oli ruotsalainen kuninkaalleen uskollinen karoliiniupseeri, jonka isonvihan aikainen toiminta suomalaisten eduksi on

41 SE/KrA/0023/0/1652 (1710–1712), Generalmönsterrullor, Arkiv med löpande volymnumrering.

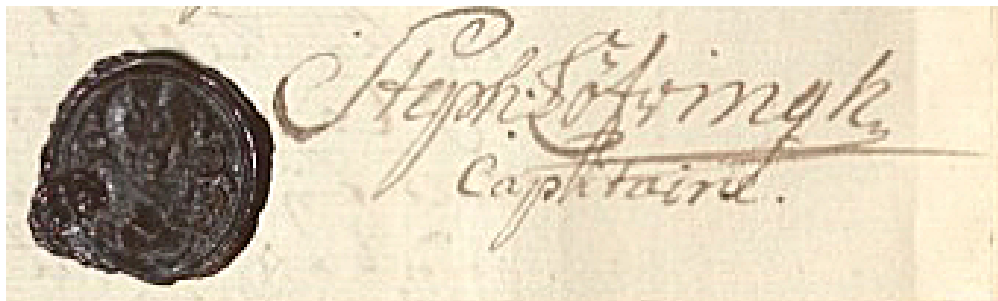
42 KA Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat, Helsingin raastuvanoikeuden tuomiokirjat 1650–1659: 24.9.1656.

43 Manninen 2007: 185.

44 SE/KrA/0023/0/1652 (1710–1712), Generalmönsterrullor; Aminoff-Winberg 1995: nr. 1974; Märten Löfving komennettiin Käkisalmen antautumisen jälkeen Helsinkiin, sitten Tukholmaan ja sieltä loppuvuonna 1712 Wismarissa olleeseen tykistöön. Hän kuoli Wismarissa, sillä Catharina Winter mainitaan 1713 pakolaishuoltelossa leskeksi.

45 Mattila 2024. <<https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/penttijuhan/112963-kirjapainoalan-historiaa/>> (luettu 7.10.2024); Catharina Winterin isä oli luultavasti kuninkaallinen kirjainpainaaja Johan Karlsson Winter. Catharina Winter palasi Suomeen isonvihan jälkeen. Hän toimi kätilönä Helsingissä ja kuoli 1735.

myöhemmin myös kyseenalaistettu.⁴⁶ Koska hän ei ollut äidinkieleltäänkään suomalainen, olisikin paikallaan käyttää hänestä nimeä Stephan Löfving.

Stephan Löfvingin sinetti ja nimikirjoitus. Riksarkivet. SE/RA/1134/17/16/7, Skrivelser till Kungl. Maj:t, Åbo konsistorium, 29.9.1736.⁴⁷

Stephan Löfvingin syntyperä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hän oli täysin eri sukua kuin suomalaiset Löfvingit. On nimittäin mahdollista, että Mortorpin Löfving-pappisveljesten nimeltä tuntematon äiti kuului Löwe-sukuun. Tähän viittaa useampi seikka:

- 1) Beata Elisabet Löwen leski Siuntion kirkkoherra Mikael Stigelius pakeni isovihan venäläismiehitystä Ruotsiin ja päätyi siellä Kalmarin läänissä sijaitsevaan Mortorpiin.⁴⁸ Nicolaus Olai Löfving – ja jo sitä ennen hänen isänsä ja veljensä – olivat olleet kirkkoherran virassa Mortorpissa. Mikael Stigeliuksen apupapiksi palkannut kirkkoherra oli Nicolaus Olai Löfvingin vävy. Beata Elisabet Löwen aviomies siis sai työpaikan Löfvingien pappilasta.
- 2) Kolmen pojan kouluttaminen papeiksi yliopistoissa 1600-luvun alkupuolella oli mahdollista vain hyvin varakkaille vanhemmille. Löfving-veljesten isä Olaus Ebberi oli tavallinen kirkkoherra, joten hänen vaimonsa on täytynyt olla rikasta sukua. Kun heidän isällään ei ollut sukunimeä, Tarton yliopistossa opiskelleille pojille oli luonnollista omaksua heidän äitinsä virolaiseen Löwe-aatelissukuun viittaava nimi.

46 Lindeqvist 1919: 344; Teräsvuori 1939.

47 Matinoli 1955 on käsitellyt tätä kirjettä, mutta antanut sille virheellinen lähetyspaikan ja päivämäärän.

48 Kotivuori, Yrjö: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/>> (luettu 19.10.2022).

- 3) Ebbers-nimi on peräisin Westfaleniin rajoittuvalta Achterhoekin alueelta.⁴⁹ Juuri siltä seudulta olivat kotoisin Löwe-suvun esi-isien puolisoitten suvut useammassa sukupolvessa.⁵⁰ Tämä yhteys sukujen vanhassa asuinpaikassa selittää sen, miten Kalmarissa asuneen Olaus Ebberin vaimoksi on voinut valikoitua Löwe-sukuinen nainen. Ajallisesti Olaus Ebberin puoliso sopii Gerhard Löwen (n. 1560–1610) lapseksi, joten Stephan Löfving ja Henrik Löfving olivat mahdollisesti keskenään pikkuserkkuja.

Lisäyksiä Wälikankaan sukutauluihin

Wälikankaan laaja artikkeli sisältää Löfving-säätyläissuvun mieslinjaiset sukutaulut kruununvouti Henrik Löfvingistä 1900-luvun alussa syntyneeseen sukupolveen asti. Hänen perusteelliseen selvitykseensä ei ole paljoa lisättävää, eikä nykyinen tietosuojalaki mahdollista uudempien sukupolvien käsittelyä samalla tavoin. Joitain korjauksia ja lisäyksiä voidaan kuitenkin tehdä viitaten Wälikankaan sukutaulujen numerointiin.

Axel Löfvingiä (Taulu 2) koskien voidaan lisätä, että hän syntyi 15.4.1681 Helsingissä ja meni naimisiin lääninkamreeri Hans Godhen tyttären Anna Margaretan (s. 18.5.1690) kanssa Helsingissä 10.6.1709. 1710-luvulla Axel Löfving oli Alisen Hollolan kihlakunnan henkikirjuri ja Lammin Hakkalan säterikartanon vuokraaja sekä hallinnoi isältään perimäänsä Laitialan kartanoa Hollolassa.⁵¹

Vuosina 1719–1722 Axel Löfving oli Venäjän asettaman Turun kenraalikuvernööririkunnan kamreeri. Tässä asemassa hän oli kenraalikuvernööri kreivi Gustaf Douglassin alaisuudessa Suomen siviilihallinnon korkein virkamies.⁵² Rauhan tultua hän joutui viimeistelemään Suomen tilejä Pietarissa ja – huolimatta kirjallisesta vakuutuksestaan joutumisesta pakotettuna Venäjän palvelukseen – hän ei enää uskaltanut Ruotsin puolelle uutta rajaa.⁵³

Sen sijaan Axel Löfving jatkoi venäläisten palveluksessa ja toimi 1720-luvun lopulla tsaari Pietari II:n lahjoitusmaavoutina Sortavalassa.⁵⁴ Pietari II:n kuoltua hän toimi amiraali Cornelius Cruysin lesken yli viisisataa tilaa käsittäneen läänityksen voutina

49 *Nederlandse Familienamenbank*: Ebbers. <https://www.cbgfamilienamen.nl/nfb/detail_naam.php?gba_lcnaam=ebbers&gba_naam=Ebbers&nfd_naam=Ebbers&operator=e-q&taal=> (luettu 2.6.2022).

50 Makkonen 2024.

51 SAY Lammin asutuksen yleisluettelo 1694–1713: Hakkala; KA 8152, Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä, Rästiluetteloita (1721–1721): Ylinen Hollola, Laitiala.

52 KA 7064, Turun kenraalikuvernementin tilikirja I (1719): 36.

53 Lindeqvist 1919: 485; Klingenberg 2009: 116.

54 Akiander 1864: 183.

Axel Löfvingin 1727-1730 hallitsemien läänitusten omistaja tsaari Pietari II (1715-1730). Wikimedia Commons.

Johan Christian Löfvingin kummi ja Turun rauhansopimuksen allekirjoittaja paroni Johann Ludwig Pott von Luberas (1687-1752). Wikimedia Commons.

kuvernementinsihteerinä Pietarissa.⁵⁹ Vuonna 1832 hänelle myönnettiin valtion eläke, ja hänen nimikkeensä oli kollegiregistraattori.⁶⁰ Hän asui silloin Uudenkirkon Peippolassa. Rudolf Georgius Löfving kuoli Pietarissa 28.9.1839.⁶¹

Sellaisiin Wälikankaan käsittelemiin Löfvingeihin, joita hän ei pystynyt yhdistämään tutkimaansa säätyläissukuun, kuului räätäli Erik Löfving (k. 24.4.1752 Loviisassa). Hänet vihittiin Helena Hellmanin kanssa Turussa 11.9.1743. Heillä oli kolme lasta, jotka kuolivat pieninä. Yhden lapsista, Johan Christianin kastetilaisuudessa Tukholmassa 24.11.1744 olivat kummeina kenraali, paroni Johann Ludwig Pott von Luberas ja vapaaherra Carl Gustav von Simolin. Kenraali Pott von Luberas oli Venäjän edustaja hattujen sodan 1743 päättäneissä neuvotteluissa ja Turun rauhansopimuksen allekirjoittaja.⁶² Kenraali Pott von Luberas oli Venäjän suurlähettiläänä Tukholmassa ja oli juuri ennen Löfvingin kastetilaisuutta palannut matkalta tapaamasta Preussin keisaria ja Tanskan

59 Ruuth 1906: 741; KA *Karjala-tietokanta*: Rudolf Georg Löfving. <<https://katih.kansallisarkisto.fi/henkilotieto.php?keyId=0617R7366211>> (luettu 15.9.2023)

60 KA *Finlands Almäna Tidning*, 52: 2.3.1832.

61 SE/RA/2416/F/89, S:ta Katarina svenska församling i S:t Petersburg, Död- och begravningsböcker (1834–1844): 111. Kirjauksessa on annettu jopa kuolinaika, joka oli puoli kahdeksan iltapäivällä.

62 SE/SSA/0010/C I a/1, Klara kyrkoarkiv, Dopböcker (1744–1754), bildid: C0056116_00029.

kuningasta.⁶³ Hänen kummiutensa täytyy selittyä sillä, että Erik Löfving toimi Venäjän suurlähetystön räätälinä. Kasteasiakirjassa Erik Löfving on *hofskräddare*, mikä viittaa siihen, että hän oli ollut jo Pietarissa hovin palveluksessa. Suomalaisen räätälin nouseminen tällaiseen asemaan on edellyttänyt suhteita. Tämä yhdistää hänet Axel Löfvingiin, joka oli toiminut kenraalikuvernöörikunnan kamreerin virassa Pietarissa ja keisarin omien läänitysten voutina. Sen vuoksi voidaan olettaa, että Erik Löfving oli se Wälikankaan mainitsema Axel Löfvingin (Taulu 2) helmikuussa 1703 Turussa syntynyt avioton lapsi, jonka äiti oli Elisabeth Christina Hammar.

Löfving-suvussa aviottomat lapset näyttävät olleen yleisiä. Heistä Wälikankaan esille tuomiin voidaan lisätä edellä käsitelty korpraali Johan Löfving ja hoviräätäli Erik Löfving sekä seuraavat:

Henrik Löfvingin (Taulu 6) poika Ruhan kartanon omistaja Johan Eberhard Löfving kuoli naimattomana ja Wälikankaan mukaan Hardénin⁶⁴ maininta hänen kahdesta tyttärestään on ”johonkin väärinkäsitykseen perustuva erehdys”. Johan Eberhard Löfvingillä oli kuitenkin kartanossaan taloudenhoitaja Lena Larsdotter (s. 11.3.1764, k. 1.11.1810), jonka kanssa hänellä oli neljä lasta. Heistä aikuisiksi elivät Eva Charlotta, s. 24.12.1795, k. 13.10.1854 (puoliso: Lars Fredrik Aminoff) ja Maija Johanna, s. 11.6.1799, k. 12.7.1827 (puoliso: Gustav Ivar Methner).

Henrik Löfvingillä (Taulu 15) oli avioton poika Henrik, s. 8.1.1770 sekä kaksi lapsena kuollutta aviotonta tytärtä Anna, s. 23.12.1773 ja Albertina, s. 23.5.1775.

Axel Löfvingillä (Taulu 3) oli avioliitossa syntyneiden lastensa lisäksi kaksi aviotonta tytärtä, Maria, s. 5.5.1767, k. 4.5.1820 (puoliso: Juho Matinpoika Puntari) ja Anna Catharina, s. 12.12.1769, k. 1.1.1828 (puoliso: Tuomas Matinpoika Lavi).

Rudolf Georgius Löfvingillä (Taulu 4) oli aviottomat lapset Elisabeth, s. 5.3.1800 ja Wilhelm, s. 1.10.1802.

Toivo Gustaf Magnus Löfvingin (Taulu 11) pojalla Aleksander Toivo Louis Löfvingillä oli kolme Egyptissä syntynyttä nimeltä tuntematonta tytärtä.⁶⁵

Sukutaulujen yhteydessä Wälikangas toi esiin suvun jäsenten toimintaa ja saavutuksia. Siinä erityisen huomion kohteena oli Ruhan kartanon omistaja majuri Henrik Löfving (1708–1768, Taulu 6), jonka useat tutkijat ovat lukeneet Suomen maatalouden merkittävimpiin kehittäjiin.⁶⁶ Näihin kuvauksiin Henrik Löfvingin toiminnasta ei ole lisättävää, mutta hänen lastensa sukutaustaa voidaan täydentää: Ruotsin kirkonkirjoista löytyy tieto, että Henrik Löfvingin puolison Gertud Eleonora Forstadiuksen (1716–1789) Orimattilassa asunut ja Wälikankaalle tuntemattomaksi jäänyt äiti oli Hanebossa

63 Wikipedia: Luberas von Pott, Johann Ludwig. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Люберас_фон_Потт,_Иоганн_Людвиг> (luettu 8.10.2023)

64 Hardén 1923: 220.

65 Elisabeth Morand-Löfving, suullinen tiedonanto.

66 Danielsson-Kalmari 1919; Hardén 1923; Rahunen 1957.

Kenraalimajuri Alexander Magnus Löfving (1821–1906). Elisabeth Morand-Löfvingin arkisto.

Valtioneuvos Toivo Gustav Magnus Löfving (1861–1917). Elisabeth Morand-Löfvingin arkisto.

Ruotsissa 1685 syntynyt Hedvig von Svartz.⁶⁷ Majuri Henrik Löfvingiin liittyen voidaan vielä mainita, että hänen jäämistönsä arvioidaan olleen suurimpia yksityisomaisuuksia 1700-luvun Suomessa ja että hänen ruumiinsa palsamoitiin ja on sijoitettuna nykyisen Pukkilan kirkon lattian alle.⁶⁸

Löfving-suvun jäsenten muodollisista saavutuksista voidaan Wälikangasta myötäillen nostaa esiin tärkeimpiä. Majuri Henrik Löfving (Taulu 6) osallistui sekä hattujen sotaan että Pommerin sotaan ja sai sotilasansioistaan Miekkaritarikunnan ritarin arvon.⁶⁹ Myös hänen, linnoitustoiminnassa vaikuttaneelle pojalleen majuri Johan Eberhard Löfvingille (1741–1817) myönnettiin ritarin arvo. Kenraalimajuri Alexander Magnus Löfving (1821–1906, Taulu 10) sai korkeiden kunniamerkkiensä myötä Venäjän tsaarilta periytyvän aateluuden.

Turun kenraalikuvernöörikunnan kamreerin Axel Löfvingin (Taulu 2) lisäksi myös muita suvun siviilivirkamiehiä nousi merkittäviin asemiin. Magnus Löfvingin (Taulu

67 SE/HLA/1010063/C/1, Hanebo kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker (1678–1831), bildid: C0031126_00241.

68 Rahunen 1957.

69 SE/KrA/0078/A/004:Ö/E 5/2, Arméns pensionskassa, Meritband (1757–1762): 852.

Vasemmalta Alexander Toivo Louis Löfving (1894–1975) Latvian armeijan asepuvussa vuonna 1919, saksalaisessa asepuvussa vuonna 1942 ja 320-W. Schutzmannschaft -pataljoonan komentajana 1943. Latvian National History Museum (vas.); Elisabeth Morand-Löfvingin arkisto (kesk.); Axis History Forum (oik.).

5) pojalle kamarikollegion provinssikonttorissa⁷⁰ Tukholmassa 1758–1773 toimineelle Johan Löfvingille (1710–1784) myönnettiin kamreerin arvonimi.⁷¹ Rudolf Georgius Löfving (1769–1839, Taulu 4) sekä Petter Edward Löfving (1827–1897, Taulu 12) nousivat kuvernementinsihteerin viroissaan venäläisessä rankijärjestelmässä aatelisiksi. Axel Löfvingin (1732–1812, Taulu 3) toiminnasta sen jälkeen, kun hän 1770 oli valtioneuvos Georg von Kallmanin kartanovoutina Lappeen Armilassa, ei ole tietoja, mutta hänen asemaansa kuvaa se, että hänen poikansa Rudolf Georgiuksen kummeina oli kaksi venäläistä kenraalia. Conrad Magnus Löfving (1736–1775) puolestaan kohosi Ruotsin diplomaattikunnassa lähetystösihteeriksi.

Venäjän palveluksessa olleesta kenraalimajuri Alexander Magnus Löfvingistä alkaneen aatelisten sukuhaaran osalta voidaan lisätä Wälikankaan sukutaulujen sisältöön jokin uudempi tieto. Alexander Magnus Löfvingin pojan valtioneuvos Toivo Gustaf Magnus Löfvingin (1861–1917, Taulu 11) kuolemasta Wälikangas mainitsee vain, että hän ”ampui itsensä valtakunnan duumassa Pietarissa 12.3.1917”. Tämä oli se päivä, jona Venäjän duuma kieltäytyi hajaantumasta tsaari Nikolai II:n antamasta käskystä ja josta Venäjän mullistaneen maaliskuun vallankumouksen katsotaan alkaneen. Valtioneuvos Toivo Löfving ampui itsensä, kun vartijat estivät hänen aikeensa. Tämä, tsaarille uskollisen Toivo Löfvingin itsemurhaan johtanut välikohtaus olisi voinut muuttaa historiaa, sillä kysymyksessä oli hänen yrityksensä murhata vallankumousjohtaja ja Venäjän tuleva pääministeri Alexander Kerenski.⁷²

Löfvingejä upseerisukuna kuvaa Toivo Gustaf Magnus Löfvingin pojan Alexander Toivo Louis Löfvingin (1894–1975) vaiherikas elämä. Saatuaan upseerikoulutusta

70 Suomen provinssikonttorin toimintaa on kuvannut Alanen 1938: 235–247.

71 *Dagligt Allehanda* 5.7.1773, no. 178: 2.

72 Rumpunen 2017. <<https://seura.fi/ilmiot/historia/toivo-lofving/>> (luettu 18.12.2024).

Pietarissa, hän osallistui ensimmäiseen maailmansotaan Venäjän ratsuväessä. Sodan jälkeen hän liittyi Latvian väliaikaisen hallituksen armeijaan ja hänestä tuli yksi Latvian itsenäisyystaistelujen merkittävistä sotilasjohtajista sekä Lāčplēšin sotatarikunnan ritari.⁷³ 1930-luvuilla Lōfving seikkaili Egyptissä toimien muun muassa prinssi Habib Lotfallahin⁷⁴ kartanonhoitajana. Toisen maailmansodan aikana hän poistui Latviasta ja palveli Saksan laivaston tykistössä Mustallamerellä. Vuoden 1943 joulukuusta alkaen hän oli poliisijoukkoihin kuuluneen 320-W. Schutzmannschaft -pataljoonan komentaja siihen asti, kun se yhdistettiin Latvian legioonaan. Sodan jälkiselvittelyissä Alexander Toivo Louis Lōfving oli Iso-Britannian armeijan palveluksessa. Hän ehti siten upseerin urallaan kantaa viiden eri valtion asepukea.

Sukuun kuulumattomia

Wälikankaan arviot sellaisista Suomessa Lōfving-nimeä käyttäneistä henkilöistä, jotka eivät kuuluneet samaan sukuun, olivat hyvin perusteltuja. Esimerkiksi Porissa 1700-luvulla eläneiden porvareiden Lōfving-nimen syntymisen väärinkirjaamisena Sōf-ring-nimestä on myöhemmin vahvistanut Lagström.⁷⁵ Wälikankaalta epävarmoiksi jääneiden tapausten osalta voidaan kuitenkin tehdä selvennyksiä:

Vaikka Siuntion Palakoskella 7.1.1785 kuolleen sahakirjuri Abraham Levingin jotkut jälkeläiset esiintyvätkin haudattujen luetteloissa nimellä Lōfving, rippikirjoissa heidän nimensä on Levin.

Pohjanmaalla Närpiössä eläneet Lōfvingit eivät myöskään kuuluneet tässä käsitellyyn sukuun. Rippikirjoista ja sotilasrullista ilmenee, että Yttermarkin Gäddassa syntynyt ruotusotilas Anders Andersson, s. 27.10.1756, oli saanut Lōfving-nimen sotilasnimenä ja, että toisen närpiöläisen ruotusotilaan Daniel Andersson Lōfvingin syntymäpaikka oli Tukholma.

Perniön syntyneiden luettelossa 1790-luvulla isänä esiintyvän rakuuna Christer Lōfvingin, s. 27.6.1757, sukunimi on rippikirjoissa ja sotilasrullissa alun perin Lōfång. Tämä oli rakuunan varustaneen tilan nimen mukaan annettu sotilasnimi.

Hauholla elänyt Emanuel Gabrielsson Lōfving, s. 21.12.1796, puolestaan oli alkuperäiseltä sukunimeltään Larm ja otti itselleen Lōfving-nimen ollessaan suutarinopissa Hämeenlinnassa.⁷⁶

73 Anon 1999. <http://vesture.eu/index.php/L%C4%93vings_Aleksandrs> (luettu 19.10.2022); Anon 2019. Delfi Kultūra. <<https://www.delfi.lv/kultura/news/culturenvironment/dekainis-kurs-skoloja-egiptes-princi-lacplesa-ordena-kavalieris-aleksandrs-levings.d?id=51613437>> (luettu 2.6.2023).

74 Symes 1957. <<http://www.pjsymes.com.au/articles/hedjaz.htm>> (luettu 26.9.2024).

75 Lagström 1948: 83.

76 KA I Bb, Väestökisteriaineisto, Hämeenlinnan maaseurakunta, Seurakunnasta muuttaneiden luettelot (1804–1822): 1817, muuttonumero 216.

Myöskään Sysmässä 11.8.1786 syntynyt räätäli Petter Michelsson ei kirkonkirjoissa olevien vanhempiensa perusteella kuulunut Löfving-sukuun, vaikka esiintyy niissä nimellä Petter Löving.

Yhteenveto

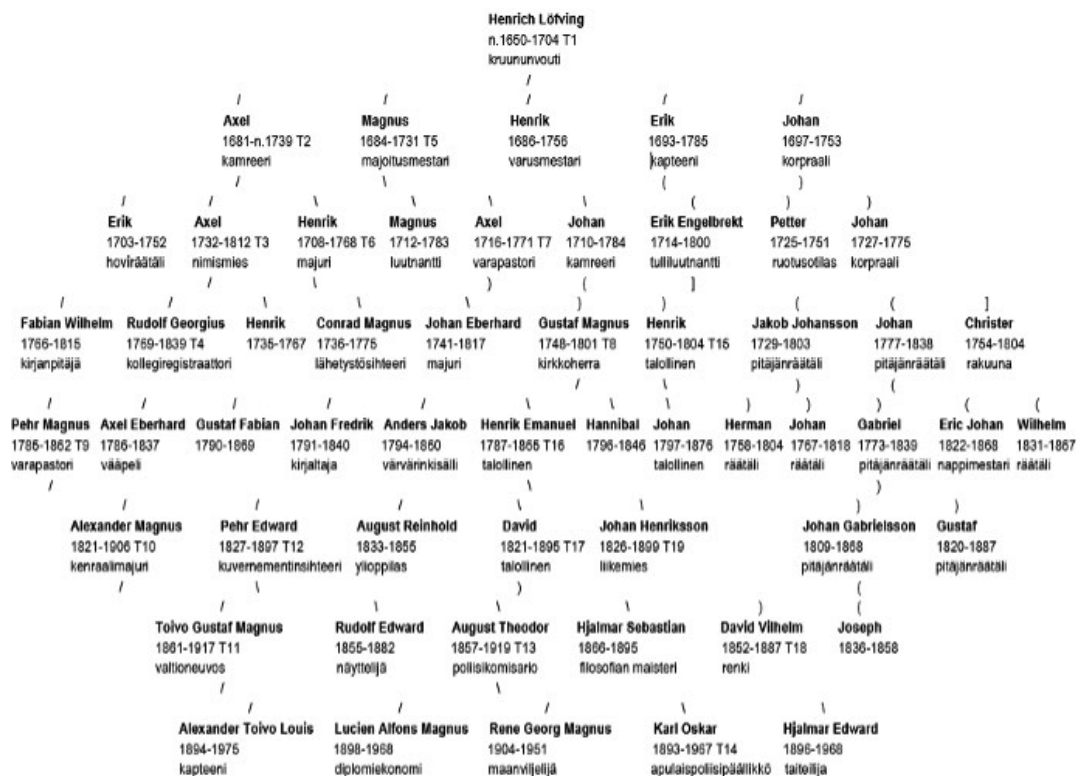
Tämän artikkelin lopuksi on Eino Wälikankaan työn täydennykseksi esitetty suomalaisen Löfving-suvun sukupuu. Siihen on merkitty miesten ammatit, joista näkyy, että suvussa oli useiden sukupolvien ajan pappeja ja käsityöläisiä, mutta Löfvingit ovat kuitenkin olleet leimallisesti virkamies- ja upseerisuku. Vasta myöhemmissä sukupolvissa on tästä merkittäviä poikkeuksia – kuten suomalaisen sarjakuvan ja animaation pioneeri Hjalmar Löfving (1896–1968).⁷⁷

Tässä esitetyt täydennykset Wälikankaan tekemään Löfving-suvun tutkimukseen koskevat pääasiassa suvun säätyläishaaraa. Wälikangas esitteli myös muiden kuin säätyläisenä eläneiden Löfvingien tietoja, ja niihin on hyvin vähän lisättävää. Tässä artikkelissa esitettyjen havaintojen kytkeminen kokonaisuuteen on kuitenkin tarpeen: Kruununvouti Henrik Löfving oli von Löwen-sukua ja hänen puolisonsa von Grünewaldt-sukua. Heillä oli Wälikankaan sukutaulujen kolmen pojan Axel, Henrik ja Magnus lisäksi poika Erik sekä Henrik Löfvingillä hänen puolisonsa kuoleman jälkeen syntynyt avioton poika Johan, josta alkoi Karjaalla elänyt sukuhaara. Hollolan räätälisuku yhdistyy säätyläis-sukuun siten, että sen kantaisä Jakob Johansson Löfving oli kamreeri Johan Löfvingin avioton lapsi. Tapani Löfving kuului ruotsalaiseen pappissukuun.

77 Hänninen 1997. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-010098>> (luettu 29.1.2025).

Suomalaisen Löfving-suvun sukupuu

Mukana ovat suvun aikuiseksi eläneiden miesten kahdeksan ensimmäistä sukupolvea. Taulujen numerot (T) viittaavat Wälikankaan ”Löfving-suku Suomessa” -sukutauluihin:

FT, dosentti **Lasse Makkonen** on luonnontieteilijä, jonka harrastuksena on sukhistoriallinen tutkimus.

Löfving Family in Finland - Additions A century ago, Eino Wälikangas published an extensive study "Löfving Family in Finland" in *Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja* nr. 10 (1926). Here, the pedigrees by Wälikangas are replenished, and an attempt is made to find answers to the questions that he had to admit were unsolved in his own work. An interesting question, left open by Wälikangas, was the origin of the Löfving-family and its connection to the noble family Löwe. In this article, the nature of this connection is revealed. Another unanswered question was the connection of the artisan branches of Löfving, that lived in Hollola and Karjaa, with the gentry of the same name. These relationships are described in this article and are shown to be via illegitimate children of the gentry. Disappointing to Wälikangas was that his study did not bring any light to the family origins of the famous spy and guerrilla Stephan Löfving, who operated in the first half of the 18th century. A more rigorous study suggests that Stephan Löfving did not have Finnish origins but belonged to a Swedish priestly family. In this article, further details are given regarding the careers of the members of the Löfving family in the service of imperial Russia, which, in several cases, elevated them to noble status. In addition to the Löfving pedigrees, Wälikangas included in his work descriptions of persons who, in his view, possibly belonged to the same family. The places of them in the Löfving family tree, or alternatively, information showing that they did not belong to the family, are described in the article.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY)
Helsingin raastuvanoikeuden renovoidut tuomiokirjat (1675–1678) ja (1680–1683)
Tarkastuspöytäkirjoja ja luetteloita koskien Uudenmaan ja Hämeen läänin säteritiloja ja rajapiiritiloja (1683–1687)
Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä, tositekiriä (1682–1682)
Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä, maakirja (1711–1711)
Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat, Helsingin raastuvanoikeuden tuomiokirjat 1650–1659
Turun kenraalikuvernementin tilikirja I (1719)
Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä, rästilueteloita (1721–1721)
Uudenkirkon seurakunnan (Viipurin lääni) arkisto, kirkonkassan tilit (1734–1806)
Väestörekisteriaineisto, Hämeenlinnan maaseurakunta, Seurakunnasta muuttaneiden luettelot (1804–1822)

Rahvuserhiiv (EAA), Tarto

Kukrusen kartanon asiakirjojen ja sinettien kokoelma
Sinettien kokoelma

Riksarkivet, Krigsarkivet (SE/KrA)

Rullor 1620–1723
Generalmönsterrullor, arkiv med löpande volymnumrering
Riksarkivets ämbetsarkiv, samlingspost
Arméns pensionskassa, meritband (1757–1762)

Risarkivet (SE/SSA)

Klara kyrkoarkiv

Riksarkivet (SE/RA)

S:ta Katarina svenska församling i S:t Petersburg

Riksarkivet (SE/HLA)

Hanebo kyrkoarkiv
Indals kyrkoarkiv

Riksarkivet (SE/ÖLA)

Frösö kyrkoarkiv

Sanomalehdet

Finlands Almänna Tidning

Verkkolähteet

Historiakirjat (HisKi). <<https://hiski.genealogia.fi/hiski/9zbx3m>>.
Adelsvapen. <<https://www.adelsvapen.com/wiki/index.php?search>>.
Arta Buka. Historiallinen tietosanakirja. <https://vesture.eu/index.php/L%C4%93vings_Aleksandrs>.
Svenskt biografiskt lexikon. <<https://sok.riksarkivet.se/sbl>>.
Riddarhuset. <<https://www.riddarhuset.se/verksamhet/genealogi-och-heraldik/attevapen-heraldik/>>.
Tailor & Arms. <<https://www.tailorandarms.com/2016/04/25/273/>>.
Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. Kotivuori, Yrjö. <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/>>.
Nederlandse Familienamenbank. <https://www.cbgfamilienamen.nl/nfb/detail_naam.php?gba_lcnaam=ebbers&gba_naam=Ebbers&nfd_naam=Ebbers&operator=eq&taal=>>.
Wikipedia (Suomi). <<https://fi.wikipedia.org>>.
Wikipedia (Venäjä). <<https://ru.wikipedia.org>>.
Karjala-tietokanta. <<https://katiha.kansallisarkisto.fi/henkilotieto.php?keyId=0617R7366211>>.
Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-010098>>.
Kuvatietokanta. Suomen sukuhistoriallinen seura (SSHY). <<https://www.sukuhistoria.fi/sshyp/index.htm>>.
Wikipedia Commons. <https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page>.

Suomalaisten seurakuntien arkistot (luettu seurakuntien omilta sivuilta, SSHY:n kuvatietokannasta ja KA:n digitoiduista aineistoista)

Helsinki, syntyneet, vihityt, haudatut
Hollola, syntyneet, vihityt, haudatut, rippikirjat
Iitti, rippikirjat
Mäntyharju, syntyneet, haudatut
Pietari, Marian seurakunta, haudatut, rippikirjat
Karjaa, rippikirjat
Asikkala, rippikirjat
Lapinjärvi, syntyneet, haudatut
Uusikirkko, vihityt, haudatut, rippikirjat
Säkkijärvi, rippikirjat
Turku, vihityt
Loviisa, haudatut, rippikirjat
Orimattila, syntyneet, vihityt, haudatut, rippikirjat
Lapinjärvi, syntyneet, haudatut
Artjärvi, syntyneet
Porvoo, haudatut
Viipuri, haudatut
Luumäki, syntyneet
Lappee, syntyneet, rippikirjat
Siuntio, haudatut, rippikirjat
Närpiö, syntyneet, rippikirjat
Perniö, syntyneet, rippikirjat

- Mattila, Pentti, 2024: Kirjapainoalan historiaa. *Uusi Suomi*, blogit, verkkojulkaisu. <<https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/penttijuhani/112963-kirjapainoalan-historiaa/>> (luettu 7.10.2024).
- Melosh, Karl R. 1993: *German Surnames – Their Meaning & Origin*. Ohio: New Bremen Historic Association. <<https://newbremenhistory.org/en/content/11-german-surnames-their-meaning-origin>> (luettu 1.10.2022).
- Nandelstadt, Daniel von 1771: *Memoarer. Det sista Karolinska slaget vid Sundsvall/Selånger år 1721*. Taylor & Arms 2016. <<https://www.tailorandarms.com/2016/04/25/273/>> (luettu 19.10.2022).
- Rumpunen, Risto 2017: Suomalaisupseeri yritti surmata Venäjän oikeusministerin sata vuotta sitten. *Seura-lehti* 18.3.2017. Otava Media. <<https://seura.fi/ilmiot/historia/toivo-lofving/>> (luettu 18.12.2024)
- Symes, Peter 1957: *Habib Lotfallah and the Arabian National Bank of Hedjaz*. <<http://www.pjsymes.com.au/articles/hedjaz.htm>> (luettu 26.9.2024).
- Walta, Matti 2018: *Virkamiehiä 1600-luvulla. Suomen hallintovirkamiehet 1634–1714*. Sähköinen kirja, 5. painos. <https://www.academia.edu/49004137/Virkamiehi%C3%A4_1600_luvulla> (luettu 26.10.2023).

Kirjallisuus

- Akiander, Matthias 1864: *Om donationerna i Wiborgs län*. Helsinki: J. Simelii.
- Alanen, Aulis J. 1938: *Suomen provinssikonttori ja suomalaisuuskysymys 1700-luvun keskivaiheilla*. Historiallinen Arkisto XLIV.
- Aminoff-Winberg, Johanna 1995: *Finska flyktingar i Sverige under stora ofreden: flyktingsföreteckningar*. Helsinki: Sukutietotekniikka.
- Anon 1999: *Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920*. Enciklopēdija - Preses nams. Riika. <http://vesture.eu/index.php/L%C4%93vings_Aleksandrs> (luettu 19.10.2022).
- Danielsson-Kalmari, Johan Richard 1919: Kapteeni Henrik Löwing, muuan maataloutemme merkkimiehiä 18:lla vuosisadalla. *Uusi Suomi* 243, 249, 255, 261, 267.
- Hardén, Atte 1923: *Orimattilan pitäjä*. Lahti: Etelä-Suomen Sanomain kirjapaino.
- Huhtamies, Mikko 2000: *Sijaissotilasjärjestelmä ja väenotot*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hänninen, Ville 1997: Löfving, Hjalmar. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS.
- Klingenberg, Hilding 2009: *Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernement 1717–1721: civilförvaltningen under en ockupation med jämförande utblickar*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Korpinen, Lauri 1981: *Käsikirjoitus Helsingin pitäjän historiaksi 1550–1865*. Osa 1. Vantaan kaupunki.
- Lagström, Hugo 1948: Släkten Löfving i Björneborg. *Genos* 19, 83–84.
- Lewenhaupt, Adam 1920: *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar*. Tukholma: Nodstedt & Söner.
- Lindeqvist, K. O. 1919: *Isonvihan aika Suomessa*. Porvoo: WSOY.
- Löfving, Stefan 1882: *Stefan Löfvingin päiväkirjat* (suom. Elisabet Löfgren). SKS. Projekt

- Lönnrotin verkkojulkaisu n:o 347.
- Makkonen, Lasse 2024: Suomessa vaikuttanut Löwe-suku. *Genos* 95(2).
- Manninen, Ohto 2007: *Suomalaisten Taistelut Ruotsin, Venäjän ja itsenäisen Suomen riveissä*. Helsinki: Tammi.
- Matinolli, Eero 1955: Kaksi Tapani Löfvingin kirjettä. *Genos* 103.
- Miettinen, Tiina 2012: *Ihanteista Irrallaan - Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Paaskoski, Jyrki 1993: Vanhan Suomen donataarit ja tilanhoitajat – Katsaus aatelisten lahjoitusmaatalouteen vuosina 1710–1811. *Genos* 64.
- Rahunen, Aarne 1957: Orimattilan Ruhassa Suomen suurin lampurilaitos 1700-luvulla. *Iltä-Sanomat* 292.
- Ramsay, July 1909–1916: *Fräsesläkter i Finland intill Stora ofreden*. Helsinki: Söderström.
- Rosén, R. 1936: *Liber scholae Helsingforsensis 1691–1865*. Helsinki: Frenckel.
- Ruuth, Johan Wilhelm 1906: *Viborgs Stads Historia*. Helsingfors central tryckeri och bokbin-
deri aktiebolag.
- Sarkamo, Ville 2011: *Karoliinien soturiarvot - Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin val-
takunnassa 1700-luvun alussa*. Väitöskirja. Jyväskylä studies in humanities 167. Jyväsky-
län yliopisto.
- Teräsvuori, Kaarlo 1939: Eräs Tapani Löfvingin toimintaa valaiseva asiakirja. *Suomen Suku-
tutkimusseuran Vuosikirja* 24.
- Wilkuna, Kyösti 1911/1912: *Tapani Löfvingin seikkailut*. Helsinki: Kansa.
- Wrangell, Georges 1913: *Genealogie des baltichen Geschlechts von Grünewaldt*. Tallinna: Reva-
ler Beobachter.
- Vuorimies, Heikki 2005: Pakkosiirto Suomeen? Havaintoja syksyllä 1721 ruotsalaisrykmen-
teistä Suomeen siirretyistä suomalaissyntyisistä sotilaista. *Suomen Sukututkimusseuran
Vuosikirja* 46.
- Vuorimies, Heikki 2015: *Suuren Pohjan sodan jälkeen Hämeeseen siirretyt ruotsalaissotilaat
noin vuoteen 1760*. Väitöskirja. Jyväskylä studies in humanities 258. Jyväskylän yliopisto.
- Wälikangas, Eino 1927: Löfving-suku Suomessa. *Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja* 10.

Clouberg-suvun adoptoitu sukuhaara

- Adoptiolasten kautta moneen sukuun syntyy sukuhaaroja, joilla ei välttämättä ole geneettistä yhteyttä suvun kantavanhempiin. Porilais-viipurilainen Cloubergien kauppias- ja pankkimiessuku on sellainen. Porilaisen merikapteeni ja kauppias Lars Henrik Cloubergin avioituessa kappalaisentytär Kristina Elisabet Habermfeltin kanssa sai hän myötäjäisinä myös Habermfeltin edellisvuonna syntyneen pojan Herman Nathanaelin.

J. W. Ruuthin Porin historian liitteenä olevassa Clouberg-suvun sukukaaviossa Herman Nathanael on kirjattu Lars Henrik Cloubergin pojaksi, tai niin ainakin sukukaavio antaa ymmärtää.¹ Samaan päätyi 1960-luvulla myös porilaissukuja tutkinut Hugo Lagström.² Mouhijärven syntyneiden ja kastettujen luetteloon on kirjattu vuonna 1772 seuraavaa: *Den 21. Octobr födde Christina Elisabeth Habermfeldt en son, som i dopet d. 24. dito kallades Herman Nathanael* [--] *fadren til Barnet bekännes vara fältskiärs Gesellen H:r Herman Schmidt*.³

Syntyneiden ja kastettujen luettelossa siis todetaan, että Herman Nathanael Cloubergin isä oli välskärinkisälli Herman Schmidt eikä sukujulkaisuissa mainittu Lars Henrik Clouberg. Asiaa käsiteltiin sittemmin myös käräjillä, jossa Herman Schmidt tunnusti isyytensä.⁴

1 Ruuth 1899: Liite V, Sukutauluja, Suku Clouberg.

2 Nimimerkki H. L. *Björneborgs Tidning* 17.6.1964.

3 Alleviivaus alkuperäinen.

4 KA Ylä-Satakunnan tuomiokunta, Karkun ja Mouhijärven talvikäräjät alkaen 29.3.1773 § 57 (aamupäivällä 1.4.1773): 772v–773. Ks. myös KA Ylä-Satakunnan tuomiokunta, KOa 105, Karkun ja Mouhijärven talvikäräjien sakkoluettelo vuodelta 1773: 1291.

Taulu 1

I **Herman Christopher Schmidt**, s. Räävelissä 24.2.1710.⁵ Opiskeli kirurgiaa Preussissa ja otettiin 30.6.1730 kisälliksi Anklammin Collegium Chirurgicumiin kisällikirjaa varten.⁶ Armeijan palveluksessa Suomessa jo sotavuosina 1741–1743.⁷ Kaleerieskadroonan ylivälskäri.⁸ Rykmentinvälskärin tutkinto Tukholmassa 29.8.1743.⁹ Porin läänin jalkaväkirykmentin välskäri 21.9.1743 virkatalona Kairilan Horola Mouhijärvellä,¹⁰ ero 30.5.1787.¹¹ Herman Christopher Schmidille myönnettiin sittemmin 50 hopeataalarin eläke.¹² Toisin kuin Sacklén ilmoittaa niin Herman Christopher Schmidt ei osallistunut Pommerin sotaan.¹³ Kuoli Mouhijärvellä 12.1.1788. – Puoliso Pirkkalassa 1745 [?]¹⁴ *Saara Helena Hartman* Kankaantaustan Hintalasta, s. (kast.) Tyrisevän Läkissä Karkussa (Suoniemellä) 9.6.1726, k. Pirkkalan Haapaniemessä 21.3.1806. Vanhemmat Porin läänin jalkaväkirykmentin luutnantti,¹⁵ sittemmin rykmentinmajoitusmestari 1741–1760 ja Ruoveden komppanian kapteeni 1760–1762 Kristopher Hartman ja Katarina Eurenia.¹⁶

II Poika:¹⁷

Herman Christian Schmidt, s. 16.8.1749. Taulu 2.

-
- 5 Sacklén 1823: 390 (Sacklénin mukaan suoritti loppututkinnon 30.6.1730); KA Militaria 188, Armeijan eläkekassaa varten laadittu ansioluetteloyhteenvedo 1.1.1758: *sp*; SE/KrA Arméns pensionskassa 004:Ö/E 5, Meritband vol. 6 (1770–1775): 421. Ks. myös Wirilander 1975: 10 (nro 14, alaviite 5).
 - 6 Sacklén 1823: 390.
 - 7 Sacklén 1823: 391.
 - 8 KA Militaria 169, Porin läänin jalkaväkirykmentin vuoden 1768 pääkatselmusrulla: 8. Ks. myös Wirilander 1975: 10 (nro 14, nootti 5).
 - 9 KA Militaria 188, Armeijan eläkekassaa varten laadittu ansioluetteloyhteenvedo 1.1.1758: *sp*.
 - 10 KA Militaria 169, Porin läänin jalkaväkirykmentin vuoden 1768 pääkatselmusrulla: 8. Ks. myös Wirilander 1975: 10 (nro 14).
 - 11 Wirilander 1975: 10 (nro 14, alaviite 2).
 - 12 SE/KrA Arméns pensionskassa 004:Ö/E 2, Inkomna brev, memorialer m m vol. 32 (1787): 35–35v.
 - 13 Sacklén 1823: 391. Yksi pataljoona PJR:stä laivattiin Pommeriin vasta 1761, eikä säilyneissä rullissa vuosilta 1761 ja 1762 mainita Schmidtä tai että hänet olisi komennettu Pommeriin.
 - 14 Avioliittokuulutuksesta perittävä leimavero maksettiin Pirkkalassa 1745. KA 7544:2667 (Tositekirja 1745).
 - 15 Läkki oli Porin läänin jalkaväkirykmentin Henkikomppanian vänrikin virkatalo, ja Kristopher Hartmanin asuminen siellä niinkin pitkään kuin 1722–1741 selittyy sillä, että luutnantin sotilasarvosta huolimatta hänet oli sijoitettu kyseisen komppanian vänrikin virkapalkalle virkataloineen. Ks. esim. Wirilander 1953: 35 (nro 71).
 - 16 Bergholm 1984 (1901): 538; Wirilander 1953: 34 (nro 69), 53 (nro 107).
 - 17 Rykmentinvälskärillä oli muitakin lapsia, mutta he eivät liity tähän tarinaan.

Innehållning af arbeten för Lärar
 amant fältkirken Herman Christian
 Schmidt uprättad första gången, då han år
 1744 som Lärarant fältkirken and
 Björneborgs Lärarant tillförs
 lunda sig till Mouhijärvi församling och på
 de sig som Lärarant fältkirken församling
 till Horola, befinnet som nämndt
 år 1760 d. 28 Sept, som i Lyckelsheden
 i församling uppför. Avskuren af enbryggan
 af Mouhijärvi församling d. 11 November
 1771.

Isaac Polviander
 Lyckelsheden.

Mouhijärven kirkkoherran Isaac Polvianderin Mouhijärven pappilassa 14.11.1771 päiväämä papinkirja Herman Christian (Christopher) Schmidtille armeijan eläkekassaa varten. Krigsarkivet. SE/KrA Ar-
méns pensionskassa. Meritband vol. 6: 482.

Taulu 2

II **Herman Christian Schmidt**, s. Mouhijärvellä Kairilan Horolassa [?]¹⁸ 16.8.1749. Porin läänin jalkaväkirykmentin välskärinkisälli 26.8.1767.¹⁹ Kuoli Hämeenlinnassa työkomennuksella ollessaan 27.7.1784 pilkkukuumeeeseen 30-vuotiaana ja haudattiin siellä 29.7.1784.²⁰ Avosuhde *Kristiina Elisabet Habersfelt*, s. Mouhijärvellä 6.3.1747, k. Porissa 16.4.1789 punakuumeeseen, vanhemmat Mouhijärven pitäjänapulainen, sittemmin

18 Vanhemmat on merkitty Kairilan Horolaan vuodesta 1745, myös vuonna 1749. Ks. KA SAY Mouhijärvi, Lavia, Suodenniemi 1740–1759: 69.

19 KA Militaria 169, Porin läänin jalkaväkirykmentin vuoden 1768 pääkatselmusrulla: 11.

20 SE/KrA Generalmönsterrullor vol. 1003, Björneborgs regemente 1785: sp; Hämeenlinnan kuolleet ja haudatut 1784.

kappalainen Johan Haberfelt ja Magdaleena Polviander.²¹ Kristiina Elisabet Haberfelt avioitui sittemmin Mouhijärvellä 14.4.1773 porilaisen merikapteeni ja kauppias Lars Henrik Cloubergin kanssa.

III Lapsi:

Herman Nathanael Schmidt eli *Clouberg*, s. 21.10.1772. Taulu 3.

Taulu 3

III Herman Nathanael Clouberg, s. au Mouhijärvellä 21.10.1772. Maatullin tarkastaja Porissa 17.10.1791, vakinainen meritullin vahtimestari 22.7.1812 saaden 14.4.1823 määräyksen toimia toistaiseksi Reposaaren tullivalvonnassa, erokirja 5.9.1826.²² Hänelle myönnettiin 3.10.1826 eläke suuruudeltaan 75 hopearuplaa.²³ Sai kolmannen lainhuudon ja kiinnekirjan kiinteistöön Malminkortteli numero 128 Porin kaupungissa 29.4.1822.²⁴ Kuoli poikansa Erik Kristian Cloubergin luona Mikkelin pitäjän Tikkalassa 9.10.1850 halvaukseen ja haudattiin Poriin 13.10.1850. – Puoliso 1. Loimaalla 13.3.1794 *Eva Maria Hjerpe*, s. Loimaalla 14.12.1761, k. Porissa 6.2.1810 keuhkotautiin, vanhemmat Henkirakuunarykmentin Everstiluutnantin komppanian katselmuskirjuri, talouskomissaari Erik Hjerpe ja hänen toinen puolisonsa Beata Greta Ekman.²⁵ – Puoliso 2. Porissa 21.4.1811²⁶ *Ulrika Quick*, s. Suodenniemellä Rihon Ylimannisessa 30.8.1790. Leskeytyneelle Ulrikalle myönnettiin 9.9.1851 tullilaitoksen kolmannen luokan eli 10 ruplan 30 kopeekan suuruinen vuotuinen eläke.²⁷ Kuoli Porissa 13.12.1860 vanhuuteen, vanhemmat Porin läänin jalkaväkirykmentin Henkikomppanian suodenniemeläisten Lavian ruotujen numero 100 ja 101 yhteinen reserviläinen 1784–1809, varakorpraali Tuomas Henrikinpoika Quick ja Maria Juhanintytär.

IV Lapsia 1. avioliitosta:

Karl Herman, s. Porissa 17.4.1794, k. siellä 26.6.1796.

21 Esim. Wanne 1946: 400; Kotivuori 2005: nro 6068 (Johan Haberfelt).

22 KA Ansioluettelokokoelma C 122, Clouberg, H. N. (Päivätty Porissa 31.3.1831).

23 KA Ansioluettelokokoelma C 122, Clouberg, H. N. (Päivätty Porissa 31.3.1831).

24 KA Porin RO:n arkisto, Porin lainhuudatuspöytäkirjat 1821–1825: 365.

25 Peitsalo 1968: 86–87.

26 Muuttokirja on laadittu Suodenniemellä 15.4.1811, mutta siihen on lisätty Porissa kuulustiedot ja kääntöpuolelle merkintä vihkimisestä: *tre gonger utan klander lyst till ähtenskap med Sjö Tulls waktmästaren herr Nathan: Clouberg i Björneborg, följas Nyligen hinderlös at wigda, ja kääntöpuolelle Å andra sidan stående Contrahenter äro utan skrud sammanvigde d:n 21 Aprilis 1811. af Mich Ådelin*. KA Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, Kaupunkiseurakunnan saapuneet muuttokirjat 1810–1812.

27 KK *Finlands Allmänna Tidning* 20.9.1851: 1.

Eva Lisa, s. Porissa 6.5.1797, k. siellä 21.10.1802.

Erik Kristian Clouberg, s. Porissa 5.11.1800. Porin triviaalikouluun 5.10.1809, todistus 29.5.1816.²⁸ Hänen Porista 29.5.1816 saamassaan ja Pietarsaareen 10.9.1816 jättämässään muuttokirjassa todetaan muun muassa seuraavaa: *Vid denna Trivialskola inskrifven i Class etymologia d: 5. October 1809, derpå d: 20. Junii 1812 flyttad till Classio Syntactica samt d: 15. Junii 1815 premoverad till Conrectors class, har under denna sin Skolegång uppfört sig beskedligt och anstendigt, hvaröfver detta honom, som nu skiljes sig ifrån Scholen, till vitnesbörd lemnas.*²⁹ Harjoittelijana [?] Pietarsaareissa 1816–1818 mahdollisesti apteekkari Carl Fredrik Hellstenillä, jätti Pedersörestä saamansa muuttokirjan numero 123 Turkuun (ruots. srk.) 11.5.1822, jolloin mainitaan olleen farmasian opiskelija, muuttokirja proviisorina Turusta (ruots. srk.) 20.6.1823 Uuteenkaarlepyyhyn, jossa toimi proviisorina apteekkari Kanzaulla Uudessaakaarlepyyssä. Ensimmäisen Suomen meriekipaasin esikunnan vanhempi välskari 23.1.1831, pyyntöero 11.10.1831.³⁰ Toimi jonkin aikaa proviisorina Helsingissä, mistä otti 7.10.1834 muuttokirjan Viipuriin 1834, mutta jätti sen Mikkeeliin. Hoiti Heinolan apteekin haarakonttoria Mikkeliissä 1838–1843 ja ilmeisesti Mathias Ingmannin apteekkia Jyväskylässä 1843–1844. Sai Porin kaupungissa 5.3.1827 kolmannen lainhuudon ja kiinnekirjan kiinteistöön Malminkortteli numero 128.³¹ Katselmuskirjurin puustellin vuokraaja Mikkelin pitäjän Tikkalassa 1844–1851. Kuoli rippikirjan mukaan 1851. Mikkelin pitäjän käräjät peräänkuuluttivat häntä 25.11.1851.³²

IV Lapsia 2. avioliitosta:

Fredrika Wilhelmiina Clouberg, s. Porissa 17.9.1815. Proviisoriveljensä taloudenhoitaja vuodesta 1837 Mikkelin Tikkalassa, muuttaen veljensä kuoleman jälkeen Mikkelin Soikkalaan alivuokralaiseksi. Entisen maakanslisti Isak Bernefeltin emännöitsijä Liukolan Pesussa Mikkeliissä jo 1868. Kuoli siellä 24.12.1889. Hänelle syntyi Mikkelin pitäjässä 1856 au-poika Oskar Oma Clouberg, joka kuoli Mikkeliissä 13.4.1864.

Herman Ulrik Clouberg, s. kaksosena Porissa 29.7.1821. Merimies. Vietti yhtäjaksoisesti 13 vuoden ajan ulkomailla – *vistats tretton år på utländsk ort*³³ – kunnes palasi Poriin. Asui vuosina 1851–1852 veljensä Erik Kristianin luona Mikkelin Tikkalassa. Hukui Kristiinankaupungin lähellä 4.10.1864. – Puoliso Porissa 7.5.1854 *Justina Mathilda Lindgrén* tämän ensimmäisessä avioliitossa, s. Porissa 27.9.1835, k. Porissa 17.10.1883, vanhemmat merimies sittemmin mylläri Matias Lindgren ja Justiina Iisakintytär.³⁴

28 Jäntere 1926: 94 (nro 589).

29 KA Pedersöre församlings arkiv, Längder över till församlingen inflyttade 1815–1819, Inflyttade September nro 42.

30 Wirilander 1985: 230 (nro 2736).

31 KA Porin RO:n arkisto, Porin lainhuudatuspöytäkirjat 1826–1827: 336.

32 KK *Finlands Almänna Tidning* 18.5.1852: 4.

33 KA Mikkelin seurakunnan arkisto I Aa:25, Rippikirja 1847–1858: 688.

34 Ks. esim. Lagström 1946: 83 (nro 417). Justina Mathilda Lindgrénin toinen puoliso Porissa 14.11.1865 nikkari Isak Lindfors, s. Kiikassa 2.5.1828, k. Porissa 29.6.1881.

Maria Kristina Clouberg, s. kaksosena Porissa 29.7.1821, k. siellä 20.11.1844. Naimaton. Hänelle syntyi Kalajoella 30.3.1839 au-tytär Elisabet (Elise) Kristina Wilhelmina Melusina Clouberg.³⁵

Viktor Natanael Clouberg, s. Porissa 29.8.1823. Taulu 4.

Perheeseen kuului myös Eva Maria Hjerpen avioton tytär³⁶ *Klara Ulrika Clouberg*, s. Porissa 23.10.1789, kuoli siellä 31.8.1838 tuntemattomaan tautiin. – Puoliso Porissa 30.12.1817 merimies *Henrik Söderman* tämän ensimmäisessä avioliitossa, s. Tuorisniemen Huhdanperässä Porin maaseurakunnassa 21.5.1795, k. Porissa 29.4.1846 tuntemattomaan tautiin, vanhemmat torppari Henrik Huhdanperä eli Forsman ja Liisa Eerikin tytär Blomstrand.³⁷

Taulu 4

V **Viktor Nathanael Clouberg**, s. Porissa 29.8.1823. Merimies. Muutti Porista Huittisten ja Euran kautta Luvialle 1852. Euran rokotuspiiriin rokottaja Luvialla. Kuoli Luvialla 22.5.1875 keuhkotautiin. Viktor Nathanael Cloubergin jälkeen hänen pesänsä irtain omaisuus ja ”asuinhuonerivi, saunahuone ja navettorivi” huutokaupattiin, joista saatiin yhteensä 311 markkaa 15 penniä.³⁸ – Puoliso Luvialla 28.12.1852 merimiehentytär *Maria Kristiina Rosenblad*, s. au Porin maaseurakunnan Toukarissa (Thorbonäs) 20.9.1828. Muutti 16.7.1882 hushollerskaksi Porvoon Tarkkiseen asuen sittemmin vuodesta 1888 Porvoon kaupungissa tyttärensä taloudessa. Kuoli Porvoossa 17.12.1891. Anoi 1882 Keisarilliselta Majesteetilta eläkettä ylimääräisistä eläkerahoista, mutta jota ”ei Hänen Keisarillinen Majesteettinsa ole tahtonut myöntää”.³⁹ Äiti torpparintytär Justina Juhontytär

35 Elisabet (Elise) Kristina Wilhelmina Melusina Clouberg mainitaan vuoteen 1856 saakka laivuri Petter Gustaf Idmanin kasvattityttärenä Pietarsaareissa. Asui sittemmin muun muassa vuosina 1858–1861 Mikkeliä tätinsä Fredrika Cloubergin luona. Suur-Savon Sukututkimusyhdistyksen julkaisemassa teoksessa *Kirkonkyläläisistä kaupunkilaisiksi: Mikkelin kaupungin ensimmäiset asukkaat 1838* (1987) hänen äidikseen ilmoitetaan virheellisesti Fredrika Clouberg, joka on siis hänen tätinsä. Elisabet Kristiina Wilhelmina Melusina Clouberg avioitui sittemmin Kuopiossa 25.7.1873 leipurinkisällä *Erik Erikinpoika Kososen* kanssa. Kosonen oli kotoisin Sulkavalta, mutta todetaan loppuvuonna 1873 olleen Pietarissa.

36 Lapsen isä ei ole tiedossa, sillä Eva Maria Hjerpe ilmoitti oikeudessa syyllistyneensä salavuoteuteen hänelle tuntemattoman miehen kanssa. Ks. esim. KA Porin kämnerioikeus 4.12.1789 § 4.

37 Henrik Södermanin toinen puoliso Porissa (msrk) 24.6.1840 Fredrika Björkqvist hänen ensi avioliitossaan, s. Ahlaisissa 7.11.1815, vanhemmat räätäli Matti Björkqvist ja Greta Jaakopintytär.

38 Kirjoittajan hallussa oleva kopio Viktor Nathanael Cloubergin jälkeen 3.11.1875 laadittu perukirjasta.

39 KK *Suomalainen Wirallinen lehti* 15.4.1882: 1.

Norrvik, joka avioitui sittemmin Jakob Juhonpoika Santalan eli Rosenbladin kanssa.

Viktor Nathanaelin jälkeen laaditun perukirjan ingressissä todetaan muun muassa seuraavaa:

Wuonna 1875 se 3. päivänä marraskuuta tuli Lailinen perukirjoitus alakirjoitetulta toimitetuksi edesmennen Rokonistuttajan Viktor Natanael Clobergin perästä Hanninkylän Clobergin Torpassa Luvian Kappelissa Eurajoen pitäjässä Joka 22. Päivä Viime Toukokuuta Kuoli, ja Jälkensä jätti Vaimonsa Maria Kristina Jaakon tyttären Clobergin ynnä Seittämän hänen kansansa Siitettyä Lasta Nimittäin tyttären Sofia naitettuna Muurarin Fredrik Fredrikssonin kansa Helsingin kaupungissa, tyttären Emelia naituna Ko[r]vmakarimestarin Karl Wilhelm Lindströmin kansa Borgon kaupungissa, tyttären Karolina naituna Pietarin Kaupungissa ja nämät pois olevat tyttäret ynnä miehinensä niin kuin Leski Maria Kristina Cloberg täsä nyt Sekä Suulisesti että Kirjallisesti Wierasmiesten läsnä ollessa edestoi omat jättäneet äitinsä ja alaikäisten Veljiensä ja Sisartensa elatukseksi kaikki mitä Pesäkunnassa on ja alaikäisiä Lapsia oli Tytär Alma 12. V., tytär Aina 10. V., poika Karl 14. V: ja poika Viktor 5. Vuoden ijästä, ja näiden alaikäisten Lasten etua Valvoi heidän äitinsä Maria Kristina Cloberg niinkuin Förmyndari, ja Nikkari Sakarias Andrell Kuvattöni.

VI Lapsia:

Sofia Clouberg, s. an⁴⁰ Porissa 30.6.1849. Otti muuttokirjan Luvialta Helsinkiin 15.10.1873. Kuoli siellä 13.4.1925 76-vuotiaana.⁴¹ – Puoliso Helsingissä 29.11.1874 muurari *Johan Fredrik Fredriksson Nikkilä*, s. Kaukelan Börtilässä Pusulassa 23.2.1845, k. Helsingissä 30.1.1926. Vanhemmat muonatorppari Pusulassa Fredrik Erikinpoika ja tämän ensimmäinen puoliso Anna Heta Kjäll.

Emilia (Emelia, Emma) Clouberg (Klouberg), s. an Porissa 18.7.1851, k. Porvoossa 20.5.1925 sydänhalvaukseen.⁴² – Puoliso Helsingissä 18.10.1871⁴³ makkaramaakarin kisälli *Karl Wilhelm Lindström*, s. Helsingissä 11.11.1839. Makkarakantekijä Porvoossa. Asui Porvoon vanhassa kaupungissa korttelin 4 tontilla numero 2. Kuoli Porvoossa 8.10.1887, vanhemmat työmies, sittemmin tupakkatehtaan etumies Jonas Wilhelm Lindström ja Maria Fredrika Enkolin. Avioliitto oli lapseton.

40 *Vaccinatoren Viktor Nathanael Clouberg har i närvaro af Inspektoren å Sittlax Klockarla och Löjtnanten Karl Wladimir Strömberg erkänt, att de två äldsta döttrarna Sofia och Emelia blifvit af honom under äktenskapslöfte sammanaftrade med hans nuvarande hustru Maria Kristina Rosenblad och att hon, af okunnighet om sättet för kyrkogång i sådant fall, låtit sig kyrktaga såsom lägrad qwinna.* KA Luvian seurakunnan arkisto I Hc, Rikoslutetlot 1853–1897: 3.

41 KK *Uusi Suomi* 16.4.1925: 1. Kuolinilmoituksessa ei mainita omaisia.

42 KK *Hufvudstadsbladet* 23.5.1925: 2.

43 Ks. myös KK *Uusi Suometar* 1.11.1871: 4.

**— Drunknad finska i St. Petersburg.
Ur Wivedemski kanalen uppdrogs
den 16 dennes liket af 35 åriga
finländskan Marie Josefina Klu-
berg, hvilken den 1 mars detta år
försvunnit ur sin bostad och se-
dermera ej afhörts.**

Uutinen Maria Josefiinan löytymisestä hukkuneena Vvedenskin kanaalista keväällä 1894. *Wiborgs-bladet* 19.5.1894: 3. Kansalliskirjasto.

Karoliina Eufrosyne Clouberg, s. Luvialla 13.4.1853. Sai Luvialta muuttokirjan Pietariin 16.7.1870, joskin jätti sen Pyhän Marian seurakuntaan vasta 1873. Mainitaan Pyhän Marian seurakunnan kirjoissa vielä 1890-luvulla, tosin merkinnällä *verschollen* – tietymättömissä.⁴⁴ Isän perukirjojen mukaan olisi ollut naimisissa jo 1875, mutta Pyhän Marian seurakunnan kirkonkirjojen mukaan naimaton. Häntä ei myöskään mainita Karl Kristianin perukirjassa vuodelta 1890 eikä Viktoriaa surevien joukossa vuonna 1899.⁴⁵

Maria Josefiina Clouberg (Kluberg), s. Luvialla 2.8.1855. Otti Luvialta 21.7.1873 muuttokirjan Pietariin, mutta palasi takaisin käymättä mahdollisesti lainkaan Pietarissa. Asui Luvialla aina vuoteen 1884 saakka, jolloin muutti Helsinkiin 9.4.1884 saamallaan muuttokirjalla jättäen sen Helsinkiin 26.4. samana vuonna. Keski-Helsingin rippikirjan mukaan hän muutti Pietariin vuonna 1884.⁴⁶ Poistui Pietarin asunnostaan 1.3./13.3.1894, jonka jälkeen hänestä ei saatu havaintoja.⁴⁷ Löydettiin keväällä 16.5.1894 Henkikaartin jääkäriyrykmentin kasarmien läheisyydestä Vivedemskin kanavasta⁴⁸ hukkuneena.⁴⁹

Hän oli tuolloin kirjoilla Helsingissä, sittemmin Keski-Helsingin seurakunnassa, joka haki hänen kuolleeksi julistamistaan lain 23.4.1901 4 §:n mukaisesti kesäkuussa 1948. Virallinen käsittely kuulutuksineen muun muassa *Virallisessa lehdessä* vei oman aikansa,

44 KA Pietarin Pyhän Marian seurakunnan arkisto I Aa 29, Rippikirja 1887–1896 IV: 1600.

45 KK *Uusi Suometar* 20.4.1899: 1.

46 KA Helsingin RO, II osaston riita-asiain pöytäkirjat Ca II: 600 § 23 (17.3.1950) Liite C.

47 KK *Wiborgsbladet* 19.5.1894: 3; KK *Hufvudstadsbladet* (Landsortsupplaga) 20.5.1894: 3.

48 Vuosina 1803–1804 kaivettu Vvedenskin kanava täytettiin vuosina 1967–1969, ja sen tilalle rakennettiin Vvedenskin kanavan katu. Kanava yhdisti aikoinaan Fontankan ja Obvodnyi-kanavan.

49 KK *Wiborgsbladet* 19.5.1894: 3; *Hufvudstadsbladet* (Landsortsupplaga) 20.5.1894: 3.

ja lopullinen päätös voitiin tehdä Helsingin raastuvanoikeudessa 22.9.1950.⁵⁰

Tyttö, s. kuolleena ja haudattiin Luvialla 6.6.1858.

Viktor Verner, s. Luvialla 18.8.1859, k. Luvialla 16.1.1864.

Karl Kristian (Carl Christian) Clouberg, s. Luvialla 11.10.1861. Oli suutarinopissa Ikaalisissa 1877–1879. Muuttokirja Helsinkiin 3.12.1879. Suoritti yleisen kolmivuotisen asepalveluksen Uudenmaan pataljoonassa alkaen 1.11.1883.⁵¹ Vanginvartija Sörnäisten vankilassa Helsingissä. Kuoli Helsingissä 24.11.1889. Kuolinilmoituksessa *Uudessa Suomettaressa* todetaan seuraavaa: ”Ilmoitetaan että [--] vanginvartija Karl Kristian Clouberg kovaa tautia sairastettuaan rauhallisesti vaipui kuolon uneen Helsingissä 24 p. marrask. 28 vuoden ikäisenä; syväksi suruksi ja kaipaukseksi minulle, ijäkkäälle äidille, viidelle sisarelle, yhdelle veljelle, sukulaisille ja ystäville. Mathilda Clouberg”.⁵² – Puoliso Helsingissä 1887 (kuulutus 1.5.1887)⁵³ Maria Mathilda Kask tämän ensimmäisessä avioliitossa, s. Karjalohjan Saarenpäässä 5.10.1861, k. Kiskossa 15.10.1896.⁵⁴ Vanhemmat Saarenpään ruodun numero 64 tarkk’ampuja David Kask ja Engla Johanna Wendelin. Avioliitto oli lapseton.

Alma Ulrika Clouberg, s. Luvialla 6.10.1863. Asui vuosina 1881–1885 Porvoossa sisarensa Emilian ja lankonsa makkaratehtailija Lindströmin taloudessa palaten sittemmin

Vanginvartija Karl Kristian Cloubergin kuolinilmoitus. *Uusi Suometar* 26.11.1889: 1. Kansalliskirjasto.

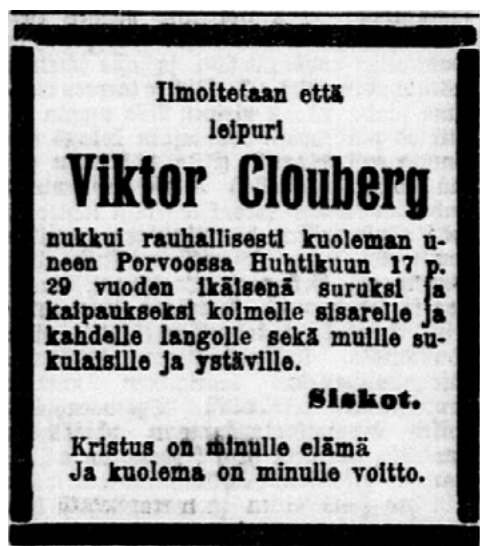
50 KA Helsingin RO, II osaston riita-asiain pöytäkirjat Ca II: 600 § 23 (17.3.1950) ja Ca II: 613 § 22 (22.9.1950).

51 KK *Uusi Suometar* 9.10.1883: 3; Vuosien 1881–1901 yleisen asevelvollisuusarmeijan perustamisesta ja palvelusajoista ks. Screen 1996: 12–19.

52 KK *Uusi Suometar* 26.11.1889: 1. Perukirjat ks. KA Helsingin raastuvanoikeuden arkisto Ec:45, Perukirjat 1890–1890: nro 9256 (16.1.1890). <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?-kuid=77954911>> (luettu 13.3.2022).

53 KK *Hufvudstadsbladet* 3.5.1887: 1.

54 Toinen puoliso 28.12.1890 torppari muun muassa Karjalohjan Heinussa ja Kiskon Kärkälässä Emil Juho Lindholm tämän keskimmaisessä avioliitossa.

Viktor Arthur Cloubergin kuolinilmoitus. *Uusi Suometar* 20.4.1899. Kansalliskirjasto.

vuonna 1890 takaisin leskeytyneen sisarensa luo. Kuoli Porvoossa 19.7.1932.⁵⁵ – Puoliso Porvoossa 30.11.1890 makkarantekijämestari ja makkaratehtailija *Karl August Klink*, s. Bischofsteinissa (nyk. Bisztynek Puolassa) Itä-Preussin Rösselissä 23.4.1859, k. Porvoossa 27.11.1917, vanhemmat muurari Bischofsteinissa Ferdinand Gotthold Klink ja Henriette Mulak.

Aina Wilhelmiina Clouberg, s. Luvialla 19.12.1865. Porvooseen 6.7.1881 asuen sisarensa Emilian taloudessa. Muutti sieltä Amerikkaan 1889, jossa kuoli 27.12.1889.⁵⁶

Viktor Arthur Clouberg, s. Luvialla 17.2.1870. Asui äitinsä kanssa Porvoon Tarkiksessa ja kaupungissa, josta muutti 1894 Mouhijärven kautta Ikaalisiin, jossa toimi leipurinkisällinä Reinhold Tinggrénin leipomossa. Kuoli Porvoossa 17.4.1899.⁵⁷ – Naimaton.

FT **Heikki Vuorimies** on Suomen Sukututkimusseuran tutkijajäsen tutkimuskohteenaan pääasiassa Ruotsin ajan sotilaat.

An adopted branch of the Clouberg family Through adopted children, many families have branches that have no genetic connection to the family's biological ancestors. The Clouberg merchant and banker family from Pori/Viipuri is of this sort. When the Pori sea captain and merchant Lars Henrik Clouberg married the chaplain's daughter Kristina Elisabet Haberkelt, he also got Haberkelt's son Herman Nathanael, born the previous year, as a dowry. Herman Nathanael's father is usually listed as Lars Henrik Clouberg in genealogical literature and online, but according to the records Herman Nathanael's father turns out to be the assistant dresser of the Pori Infantry Regiment, Herman Christian Schmidt.

55 Alma Ulrika Cloubergin ja Karl August Klinkin elämänvaiheista laajemmin ks. Vuorimies 2017: 168–175.

56 Porvoon seurakuntien keskusrekisterin ilmoitus.

57 Mm. KK *Uusi Suometar* 20.4.1899: 1. Surijoina 3 sisarta ja kaksi lankoa. Kuolin- ja hautaustieto löytyy myös Ikaalisten kuolleitten ja haudattujen luettelosta.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Ansioluettelokokoelma

C 122 Clouberg, H. N.

Helsingin raastuvanoikeuden arkisto

Perukirjat 1890

II osaston riita-asian pöytäkirjat 1950

Läänintilit

7544 (Tosittekirja 1745)

Militaria

Porin läänin jalkaväkirykmentin arkisto

169 Vuoden 1768 pääkatselmusrulla

188 Ansioluetteloyhteenveto 1.1.1758

Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat

Porin raastuvanoikeuden tuomiokirjat

Kämnerioikeuden tuomiokirjat 1789

Lainhuudatuspöytäkirjat 1821–1825, 1826–1827

Seurakuntien arkistot

Hämeenlinnan seurakunnan arkisto

Kuolleet ja haudatut 1784

Luvian seurakunnan arkisto

Rikosluettelot 1853–1897

Mikkelin seurakunnan arkisto

Rippikirja 1847–1858

Pedersöre församlings arkiv

Längder över till församlingen inflyttade 1815–1819

Pietarin Pyhän Marian seurakunnan arkisto

Rippikirja 1887–1896 IV

Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto

Kaupunkiseurakunnan saapuneet muuttokirjat 1810–1812

Sulkavan seurakunnan arkisto

Vierasseurakuntalaiset syntyneet ja kastetut 1870–1885

Tuomiokuntien renovoidut tuomiokirjat

Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat

Karkun ja Mouhijärven käräjien sakkoluettelo 1773

Karkun ja Mouhijärven talvikäräjät 1773

Krigsarkivet, Tukholma (SE/KrA)

Generalmönsterrullor

Björneborgs regemente 1785

Arméns pensionskassa

Meritband 1763–1769, 1770–1775

Inkomna brev, memorialer m m 1787

Verkkolähteet

Kotivuori, Yrjö 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852*. Verkkojulkaisu <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>> (luettu 4.1.2022).

Sanomalehdet (Kansalliskirjasto, KK)

Finlands Almänna Tidning
Hufvudstadsbladet
Hufvudstadsbladet (Landsortsuplaga)
Suomalainen Wirallinen lehti
Uusi Suometar
Uusi Suomi
Wiborgsbladet

Kirjallisuus

- Bergholm, Axel (toim.) 1984 (1901): *Sukukirja: Suomen aatelittomia sukuja I–II*. Näköispainos. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.
- Jäntere, Kaarlo 1926: *Porin triviaalikoulun oppilaslueletot 1722, 1733, 1737 ja oppilasmatrikkeli 1738–1842*. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 2. Pori: Porin kaupunki.
- Lagström, Hugo 1946: Hautakirjoituksia – Gravinskrifter: II Björneborgs gamla begravningsplats (tillägg). *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XXX*. Helsinki.
- H. L. (Hugo Lagström) 1964: Clouberg. *Björneborgs Tidning* 17.6.1964. Kirjoittajan hallussa oleva kopio artikkelista.
- Peitsalo, Ilmari 1968: Hjerpe. Loimaan suku. *Genos* 39(4).
- Ruuth, J. W. 1899: *Porin kaupungin historia*. Suom. Iivari E. Forsman. Pori: Porin kaupunki.
- Sacklén, Joh. Fredr. 1823: *Sveriges läkare historia ifrån konung Gustaf I:s till närvarande tid*. Nyköping: P. E. Winge. <<https://archive.org/details/sverigeslakarehi02sack/page/n5/mode/2up>> (luettu 17.10.2020).
- Screen, J. E. O. 1996: *The Finnish Army 1881–1901. Training the Rifle Battallions*. *Studia Historica* 54. Helsinki: SHS.
- Wanne, Olavi 1946: Polviander (-suku). *Uusi Sukukirja I*. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja XVI. Helsinki: Otava.
- Viikki, Raimo (toim.) 1987: *Kirkonkyläläisistä kaupunkilaisiksi. Mikkelin kaupungin ensimmäiset asukkaat v. 1838*. Suur-Savon sukututkimusyhdistys ry:n julkaisuja 1. Mikkeli: Suur-Savon sukututkimusyhdistys ry.
- Wirilander, Kaarlo 1953: *Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718–1810. Virkatalonhaltijain lueletot*. Suomen historiallinen seura, käsikirjoja III. Helsinki (Forssa) 1953: SHS.
- Wirilander, Kaarlo 1975: *Suomen armeijan sotilasvirkamiehistö 1718–1810. Virkatalonhaltijain lueletot*. Suomen historiallinen seura, käsikirjoja VIII. Helsinki: SHS.
- Wirilander, Kaarlo 1985: *Suomen armeijan upseeristo, aliupseeristo ja sotilasvirkamiehistö 1812–1871 (1880)*. Viranhaltijain lueletot. Suomen historiallinen seura: Käsikirjoja 10. Helsinki: SHS.
- Vuorimies, Heikki 2017: Kansalliskirjaston historiallinen sanomalehtikirjasto sukututkijan tietolähteenä. *Genos* 88(3).

Oppineiden ja kaupunkilaisten magia sekä magiakirjallisuus 1600-luvun Turussa

- Noitaoikeudenkäyntien pahin aalto Ruotsin puolella alkoi olla jo ohi 1660-luvulla, kun noitahysteria ja vainot levisivät Suomeen. Varsinainen noitavaino koettiin Ahvenanmaalla, mutta myös Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Viipurissa käytiin oikeutta noitia vastaan. Suomalaisissa noitaoikeudenkäynneissä esiintyy joukko kirjoja, joista suurin osa kuuluu osaksi ”läntisen oppineen magian” perinnettä.¹ Turkuun perustettiin Suomen ensimmäinen yliopisto, Kuninkaallinen Turun Akatemia, vuonna 1640. Kirjoissa esiintyvää magiaa ja taikuutta kykenivät ymmärtämään vain luku- ja kielitaitoiset säätyläiset sekä akatemian oppineet, joilla oli myös pääsy kirjastoihin. Kabbalistisiksi kutsuttuja magiakirjoja oli Pietari Brahen mukaan jokaisessa suuressa kirjastossa. Turussa monet luku- ja kielitaitoiset oppineet yrittivät toteuttaa kirjoista löytyviä taikoja. Osa heistä jäi kiinni ja joutui vastaamaan teoistaan. Turun akatemiassa vaikuttaneet lukutaitoiset taikuudesta syytetyt kuuluvat enemmän oppineisiin magianharjoittajiin kuin kansan parissa itseoppineisiin ”perinteisiin” noitiin tai heiksi väitettyihin.²

Magian harjoittaminen Turun kaupungissa

Maaliskuisena yönä vuonna 1670 hovioikeuden asessori Johannes Wasseniuksen talonväki oli kauhusta kankeana jouduttuaan seiniä paukutelleen ja penkkejä ja kaappeja kolistelleen kummituksen armoille. Kummitus käyttäytyi, Jumala paratkoon, kuin Saatanana. Raivopäissään se rikkoi ikkunaruutuja ja möyrysi kuin karhu metsässä. Tapausta tutkinut oikeus ei täysin uskonut talonväen lailla vainajien henkiin ja mustaan pahaan tahtovaan magiaan vaan haki syyllistä maallisemmista ja onnistui sellaisen myös löytämään. Kuulusteluissa syylliseksi paljastui Saatanan sijaan taloon piiloutunut piika

1 Bogdan 2012: *passim*; Ockenström 2015: *passim*.

2 Ikonen 1936: 256; Heikkinen 1969: 204.

Hyvä taikuus ja paha noituus

Historiantutkija Marko Nenonen määrittelee taikuuden omien sekä muiden elämän mahdollisuuksien parantamiseen tähtääväksi ilmiöksi. Noituudella haluttiin puolestaan vahingoittaa sen kohdetta.⁵ Vielä 1600-luvun alkupuolella parantamisen eli valkoisen hyvää tahtovan magian harjoittaminen jäi usein rangaistuksetta oikeudessa. Keskiaikaisen kaupunginlain mukaan vain vahingoittaminen oli rikos. 1600-luvulla näitä pykälää alettiin soveltaa myös valkoiseen magiaan. Kansan mielessä vahingoittamisella ja parantamisella oli kuitenkin suuri ero. Musta magia oli toki kauheaa vaikkapa murhan yhteydessä, mutta niin oli salamurha muutenkin, sillä se tehtiin salamyhkäisesti.⁶

Oppineilla oli mahdollisuus lukea noituutta käsittelevää kirjallisuutta, mutta yhteinen kansa ei lukenut mitään, ja sen käsitys noituudesta ja siihen liittyvä hysteria syntyi itsestään sen parissa.⁷ Kirkkojen saarnastuolista saarnattiin Saatanalle antautumisen kauheudesta, mutta kansa käsitti maailman muutenkin monitahoiseksi, jossa liikkui pahoja olentoja houkuttelemassa kristittyjä oman isäntänsä alamaisiksi. Turun piispa Isak Rothovius (piispana 1627–1652) ilmaisi asian niin, että hän joutui työskentelemään Turussa skorpionien, pakanoiden ja barbaarien keskuudessa. Noituuden kitkemiseksi hän työskenteli kiivaasti.⁸

Turun akatemian kansleri ja kenraalikuvernööri Per Brahe ehdotti vuonna 1649, että tuomiokirkossa saarnattaisiin kolme kertaa vuodessa taikauskosta, joka rehotti kansan keskuudessa.⁹ Brahe edusti niitä oppineita, jotka eivät pitäneet noituutta todellisenä tai katsoivat sen olevan vain Saatanan luoma illuusio. Ruotsin oikeuslaitos oli Euroopan moderneimpia, ja sen keskeisiä arvoja olivat totuus ja oikeudenmukaisuus, kun noitavainot alkoivat valtakunnassa 1660-luvulla.¹⁰ Vuonna 1688 kuningas asetti sensuuri-virkamiehen valvomaan ulkomaisen kirjallisuuden tuomista maahan ja kotimaisen kirjallisuuden painattamista estääkseen tällaisten oppien leviämisen maahan ulkopuolelta.¹¹

Oikeutta istuneet tuomarit eivät koko vuosisadan aikana uskoneet tuomioidensa perusteella varauksetta noituuteen, mutta oikeuden tehtävä oli rangaista luvattomiin toimiin sekaantuneita ihmisiä. Selvänäkeminen ja ennustaminen kuuluvat asioihin, joiden oikeus totesi toistuvasti olevan hölynpölyä ja asianosaisten kuvitelmaa. Selvänäkijöiden tai ennustajien apua pyydettiin esimerkiksi varkaan paljastamiseksi. Tähän tarvittiin toisinaan Saatanan apua.¹² Raastuvanoikeus tutki toukokuussa 1671 pohjalaista sotamiestä Matts Grelssonia, jota oli syytetty noituudesta Ahvenanmaan Jomalassa. Hän itse

5 Nenonen 1992: 72; Nenonen & Kervinen 1994: 59.

6 Lappalainen 2018: 27; Nenonen & Kervinen 1994: 59.

7 Lappalainen 2018: 23.

8 Ranta 1975: 709.

9 Von Bonsdorff 1901: 343.

10 Lappalainen 2018: 23–25; Nenonen & Kervinen 1994: 11; Ranta 1975: 711.

11 Nenonen 1992: 69.

12 Nenonen 1992: 67–68.

kielsi noituuden, sillä hänellä oli vain selvänäkemisen lahja. Turun raati katsoi Mattsin puhuneen pötyä ja tuomitsi hänet siitä 60 hopeamarkan sakkoon.¹³

Turun raastuvanoikeus luki marraskuussa 1663 tuomion ennustajaeukon hankkimisesta inspehtori Per Brobergin vaimolle Brita Palmille. Naiset asettuivat Britan kamaariin, jossa ennustaja Karin luki tämän kädestä. Brita kysyi Karinilta, voisiko hän järjestää niin, että Britan Tukholmaan lähiaikoina matkustava mies kuolisi matkalla. Tähän Karin vastasi ei. Karin käski Britaa hankkimaan Kokemäeltä, jonkun muun noidan, joka kykenisi siihen. Per Brobergin ja Brita Palmin pojasta Erikistä ennustaja sanoi, että poika kuolisi tuleen tai veteen, jos äiti ei sitoisi hilkkää hänen leukansa alta. Britan tuli rukoilla ahkerasti poikansa puolesta ja näyttää tälle uutta kuuta sekä laittaa tällöin leivän palan hänen käteensä. Näin poika pelastuisi. Tilaisuudessa paikalla olleet naiset kertoivat aikoneensa ainoastaan säikäyttää Britan suhtautumaan paremmin mieheensä. Oikeus tuomitsi kaikki kolme naista Korkeampien syiden kaaren 11 luvun perusteella 60 hopeamarkan sakkoon.¹⁴

Vuosisadan loppua kohden puuttuminen magiaan ja siitä jaettavat rangaistukset kovenivat laantuakseen jälleen aivan vuosisadan lopulla. Turkulaisten parissa valkoisen magian harjoittaminen säilyi koko vuosisadan vanhalla kannalla, eikä kaupungin asiakirjoista tavata kuin kerran uusimuotoista kanssakäymistä paholaisen kanssa. Tuomiokapituli nimittäin keskusteli vuonna 1675 pojasta, joka väitti käyneensä Bläkullassa. Tämä on ainoa kerta, kun Turun asiakirjoissa mainitaan Bläkullan käynti, joka liittyi olennaisena osana 1660-luvulla alkaneiden noitavainojen kuvaan noituudesta.¹⁵

Taikuuden perinteeseen kuuluivat suhteet vainajiin ja muihin henkiolentoihin, varsinkin jos kyseessä oli sukuside.¹⁶ Siten pyöveli Henrik Knutsson kertoi istuneensa eräänä iltana toukokuussa 1671 kivellä mestattujen hautausmaalla Kerttulissa, kun vaimo Lisbeta Eriksdotter käveli huoruudesta saman vuoden tammikuussa mestatun vaimon haudan ympäri kaksi kertaa myötä päivään. Pyöveli otti vaimon hatun ja kysyi, miksi vaimo teki niin, sillä hän epäili asiaan liittyvän taikuutta.¹⁷

Noituuteen liittyvät haukkumasanat esiintyvät usein oikeuksien pöytäkirjoissa, sillä ne koettiin kunnianloukkaukseksi ja niistä oli puhdistauduttava oikeudessa, jotta haukutun maine ei olisi kärsinyt vahinkoa. Näissä oikeustapauksissa korostuu 1600-luvun käsitys ihmisen maineen ja kunnian merkityksestä hänen mahdollisuuksilleen osallistua paikallisyhteisön toimintaan ja elinkeinon hankkimiseen. Maineen menettänyt henkilö joutui helposti yhteisön ulkopuolelle.¹⁸

13 KA z:39, TRO 8.5.1671: 179–185; 16.6.1671: 262.

14 KA z:32, TRO 25.11.1663: 708–715; 19.12.1663: 741; 22.12.1663: 813.

15 von Bonsdorff 1901: 358.

16 Nenonen 1992: 69–70.

17 KA z:39, TRO 6.1.1671, 1; 12.7.1671: 337–338.

18 Eilola 2003: 35–37.

Noita-akka oli yleinen haukkuma. Muut noituuteen liittyvät haukkumat liittyivät noidan yhteyteen paholaiseen. Siten haukutut olivat esimerkiksi Saatanan jäseniä.¹⁹ Ylioppilas Johannes Laurenus taas kutsui vuonna 1691 oppilainaan olleita lapsia Saatanan ja paholaisen kakaroiksi, kun hän ei ollut saanut palkkaansa opetuksesta.²⁰ Noita voitiin tunnistaa myös teoistaan, esimerkiksi sylkemisestä kolme kertaa, kuten noita-akat tekivät manatessaan.²¹

Magian vaikutus elämään

Magiaa käytettiin elämän eri tilanteissa eri tarkoituksiin. Onnen nostattaminen, parantaisuus, lemmentaat ja väärintekijän paljastaminen esiintyvät lähteissä useimmin. Näiden oikeustapausten paljastamana punaisena lankana on hyvän saavuttaminen taikuiden avulla ja vain harvoin pahantahtoiset tarkoitukset.

Esimerkiksi työkyvyn menetys merkitsi usein köyhyyttä, joten parantavaa taikuutta oli luonnollista käyttää tämän kohtalon välttämiseksi.²² Siten sokea mies Anders Johansson kulki ympäriinsä jalkavaimonsa avustamana ja harjoitti taikuutta elannokseen.²³ Jo epäily taikuiden harjoittamisesta saattoi johtaa työn menettämiseen.²⁴

Parantamisesta ei yleensä annettu tuomiota, sillä se oli sallittua, mikäli siihen ei liittynyt mustan magian piirteitä. Loitsimisesta raastuvanoikeus saattoi langettaa sakko-tuomion, mutta rangaistus muutettiin usein rahojen puutteessa ruumiilliseksi. Sitä voitiin tehostaa vielä karkotuksella.²⁵ Sen sijaan mustan magian harjoittaminen ja yhteys Saatanan rangaistiin ankarasti kovilla sakoilla, ruoskimisella, karkotuksella ja myös kuolemalla.²⁶

Parantava taikuus koettiin kansan parissa harvoin uhkaavaksi, ja se mainitaan oikeuspöytäkirjoissa usein vain käsitellyn asian sivujuonteena. Vielä 1600-luvulla useimpien sairauksien hoitoon ei ollut tehokkaita keinoja, joten taikuus oli varteenotettava keino. Noituuden aiheuttamiin vaivoihin lääkkeitä ei olisi käsityksen mukaan tehonneetkaan.²⁷ Esimerkiksi suden kurkkua käytettiin yskän hoitamiseen juomalla sen läpi.²⁸ Painetuissa lääkärikirjoissa sairauksien hoitoon suositeltiin lääkkeitä, jotka valmistettiin

19 KA z:195, TKO 25.6.1687: 73–74; KA z:196, TKO 4.12.1688: 400–401.

20 KA z:198, TKO 8.10.1691: 296–297.

21 KA z:193, TKO 31.5.1684: 140–141.

22 Nenonen 1992: 79.

23 KA z:194, TKO 1.6.1686: 55–56; KA z:53, TRO 19.10.1686: 721–728; 23.10.1686: 733.

24 KA z:172, TKO 21.2.1644: 156–156v.

25 KA z:26, TRO 25.5.1657: 87.

26 KA z:171–207, *passim*.

27 Nenonen 1992: 76, 80–81.

28 KA z:180, TKO 1.6.1660: 121–123.

muun muassa kyykäärmeestä.²⁹ Kyytä voitiin käyttää myös lemmentaioissa, joilla sen kohde pyrittiin saamaan rakastumaan. Näin teki leski Anna Thomasdotter, joka käytti taikuudessa kyiden päitä saadakseen makaajansa avioitumaan kanssaan.³⁰

Taikuutta voitiin käyttää oman maineen muokkaamiseen niin, että siitä oli sen harjoittajalle taloudellista hyötyä. Frans Kuka harjoitti vuosien ajan oluenpanon parantamista säikytellen väkeä väittäen osaavansa taikoa. Hän uhkaili, että niille henkilöille tapahtuisi pahaa, jotka vastustivat hänen vaatimuksiaan saada ruokaa ja juomaa. Kuka kielsi tämän, mutta kertoi osaavansa parantaa oluenpanon tekemällä rikistä yhdeksän viivaa oluenpanokuurnan alle. Kuka liittyi niiden monien 1600-luvulla taikuutta ja noituutta harjoittaneiden henkilöiden joukkoon, jotka pyrkivät vaintamaan ihmiset tai saamaan tahtonsa läpi uhkailulla.³¹ Turun pormestari ja kaksi raatimiestä katsoivat Kukan vieneen heidän vaimojensa oluenpano-onnen ja sairastuttaneen lisäksi kummankin raatimiehen lapsen. Lapset olivat itkeneet tauotta, kunnes Jöran Snickare totesi ne noidutuiksi ja paransi lapset. Oikeus tuomitsi Kukan harhaoppisuudesta 60 hopeamarkan sakkoon. Pyöveli Henrik Bertilsson ruoski Kukan rahojen puutteessa 45 yönä ja saattoi hänet sen jälkeen karkotukseen kaupungista.³²

Taikuudesta hyötyivät parhaimmillaan sekä taikoja että siitä maksanut osapuoli. Leski Agneta Andersdotter kertoi itkeskelleensä keväällä 1669 varkaalle menetettyjä lankojaan. Tuolloin oli hovioikeuden portilla ollut mies, joka sanoi tulleen kauempaa kuin Tornioista, kysynyt syytä moiseen. Kun Agneta oli kertonut asiasta, oli mies lohduttanut häntä ja sanonut tuovansa varkaat ilmi. Mies oli saanut Agnetalta sekä ruokaa että juomaa ja kertonut sitten erään piian olevan varas.³³

Virkamiesten oli syytä varoa osallistumista taikuuteen, sillä heidän toimiaan tarkkailtiin. Kaupungin viroissa olleiden miesten taikuuteen liittyvät toimet voitiin katsoa koko kaupungin mainetta vahingoittaviksi. Turun pyöveli Erik Liten käyttäytyi erittäin sopimattomasti 28. syyskuuta 1695 suoritetussa mestauksessa. Mestauksessa pyöveli puri ensin miekkaa ja pisti sen sitten hiekkaan harhaoppisessa merkityksessä. Pyöveli kertoi tehneensä hänelle, kuten Liten kutsui miekkaansa, näin, ettei hän kuuroutuisi vaan iskisi kohteeseensa. Mestattava oli nimittäin sanonut, ettei hän eli miekka pystyisi tämän kaulaan. Liten oli kuullut esi-isiltään, että tämä keino tepsii miekkaan. Koska kaikki harhaoppisuus oli kielletty, tuomittiin Liten vedelle ja leivälle.³⁴

Turusta ei ollut useinkaan saatavissa päteväksi oletettua noitaa, kun sellaisen palveluksia olisi kaivattu. Tällöin lähetettiin sana tai matkustettiin pitkiäkin matkoja tapaamaan noitaa ja tilaamaan häneltä palvelus. Oikeuspormestari Olaus Beckiuksen ja

29 Nenonen 1992: 79–80.

30 KA z:182, TKO 18.2.1662: 43–44.

31 Lappalainen 2018: 161.

32 KA z:15, TRO 2.11.–4.12.1644: 96–101; 17.5.1645: 286; 19.5.1645: 304.

33 KA z:37, TRO 15.5.1669: 229–230; KA z:186, TKO 23.4.1669: 131–132.

34 KA z:62, TRO 9.10.1695: 458–461.

Oluenpano oli eräs niistä töistä, joihin taikuuden katsottiin vaikuttavan helposti. Frans Kuka osasi käyttää tätä pelkoa taitavasti hyväkseen, kunnes hänen toimintaansa yhdistettiin myös muuta taikua. Wikimedia Commons.

hänen vaimonsa Magdalena Kyhnin oikeustapaus vuodelta 1688 valaisee monipuolisesti tällaista toimintaa. Kaupungissa kiersi huhu, jonka mukaan Magdalena Kyhn olisi antanut noitua pormestarin. Pormestarinna oli käynyt vuonna 1686 Mynämäen Keijaisen talollisen Thomas Knutssonin luona kysymässä, oliko pormestari noiduttu. Talollinen antoi naisille vähän suolaa ja käski vaimo Kyhniä laittamaan suolan miehensä pään alle, minkä hän tekikin. Talollinen kielsi osaavansa taikoa ja sanoi, että koska pormestarinna oli vaatinut häneltä taikomista kuin hullu, oli hän antanut suolan päästäkseen tästä eroon. Oikeus totesi jutun syntyneen mustasukkaisuudesta. Noituudestakaan ei tällä kertaa tuomittu ketään.³⁵

Suora yhteydenpito paholaiseen oli vakavimpia Turussa magiaan liittyneitä tapauksia. Näistä kirjeen kirjoittaminen Saatanalle liittyi kaikissa kolmessa tunnetuissa tapauksissa rahan pyytämiseen. Vuosisadan alkupuolella oikeus suhtautui tekoon lievemmin, kuin jälkipuoliskolla, jolloin myös noitien toimia rangaistiin usein kuolemalla. Molempien tekojen raskauttavana piirteenä oli tietoinen yhteys paholaiseen.³⁶

35 KA z:196, TKO 8.5.1688: 192–201; 26.7.1688: 284–286.

36 Von Bonsdorff 1901: 357–358; Ranta 1975: 711.

Armeijan katselmuskirjuri Nils Winter Viipurista oli velkaa Turun porvari Jakob Nukarille. Näihin aikoihin toukokuussa 1670 Turun tuomiokapituli tutki kahta paperilappusta, jotka oli kirjoitettu suomeksi verellä. Lappuset oli allekirjoitettu nimikirjaimilla N. W. Niissä pyydettiin pahalta hengeltä Saatanalta 200 riikintaalaria sitä vastaan, että tämä saisi kirjoittajan ja hänen sielunsa omakseen. Saatanaa pyydettiin tulemaan aamulla kello neljä kirjoittajan luo rahat mukanaan. Winter tunnusti heti vankeuteen jouduttuaan tehneensä tekonsa humalassa nenästään vuotaneella verellä. Oikeus perusteli kuolemantuomiota sillä, että kirjoituksillaan Winter hylkäsi Luojansa ja rikkoi kasteen pyhän liiton, ja antoi Saatanalle sen arvon, joka kuului Jumalalle ja Hänen pyhälle lailleen ja käskyilleen.³⁷

Turun oikeuslähteisiin päätyneet magiaa koskevat tapaukset antavat ymmärtää, että parantava ja onnea tuottava valkoinen magia oli lähes jokapäiväistä toimintaa, joka nähtiin yhtenä keinona oman elämän parantamiseen. Samalla käy ilmi, että taikuuteen ja noituuteen ei uskottu varauksetta, sillä siihen ryhdyttiin syytettyjen omien sanojen mukaan lähinnä leikkimielellä ja taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi. Usein yksi tai useampi tekoon osallistunut osapuoli ilmoitti, ettei uskonut siihen lainkaan. Tämä päti myös raastuvanoikeuden jäseniin, sillä tuomio annettiin useimmiten sopimattomasta käytöksestä varsinaisen magian harjoittamisen sijaan.

Akateemista magiaa

Turun säätyläiset, papisto sekä akatemian, hovioikeuden ja lääninhallinnon virkamiesperheet, eivät käyttäneet lähteiden mukaan taikuutta parantaakseen sairauksiaan, vaan he hankkivat apua ja lääkkeitä kaupungin apteekkarilta, lääkäreiltä ja akatemian lääketieteen professoreilta.³⁸ Sen sijaan näissä piireissä kohistiin vuosisadan jälkipuoliskolla noituudesta, jota epäiltiin harjoitettavan erityisesti akateemisissa piireissä, joilla oli pääsy magiakirjallisuuteen. Noituussyytökset vähenivät piispa Johannes Gezelius vanhemman aikana, mutta magiaan liittyneiden juttujen kirjo laajeni.³⁹

Tuomiorovasti Jöran Alanuksen leski Elisabet Nilsdotter lähetti joulun 1666 aikaan piispatar Gezeliukselle parantavan juoman, sillä tämä oli sairaana. Juoman tarkoitusta epäiltiin, ja se jätettiin ikkunalle. Jonkin ajan kuluttua siitä oli muodostunut pienen kiven kaltaisia muruja. Lääketieteen professori Erik Achrelius vakuutti, että murujen ainesosat olut, sahrami, muskotinkukka ja hevosenlanta olivat päteviä lääkkeitä. Asia muuttui vakavammaksi, kun piispa ilmoitti kivien katoavan välillä itsestään. Asiaan täytyi siis liittyä magiaa, jolla piispatarta yritettiin vahingoittaa. Akatemian konsistori vapautti lesken syytteistä, mutta tämä ei tyytynyt siihen, vaan vei asian hovioikeuteen. Siellä piispa syytti leskeä miehensä seuraajan Enevaldus Svenoniksen taikomisesta. Leski

37 KA z:38, TRO 15.10.1670: 490–497; 28.11.1670: 646.

38 KA z:171–207: *passim*.

39 Ranta 1975: 715.

en. 9 Januarij. 1673. Viēto Rēdijun^{is} dags på Åbo Rēdijun^{is}
 H^{is} nådiga. Högachtade Inn^{re} Rēdijun^{is} förvaltningsråd
 Sied som till H^{ans} all. Rådning tillkom. Sied till sin H^{ans}
 mästare. Med Rådning. Uppmunt Rådning. Med sin
 Rådning. Sied Rådning. Sied Rådning. Sied Rådning.
 Sied Rådning. Sied Rådning. Sied Rådning. Sied Rådning.

[illegible]

181

oli piispan mukaan taikonut pappilaan kamalan löyhkän. Kun Svenonis savusti talon ja aikoi mennä sinne, oli hän kaatunut portilla. Hovioikeus vapautti lesken, ja piispa maksoi hänelle korvauksen. Leski valitti, että hänen tyttärensä oli kärsinyt huhuista vahinkoa avioliittomarkkinoilla.⁴⁰

Akateeminen opetus oli sidottu tiukkoihin rajoihin, eivätkä professorit saaneet opettaa ylioppilaille mitään sellaista, joka voitaisiin tulkita taikuudeksi, noituudeksi tai harhaoppiseksi. Turun tuomiokapituli määräsi vuonna 1671 etsittäväksi kaikki sellaiset kirjat, jotka liittyivät nekromantiaan eli mustaan magiaan.⁴¹

Piispa Isak Rothovius toi jo vuonna 1644 akatemian konsistoriin jutun, jossa hän väitti professori Mårten Stodiuksen opettaneen luonaan asuneelle ylioppilaalle Ericus Michaelikselle salaisia taitoja, joista tämä oli tullut mielipuoleksi. Juorujen mukaan Stodiuksella oli myös *spiritus familiaris* eli kotihenki, jonka avulla tämä suoritti taikakeinoja. Professori myönsikin opettaneensa ylioppilaalle joitakin hauskoja okkultistisia asioita. Taikakeinoihin kuuluivat alunavedellä laaditut kirjoitukset, jotka tulivat näkyviin vasta vedessä tai kynttilänliekin edessä. Ylioppilas oppi myös ottamaan tulen taivaalta suurennuslasin avulla. Konsistori katsoi Stodiuksen opit tarpeellisiksi ja hänet itsensä muuten jumaliseksi mieheksi.⁴²

Kaksitoista vuotta myöhemmin Stodius joutui uudelleen noituussyytteiden kohteeksi. Mainitun ylioppilaan kirjallinen vakuutus vaitiolosta oli kaivettu jostakin esiin, ja lisäksi Stodiuksen sanottiin lainanneen kielletyn Mikael Paletzin kirjan Kabbalan maisteri Arvid Forstadiukselle. Akatemiassa oltiin harmissaan siitä, että huhut väittivät sitä nekromantian pesäksi. Konsistori riisti Stodiukselta useita oikeuksia, mutta kenraalikuvernööri Per Brahe, joka suhtautui noituuteen varauksella, palautti ne Stodiukselle.⁴³

Professori Bergius kertoi 1671 konsistorille, että ylioppilas Henricus Eolenius kävi torstai-iltaisin professori Stodiuksen luona saamassa oppia nekromantiassa muiden ylioppilaiden kanssa. Eoleniuksella oli hallussaan kiellettyä kirjallisuutta, ja kotietsinnässä häneltä löydettiin kirje, jossa hän kertoi oppineensa syyrian ja arabian kielet yhdessä illassa. Konsistorin jäsenet pelkäsivät magian leviävän akatemian piirissä ja vahingoittavan sen mainetta, ja Eolenius karkotettiin akatemiasta ikuisiksi ajoiksi.⁴⁴

Magian tutkimukset Turun akatemian piirissä eivät päättyneet vielä tähän, vaan vuonna 1670 kuulusteltiin ylioppilas Isak Gunnerusta loitsuista. Tämä sanoi oppineensa niitä jo nuorena. Niillä hän hankki itselleen onnea ja kykeni huijaamaan naisväkeä. Hänellä todettiin olleen hallussaan nekromanttisia kirjoituksia, jotka häpäisivät kauhealla tavalla Jumalan nimen. Niiden mukaan opiskelut sujuivat vähällä vaivalla, kun kutsui

40 Von Bonsdorff 1901: 344–345; Heikkinen 1969: 166–181; Ranta 1975: 715–716.

41 Von Bonsdorff 1901: 347.

42 Von Bonsdorff 1901: 348–50; Heikkinen 1969: 94–101; Ranta 1975: 710–711.

43 Von Bonsdorff 1901: 347, 350–351; Heikkinen 1969: 134–141.

44 Von Bonsdorff 1901: 351–355; Heikkinen 1969: 141–164.

demoneita ja kirjoitti kirjeitä omalla verellään. Konsistori halusi tuomita ylioppilaan, mutta akatemian kansleri Per Brahe vapautti hänet.⁴⁵

Turun akatemian maine noitien ja kabbalistien pesäpaikkana oli tunnettu myös ulkomailla. Ruotsalainen Petrus Magni Gyllenius (1622–1675) kertoo Turun metsässä sijaitsevasta noitakoulusta päiväkirjassaan,⁴⁶ ja noitavainojen jo lakattua 1700-luvun alussa saksalainen teologi Paul Ludolf Berckenmeyer (1667–1732) palaa samaan aiheeseen.⁴⁷ Valistuksen ajalla vielä Porthankin kirjoittaa suomalaisten luullusta loitsutaidosta.⁴⁸

Oikeudenkäyntipöytäkirjoissa esiintynyt taikakirjallisuus

Taikakirjat sisältävät usein nimiluetteloita hyvistä (enkelit) ja pahoista (demonit) henkiolennosta, luonnonhengistä tai jumaluuksista, niiden sineteistä ja niihin liitetyistä asioista, joihin kukin henkiolento kykenee vaikuttamaan. Rituaalimagian avulla henkiä kutsutaan täyttämään maagikon toiveet. Koska esiin manatut henget ovat vaarallisia, täytyy maagikon suojautua esimerkiksi taikaympyrän sisälle ja kyetä voimallisella loitsuamisella samalla sekä torjumaan hengen viha, että pakottamaan se tekemään loitsijan tahdon mukaisesti. Luonnonmagian teokset taas kertoivat luonnon kappaleiden maagisista ominaisuuksista ja taivaankappaleiden vaikutuksista. Kolmantena oppineen magian kirjallisena ryhmänä ovat kuvamagian teokset, joissa kuvien ja symbolien avulla saadaan aikaan maagisia vaikutuksia. Ryhmään kuuluvat muun muassa kirousten, lumousten ja parannusten teko talismanien ja amulettien avulla. Neljäs teosryhmä on ennustamiseen liittyvät kirjat.⁴⁹

Turun akatemiassa maagisia kirjoja esiintyi, niitä luettiin, kopioitiin ja myös käytettiin.⁵⁰ Oikeusjutuissa taikakirjoja esiintyy Turussa kahdeksan kertaa, Viipurissa seitsemän kertaa, Helsingissä kahdesti ja Kristiinankaupungissa sekä Ahvenanmaalla kerran.⁵¹ Kirjoja tuotiin pääasiassa Saksasta ja Ruotsista. Osa kirjoista on saattanut tulla myös käsikirjoituksina, ja oikeudessa esiintyneiden maagisten kirjoitusten perusteella täällä kirjoja sekä niiden osia kopioitiin käsin.⁵² Käsin kopiointi (n. 1400–1700-luvuilla) liittyy yleiseurooppalaiseen loitsukirjaperinteeseen, jossa tekstiin saadaan kirjoittamalla sen taikavoima, ja samalla vältettiin kirjapainosensuuri ja voitiin salata kirjoituksen olemassaolo. Vielä 1600-luvulla maagisia käsikirjoituksia kopioitiin ja käytettiin

45 Von Bonsdorff 1901: 355–356; Heikkinen 1969: 181–189.

46 Gyllenius [1882]: 206, *passim*; Heikkinen 1969: 95.

47 Berckenmeyer 1720: 813–814; Heikkinen 1969: 188.

48 Porthan 1789: *passim*.

49 Lång 2008: *passim*.; Ockenström 2015: *passim*.

50 Heikkinen 1969: 111.

51 Heikkinen 1969: Liite 1.

52 Heikkinen 1969: 186–187.

rituaalimagiassa, mutta 1700-luvulla elitistikeräilijät alkoivat haalia niitä kuriositeettikokoelmiinsa valtavilla summilla.⁵³

Vaikka maagikko olisi itse tiennyt rajansa ja harjoittanut luonnontieteen kokeisiin verrattavaa *magia naturalista* esimerkiksi polttolaseilla, näkymättömällä musteella, magneeteilla ja yrteillä, taikakirjoissa olevat loitsut liittyivät usein henkien kutsumiseen, demoniseen tai mustaan magiaan sekä nekromantiaan.⁵⁴ Luonnollisen ja demonisen magian rajaa yritettiin määritellä Turun akatemiassa lähinnä saksalaisten esikuvien mukaan.⁵⁵ Oikeuskaan ei ollut tietämätön magian vivahde-eroista, vaan yritti kaikin keinoin selvittää, mitä kaikkea syytetty oli kirjoissa esiintyvistä taikarepertuaarista todellisuudessa harjoittanut. Ankarana oikean uskon puolustajana tunnettu piispa Gezelius osoitti teoksessaan *Encyclopedia Synoptica* (1672) tuntevansa hyvin kerettiläisten kirjojen sisältöä.⁵⁶ Myös piispa Terserus kertoi kirkkokansalle saarnassaan Henricus Eoleniuksen oikeudenkäynnin jälkeen maagisen suojelumuletin teosta, vaikka oli juuri itse ollut ankarasti ajamassa Eoleniuksen kuolemantuomiota.⁵⁷

Suomalaisissa oikeudenkäynneissä useimmiten esiintynyt taikakirja on Mikael Paletzin kabbala (*Cabbala Michaëlis Paletz*). Kirja mainitaan Turussa neljä kertaa ja Viipurissa kolmasti. Kirja esiintyy Anders Anton von Stiernmanin kirjaluettelossa täydellisellä nimellä *Ars Cabalistica, sive Cabala Christiana Michaëlis Paletzii Eqv. et I.U.D. Professoris Parisiensis*.⁵⁸ Paletz olisi näin ollut ritari, juridiikan tohtori ja professori Pariisissa, mutta sen enempiä tekijää kuin kirjaakaan ei löydy mistään luetteloista, ja se on nykyisin täysin tuntematon. Onkin pidetty mahdollisena, että kirja on ollut painamaton ja levinnyt vain käsikirjoituskopioina.⁵⁹ Stiernmanin luettelon nimessä esiintyvä *Cabala Christiana* antaa kuitenkin vihjeen teoksesta. Kristitty kabbala syntyi renessanssiaikana kristittyjen oppineiden kiinnostuessa juutalaisen kabbalan mystiikasta, jota tulkittiin kristityn teologian avulla. Kristitty kabbala translitteroidaan englanniksi *cabala* tai *cabbala* erotukseksi juutalaisten *qabalah*-sanasta. Ensimmäisenä kristittynä kabbalistina pidetään fransiskaani-isä Raymond Llullia (n. 1232–1316). Vaikka Llull ei kabbalisti ollutkaan, hän käytti uusia tulkintoja teologisessa keskustelussa juutalaisten kanssa. Juutalaisten kabbala sisältää seikkaperäisiä ohjeita maagisiin metodeihin, jotka pohjautuvat juutalaiseen traditioon ja gnostilaisuuteen. Tärkein kabbalistinen teksti on rabbi Moses de Leonin Espanjassa vuoden 1275 paikkeilla julkaisema *Zohar*, Loiston kirja. Myöhemmin varsinaista kristittyä kabbalaa kehittivät Marsilio Ficino (1433–1499), Pico della Mirandola (1463–1494), Johann Reuchlin (1455–1522) ja Paolo Riccio (1506–1541)

53 Bellingradt & Otto 2017: 30–36.

54 Ikonen 1936: 250, 340.

55 Munthelius 1645: *passim*; Wassenius 1648: *passim*.

56 Gezelius 1672: *passim*; Ikonen 1936: 349.

57 Ikonen 1936: 303.

58 Tengström 1844: 258; Schybergson 1923: 14–15.

59 Heikkinen 1969: 113, 117–118.

Encyclopædia Synoptica julkaistiin 1672. Kuvassa nimiölehti ja viimeinen sivu kirjasta. Kansalliskirjasto.

sekä vielä 1600-luvulla Athanasius Kircher (1602–1680), Sir Thomas Browne (1605–1682) ja Christian Knorr von Rosenroth (1636–1689).⁶⁰

Vaikka Paletzin kabbala ei kirjana olekaan säilynyt, helsinkiläisen lyseon oppilaan, Johannes Enrotin, oikeudenkäyntipöytäkirjoissa on säilynyt katkelma sen sisällöstä. Samoihin aikoihin Turussa opiskellut Isaacus Gunnerus kopioi opiskelijatoveriltaan Henricus Ilvekseltä taikaopillisen käsikirjoituksen, joka jäi takavarikkoon 14 vuotta myöhemmin Tallinnassa ja jonka sisällöstä on myös säilynyt kuvaus. Historiantutkija Antero Heikkinen esittää, että katkelma olisi mahdollisesti myös Paletzin kabbalasta, joka oli Turussa 1650-luvulla muodissa.⁶¹

Eurooppalaisittain kuuluisin, suomalaisissakin oikeudenkäynneissä esiintyvä taika-kirja oli koko kirjalliseen magiatraditioon eniten vaikuttanut teos, saksalaisen maagikko-oppineen Heinrich Cornelius Agrippan (1486–1535) *De Occulta Philosophia sive de*

⁶⁰ Cavendish 1977: 60.

⁶¹ Heikkinen 1969: 118.

magia libri tres 1533 (mm. Tyson 1992 editio). Kirja mainitaan suomalaisissa oikeudenkäynneissä kerran Viipurissa, kerran Helsingissä ja kerran Ahvenanmaalla. Agrippan kolme kirjaa käsittelevät elementaalista, taivaallista ja intellektuaalista magiaa. Teoksen yksittäisiä tärkeitä aihepiirejä ovat neljä elementtiä, astrologia, kabbala, numerologia, enkelit, jumalan nimet, hyveet ja kuinka ne toimivat lääketieteessä, alkemiassa, seremonialisessa magiassa ja heijastuksista ennustettaessa (engl. *scrying*). Agrippa pitää magian voimana ihmisen omia, salattuja kykyjä, ei ulkopuolisia henkiä. Magia on korkein viisaus, joka opettaa hallitsemaan henkivoimia ja niiden avulla aineellista maailmaa. Agrippan magiajärjestelmä on pikemminkin uskonnollis-filosofinen kuin henkien maanamiseen perustuva ja muistuttaa mainittujen kuuluisten hermeettisten filosofien ja uusplatonistien renessanssioppineiden Ficinon, della Mirandolan ja Reuchlinin magian ja uskonnon synteesejä. Näiden kirjoittajien teoksista Agrippa myös pääteoksessaan selvästi ammentaa.⁶²

Mooseksen kerrotaan aloittaneen juutalaisten magian käytön, mutta maineeltaan legendaarisin maagi oli kuningas Salomon, jolla kerrotaan olleen Jumalalta saatu sormus, jonka avulla hän pystyi kontrolloimaan luontoa, ihmisiä ja henkiä. Josefus Flavius mainitsee ensimmäisen kerran Salomoniin liitetyn henkien manausta opettavan kirjan jo 100-luvulla.⁶³ Varhainen, kuuluisa länsimaisen magian tekstikirja on Salomonin avain, *Clavis/Clavicula Salomonis*, jonka avulla maagikko kykenee kontrolloimaan henkiä.⁶⁴ Suomalaisissa oikeudenkäynneissä *Clavis Salomonis* mainitaan Turussa kerran ja Viipurissa kerran. Salomonin avaimen ensimmäiset säilyneet käsikirjoitukset ovat nähtävästi 1300-luvulta. 1500-luvulta eteenpäin niitä tunnetaan jo kymmenittäin useilla eurooppalaisilla pääkielillä. Salomonin avain antaa yksityiskohtaiset ohjeet siitä, kuinka henkien esiin kutsuminen toteutetaan, miten siihen tarvittava esineistö valmistetaan ja kuinka rituaaliin valmistaudutaan henkisesti. Kuuluisan hermeettisen Golden Dawn-seuran okkultisti MacGregor Mathers julkaisi ensi kerran vuonna 1889 British Museumin seitsemän *Clavicula Salomonis* -käsikirjoituksen pohjalta kootun teoksen *The Key of Solomon the King*.⁶⁵ *Lemegeton (Clavicula Salomonis, The Lesser Key of Solomon)* on toinen Salomonin nimeen yhdistetty taikakirja, joka koostuu viidestä osasta: *Goetia*, *Theurgia Goetia*, *Ars Paulina*, *Ars Almadel* ja *Ars Notoria*.⁶⁶ Kolmas Salomoniin liitetty taikakirja on alun perin 100–200-luvulle jaa. ajoitettu ja kreikaksi kirjoitettu Salomonin testamentti. Moosekseen on liitetty kaksi teosta, *Kahdeksas Mooseksen kirja* eli *Mooseksen avain* sekä *Mooseksen miekka*. Edellinen lienee peräisin Aleksandrian juutalaisyhteisöstä ja jälkimmäinen viimeistään 900-luvulta.⁶⁷

62 Heikkinen 1969: 30; Ockenström 2014: 31–32.

63 Thackeray & Marcus 1950: 592–597.

64 Heikkinen 1969: 30.

65 Mathers 1889: *passim*.

66 Peterson 2001: *passim*.

67 Cavendish 1977: 56–59.

De Occulta Philosophia sive de magia libri tres (1533). Kuvassa nimiölehti ja kaksi sivua kirjasta. Internet Archive.

Kabbalismiini liittyvä Schemamphoras mainitaan Suomessa kerran turkulaisessa oikeudenkäyntipöytäkirjassa. Juutalais-kristillisessä perinteessä Jumala loi maailman heprean kielellä. Heprean kielen 22 aakkosta ovat siten maailmankaikkeuden rakennuspalikoita ja Jumalan manifestoituma. Jokaista heprean aakkosta vastaa myös lukuarvo, ja maagikko voi yhdistelemällä merkkejä saavuttaa tietämyksen universumin salaisuuksista. Tästä kertoo Luomisen kirja *Sefer Yetsirah*, jossa sekoittuvat juutalaisuus, gnostilaisuus, pythagoralaisuus ja neoplatonistiset ideat. Teos on syntynyt tuntemattoman kirjoittajan toimesta joskus vuosien 200–600 jaa. välissä todennäköisesti Babyloniassa.

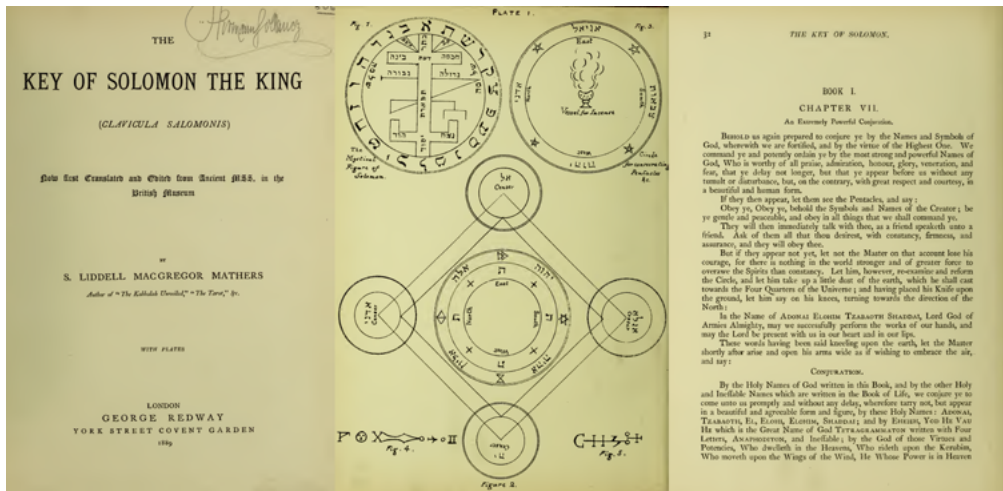
Kahdessa turkulaisessa oikeudenkäyntitapauksessa esiintyy kaksi uuden ajan alun merkittävään saksalaiseen maagikkoon, Johannes Faustiin (1400-luvulla ja noin 1400-luvun loppu–1540), liitettävää kirjaa: Cristopher Vagnerusin *Doctoris Faustii discipulus 1593* ja *Doctoris Faustii Historia*.⁶⁸ Faustin tarinassa kuuluisa on hänen tekemänsä sopimus paholaisen kanssa (*pactum cum Sathana*). Tällaisia sopimuksia, jossa ihminen allekirjoittaa verellään sopimuksen, jossa antaa sielunsa vastineeksi esimerkiksi rahasta, tunnetaan Turustakin edellä mainitut kolme tapausta.⁶⁹

Suomalaisissa pöytäkirjoissa horoskooppikirjaksi kutsuttu *Planetz booken* on julkaistu 1621. Johannes Enrotin oikeudenkäynnin yhteydessä siitäkin on säilynyt oikeudenkäyntipöytäkirjoissa katkelma.⁷⁰ Horoskooppikirja esiintyy toisen kerran myös eräissä oikeudenkäynnissä Kristiinankaupungissa. Kirja on säilynyt ja löytyy myös verkosta

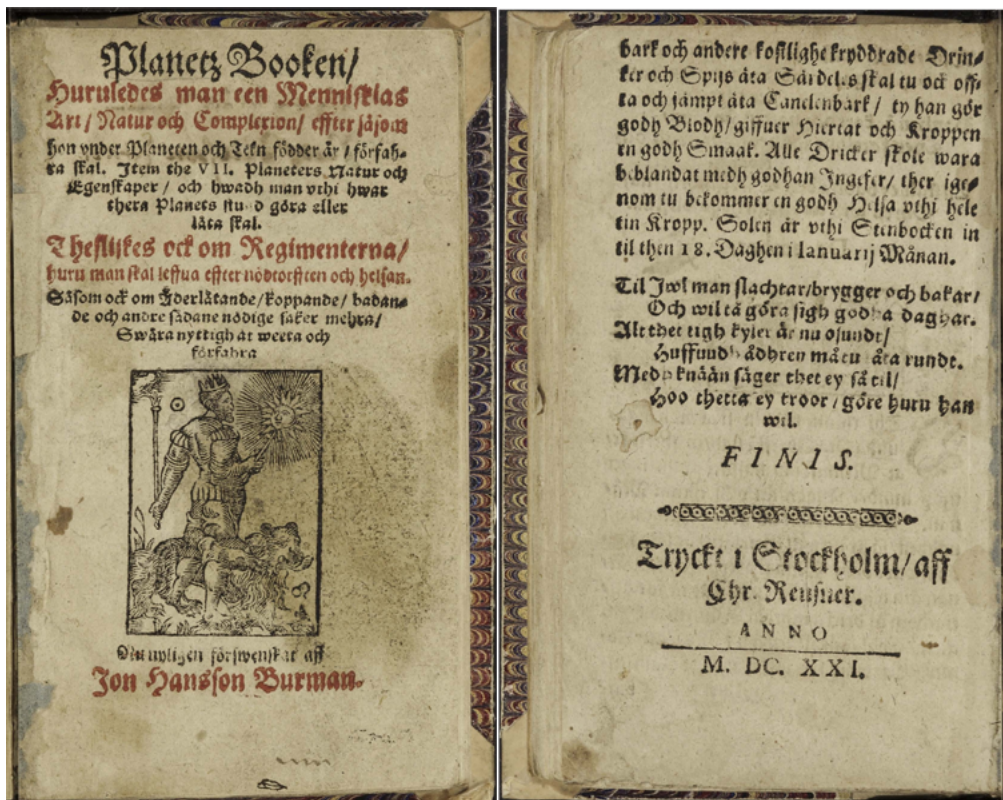
68 Heikkinen 1969: Liite 1

69 Ikonen 1936: 271–273.

70 Heikkinen 1969: 117–118, Liite 1.

Clavicula Salomoniksen pohjalta koottu *The Key of Solomon the King* (1889). Kuvassa nimiölehti ja kaksi sivua kirjasta. [Internet Archive](https://www.internetarchive.org/).

Planetz booken (1621). Kuvassa nimiölehti ja viimeinen sivu kirjasta. Kungliga biblioteket.

digitoituna mainitun nimisenä.⁷¹ Ruotsalainen yrttikirja, *Örtebook på svenska*, esiintyy myös vain yhden kerran oikeudenkäynnissä Viipurissa Enrotin oikeudenkäynnin yhteydessä.⁷²

Oppinut magia muissa Pohjoismaissa

Suuri osa Keski-Euroopan yliopistoista perustettiin 1300-luvulla hallitsijoiden käskystä, koska muun muassa koulutettua eliittiä tarvittiin hallinnon virkamiehiksi. Yliopistojen toimeentulo oli usein hallitsijan suopeuden varassa. Paikallisuus ja kansalliset erityispiirteet näkyivät esimerkiksi siten, ettei moneen suureen yliopistoon aluksi perustettu teologista tiedekuntaa, koska opinnot palvelivat enemmän käytännön tarkoituksia ja paavilliseen politiikkaan suhtauduttiin varauksella. 1400-luvulta lähtien professorien kirjastoissa alkaa esiintyä enenevissä määrin maagillisia kirjoituksia.⁷³ 1500-luvulla Keski-Euroopasta tuli salatieteiden opiskelun keskus. Esimerkiksi Saksan, Puolan, Itävaltan, Unkarin ja Böömin hallitsijahovit ja aatelisen linnat tarjosivat magian harjoittajille ja alkemisteille usein turvallisen paikan harjoittaa oppejaan mesenaattien kustantaessa heidän toimeentulonsa.⁷⁴

Skandinaviassa ja sen lähialueilla nykyisen Suomen, Baltian ja Pohjois-Saksan alueilla kristinuskoon kääntyminen vei noin 300 vuotta. Pakanuuden aikaiset uskomukset ja rituaalit elivät kansan muistissa aina 1700-luvulle. Tälle pohjalle rakentui reformaation jälkeinen 1600–1700-lukujen skandinaavinen magian harjoitus pitkälle keskieuropalaisten vaikutteiden muovaamana.⁷⁵ Jo katoliset piispat kielsivät kaikki pakanalliset menot, mutta niitä harjoitettiin silti 1700-luvulle asti. Reformaatiopiispat taas syyttivät katolista kirkkoa sallivasta suhtautumisesta magian harjoittamiseen.⁷⁶

Ruotsissa länsimaiseen esoteeriseen perinteeseen⁷⁷ yhdistetty varhaismodernin ajan oppinut magia liittyi myös Manner-Euroopan *grimoire*-perinteeseen.⁷⁸ Suoria todisteita 1500–1600-luvulla harjoitetusta oppineen magian harjoittamisesta eli rituaalimagiasta, Ruotsissa ei ole, vaan magian harjoittaminen pidettiin ankarien tuomioiden pelossa salattuna. 1600-luvun noitaioikeudenkäynnit koskivat vain kansan harjoittamaa magiaa.⁷⁹

71 Alvin. *Platform ör digitala samlingar och digitaliserat kulturarv: Planetz boken*. <<https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A104749&dswid=3306>> (luettu 20.11.2022).

72 Heikkinen 1969: 121, Liite 1.

73 Lang 2008: 242–264.

74 Lang 2008: 276–279.

75 Mitchell 2021: 136.

76 Mansikka 2016: 236.

77 Bogdan 2012: *passim*.

78 Davies 2009: 6–43.

79 Bogdan & Lekeby 2016: 244–245.

Tanskassa, kuten muuallakin Keski-Euroopassa, keskiajan ja varhaismodernin ajan magian harjoittajat voidaan jakaa karkeasti kielletyn magian (velhous, henkien manaus ja parantava magia) sekä oppineen ja luonnollisen magian (*magia naturalis*) harjoittajiin. Myöskään Tanskan reformaatiota 1536 edeltäviä magiatapauksia ei tunneta, mutta jo 1544 piispa Palladius alkoi taistella magiaa käyttäviä ”velhoja ja noitia” vastaan, ja vainossa poltettiin ainakin 52 henkilöä. Lainsäädännöllä estettiin kuitenkin vainojen laajeneminen. Oppinutta magiaa pidettiin Tanskan akateemisissa piireissä kunniallisena, ja jo professori Caspar Bartholin (1585–1629) siteerasi teoksissaan Paracelsuksen ja hermeetikkojen kirjoituksia. Luonnollisen magian harjoittajien tuli kuitenkin pysytellä tiukasti erossa hermeettisestä lääketieteestä sekä kuvioiden, merkkien, kaavojen ja amulettien käytöstä, koska sellainen tulkittiin rangaistavaksi velhoudeksi.⁸⁰

Norja muodosti Tanskan kanssa valtioliiton Kalmarin unionista vuoteen 1814, joten Norjassa magian harjoittaminen lieenee noudattanut Tanskan mallia. Norjassa on säilynyt merkittävä määrä maagisia käsikirjoituksia vuosilta 1650–1850, mikä osoittaa norjalaisten kiinnostuksen magiaa kohtaan ja maagisten tekstien arvon.⁸¹

Tämän perusteella muissa Pohjoismaissa ei näyttäisi olleen varhaismodernilla ajalla magiaoikeudenkäyntejä, joissa vastaajana olisi ollut yliopiston opettaja, toisin sanoen oppineen magian harjoittaja. Turun neljä 1600-luvun magiaoikeudenkäyntiä akateemisia henkilöitä kohtaan muodostavat merkittävän poikkeuksen, mikä huomattiin ulkomailla. Kiusallinen huhu Turun akatemiasta ”nekromanttisten harrastelujen pesäpaikkana” saa tätä taustaa vasten perustellumman merkityksen.

1600-luvun maagisia tekstejä ei kirjastoissa ole säilynyt. Näyttää siltä, että maagiset kirjat, ja varsinkin käsikirjoitukset, ovat aikojen saatossa kadonneet. Viimeistään Turun suurpalossa 1827 tuhoutuivat todennäköisesti viimeiset maagiset käsikirjoitukset, kuten *Paletzin kabbala*. On enää häviävän pieni mahdollisuus, että niitä jollain yksityisellä taholla olisi perintönä säilynyt. Toisena mahdollisuutena olisi etsiä kadonneita tekstejä suurten kirjastojen käsikirjoituskokoelmista tai tekstikokoelmista.

Lopuksi

Suhtautuminen magiaan oli 1600-luvun Turussa monijakoista. Valkoinen magia, vaikkapa oluenpanossa, parantamisessa ja synnytyksissä, oli sallittua, sillä sen tarkoitus oli hyvä. Pahaa mustaa magiaa sen sijaan kartettiin, ja jos joku syyllistyi siihen, piti hänet ilmiantaa viranomaisille. Mustan magian harjoittaminen oli suoraan yhteydessä paholaiseen ja vihastutti siten Jumalan, joka kosti koko yhteisölle, esimerkiksi vaikkapa tulipalon tai kulkutaudin muodossa. Silti mustasta magiasta ilmiannettujen määrä on kaupungissa pieni.

80 Fink-Jensen 2016: 228–229, 233–234.

81 Ohrvik 2018: *passim*.

Kaupunkiin kuljetettiin kyllä vangittuna noitia muualtakin läänistä, sillä kruunun vankila sijaitsi Turun linnassa ja hovioikeus, joka lopulta jakoi kuolemantuomiot tai määräsi noituutta harjoittaneen karkotukseen läänistä, istui kaupungissa. Korkeat maalliset viranomaiset eivät olleet aina vakuutettuja noituudesta, joten heidän suhtautumisessaan magiasta syytettyihin kuultaan pinnan alla epäily syytetyn kyvyistä harjoittaa noituutta. Kenraalikuvernööri saattoi esimerkiksi vaatia, että tuomiota lievennettiin, sillä noituutta ei voitu osoittaa vakuuttavasti todeksi. Mikäli syytetty kuitenkin tunnusti solmineensa sopimuksen paholaisen kanssa, oli kuolemantuomio heidänkin mielestään ansaittu.

Turun akatemian piirissä mustan magian harjoittaminen sen sijaan sai suuremmat puitteet. Muutamat vakavat oikeuteen käsiteltäväksi tulleet tapaukset kertovat oppineiden käsityksestä magiaa kohtaan. Ehkäpä se oli todellisempi heille, jotka tutkivat sitä, kuin tavalliselle kaupunkilaiselle. Nämä vakavat tapaukset vahingoittivat myös Turun akatemian mainetta, niin että sitä saatettiin pitää noita-akatemiana. Taustalla olivat myös akateemisten kaupunkilaisten tulehtuneet ihmissuhteet, joiden johdosta toisen hyvää tarkoittava teko saatettiin kokea äärimmäisenä vahingoittamisyrityksenä. Magiaan suhtautuminen siis vaihteli eri kaupunkilaisryhmien kesken.

Jussi Kinnunen on Turun yliopiston arkeologian oppiaineen väitöskirjatutkija ja vanhaan Suomea koskevaan kirjallisuuteen erikoistunut bibliofiili.

FT **Veli Pekka Toropainen** on väitellyt Suomen historian oppiaineesta aiheenaan 1600-luvun turkulaisten valtaporvariston naisten taloudellinen toimijuus. Hän valmistelee parhaillaan väitöskirjaa myös Turun yliopiston oikeushistorian oppiaineeseen otsikolla *Rättsväsendets utveckling i det svenska riket på 1600-talet och dess inverkan på lokalsamhället i Åbo stad från 1610-talet till 1710-talet*. Toropainen on Suomen Sukututkimusseuran tutkijajäsen, *Aikakausi* Genoksen toimitusneuvoston jäsen ja sukututkimusopettaja.

Scholars' and townspeople's magic and magic literature in seventeenth-century Turku The worst wave of witch trials on the Swedish side of the Baltic began to be over by the 1660s, when witch hysteria and persecutions spread to Finland. The actual persecution of witches was experienced only in Åland, but witch trials were also held in Ostrobothnia, Varsinais-Suomi and Viipuri. A number of books appear in Finnish witch trials, most of which belong to the tradition of "Western learned magic". Finland's first university, the Royal Academy of Turku, was founded in Turku in 1640. Only literate and language-competent nobles and scholars of the academy, who also had access to libraries, could understand the magic and sorcery contained in the books. According to Pietari Brahe, so-called Kabbalistic magic books were to be found in every large library. In Turku, many scholars with reading and language skills tried to implement the spells found in the books. Some of them were caught and had to answer for their actions. The literate who, were accused of magic and had status in the academy, were practitioners of learned magic rather than self-taught "traditional" folk witches or those it was claimed were witches.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), (Digitaaliarkisto)

Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (–1809)

Turun kämnerinoikeuden tuomiokirjat (TKO) z:171–207 (1639–1700)

Turun raastuvanoikeuden tuomiokirjat (TRO) z:1–67 (1623–1700)

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Bellingrad, Daniel & Bernd-Christian Otto 2017: *Magical Manuscripts in Early Modern Europe, The Clandestine Trade in Illegal Book Collections*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Berckenmeyer, Paul Ludolph 1720: *Vermehrter curieuser Antiquarius, Das ist: Allerhand auserlesene Geographische und Historische Merkwürdigkeiten, So in denen Europaeischen Ländern zu finden Aus Berühmten Männer Reisen zusammen getragen*. Hamburg: Schiller.
- Bogdan, Henrik 2012: Modern Western Magic. *Aries, Journal for the Study of Western Esotericism* 12(1).
- Bogdan, Henrik & Kjell Lekeby 2016: Magic in the Early Modern Period in Sweden. *Western Esotericism in Scandinavia*. Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.). Leiden–Boston: Brill.
- Bonsdorff von, Carl 1901: *Åbo stads historia under sjuttonde seklet VI*. Andra bandet, andra häftet. Bidrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af Bestyrrelsen för Åbo stads historiska museum. Andra serien. Helsingfors: Helsingfors Central-tryckeri.
- Cavendish, Richard 1977: *A History of Magic*. London: Book Club Associates.
- Davies, Owen 2010. *Grimoires: A History of Magic Books*. Oxford: Oxford University Press.
- Eilola, Jari 2003: *Rajapinnoilla, Sallitun ja kielletyn määritteleminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: SKS.
- Fink-Jensen, Morten 2016: Magic in the Early Modern Period in Denmark. *Western Esotericism in Scandinavia*. Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.). Leiden–Boston: Brill.
- Gyllenius, Petrus Magni: *Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622–1667*. Helsingfors 1882: utgiven av Finska statsarkivet genom Reinhold Hausen.
- Gezelius, Johannes vanh. 1672. *Encyclopedia Synoptica*. Aboae: Johan Winter.
- Heikkinen, Antero 1969: *Paholaisen liittolaiset: Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712)*. Akateeminen väitöskirja. Historiallisia tutkimuksia 78. Suomen Historiallinen Seura.
- Ikonen, Väinö 1936: *Vanhaa Suomen Turkua*. Helsinki: WSOY.
- Lång, Benedek 2008: *Unlocked Books, Manuscripts of learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*. Pennsylvania: The Pennsylvania University Press, University Park.
- Lappalainen, Mirkka 2018: *Pohjoisen noidat. Oikeus ja totuus 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Mansikka, Tomas 2016: Magic in the Early Modern Period in Finland. *Western Esotericism in Scandinavia*. Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.). Leiden–Boston: Brill.
- Mathers, McGregor 1889: *The Key of Solomon the King*. (Koottu seitsemästä *Clavicula*

- Salomonis* -käsikirjoituksesta). London: George Redway.
- Mitchell, Stephen A. 2021: Scandinavia. *The Routledge History of Medieval Magic*. Sophie Page & Catherine Rider (toim.). London–New York: Routledge.
- Munthelius, Johannes 1645. *Disputatio Philosophica Inauguralis De magia naturali*. Aboae: Excudebat Petrus Wald Acad. typogr.
- Nenonen, Marko 1992: *Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin karjalan maaseudulla 1620–1700*. Akateeminen väitöskirja. Historiallisia Tutkimuksia 165. Suomen Historiallinen Seura.
- Nenonen, Marko & Timo Kervinen 1994: Synnin palkka on kuolema. *Suomalaiset noidat ja noitavainot 1500–1700-luvulla*. Anne-Riitta Isohella (toim.). Keuruu: Otava.
- Ockenström, Lauri 2014: *Talismaaneja, tulenliekkejä ja taivaallisen heijasteita, Marsilio Ficinin kuvamagian taustat ja hermeettinen perinne*. Akateeminen väitöskirja. Studies in Humanities 226. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ockenström, Lauri 2015: Magia ja taide keskiajalta ja uuden ajan alkuun – oppinut magia ja eurooppalainen kuvamaailma 1100–1600 magian tutkimusperinteen muutosten valossa. *TAHITI* 2015 (2).
- Ohrvik, Ane 2018: Medicine, Magic and Art in Early Modern Norway: *Conceptualizing Knowledge*. Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic. Palgrave-Macmillan.
- Peterson, Joseph (toim.) 2001: *Lemegeton Clavicula Salomonis, The Lesser Key of Solomon, Detailing the Ceremonial Art of Commanding Spirits Both Good and Evil*. Maine, York Beach: WeiserBooks.
- Planetz boeken, huruledes man een menniskias art, natur och complexion, effter såsom hon vnder planeten och tekn födder är, förfahra skal. Item the VII. planets natur och egenskaper, och hwadh man vthi hwar thera planets stund göra eller låta skal. Theslijkes och om regimenterna, huru man skal leffua effter nödtorfften och helsan. Såsom ock om åderlåtande, koppande, badande och andre sådane nödige saker mehra, swåra nyttigh at weeta och förfahra. Nu nyligen förswenskat aff Jon Hansson Burman, utgiven 1621. Stockholm: Reusner.
- Porthan, Henrik Gabriel 1789: *De fama magiae Fennis attributae*. Aboae: Typis Frenckellianis.
- Ranta, Raimo 1975: *Turun kaupungin historia 1600–1721*. Nide II, Turku.
- Schybergson, Magnus Gottfrid 1923: *Per Brahes ställning till rätttegångarna angående lärd magi vid Åbo akademi*. Förhandlingar och Uppsatser 36. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Tengström, Johan Jacob 1845: Utdrag rörande Finland, utur de otryckta delarna af A. A. von Stiernmans Bibliotheca Suio-Gothica. *Suomi, tidskrift i fosterländska ämnen* 1844.
- Thackeray, Henry St. John & Ralph Marcus 1950: *Josephus with an English Translation in Nine Volumes*, V, Jewish Antiquities, Books V–VIII. The LOEB Classical Library 281. London: Heinemann.
- Tyson Thomas (toim.) 1992: *Three Books of Occult Philosophy* (lat. alkuteos: Agrippa, Heinrich Cornelius 1533. *De Occulta Philosophia Sive de Magia, libri tres*. Engl. käännök James Freake 1651). Llwellyn's Sourcebook 1. Köln.
- Wassenius, Johannes 1648: *De magia naturali*. Aboae: Excudebat Petrus Wald Acad. typogr.

Varsin monipuolinen tasavallan presidentti – Alexander Stubbin juuret

- Presidentin sukujuurten selvittäminen on perinteinen osa Suomen Sukututkimusseuran toimintaa. Tehtävän suorittaminen on kuitenkin muuttunut internetin myötä, ja se on osittain korvannut perinteiset selvitysmenetelmät ja julkaisualustat. Tällä hetkellä sukututkimuksessa *Geni*-sivustolla on lähes monopoliasema. Yksi katsotuimmista sukupuista on ollut Alexander Stubbin, Suomen 13. presidentin, sukukaavio. *Geni*¹ on israelilainen yritys, jonka talkoolaiset ympäri maailmaa kokoavat yhteistä sukupuuta. Maailmanlaajuisesti henkilöitä on tallennettu lähes 200 miljoonaa ja Suomen mittakaavassa miljoonia. Sivusto on laajenemassa DNA-tutkimuksen puolelle, ja välillä on väläytelty maksumuuria. Sivuston suhteen ei kannata olla liian sinisilmäinen, vaan sitä on tarkasteltava kriittisesti.

Alexander Stubbin esi-isiä löytyy nelisen tuhatta erilaisista selvityksistä. Mitä kauemmaksi mennään, sitä epäluotettavampia tiedot ovat. Esimerkiksi Kaarle Suureen johtaa yli 200 sukupolkoa, vaikka yhtään luotettavaa linjaa Kaarle Suureen ei ole vielä esitetty.² Äidin puoleiset Pontánin (VI:57) ja Björkbomin (VI:61) haarat ulottuvat ainakin näihin keskieurooppalaisiin sukuihin. Alexander Stubbin isänäidin Krohn-Breitensteinin suvut puolestaan sukeltavat Inkeriin ja sieltä Liettuaan, Puolaan ja Saksaan. Todennäköisesti nekin yhtyvät keskieurooppalaisiin aatelissukuihin.

Tapasin Alexander Stubbin ohimennen kirjamessuilla ennen hänen pääministerikauttaan. Hän pystyi sujuvasti luettelemaan henkilöitä ja nimiä sekä kertomaan, mistä

1 *Geni*. <<https://www.geni.com>> (luettu 9.6.2025).

2 *Juhan suku-uutiset*: Onko Kaarle Suuri sinunkin esi-isäsi? <<https://juhansuku.blogspot.com/2015/05/onko-kaarle-suuri-sinunkin-esi-isasi.html>> (luettu 9.6.2025); *LiveScience*: 'You probably didn't inherit any DNA from Charlemagne': What it means when your DNA 'matches' a historic person's. <<https://www.livescience.com/health/genetics/you-probably-didnt-inherit-any-dna-from-charlemagne-what-it-means-when-your-dna-matches-a-historic-persons>> (luettu 9.6.2025).

Tasavallan presidentti Alexander Stubbin virallinen valokuva. © Tasavallan presidentin kanslia. Valokuva: Jussi Ratilainen.

oli peräisin ja miten se oli vaikuttanut. Keskustelimme muun muassa Karjalan kierroksesta ja siitä, kuinka pohjalaiset talonpojat lähtivät kätevinä nikkareina etsimään onneaan Karjalasta. Stubbin suku päättyi rautateille. Ensin sepäntöihin Riihimäelle, ja sieltä pojat siirtyivät veturinkuljettajiksi Viipuriin ja Helsinkiin.

Stubbin sukua käsiteltiin vuonna 2024 *Sukuni salat* -tv-ohjelmassa (alkuperäinen formaatti *Who do you think you are*). Siinä esiteltiin Ernst Johan Londicerin (1717–1763) vaiheikasta elämää. Hän oli musikaalinen ihmelapsi, joka piti jo 8-vuotiaana urkukonserton. Londicerista tuli hovikapellimestari, joka ehkä liian nopean menestyksen myötä alkoholisoitui. Ernstin poika Georg Wilhelm Londicer (1745–1804) perusti vuonna 1776 Vaasaan kirjapainon³, joka julkaisi pääosin viranomaisjulkaisuja ja uskonnollista kirjallisuutta. G. W. Londiciner on Christina Londicerin (VI:53) isä.

Maaseudulta kaupunkiin, isäisälinjan taustat

Alexander Stubbin isoisä Volmar Stubb luki Helsingissä oikeustiedettä kahtena lukuvuotena 1919–1921⁴ ja toimi sen jälkeen kirjanpitotehtävissä Viipurissa ja Käkisal-mella. Juuri ennen sotaa hän pääsi Arabialle konttoripäälliköksi. Alexander Stubb muistelee elämäkerrassaan hänen toimineen tilintarkastajana,⁵ mutta työkenttä oli todellisuudessa laajempi. Volmar oli tarmokas työntekijä, teki opintomatkoja muun muassa Saksaan ja toimi *Viborgs Nyheter* -lehden avustajana. Hän oli oman aikansa luontoihminen, joka kalasti ja metsästi. Volmar avioitui 36-vuotiaana samassa työpai-kassa työskennelleen Marita Breitensteinin kanssa, ja he saivat kaksi poikaa Käkisal-mella ja tyttären Helsingissä. Marita toimi Helsingissä kielenkääntäjänä Tehdaspuulla ja myöhemmin Pöyryllä.

Volmar Stubb kuoli 52-vuotiaana sydänkohtaukseen. Tämän seurauksena vanhin poika Göran joutui keskeyttämään koulunkäyntinsä jo 16-vuotiaana ja auttamaan äitiään elättämään perhettä. Elämäkerran mukaan hän myi jäätelöä Olympiastadionilla ja teki konttoritöitä Ludvig Hellgrenillä.⁶ Kun talous vakiintui parissa vuodessa, Göran matkusti Etelä-Englantiin, Bournemouthiin, oppimaan englantia. Kielitaito on ollut tärkeä tekijä hänen toimiessaan NHL:n kykyjenetsijänä. Göran nosti aikoinaan HIFK:n Suomen mestariksi sekä toimi Suomen Jääkiekkoliiton toimitusjohtajana.

3 Gardberg 1957: 292–310.

4 HKA Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimisto, Osoiterekisteri osa 1, 1907–1948, Bal:935, Volmar Stubb.

5 Stubb & Hämäläinen 2017: 12–13.

6 *Helsingin Sanomat* 21.9.1948: 6. 50 vuotta. Volmar Stubb; *Hufvudstadsbladet* 21.9.1948: 4. Femtioåring.

Volmarin isä Jakob ja hänen isänsä Johan (Jukka)⁷ työskentelivät rautateillä. Johan lähti jo nälkävuosien jälkeen Hausjärven Riihimäen kylään rautateille töihin. Tuohon aikaan, ennen laajamittaista siirtolaisuutta, pohjalaiset miehet saattoivat lähteä useammaksi kuukaudeksi työnhakuun. He olivat rakentamassa Terijoen huviloita ja Helsinkiä; jotkut päätyivät ruukeille ja tehdastöihin, toiset löysivät vävyajan maatiloilta. Monet työt olivat kausitöitä, jolloin saatettiin liikkua pitäjistä toiseen ulkoseurakuntalaisina. Stubbin perhe muutti Riihimäelle virallisesti vasta 1887, lähes 20 vuotta myöhemmin, kun Johan oli ensi kertaa ollut siellä töissä.

Jakobista tuli veturinkuljettaja, joka asui Viipurissa Papulan esikaupunkialueella. Siellä majaili laajemminkin rautatieläisiä kuten sytyttäjiä, vaunumestareita, nuorempia kuljettajia, iltavahtimestaria, jarruttajia, työmiehiä ja vaihtomestareita. Kun hän eteni urallaan vanhemmaksi veturimieheksi ja esimieheksi, perhe muutti pois näiltä levottomilta alueilta.⁸

Jakobin vaimo Ida Sofia Varo syntyi aviottomana helmikuussa 1867 Helsingissä.⁹ Hänen äitinsä Maria Sofia Erikintytär oli tullut pari vuotta aikaisemmin Porvoosta. Saman vuoden marraskuussa Maria Sofia ja tarkk'ampuja Fredrik Jaakonpoika Varo kuulutettiin Suomenlinnassa.¹⁰ Mikään ei viittaa siihen, että Fredrik olisi Ida Sofian isä, vaikka se olisi ollut mahdollista, sillä Fredrik asui vuodesta 1863 Suomenlinnassa. Kun nelilapsiseksi kasvanut perhe muutti 1.9.1873 Suomenlinnasta ilmeisesti kaupungin puolelle, Maria Sofia kirjattiin hyvämaineiseksi, vaikka oli tehnyt yhden ”poikkeaman” elämässään, kuten siihen aikaan merkittiin kirjoihin.¹¹ Poikkeama tarkoitti aviottoman lapsen saamista. Muuton myötä Fredrik siirtyi rautateille jarrumieheksi.

Itäuusimaalaisen Maria Sofia Ängsbackan juuret sijoittuvat Askolaan, Pornaisiin ja Porvooseen. Isänsä oli Tiilään (Stigsböle) kylässä torpparina ja rakuuna Erik Jordbergin tyttären poika. Äitinsä isä oli myös sotamies Matts Blomster Pornaisista. Edellisistä polvistä löytyy jo paikallisia talollisia. Fredrik Varon juuret ovat Laihian talonpoikaissuvussa paitsi yksi linja kulkeutuu Ikaalisiin.

7 Stubb & Hämäläinen 2017: 12. Johan-nimen sijasta käytetään kirjassa Jukka-nimeä. Viipurin henkikirjoissa (KA Bb:14 Henkikirjojen aakkoshakemistot: 1359) on kuitenkin Johan, mutta tämän isästä Jakobista käytetään nimeä Jaakko.

8 *Svenska Pressen* 18.10.1923: 3. Födelsedagar 60 år. Jakob Stubb.

9 KA Helsinki, Syntyneet 1856–1884. <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/helsinki/syntyneet_1856-1884_mko1-40/738.htm> (luettu 9.6.2025).

10 KA Kaartin seurakunnan arkisto, Aa:14 Kaartin rippikirja II 1870–1880: 42. <<https://digihakemisto.net/item/1290213333/5864658235/37>>. Ylimmän rivin huomio-osassa lukee vuosi 1869, jolloin hän muutti Helsingistä Suomenlinnaan (luettu 9.6.2025).

11 KA Kaartin seurakunnan arkisto, Bb:3 Seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1867–75. 52/1873. <<https://digihakemisto.net/item/1290275670/6434630699/276>> (luettu 9.6.2025).

Johan Stubbin esi-isiä voidaan seurata järjestelmällisesti 1700-luvun alkuun, minkä jälkeen on mahdollista seurata vain isäntälinjoja. Esi-isät ovat tyypillisiä ruotsinkielisen alueen talonpoikaissukuja Ähtävällä (Ytteresse: Ena, Mård, Överfors, Mattbäck, Gers; Överesse: Maans, Stråka, Stubb, Hummelholm, Humla; Lappfors: Forsbacka, Hatt), Purmossa (Svarvar, Villbacka, Härmälä), Teerijärvellä (Granö), Kruunupyssä (Skuthälla, Lybeck, Harabacka) ja Luodossa (Kackur). Juuret ulottuvat myös Järviseudulle: Vimpelessä (Strang), Kortesejärvellä (Viisala, Storpellinen), Evijärvellä (Kirsilä eli Girs, Kniivilä) ja Lappajärvellä (Kiilunen, Nykänen, Koukkari).

Breitensteinit ovat Krohneja, isänäitilinja puhuttaa

Maritan isän Bruno Breitensteinin pääpesti oli Verlan tehtaan isännöitsijänä, jossa hän työskenteli lähes 28 vuotta.¹² Verla on nykyään Unescon maailmanperintökohde ja tehdasmuseo. Brunon isä Vilhelm eli Willy Breitenstein omisti ennen itsenäisyyttä Viipurissa Kiiskilän kartanon,¹³ mikä muistetaan Krohnin suvun tärkeänä kokoontumispaikkana. Kartanon ostamisella hän luultavasti halusi päästä lähemmäksi Krohnin sukua, olihan hän Krohnien avioton lapsi.

Willyn taustaan liittyy tarina siitä, kuinka äitinsä Katinka Krohn meni nuorena salaa kihloihin ja tuli raskaaksi. Hänen isänsä Friedrich Krohn ei hyväksynyt liittoa ja pakotti Katinkan avioitumaan perheen kotiopettajan Samuel Breitensteinin kanssa. Willy esiintyy virallisissa asiakirjoissa Samuelin poikana, joka kasvoi Sveitsissä vanhempien kanssa. Willy opiskeli agronomiksi ja toimi Pyhäjärvellä ja Viipurissa maanviljelijänä.¹⁴ Willy meni naimisiin Alexandrine Buttenhoffin kanssa vuonna 1877, ja Bruno oli kahdeksasta lapsesta toiseksi vanhin. Buttenhoffit olivat toisessa polvessa tilallisia Raudussa. Isänisä oli Puolasta Viron Pärnuun tulleen puuseppämestarin Johann David Buttenhoffin poika ja pärnulaisten puuseppä Gottlieb Andressenin vävy. Alexandrinen isän äidin suku Grube omisti kartanon Viron Konuveressä 1700-luvun lopulla.¹⁵ Alexandrinen äidin suku on toistaiseksi selvittämättä. Kaima-äiti oli syntynyt Pietarissa mutta muutti avioon Inkerin Lempaalaan. Hän saattoi olla pietarilaisten hovineuvoksen ja saksalaisen

12 Agronom Bruno Breitenstein 60 år. *Svenska Pressen* 15.5.1940: 3; *Hufvudstadsbladet* 16.5.1940: 4; Mattsson, S., Eero Maamies & Hj. Sandberg 1942: Bruno Breitenstein.

13 "W. Breitenstein död" ja kuolinilmoitus samalla sivulla. *Hufvudstadsbladet* 20.2.1933: 2.

14 Stubbin sukujuurissa kytköksiä Ristiinaan. *Meijän Sanomat* 17.4.2025. <<https://meijansanomat.fi/2024/04/17/stubbin-sukujuurissa-kytkoksia-ristiinaan/>> (luettu 9.6.2025) ja Krohn-sukuseura <<https://krohnfamily.org/breitenstein.php?lang=0>> (luettu 9.6.2025).

15 Rahvusarkiiiv. Viron saksalainen seurakunta, Karusen kunta, Tuudi. Kastettujen luettelo: 113/1790 (amtman in Tutomeggi); Vigelen kunta, Konuvere. kastettujen luettelo: 166/1791. Luettu Rahvusarkiiivin tietokannan kautta.

konsulin Friedrich von Ketzlerin tyttäriä¹⁶.

Bruno Breitenstein avioitui isoserkkunsa Laelia Buttenhoffin kanssa. Laelian isä Wol-demar Buttenhof työskenteli Pietarissa kelloseppänä ja äiti Elisabet von Hübner oli mahdollisesti majuri Peter Friedrich von Hübnerin ja Alexandra Julie Elisabet Lydia von Völkersahmin tytär.¹⁷ Molemmat vanhemmat näyttäisivät olevan saksalaistaustaisia aatelisia.

Apteekkareita, tutkijoita ja tanskalainen valokuvaaja – äidin sukua penkomassa

Setälän suku juontaa juurensa Kokemäen Sonnilan kylästä, jossa isänpuoleinen suku on asunut jo keskiajalla. Suora isälinja kulkeutuu Isoperen taloon.¹⁸ Suku on talonpoikaisvaltainen, kunnes 1800-luvun alussa Juho Heikinpoika Setälä avioituu Kauttuan ruukista tulleen vasaraseppäsuvun tyttären, Loviisa Erkintytär Corellin kanssa. Perheessä koulutettiin Aadolf papiksi, ja hänestä tuli Kokemäen kirkkoherra. Stubbin suku jatkuu nuoremman pojan kautta: Otto menee toiseen avioon harjavaltalaisen talollisen tyttären, Sofia Jaakontytär Heikkilän, kanssa. Sofia oli tomera lastenkasvattaja. Mieheensä kuoltua 44-vuotiaana Sofia hankki 22 vuotta nuoremman isännän taloon. Vanhin poika opiskeli papiksi ja toimi kirkkoherrana Harjavallassa ja Kokemäellä.¹⁹ Toisesta pojasta tuli suomen kielen tutkija ja kokoomuslainen ulkoasiainministeri E. N. Setälä. Tytär Aino toi taloon vävyn Juuso Aallon, sukunimi yhdistettiin Aalto-Setäläksi. Tästä haarasta tuleva kokoomuksen kansanedustaja Pauli Aalto-Setälä on Citte Stubbin pikkuserkku.

Sofian into koulutukseen saattoi tulla hänen äidinisältään, Gabriel Branderilta, joka kävi viisi vuotta Porin triviaalikoulua.²⁰ Branderit ovat alkuaan Saksasta, ja puolisoiden sukulinjoja voidaan seurata myös Skotlantiin (Udny of Tillery) ja Ruotsiin. Kokemäen kirkkoherran Edvard Setälän puolison Elin Maria Hellsténin isä on talollinen Kalannista ja äiti hienoseppien, kaivosmiesten ja talollisten sukua Taalainmaalta.

16 Erik Amburger -tietokanta. <<https://amburger.ios-regensburg.de/index.php?id=26589>> (luettu 9.6.2025).

17 Erik Amburger -tietokanta. <<https://amburger.ios-regensburg.de/index.php?id=24475>> (luettu 9.6.2025).

18 Lasse Ivo-Iivari: Iso-Iivarin talonhaltijaluettelot, Kokemäki, Setälä 219–449. <<https://users.utu.fi/iso/talot/kokemaki.htm>> (luettu 9.6.2025).

19 Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. Edvard Optatus Setälä <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/1853-1899/henkilo.php?id=20166>>; Rovasti E. O. Setälä kuollut. *Satakunta* 20.7.1911: 3.

20 Kokemäen Setälät ry:n kotisivut. <<https://kokemaensetalat.fi/wp/sukuhistoriaa/>> (luettu 9.6.2025). Rippikirjassa lukee ”scholaris” ja hänellä esiintyy sukutauluissa ammattina maanmittari.

Citte Stubbin isän isästä Eino Setälästä tuli apteekkari, joka avasi liikkeen Lieksaan.²¹ Hän avioitui Snellmanin sukuun, Kuolemajärven kirkkoherra Martin Snellmanin tyttären Helmin kanssa. Martinin vaimo Dagmar Mortensen oli tanskalaisen valokuvaajan ja kellarimestarin Schack Mortensenin ja ravintoloitsija Maria Henrika Bergströmin tytär. Schack oli luultavasti kihlattunsa ravintolassa tarjoilijana,²² – kihlattunsa, sillä hän ei ollut saanut vielä eroa Tanskassa. Schackin jäämistöstä löytyi revolveri²³, jolla hän ilmeisesti päätti päivänsä.

Einon ja Helmin vanhin poika oli Kai Martin Edvard Setälä, joka sai äidinisältään toisen nimen ja kolmannen isänisältään. Kaista tuli arvostettu syöpätutkija ja patologisen anatomian professori.²⁴ Hän avioitui Inger Ekmanin kanssa. Ingerin isä, odontologian tohtori Tor Ekman, oli Kain isän tavoin innokas suojeluskuntalainen. Torin intohimona oli lasten hammashoito, ja tässä roolissa hän luennoi, puhui radiossa ja kirjoitteli lehtiin. Hän perusti Helsinkiin kouluhammasklinikan, jota johti vuosina 1928–1948. Hän teki myös opintomatkoja Pohjoismaihin ja Saksaan.²⁵

Tor Ekmanin vaimo Sally Marie-Louise Rosengren kasvoi rehtorin perheessä. Hänen insinööri-isänsä työskenteli Oulun teollisuuskoulussa,²⁶ ja äitinsä Sally Ravander oli Ilmajoen Lahdenkylän Rahnaston ratsutilan sitä haaraa, joka koulutti poikansa papiksi 1700-luvun alussa. Sallyn esi-isien kautta löytyy polku Ruotsiin, jonka kautta esimerkiksi viime Amerikan vaalien varapresidenttiehdokas Tim Walz on yhteistä sukua (XI-Vs5p). Walz on neljäsosaltaan ruotsalaista sukua. Suomalaisia esi-isiä löytyy 1400-luvun alussa Maskun Djäkneistä, joihin myös Stubb yhdistyy.

Parlamentaarisen veren perintö

Stubbin viiden polven taulusta löytyy monipuolinen kokoelma hyvin toimeentulevia esi-isiä. On lääkäreitä, hammaslääkäreitä, apteekkareita, pappeja, agronomeja, maanviljelijöitä ja konttoristeja. Ainoa poikkeus on isänsän suku, joka tuli Pohjanmaan pieniltä sukutiloilta etelään etsimään auvoisempaa elantoa. Jakob Stubb oli oppinut sepän ammattia mahdollisesti seuraamalla paikallisen kyläsepän töitä. Rautateillä tarvittiin juuri tuota taitoa. Jakobin poika ryhtyi ohjaamaan junaa ja tämän poika opiskeli jo yliopistossa ja valitsi ammatikseen konttorityön.

21 Siintola 1937: Eino Setälä.

22 KA Oulun tuomiokirkkoseurakunta, Rippikirja 1868–1880: 510. <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/oulu/rippikirja_1868-1880_tksrk_mko33-58/510.htm> (luettu 9.6.2025). Tanskan alamainen ja kellarimestari Mortensen Schack Grundal ja kihlattu Ruotsin alamainen Maria Bergström.

23 Auktioner. *Uleåborgs tidning* 15.9.1881: 3. Huutokaupattavana mm. revolveri.

24 Muun muassa Huovinen 1978: 891.

25 Valtonen 1948: Tor Ekman.

26 Elias Rosengren död. *Tekniska Föreningens i Finland förhandlingar* 1.9.1909: 205–06.

Stubbin esi-isistä löytyi lähes 20 valtiopäivämiestä. Näistä suurin osa oli pappissäädyn edustajia. Olof Jönsinpoika Snellman edusti neljää rannikkokaupunkia Halmstadin valtiopäivillä 1678, ja Nils Mattsinpoika Skuthälla edusti talonpoikia Upsalassa 1654. Elias Rosengren (VI:60) oli seitsenkertainen valtiopäivämies, ja Nils Laurentiuksenpoika Nycopensis kuoli viidennen valtiopäivämatkan alussa 1664. Lisäksi valtiopäivämiehiä olivat Johan Andersinpoika Cajanus, Josef Mathiaanpoika Mathesius, Petrus Michelinpoika Archtophilacius, Carl Petterinpoika Prochaeus, Samuel Laurenti Reuter (1660), Laurentius Petri Herkepaus (1640), Ericus Svenonius, Andreas Petri Grubb, Johannes Jonae Tornaesus (1644 ja 1647), Nicolaus Arvidinpoika Lietzen (1630, 1654, 1655 ja 1660), Henrik Johaninpoika Tolpo (1693 ja 1697), Martinus Thomae Stenius (1672) ja Jöran Andersinpoika Lytter (1619).

Näkykö presidenttiaines sukupuusta?

Sukulaispresidenteiksi voidaan kutsua vain Relanderia ja Svinhufvudia, sillä Relanderin äiti on Svinhufvudin pikkuserkun lapsia. Yhtä polvea kauempana Svinhufvud ja Mannerheim ovat sukua, neljänsiä serkkuja Tauben kautta. Samoin neljänsiä serkkuja ovat Ståhlberg ja Stubbin äidinisän äidinisä, eli Ståhlberg on Adolf Snellmanin (VI-52) pikkuserkku.

Taulukosta näkee eron koulutetun väen ja maanviljelijöiden välillä. Maanviljelijät ovat sidottu tiloilleen, ja he avioituvat naapuritilallisten kanssa, kun taas koulutetut liikkuvat paikasta toiseen. Molemmat ryhmät menevät avioon ensisijaisesti oman luokkansa edustajien kanssa. Esimerkiksi, kun saimme talonpoikaispresidentin Kalliosta, hänen juurensa eivät juuri Keski-Pohjanmaalta muualle urkene, ellei oteta huomioon satunnaista Viipurissa syntynyttä sotamiestä (Erkki Hökman).

Mielenkiintoinen huomio on ikäpolvien eroissa: Stubb on syntynyt 1968, ja presidenteistä viisi noin sata vuotta aiemmin, vanhimpana Svinhufvud vuonna 1861. Sadan vuoden takana Stubbilla on 14 esi-isää eli tarttumapintaa on 14 kertaa enemmän. Stubbilta löytyy yhteisiä sukujuuria yhdeksän muun presidentin kanssa, Haloselta seitsemän ja Ståhlbergiltä sekä Mannerheimiltä kuusi. Vähiten sukua ovat Kekkonen ja Ahtisaari, jotka ovat sukua vain kahden muun presidentin kanssa, sekä Kallio, jolla ei siis ole yhtään sukulaisuussuhdetta muihin presidentteihin. Jatkotutkimukset muuttavat tätä kuvaa. Esimerkiksi Kallion isälinja on I-haploa, jota mahdollisesti Stubb on myös. Stubbin isälinjassa kauimmaisena, 1600-luvun vaihteessa, näkyy Grels Marcuksenpoika Yli-Ähtävän (Överesse) kylästä. Ähtävä oli ruotsinkielistä seutua mutta savolaiskiilan rajalla. Pääosin N-haplون savolaiset uudisasuttivat tätä aluetta jo 1500-luvulla.

Jos etsitään useamman presidentin yhteistä esi-isää, Nycopensis on yksi vaihtoehto. Nils Kristian Nilsinpoika Nykopp (VI-59) on Relanderin isänisän äidinisän kanssa

Stubb	Niinistö	Halonen	Ahtisaari	Koivisto	Kekkonen	Paasikivi	Mannerheim	Ryti	Kallio	Svinhufvud	Relander
Ståhlberg IV-4 Snellman	-	XIII-4 Houru	-	-	-	XII-5 Horn	VII-1 Lithovius	-	-	VI-2 Mathesius	VII Kyander
Relander VIII-2 Nycopensis	-	IX-4 Kettunius	-	-	-	-	XII-1 Sarvax	-	-	III-1 Jämfelt	o
Svinhufvud VII-3 Nycopensis	-	X-3 Lithovius	-	-	-	XII-3 Djäkn	IV Taube	-	-	o	o
Kallio	-	-	-	-	-	-	-	-	o	o	o
Ryti VI-2 Nikkilä	V-3 Harkälä	-	-	X-1 Takku	-	XII-4 Garp	-	o	o	o	o
Mannerheim V-3 von Knöring	-	IX-4 Lithovius	-	-	-	XII-4 Garp	o	o	o	o	o
Paasikivi XV-1 Garp	-	-	-	-	-	o	o	o	o	o	o
Kekkonen	-	-	VII-1 Paananen	X-3 Kolehmainen	o	o	o	o	o	o	o
Koivisto VIII-3 Ikkelänjärvi	VI-1 Sorri	-	-	o	o	o	o	o	o	o	o
Ahtisaari	-	XII Kolehmainen	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Halonen XI-1 Houru	VI Ali-Jäppilä	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Niinistö X-1 Hurri	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o

Presidenttien lähimmät sukulaissuhteet. Roomalainen numero viittaa serkkupolveen ja tavallinen numero sukupolven taakse, eli VI-1 eli VI:1p tarkoittaa kuudetta serkkua yhden polven takaa, jolloin jommankumman isä tai äiti on kuudes serkku toiselle. Isoserkku on ensimmäinen serkku, pikkuserkku on toinen serkku. Huomaa myös sukupolvien määrä. Suvut menevät noin seitsemän polven takaa 1600-luvulle, josta ei varsinkaan vaimojen sukuja pysty luotettavasti tutkimaan. Naiset rupeavat näkymään henkikirjoissa vasta vuodesta 1674. Tämän taulukko osoittaa, että ne suvut (esim. Sursill, Kauppinen, Kolehmainen), joita on tutkittu systemaattisesti 1500- ja 1600-luvuille, ovat tässäkin näkyvillä. Garp, Horn, Tawast ja Djäkn kietoutuvat toisiinsa moninaisilla avioliittositeillä; jos henkilöt ovat kahdennessatoista polvessa sukulaisia Garpin kautta, todennäköisesti he ovat todennäköisesti sukua noin kahdennessatoista polvessa myös Hornin kautta. Sursillin samanlaiseen sukuverkkoon kuuluvat tässä Sinius, Lithovius ja Houru.

pikkuserkkujen lapsia, eli Stubb on kahdeksas serkku kahden polven takaa. Kantaisä on joko Laurentius Fabricius tai Nils Nycopensis, jälkimmäisen kohdalla Relanderin äidinäidin äidinisän kanssa. Nils Kristian Nykopp on myös Svinhufvudin äidinisän äidin kanssa lähin esi-isä, eli Stubb on seitsemäs serkku kolmen polven takaa Svinhufvudin kanssa. Toinen vaihtoehto on Sursillit, joita presidenteistä ovat Ståhlberg, Relander, Svinhufvud, Mannerheim, Halonen ja Stubb.

Setälät ulottavat juurensa sekä Rytin että Niinistön esi-isiin. Ryti on kuudes serkku kahden polven takaa Kokemäen Nikkilän talosta ja Niinistö neljä polvea kauempaa Huittisten Korkiakosken Hurrin talosta. Juho Heikinpoika Mäki-Setälä (VI:48) on Rytin äidinäidin isänisän pikkuserkku ja viides serkku Niinistön äidinisän äidinäidin äidille.

Presidenttiehdokkaita lajittelemassa

Vuoden 2023 presidenttiehdokkaat muodostivat homogeenisemmän ryhmän kuin Suomen presidentit. Ehdokkaat ovat lähes samanikäisiä, ja heidän juurensa painottuvat länteen. Varsinkin Pohjanmaa on otollista aluetta yhteisten juurien etsimiseen.²⁷ Ehdokkaita oli yhdeksän, joista toiselle kierrokselle pääsivät Alexander Stubb ja Pekka Haavisto.

Aaltolalla ja Stubbilla on lähimmät sukulaisuussuhteet muihin edustajiin. Keskimäärin he ovat yhdeksänsiä serkkuja kanssaedustajilleen. Kukaan ehdokas ei ole toisilleen kovin läheistä sukua. Jussi Halla-ahon ja Stubbin juuret kohtaavat Järviseudulla kymmeniä kertoja. Lähin esi-isä tulee kuitenkin äitilinjan kautta. Stubbin sukupuussa olevan Maria Alfonsina Jurveliuksen (VI:63) isänäidin äidinäidin isä on Erik Erkinpoika Dahl, joka kouluttautui papiksi ja muutti Kemistä Kemiöön kappalaiseksi. Stubbin puhdas äitilinja menee Tukholmaan, josta Maria Alfonsinan äidinäiti Anna Maria Sjöblom oli kotoisin. Kärkiehdokkaiden Stubbin ja Haaviston lähin yhteinen esi-isä (VIII:1p) asui Hinnerjoella, Vehmaan-Kreulan talon isäntänä vuosina 1695–1713. Tämä Juho Erkinpoika Mikkilä on Stubbin puussa Jaakko Juhonpoika Heikkilän (VI:49) äidinäidin äidinisä.

Olli Rehnin esipolvet ovat Etelä-Savossa, Sari Essayahin Pohjois-Savossa ja Kainuussa. Rehnillä on yksi poikkeus: vähän ennen nälkävuosia Toholammilta tuli tytär piikomaan Mikkeliin, ja tätä kautta löytyy hänen yhteytensä muihin ehdokkaisiin. Essayahin talonpoikaisesi-isissä on kolme kaukaista Sursill-osumaa. Stubbilta löytyi 19 linjaa Eric Östeninpoika Ångermaniin. Näistä kahdeksan tulee Ravanderin (VI:61) kautta, kuusi Snellmanneista (VI:52), kaksi Jurveliuksista (VI:62) ja Finnandereista (VI:57) ja yksi Björkhomeista (VI:61).

Li Anderssonin esi-isät ovat Turun seudulla ja Pohjanmaan rannikolla, Stubbin kanssa he kohtaavat Kurikassa, josta tuli Ilmajoen Rahnaston sukuun miniä. Harry Harkimon

27 Vuoden 2024 presidentinvaalien ehdokkaat kartalla: <<https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1E5s3dZHRdAorPpK0xgupYV2tINocHgA&usp=sharing>> (luettu 9.6.2025).

	Urpilainen	Stubb	Rehn	Harkimo	Halla-aho	Haavisto	Essayah	Andersson
Aaltola	VI-1 Korkiakoski	VIII-1 Rahnasto	VIII Lillstrang	IX Kiilunen	VII-1 Porraslampi	VII-1 Maikola	XV-9 Horn	VII-1 Burman
Andersson	XII Panula	XIII Iso- Kurikka	-	-	-	-	-	0
Essayah	XIV-3 Kauppinen	X-1 Cajanus	-	XIII-1 i Sjöskog	XI Limingius	X-2 Cajanus	0	0
Haavisto	X-1 Wanaeus	VIII-1 Vehmaan- Kreula	-	XI-1 Vikar	VIII Asp	0	0	0
Halla-aho	VIII-1 Mikkilä	VII-2 Dahl	VIII Lillstrang	IX Kiilunen	0	0	0	0
Harkimo	VIII-1 Teirikangas	IX Skuthälla	VIII-1 Teirikangas	0	0	0	0	0
Rehn	VIII Kentala	XII-1 Strang	0	0	0	0	0	0
Stubb	IX-2 Raumanus	0	0	0	0	0	0	0

Presidenttiehdokkaiden lähimmät sukulaisuussuhteet vuoden 2024 vaaleissa.

ja Stubbin juuret kohtaavat yli 50 kertaa muun muassa Viipurissa (Juusten, Printz), Porvoossa (Ruuth), Sipoossa (Jägerhorn), Seutulassa (i Sjöskog), Karjaalla (Dönsby), Paraisilla (Skalm), Kruunupyyssä (Lybeck, Skuthälla) ja Lappajärvellä (Kiilunen). Yhdeksän erilaista linjaa löytyy kruunupyyläisen talolliseen Hans Simoninpoika Skuthällaan (1650–1726); tätä kautta ehdokkaat ovat yhdeksänsiä serkkuja. Tämä kuvaa hyvin suomalaisten geneettistä eristäytyneisyyttä.

Yhteenveto

Tasavallan presidentin Alexander Stubbin sukujuuret kattavat monipuolisesti Suomen ja ulottuvat myös Eurooppaan, mikä heijastaa suomalaisen yhteiskunnan ja historian eri kerrostumia. Hänen isälinjansa edustaa Pohjanmaa-taustaista rautatieläis- ja konttoristisukua, joka liikkui rohkeasti ja kouluttautui paremman elämän toivossa. Äidin puolelta löytyy huomattavasti koulutetumpaa väkeä: lääkäreitä, pappeja ja tieteenharjoittajia. Krohn-Breitensteinin sukuhaara edustaa varakkuutta ja kansainvälisiä yhteyksiä Inkeeriin, Liettuaan ja moniin saksankielisille alueille. Nämä sukulinjat limittyvät keski-eurooppalaiseen aatelissukuuihin, mikä on tyypillistä sikäläisille sukuhaaroille.

Stubbin sukupuusta löytyy lähes 20 valtiopäivämiestä, mikä osoittaa pitkää yhteiskunnallisen vaikuttamisen perinnettä. Stubbin ja aikaisempien presidenttien sukujen välillä on etäisiä serkkuyhteyksiä, mikä havainnollistaa Suomen suhteellisen pientä väes-

tö pohjaa ja geneettistä yhtenäisyyttä – monilla suomalaisilla on yhteisiä esi-isiä, etenkin koulutetun säädyn piirissä. Presidentin sukujuuret muodostavat henkilökohtaisen kertomuksen, minkä lisäksi ne heijastavat Suomen historiaa, väestönmuutoksia ja yhteiskunnallisesta kehitystä.

Sukutaulu

I Alexander Cai-Göran Stubb, s. 1.4.1968 Helsinki. Filosofian tohtori London School of Economicsissa 1999. Europarlamentarikko 2004–08. Ulkoministeri 2008–11. Kansanedustaja 2011–17. Eurooppa- ja ulkomaankauppaministeri 2011–14. Kokoomuksen puheenjohtaja 2014–16. Pääministeri 2014–15. Valtiovarainministeri 2015–16. Euroopan investointipankin varapuheenjohtaja 2017–20. Eurooppalaisen ylikansallisen hallinnollisen laitoksen johtaja 2020–24. Presidentti 2024-. Vanhemmat jääkiekkovaikuttaja Göran Stubb (II:2) ja Christel Riitta Marianne (Citte) Setälä (II:3).

Puoliso: 1998.

Suzanne Elizabeth Innes, Innes-Stubb, juristi, s. 25.1.1970 Solihull, Englanti. Bachelor of Science University of Surrey 1992, LLM (ylempi lakitutkinto) College of Europe 1995. Juristi White & Case 1999–2014, Head of Legal (Competition and Compliance) Sanoma 2014–17, Head of Global Compliance Kone Oyj 2017–24, Executive-in-Residence Aalto university 2024.

Emilie, s. 2002.

Oliver, s. 2004.

II sukupolvi

II:2 Göran Stubb, jääkiekkovaikuttaja, s. 10.3.1935 Käkisalmi. Suomen Jääkiekkoliiton toimitusjohtaja 1977–84. Vanhemmat kamreeri Knut Wolmar Stubb (III:4) ja kirjenvaihtaja Laelia Marita Breitenstein (III:5).

Puoliso: 17.12.1966 Munkkiniemi.

II:3 Christel Riitta Marianne (Citte) Setälä, 18.3.1943 Helsinki, k. 5.5.2008 Helsinki. Filosofian ylioppilas. Vanhemmat syöpätutkija, patologian professori Kai Martin Edvard Setälä (III:6) ja Inger Maria Ekman (III:7).

III sukupolvi

III:4 Knut Wolmar Stubb, s. 21.9.1898 Viipuri, k. 12.11.1950 Helsinki. Ylioppilas. Lakitieteen ylioppilas Helsingissä 1919–21. Kirjanpitäjä Viipurissa ja Käkisalmessa,

pääkirjanpitäjä Oy Waldhof Ab:llä, reviisori Oy Widenius, Sederholm & Someri Ab:llä. Konttoripäällikkö Arabialla Helsingissä 1939. Asui viimeiset vuotensa Töölöntullissa. Vanhemmat veturinkuljettaja Jakob Johansson Stubb (IV:8) ja Ida Sofia Mariasdotter Varo (IV:9).

Puoliso: 1934 Käkisalmi.

III:5 Laelia Marita Breitenstein, s. 5.6.1911 Viipuri, k. 26.10.1999 Helsinki. Konttoristi eli kirjeenvaihtaja Kymi Oy:ssä Kuusankoskella, sitt. Waldhofilla Käkisalmissa 1931. Vanhemmat agronomi Bruno Arthur Breitenstein (IV:10) ja Laelia Buttenhoff (IV:11).

III:6 Kai Martin Edvard Setälä, s. 13.9.1913 Pori, k. 12.5.2005. Lääketieteen ja kirurgian tohtori 41. Anatomian laitoksella eri tehtävissä 1937–76, viimeksi patologisen anatomian professori 1953–. sädehoitolaitoksen apulaislääkäri 1942–46, sisätautien osaston esimies 1950–53. Syöpätutkimuksen alalta yli 200 tieteellistä tutkimusta ja syövänhoitolaitteista yli 30 patenttia. Vanhemmat apteekkari Emil Eino Fredrik Setälä (IV:12) ja Helmi Emilia Snellman (IV:13).

Puoliso: 23.5.1942 Helsinki.

III:7 Inger Maria Ekman, s. 29.3.1922 Helsinki, k. 5.6.1986 Helsinki. Vanhemmat odontologian tohtori Tor Harald Johan Ekman (IV:14) ja Sally Marie-Louise Rosengrén (IV:15).

IV sukupolvi

IV:8 Jakob Johaninpoika Stubb, s. 17.10.1863 Ähtävä, k. 3.2.1942 Riihimäki. Työskenteli koko elämänsä rautateillä. Ensin viilari vuodesta 1880, lämmittäjä 1887, nuorempi veturinkuljettaja 1894, vanhempi 1899 ja viimeksi työnjohtaja. Helsingissä 1883, sitten Pietarissa 1894–95 ja Viipurin Papulassa. Leskenä toukokuussa 1940 poikansa Volmarin luona Helsingin Töölöntullissa, josta lähti vuoden vaihteessa tyttärensä luokse Riihimäelle. Vanhemmat seppä, vaununtarkastaja Johan Jacobinpoika Stubb (V:16) ja Anna Mattsintytär Mattbäck (V:17).

Puoliso: 7.5.1887 Helsinki.

IV:9 Ida Sofia Mariantytär Varo, s. 9.2.1867 Helsinki, k. 22.11.1926 Viipuri. Vanhemmat Maria Sofia Erikintytär Ängsbacka, Varo (V:19).

IV:10 Bruno Arthur Breitenstein, s. 16.5.1880 Pyhäjärvi VI, k. 29.8.1958 Helsinki. Agronomi Mustialan maanviljelysinstituutista 1905. Kiiskelän tilan vuokraaja 1901–03, maanviljelijä Viipurin mlk:ssa Tervajoen Pesulla 1905–16, sitten Tuusulan Anttilassa. Isännöitsijä ensin Kissakosken tehtaalla Hirvensalmella 1918, sitten Kymi osakeyhtiön Verlan tehtaalla 1923–50 ja uudestaan Kissakoskella 1950–54. Valvoi myös Kymin kymmentä maatilaa, joilla harjoitti ayshire-lehmien jalostusta. Asui Valkealan Sepänpäässä. Vanhemmat agronomi Vilhelm Robert Breitenstein (V:20) ja Alexandrine Charlotta Sofia Jeannette Konstantinintytär Buttenhoff (V:21).

Puoliso: 9.5.1907 Viipuri.

IV:11 Laelia Buttenhoff, s. 20.7.1887 Pietari, Venäjä, k. 1959 Helsinki. Tyttöinternaattikoulu Pietarissa. Vanhemmat kelloseppä Voldemar Alexander Kontantinpoika Buttenhoff (V:22) ja Elisabet von Hübner (V:23).

IV:12 Emil Eino Fredrik Setälä, s. 24.7.1888 Ikaalinen, k. 25.9.1963 Helsinki. Proviisori 1917. Apteekkioikeudet Lieksan apteekkiin, apteekkari 1919. Liikkeenharjoittaja Kemikaalikeskus 1935. Suojeluskuntaveteraani. Jäsen monissa yhdistyksissä. Kakkosasunto Helsingin Taka-Töölössä 1942. Vanhemmat kirkkoherra Edvard Optatus Otonpoika Setälä (V:24) ja Elin Maria Hellstén (V:25).

Puoliso: 8.9.1912 Kuolemajärvi.

IV:13 Helmi Emilia Snellman, s. 3.6.1889 Karttula, k. 15.9.1952 Lieksa. Tyttökoulu. Vanhemmat Kuolemajärven kirkkoherra Martin Edvard Johansson Snellman (V:26) ja Dagmar Vilhelmina Schatzsdotter Mortensen (V:27).

IV:14 Tor Harald Johan Ekman, s. 18.3.1890 Rantasalmi, k. 26.2.1948 Helsinki. Hammaslääkäri 1915. Odontologian tohtori. Helsingin koulujen hammasklinikan johtaja 1928. Suojeluskunta-aktiivi. Vanhemmat talollinen Oskar Nikolai Ekman (V:28) ja Ida Olivia (Vivi) Henriksdotter Ungern (V:29).

Puoliso: 26.12.1921 Oulu.

IV:15 Sally Marie-Louise Rosengrén, s. kaks. 28.12.1898 Oulu, k. 3.10.1968 Seinäjoki. Vanhemmat insinööri, teollisuuskoulun rehtori Knut Leonard *Elias* Eliaanpoika Rosengrén (V:30) ja Sally Otontytär Ravander (V:31).

V sukupolvi

V:16 Johan (Juho) Jacobinpoika Stubb, s. 1.7.1838 Ähtävä, k. 22.6.1911 Riihimäki. Seppä, vaununtarkastaja Riihimäellä 1887. Vanhemmat talollinen kuudennusmies Jacob Jacobinpoika Stubb (VI:32) ja Caisa Lisa Jacobintytär Höglund (VI:33).

Puoliso: 14.10.1860 Ähtävä.

V:17 Anna Mattsintytär Mattbäck, s. 6.5.1840 Ähtävä, k. 30.1.1922 Riihimäki. Vanhemmat talollinen Matts Mårteninpoika Mattbäck (VI:34) ja Lisa Andersintytär Hatt (VI:35).

V:19 Maria Sofia Erikintytär Ängsbacka, Varo, s. 26.3.1840 Askola, k. 24.11.1916 Helsinki. Porvoosta 1865 Helsinkiin. Vanhemmat torppari Ängsbackalla Erik Johaninpoika Ängsbacka (VI:38) ja Lena Sofia Mattsintytär Blomster (VI:39).

Puoliso: 29.12.1867 Suomen kaarti.

Fredrik Jaakonpoika Varo, s. 4.8.1837 Laihia, k. 6.7.1920 Helsinki. Tarkk'ampuja Suomen kaartissa 1863, sitt. jarrumies Helsingissä 1873. Vanhemmat talollinen Jaakko Antinpoika Varo ja Anna Liisa Heikintytär Filppula.

V:20 Vilhelm Robert (Willy) Breitenstein e Krohn, s. 21.5.1848 Pihkova, Inkeri, k. 19.2.1933 Helsinki. Agronomi Saksan Jenasta. Pyhäjärvellä Vernitsan hovissa lahjoitus-tijojen hoitaja 1879–89. Maanviljelijä Viipurin mlk:ssa Suur-Merijoella vuodesta 1889 ja Kiiskilän kartanossa 1897–1917. Helsingin Katajanokalla 1920-luvulta. Äiti Catharina Charlotta (Katinka) Friedrichsdotter Krohn (V:41).

Puoliso: 26.12.1877 Rautu.

V:21 Alexandrine Charlotta Sofia Jeannette Konstantinintytär Buttenhoff, s. 6.11.1859 Rautu, k. 4.7.1938 Helsinki. Vanhemmat maakauppias Konstantin Alexander Gottliebs-son Buttenhoff (VI:42) ja Alexandrine Charlotte Sofie von Ketzler (VI:43).

V:22 Voldemar Alexander Kontantinpoika Buttenhoff, s. 12.8.1861 Rautu, k. 23.11.1911 Pietari, Venäjä. Kelloseppä. Vanhemmat maakauppias Konstantin Alexan-der Gottliebsson Buttenhoff (VI:44) ja Alexandrine Charlotte Sofie von Ketzler (VI:45).

1. puoliso: 10.6.1884 Pietari, Venäjä.

V:23 Elisabet Sinaida von Hübner, s. n. 1867 Pietari, Venäjä, k. 24.5.1893 Pietari, Ve-näjä. Mahdolliset vanhemmat Pietarista majuri Peter Friedrich Ivanovich von Hübner ja Alexandra Julie Elisabeth Lydia Gustavintytär von Völkersahm.

2. puoliso:

Olga Jakoleff.

V:24 Edvard Optatus Otonpoika Setälä, s. 4.8.1857 Kokemäki, k. 18.7.1911 Ko-kemäki. Vihitty papiksi 1880. Ylimääräisenä pappina Getassa, Närpiössä ja Ikaalisissa. Ikaalisten kappalainen 1886. Harjavallan kirkkoherra 1889–91, Kokemäen kirkkoherra 1901–11. Rovasti. Vanhemmat talollinen Otto Juhanpoika Mäki-Setälä (VI:48) ja Sofia Jaakontytär Heikkilä (VI:49).

1. puoliso: 22.6.1882 Ikaalinen.

V:25 Elin Maria Hellstén, s. 23.3.1864 Kauvatsa, k. 12.2.1905 Kokemäki. Vanhemmat kappalainen, asioitsija Viktor Magnus Fredrikinpoika Hellstén (VI:50) ja Amalia Aqvili-na Hildegard Johanintytär Broman (VI:51).

2. puoliso: 29.8.1905 Lempäälä

Emma Sofia Thurén, s. 8.8.1876 Leppävirta, k. 23.12.1957 Helsinki. Vanhemmat pi-täjänmaalari Johan *Henrik* Heikinpoika Thurén e Toivanen ja Fredrika Laurintytär Pa-sanen.

V:26 Martin Edvard Johaninpoika Snellman, s. 16.1.1859 Iisalmi, k. 23.3.1908 Kuo-lemajärvi. Vihitty papiksi 1882. Kirkkoherran apulainen Oulussa 1882–1883, kappalai-sen apulainen Kalajoella 1883–86 ja pitäjänapulainen Karttulassa 1887–99. Kuolemajär-ven kirkkoherra 1898–1908. Rovasti 1906. Vanhemmat talollinen Johan Adolf Adolfin-poika Snellman (VI:52) ja Antonia Emilia Jonaksentytär Sandman (VI:53).

Puoliso: 21.8.1888 Tervola.

V:27 Dagmar Vilhelmina Schackintytär Mortensen, s. 12.12.1868 Oulu, k. 29.3.1939 Helsinki. Vanhemmat valokuvaaja, kellarimestari Schack Grundahl Mortensen (VI:54) ja Maria Henrika Bergström (VI:55).

V:28 Oskar Nikolai Juliuksenpoika Ekman, s. 1.9.1857 Pietari, Venäjä, k. 20.1.1905 Rantasalmi. Hiitolasta 1875 Rantasalmelle. Isäntänä Vaahersalo 2:ssä 1875–1905. Vanhemmat kuvernementinsihteeri Johan Julius Perinpoika Ekman (VI:56) ja Maria Aleksandra Zachriksentytär Finnander (VI:57).

1. puoliso: 10.8.1881 Rantasalmi.

V:29 Ida Olivia (Vivi) Henrikintytär Ungern, s. 30.5.1860 Rantasalmi, k. 4.11.1900 Rantasalmi. Vanhemmat ylioppilas, tilanomistaja Henrik Henrikinpoika Ungern (VI:58) ja Karolina Sofia Elisabet Nilsintytär Nykopp (VI:59).

2. puoliso: 19.11.1902 Vaasa.

Anna Sofia Amalia Carlintytär Rosenberg, s. 14.6.1861 Vaasa, k. 14.8.1948 Vaasa. Vanhemmat eversti Carl Henrik Svantenpoika Rosenberg ja Maria Ottiliana Olivia Nilsintytär Grotenfelt.

V:30 Knut Leonard Elias Eliaanpoika Rosengrén, s. 21.1.1857 Pyhämaa, k. 13.4.1909 Oulu. Insinööri Turun polyteknillisestä instituutista 1883, Oulun teollisuuskoulun rehtori ja kemian osaston opettaja 1892. Vanhemmat Elias Malakias Juhonpoika Isoniemi, Rosengren (VI:60) ja Marie Louise Fredrika Karlintytär Björkbom (VI:61).

Puoliso: 9.2.1896 Oulu.

V:31 Sally Otontytär Ravander, s. 5.11.1872 Oulu, k. 25.7.1943 Oulu. Vanhemmat merikapteeni, kauppias ja tervaporvari Otto Isak Isakinpoika Ravander (VI:62) ja Maria Alfonsina Fredrikintytär Jurvelius (VI:63).

VI sukupolvi

VI:32 Jacob Jacobinpoika Stubb, s. 1.9.1804 Ähtävä, k. 25.3.1856 Ähtävä. Kuudenusmies, isäntänä Överessen Stubbilla 1839–56. Vanhemmat Stubbin talollinen Jacob Mattsinpoika Stubb ja Brita Mattsintytär Överfors, sisar Sara ks. VI:34.

Puoliso: 18.11.1827 Ähtävä.

VI:33 Caisa Lisa Jacobintytär Höglund, s. 11.1.1807 Ähtävä, k. 9.2.1851 Ähtävä. Vanhemmat räätäli Lappforsissa Jacob Mattsinpoika Högkull, Höglund ja Caisa Stina Andersintytär Häll.

2. puoliso: 7.12.1851 Ähtävä.

Anna Greta Johanintytär Lassfolk, Isak Jacobinpoika Överforsin leski, s. 22.10.1804 Ähtävä, k. 4.2.1879 Ähtävä. Vanhemmat Johan Zachriksenpoika Lassfolk ja Maria Andersintytär Bärklar.

VI:34 Matts Märteninpoika Mattbäck, s. 28.3.1800 Ähtävä, k. 14.8.1857 Ähtävä. Isäntänä Ytteressen Mattbäckilä n. 1825–57. Vanhemmat talollinen Märten Erikinpoika Mattbäck ja Sara Mattsintytär Överfors, sisar Brita ks. VI:32.

1. puoliso: 22.11.1822 Ähtävä.

Sara Johanintytär Kanckus, s. 21.1.1799 Ähtävä, k. 13.12.1822 Ähtävä. Vanhemmat talollinen Johan Andersinpoika Kanckus ja Maria Christerintytär Dalabäck.

2. puoliso: 23.11.1824 Ähtävä.

VI:35 Lisa Andersdotter Hatt, s. 19.12.1802 Ähtävä, k. 25.12.1859 Ähtävä. Vanhemmat vävy Lappforsin Hattilla Anders Mattsinpoika Forsbacka ja Margeta Johanintytär Hatt.

VI:36 Erik Johaninpoika Ängsbacka, s. 10.1.1810 Askola, k. 23.8.1889 Askola. Torpparina Stigsbölen Sprintasin Ängsbackalla. Vanhemmat talollinen Jordansbölen Piikkilässä Johan Johaninpoika Piikkilä ja Anna Erikintytär Jordberg.

Puoliso: 31.3.1834 Porvoo.

VI:37 Lena Sofia Mattsintytär Blomster, s. 13.9.1806 Askola, k. 14.6.1883 Askola. Vanhemmat sotamies Matts Andersinpoika Blomster ja Lena Mattsdotter Hakas.

VI:39 Catharina Charlotta (Katinka) Friedrichintytär Krohn, s. 1821 Pietari, Venäjä, k. 1909. Sai ennen avioliittoa pojan Wilhelmin, jonka asui kasvattiperheessä Suomessa isän Friedrichin kustantamana. Mieheensä kuoleman jälkeen vieraili usein Kiiskilässä poikansa luona. Vanhemmat kauppias Pietarissa ja Dresdenissä Friedrich Alexander Abrahaminpoika Krohn ja Catharina Johannintytär Biller.

Puoliso: noin 1848.

Samuel Breitenstein, s. n. 1816 Sveitsi, k. 1892 Geneve, Sveitsi. Kotiopettaja Viipurissa, sittemmin ranskanopettaja Pihkovan lyseossa. Sveitsiin 1853, asuivat ensin Zofingenessä, sitten Genevessä.

VI:40, VI:44 Konstantin Alexander Gottliebinpoika Buttenhoff, s. 6.8.1823 Rautu, k. 11.5.1877 Rautu. Vävy, talonomistaja, maakauppias Potkelassa. Vanhemmat rälssitilallinen Suvenmäellä eli Suurhousussa Gottlieb David Buttenhoff ja Charlotta Margreta Grubbe.

Puoliso: 29.12.1858 Rautu.

VI:41, VI:45 Alexandrine Charlotte Sofie von Ketzler, s. 2.1.1839 Pietari, Venäjä, k. 25.8.1916 Viipuri. Lempaalasta 1856 Rautuun. Mahdolliset vanhemmat hovineuvos, saksalainen konsuli Pietarissa vuodesta 1828 Friedrich von Ketzler ja lasitehtaan omistajan tytär Sophie Frenzel.

Puoliso: 23.9.1856 Rautu

Ivan Nikolainpoika Lisitsin, k. ennen 1858. Tilanomistaja. Vanhemmat kauppias Rautun Potkelassa Nikolai Lisitsin ja Elisabet Antintytär Olkkonen, Buttenhoff, sitt. Lisitsin.

VI:48 Otto Juhanpoika Mäki-Setälä, s. 13.1.1823 Kokemäki, k. 19.6.1867 Kokemäki. Isäntänä Sonnilan Mäkisetälässä 1847–1867. Vanhemmat talollinen Juho Heikinpoika Setälä, Mäki-Setälä ja Loviisa Erkintytär Corell.

Puoliso: 29.3.1855 Kokemäki.

VI:49 Sofia Jaakontytär Heikkilä, s. 10.7.1828 Harjavalta, k. 15.1.1908 Kokemäki. Vanhemmat talollinen Pirilän Heikkilässä Jaakko Juhonpoika Heikkilä ja Anna Sofia Gabrielintytär Brander.

VI:50 Viktor Magnus Fredrikinpoika Hellstén, s. 15.7.1837 Pori, k. 6.1.1900 Pori. Papiksi 1861. Kappalainen Koski Tl:ssä 1866–1874, sitten Ikaalisissa 1874–1884. Erotettu juoppouden takia. Muutti Poriin, jossa työskenteli sittemmin asianajajana, sittemmin raittiusyhdistyksen puheenjohtajana ja iltakoulun opettajana. Vanhemmat maalarimestari Fredrik Antinpoika Hellstén e Hellström ja Maria Charlotta Mattsintytär Wolin.

Puoliso: 13.12.1861 Pori, eronneet 26.5.1887.

VI:51 Amalia Aqvilina Hildegard Johanintytär Broman, s. 25.4.1837 Tukholma, Ruotsi, k. 23.4.1921 Turku. Vanhemmat hienoseppäoltermanni Johan Peter Johanneksenpoika Broman ja Ulrika Andersintytär Widmark.

2. puoliso: 29.2.1896 Pori.

Maria Agneta Johanintytär Kalin, s. 19.1.1870 Ulvila, k. 14.2.1904 Pori. Vanhemmat työmies Porissa Johan Gustaf Fredrikanpoika Kalin ja Maria Loviisa Mikontytär Sjögren.

VI:52 Johan Adolf Adolfinpoika Snellman, s. 12.7.1827 Tervola, k. 21.3.1892 Iisalmi. Palosen Svedjenäsin vuokraaja 1849–1875, sitten maanviljelijä Hernejärven Marjoniemellä. Kirkkoväärti. Vanhemmat Tervolan kappalainen Adolf Johaninoika Snellman ja Sara Christina Nilsintytär Cajaner.

1. puoliso: 9.2.1849 Munsala.

Maria Amalia Henrikintytär Zidén, s. 1.10.1832 Vaasa, k. 17.1.1851 Iisalmen mlk. Vanhemmat Vaasan pormestari Henrik Gustaf Gustafinpoika Zidén ja Anna Charlotta Petterintytär Granberg.

2. puoliso: 26.8.1851 Siikajoki.

Kristina Sofia Jonaksentytär Sandman, s. 17.2.1831 Siikajoki, k. 7.1.1856 Siikajoki.

3. puoliso: 17.9.1856 Siikajoki, edellisen vaimon sisar.

VI:53 Antonia Emilia Jonaksentytär Sandman, s. 20.1.1827 Siikajoki, k. 4.7.1910 Iisalmi. Vanhemmat kruununnimismies, sotakamreeri Jonas Jonaksenoika Sandman ja Christina Elisabet Georgintytär Londicer.

VI:54 Schack Johaninpoika Grundahl Mortensen, s. 19.5.1831 Gørding, Tanska, k. 6.3.1881 Oulu (itsemurha). Rautavalaja, sitten valokuvaaja. Ouluun 1860-luvun puolivälissä, kellarimestari siellä. Vanhemmat talollinen kestikievarinomistaja Johan Gotfred Shackinpoika Grundahl ja Anne Marie Mathiaksentytär.

Puoliso: 22.4.1854 Lendemark, Tanska.

Karen Kirstine Olsdatter Rasmussen, s. 21.3.1832 Præstø, Tanska, k. 11.7.1900 Præstø, Tanska. Vanhemmat työmies ja kellonsoittaja Ole Rasmussen ja Sidse Kirstine Pedersdatter Kihlattu Oulussa:

VI:55 Maria Henrika Majantytär Bergström, s. 7.6.1843 Nederkalix, Ruotsi, k. 3.11.1905 Käkisalmi. Ravintoloitsija Haaparannalla vihityissä 1882. Eron jälkeen merkitty mielisairaaksi, kuoli laitoksessa Käkisalmessa. Vanhemmat Maja Lena Fredrikin tytär Bergström.

Puoliso: 18.4.1882 Oulu. Eronneet 18.10.1892.

Frans Abraham Aaprahaminpoika Juustinen, s. 28.10.1850 Oulu, k. 7.1.1913 Oulu. Konttoripäällikkö. Vanhemmat merimies Abraham Juhonpoika Juustinen ja Valpuri Hannunytär Pekkala.

Fransin 2. puoliso: 17.8.1893 Oulu.

Emma Charlotta Jakobsson, s. 24.3.1869 Wäxjö, Ruotsi, k. 11.5.1905 Ruotsi. Vanhemmat tehdastyöläinen Olof Gustaf Jakobsson ja Johanna Lovisa Hasselqvist.

VI:56 Johan Julius Zachriksenpoika Ekman, s. 3.12.1810 Tukholma, Ruotsi, k. 3.5.1867 Hiitola. Tuomarintutkinto 1833. Turun hovioikeuden auskultantti 1833. Pietariin kaksi vuotta myöhemmin. Valtiosihteeriviraston ylimääräinen kanslisti 1835, arkistonhoitaja 1841, toinen toimitussihteeri, ero 1863. Kuvernementinsihteerin arvonimi 1841. Leskenä Pietarista 1862 Hiitolan Pukinniemielle, täällä kanslianeuvos ja ritari. Vanhemmat tukkukauppias Pehr Magnus Ekman ja Rebecka Johanintytär Kihlstedt.

VI:57 Maria Aleksandra Zachriksentytär Finnander, s. 5.11.1828 Tuutari, Inkeri, k. ennen 30.5.1862 Pietari, Venäjä. Vanhemmat Tuutarin ja Hietamäen vt. kirkkoherra, rovasti Zachris Zachriksenpoika Finnander ja Maria Loviisa Jakobintytär Pontan.

VI:58 Henrik Henrikinpoika Ungern, s. 26.7.1809 Rantasalmi, k. 26.6.1873 Rantasalmi. Ylioppilas, maanmittausoppilas 1828. Isäntänä Putkisalo 1:ssä. Vanhemmat maanmittaustirehtööri Henrik Olivier Mattsinpoika Ungern ja Maria Elisabet Matiak-sentytär Tapenius.

Puoliso: 26.8.1836 Rantasalmi.

VI:59 Karolina Sofia Elisabet Nilsintytär Nykopp, s. 28.11.1819 Rantasalmi, k. 27.2.1890 Rantasalmi. Vanhemmat talollinen, sotakassööri Nils Kristian Nilsinpoika Nykopp ja Kristina Kristiana Gabrielintytär Fluur.

VI:60 Elias Malakias Juhonpoika Isoniemi, Rosengren, s. 18.8.1818 Hämeenkyrö, k. 28.12.1897 Ilmajoki. Papiksi 1842. Pappina Hattulassa, Perniössä, Viljakkalassa ja Suoniemellä. Pyhämaan kappalainen 1848, Kaarinan 1857. Maskun kirkkoherra 1858, Euran 1874, Ilmajoen 1883. Rovasti 1865. Synodaaliväitöksen respondentti pappeinkouksessa Turussa 1859. Evankelisen herätysliikkeen johtajia. Valtiopäivämies 1863–1864, 1867, 1872, 1877–1878, 1882, 1885 ja 1888. Vanhemmat rusthollari Juho Eliaanpoika Uotila, Isoniemi ja Helena Matintytär Jaskara.

Puoliso: 6.9.1846 Hämeenkyrö.

VI:61 *Marie Louise Fredrika Karlintytär Björkbom*, s. 2.7.1822 Hämeenkyrö, k. 12.3.1903 Tampere. Vanhemmat Turun akatemian vouti Karl Adolf Gustafinpoika Björkbom ja Eva Lovisa Charlotta Evertintytär von Knorring.

VI:62 **Otto Isak Isakinpoika Ravander**, s. 18.10.1843 Oulu, k. 28.1.1914 Vaasa. Merikapteeni, Parkki Fredenin kapteeni 1866. Ryhtyi laivanvarustajaksi ja oli perustamassa Oulun rannikkohäyrylaiva oy:tä 1874. Sekatavarakauppias 1879, tervakauppias 1884. Omisti 18 maatilaa, joiden pinta-ala oli yhteensä 5883 hehtaaria. Oulun kaupunginvaltuutettu 1890–1909. Iso-Britannian ja Tanskan varakonsuli. Vanhemmat merikapteeni ja kauppias Oulussa Isak Esaianpoika Ravander ja Henriette Petterintytär Elfving.

Puoliso: 30.11.1871 Oulu.

VI:63 *Maria Alfonsina Fredrikintytär Jurvelius*, s. 23.9.1846 Kristiinankaupunki, k. 12.5.1932 Oulu. Vanhemmat apteekkari Fredrik Wilhelm Fredrikinpoika Jurvelius ja Thekla Erikintytär Djupström.

Arto Hautala on tiedonhallinnan ammattilainen, joka on ollut mukana sukututkimuksessa 80-luvun talonpoikaissukujen invaasioita tekoälyn valtakautteen.

A Multifaceted President of Finland – The roots of Alexander Stubb President Alexander Stubb's family roots are intricately linked to various regions of Finland and Europe, mirroring layers of Finnish society and history. On his father's side, the family originates from railway workers and clerks in Ostrobothnia, seeking education for a better life. His maternal lineage includes more educated individuals like doctors and academics, with the Krohn-Breitenstein branch symbolizing wealth and international ties to places like Ingria, Lithuania and German-speaking areas. Stubb's family tree, with connections to nearly 20 members of parliament and distant links to past presidents, showcases Finland's small, interconnected population and genetic uniformity. His genealogy reflects both personal and broader historical and social developments in Finland.

Lähteet

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimisto
Osoiterekisterit 1907–1973

Kansallisarkisto

Seurakuntien historiakirjat (mm. Ähtävä, Hausjärvi, Helsinki, Viipuri)
Henkikirjat, varsinkin 1900-luvun alusta (mm. Viipuri, Helsinki)

Rahvusarkiiiv

Viron saksalainen seurakunta

Karusen kunta

Tuudi

Kastettujen luettelo

Vigelen kunta

Konuvere

Kastettujen luettelo

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1948

Hufvudstadsbladet 1933, 1940, 1948

Meijän Sanomat 2025

Satakunta 1911

Svenska Pressen 1923, 1940

Tekniska Föreningens i Finland förhandlingar 1909

Verkkolähteet

Erik Amburger -tietokanta. <<https://amburger.ios-regensburg.de/index.php?id=26589>> (luettu 9.6.2025).

Geni. <<https://www.geni.com>> (luettu 9.6.2025).

Juhan suku-uutiset <<https://juhansuku.blogspot.com/2015/05/onko-kaarle-suuri-sinun-kin-esi-isasi.html>> (luettu 9.6.2025).

Kokemäen Setälät ry. <<https://kokemaensetalat.fi/wp/sukuhistoriaa/>> (luettu 9.6.2025).

Krohn-sukuseura. <<https://krohfamily.org/breitenstein.php?lang=0>> (luettu 9.6.2025).

LiveScience <<https://www.livescience.com/health/genetics/you-probably-didnt-inherit-any-dna-from-charlemagne-what-it-means-when-your-dna-matches-a-historic-persons>> (luettu 9.6.2025).

Lasse Iso-Iivari. Iso-Iivarin talonhaltijaluettelot. Kokemäen talonhaltijaluettelo. <<https://users.utu.fi/iso1/talot/kokemaki.htm>> (luettu 9.6.2025).

Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852. <<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/1853-1899/henkilo.php?id=20166>> (luettu 9.6.2025).

Audiovisuaaliset lähteet

Sukuni salat. Alexander Stubb (s03e01). Tuotanto: Warner Bros. International Television Production Finland Oy.

Kirjallisuus

- Aho, Juhani 1883: *Hellmanin herra*. (J. A. Snellman esikuvana kirjassa).
- Gardberg, Carl-Rudolf 1957: *Kirjapainotaito Suomessa Uudenkaupungin rauhasta Turun paloön*. Helsingin Graafinen Klubi.
- Huovinen, Pentti 1978: *Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista*. Otava.
- Mattsson, S., Eero Maamies & Hj. Sandberg 1942: *Suomen agronomit 1853–1941*. WSOY.
- Siintola, Sipi 1938: *Suomen apteekkarit 1937*. Helsinki: Suomen apteekkariyhdistys.
- Stubb, Alexander & Karo Hämäläinen 2017: *Alex*. Otava.
- Valtonen, Veikko 1948: *Suomen hammaslääkärit*. [Suomen hammaslääkäriseura].